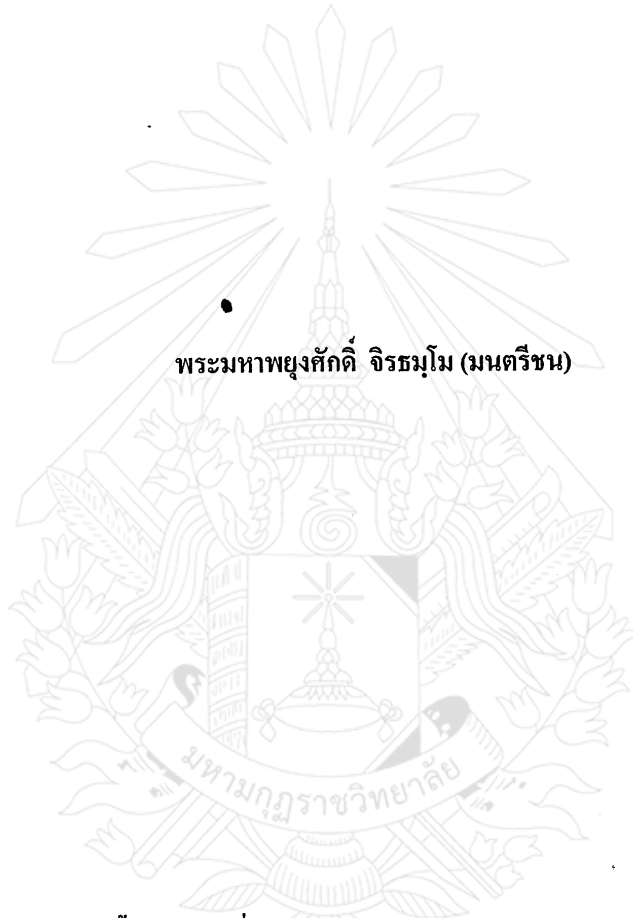


การศึกษานิติบรรณคดีคดี อาชญากรรมคดีอาญา และคดีอาญา
ในบทประพันธ์อาชญากรรม

พระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว (มณฑล)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยระดับปริญญาตรี สาขาวิชา
นิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทย
มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทย
พฤษภาคม ๒๕๖๓

การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักคำสอนสำหรับพระนวกะที่ปรากฏ
ในพุทธปรัชญาเถรวาท



พระมหาพูนศักดิ์ จิระมูม (มนตรีชน)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต

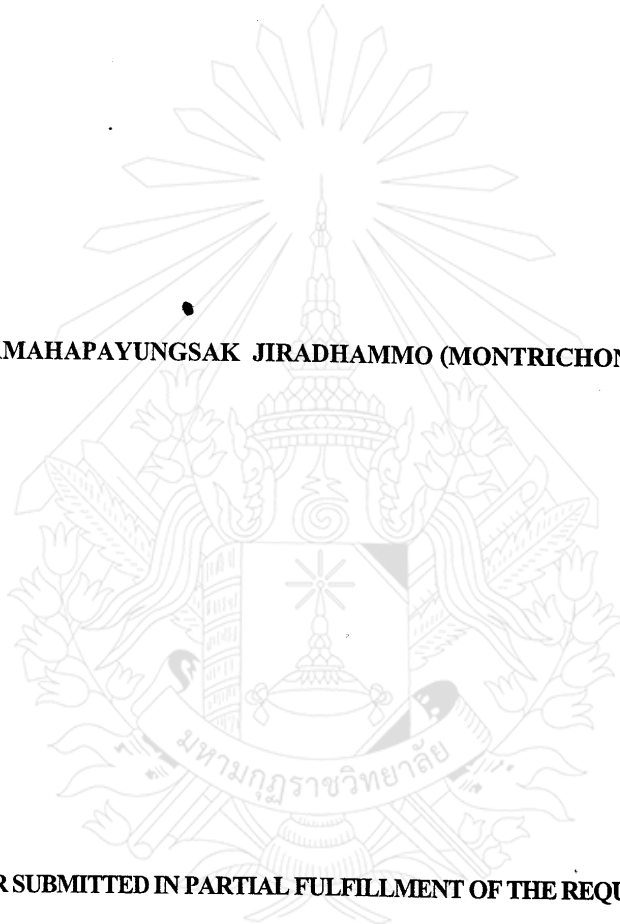
สาขาวิชา พุทธศาสนาและปรัชญา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พุทธศักราช ๒๕๕๗

**AN ANALYTICAL STUDY ON KEY TEACHINGS FOR NEWLY ORDAINED
MONKS FOUND IN THERAVADA BUDDHIST PHILOSOPHY**

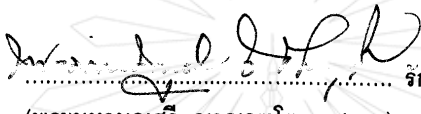
PHRAMAHAPAYUNGSAK JIRADHAMMO (MONTRICHON)



**A THESIS PAPER SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS
FOR THE DEGREE OF MASTER OF ARTS
DEPARTMENT OF BUDDHISM AND PHILOSOPHY
GRADUATE SCHOOL
MAHAMAKUT BUDDHIST UNIVERSITY
B.E. 2557 (2014)**

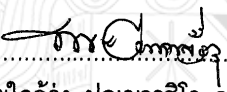
หัวข้อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักคำสอนสำหรับพระนวกะที่ปรากฏใน
พุทธปรัชญาเถรวาท
ชื่อนักศึกษา : พระมหาพยุงค์ศักดิ์ จิระมโฆ (มนตรีชน)
สาขาวิชา : พุทธศาสนาและปรัชญา
อาจารย์ที่ปรึกษา : พระไกรล้ง ปญฺญาวชิโร, ดร.

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยนี้เป็น
ส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต


..... ศึกษานิเทศก์บัณฑิตวิทยาลัย
(พระมหาบุญศรี ภาณุวฑฺฒโน, ผศ.ดร.)

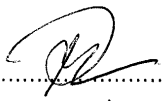
คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์


..... ประธานกรรมการ
(พระราชปริยัติวิมล, ดร.)


..... อาจารย์ที่ปรึกษา
(พระไกรล้ง ปญฺญาวชิโร, ดร.)


..... กรรมการ
(พระมหามวินทร์ ปุริสุตโตโม, ผศ.ดร.)


..... กรรมการ
(พระปลัดประดิษฐ์ วิสธมโฆ, ดร.)


..... กรรมการ
(ดร.สุชาติ บุษย์ชฎานนท์)

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Thesis Title : An Analytical Study on Key Teachings for Newly Ordained Monks Found
in Theravada Buddhist Philosophy
Student's Name : Phramahapayungsak Jiradhammo (Montrichon)
Department : Buddhism and Philosophy
Advisor : Phra Klairung Panyawachiro, Dr.

Accepted by the Graduate School, Mahamakut Buddhist University in
Partial Fulfillment of the Requirements for the Master's Degree.

A.S. Nānavuddho
..... Acting Dean of Graduate School
(Phramaha Boonsri Nānavuddho, Asst.Prof.Dr.)

Thesis Committee

P. P. Vimal
..... Chairman
(Phrarachapariyattivimol, Dr.)

P. Klairung Panyawachiro
..... Advisor
(Phra Klairung Panyawachiro, Dr.)

M.M.M.
..... Member
(Phramaha Maghavin Purisuttamo, Asst.Prof.Dr.)

P. Sukhuesang
..... Member
(Phrapalad Pradit Wangsadhammo, Dr.)

Suchat
..... Member
(Dr.Suchat Butjayanon)

หัวข้อวิทยานิพนธ์	: การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักคำสอนสำหรับพระนวกะที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาท
ชื่อนักศึกษา	: พระมหาพยุงศักดิ์ จิระมโฆ (มนตรีชน)
สาขาวิชา	: พุทธศาสนาและปรัชญา
อาจารย์ที่ปรึกษา	: พระโกสักรู้ง ปญญาวิโร, ดร.
ปีการศึกษา	: ๒๕๕๖

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์ดังนี้ ๑) เพื่อศึกษาพระนวกะที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาท ๒) เพื่อศึกษาหลักคำสอนสำหรับพระนวกะที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาท ๓) เพื่อวิเคราะห์หลักคำสอนสำหรับพระนวกะที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาท วิทยานิพนธ์นี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งเน้นการวิจัยเอกสาร โดยศึกษาข้อมูลจากแหล่งต่างๆ เช่น พระไตรปิฎก เอกสารผลงานวิจัยของนักวิชาการ ตลอดจนผลงานของผู้รู้ในทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้อง นำมาวิเคราะห์ แล้วจึงสรุปผลการวิจัย และนำเสนอในเชิงพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัย พบว่า

๑. พระนวกะที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาท คือ พระภิกษุที่มีพรรษายังไม่ครบ ๕ พรรษาต้องอยู่ในความปกครองดูแลของพระอุปัชฌาย์ซึ่งพระวินัยเรียกว่ายังต้อง ถือนิสสัยอยู่ พระนวกะมีระเบียบว่าจะต้องศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยเพื่อรักษาดน

๒. หลักคำสอนสำหรับพระนวกะที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาท คือ พระนวกะนำหลักคำสอนมาปฏิบัติ และพระนวกะเป็นผู้เข้ามามีชีวิตใหม่ในพระพุทธศาสนา เพื่อเริ่มต้นเจริญไตรสิกขาที่ประกอบด้วย อริศตสิกขา อริจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา ซึ่งถือว่าเป็นกิจหรือเป็นหน้าที่หลักที่พระภิกษุต้องเพียรกระทำ เพื่อเข้าถึงสิ่งที่ประเสริฐหรือดีที่สุดที่ชีวิตพึงได้

๓. วิเคราะห์หลักคำสอนสำหรับพระนวกะที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาท พบว่าพระนวกะในพุทธปรัชญาเถรวาทต้องมีภูมิคุ้มกันที่ดีคือมีศีล ซึ่งเป็นหลักธรรมพื้นฐานในการปกครองตน มีสมาธิ เพื่อควบคุมอารมณ์อันเกิดแต่ถึงภายนอกและอารมณ์ภายในจิตใจ และมีปัญญา เพื่อวิเคราะห์พิจารณาใคร่ครวญ ตามความเป็นจริง

Thesis Title : An Analytical Study on Key Teachings for Newly Ordained Monks
in Theravada Buddhist Philosophy

Student's Name : Phramaha Phayungsak Ciradhammo (Montrechon)

Department : Buddhism and Philosophy

Adviser : Phra Klairung Panyawachiro, Dr.

Academic Year : B.E. 2556 (2013)

ABSTRACT

The purposes of this thesis were: 1) to study newly ordained monks in Theravada Buddhist Philosophy, 2) to study the key teachings for newly ordained monks in Theravada Buddhist Philosophy and, 3) to analyze the key teachings for them in Theravada Buddhist Philosophy. The thesis was based on the qualitative research methodology. It placed the focus on the documentary research, in which the data were collected from such different sources as the Tripitaka, academicians' researches, including informants specializing in Buddhism. Once completely collected, data were brought to analyze and research's findings summed up. Eventually, they were presented through the analytical description.

The results of the study were as follows:

1) Newly ordained monks in Theravada Buddhist Philosophy specified those whose monkhood is less than five rainy years since they had to be under their preceptors' guidance for leading their monastic life. They were treated as immaturely dependents. Consequently, such every monk had to take courses on Buddhism's key teachings and disciplines for them to protect their own monastic life.

2) The teachings for newly ordained monks in Theravada Buddhist Philosophy were those that were mandatory for them to practice them; it was regarded as entering their new phases of life in Buddhism to begin practicing Threefold. To train those newly ordained monks in Buddhism with Threefold trainings was its all teachings in practice. Threefold trainings were composed of higher morality, higher mentality, and higher wisdom. In other words, they were labelled morality, concentration and wisdom which were the main duty of them to perform with the very great endeavor so as to access the noblest and best mental states in their lives.

3) An analyses of key teachings for newly ordained monks in Theravada Buddhist Philosophy were that newly ordained monks in the Theravada Buddhist Philosophy had to possess strong immunity and three complete attributes namely – 1) they have morality, concentration and wisdom as the basic state for ruling themselves, 2) to practice concentration for controlling sensual objects arising from external factors and internal ones and, 3) to exert wisdom to analyze and examine as truly.



กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาเชิงวิเคราะห์หัตถ์คำสอนสำหรับพระนวกะที่ปรากฏใน พุทธปรัชญาเถรวาท ผู้ศึกษาวิจัยได้รับความเมตตาจากหลายฝ่ายด้วยกันที่ให้โอกาสและให้ คำปรึกษาแนะนำและให้กำลังใจในการจัดทำด้วยดีตลอดมาจนประสบผลสำเร็จลงได้

ขอกราบขอบพระคุณ พระโกศลรุ่ง ปัญญาวิโร, ดร. อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ พระมหาหมณวินทร์ ปุริสุตฺตโม, ผศ.ดร. ประธานสาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญาที่ได้ให้ คำแนะนำ ตรวจสอบ ปรับปรุงแก้ไขทำให้วิทยานิพนธ์สำเร็จลงได้ด้วยดี

ขออนุโมทนาเจ้าหน้าที่ห้องสมุด มหาวิทยาลัย มหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขต ร้อยเอ็ด และมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ตลอดจนเพื่อนพระนักศึกษาคณะศึกษาศาสตร์ที่ช่วยเป็นกำลังใจจนประสบผลสำเร็จ

คุณงามความดีแห่งงานวิจัยนี้ และประโยชน์ที่พึงมีของผู้วิจัย ขอมอบเป็นเครื่องบูชา ความกตัญญูตเวทิตาต่อคุณบิดามารดา ผู้ให้กำเนิดชีวิตของข้าพเจ้า ผู้เป็นพระพรหมของบุตร เป็นครู คนแรก ยากที่จะหาสิ่งใดมาเสมอเหมือนพระคุณของท่านได้ ยากที่จะแทนคุณ และ ฟื้นฟู น้อมๆ ที่คอยเป็นกำลังใจ ตลอดทั้งพระอุปัชฌาย์ อาจารย์ผู้ให้ปัญญาให้ความรู้ให้คุณธรรม จริยธรรมอันดีงาม และขอกราบขอบพระคุณผู้มีพระคุณทุกท่าน ที่ข้าพเจ้าไม่สามารถเอ่ยนาม ท่านมาได้ทั้งหมด ที่ทำให้ข้าพเจ้ามีกำลังใจ ในการเขียนวิทยานิพนธ์เล่มนี้ จนสำเร็จ ลุล่วงลง ได้ด้วยดี

พระมหาพยุงศักดิ์ จิรธมฺโม (มนตรีชน)

สารบัญคำย่อ

พระไตรปิฎกที่ผู้วิจัยใช้เป็นหลักในการวิจัย เพื่อการเขียนวิทยานิพนธ์เล่มนี้ คือ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย พิมพ์เนื่องในวโรกาสครบ ๒๐๐ ปี แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช ๒๕๒๕ คำย่อและคำเต็ม ชื่อของคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา และปกรณ์วิเสส มีดังต่อไปนี้

คำย่อ	คำเต็ม		
พระวินัยปิฎก			
วิ.ม.	วินยปิฎก	มหาวคค	
วิ.มหา.	วินยปิฎก	มหาวิภังค	
พระสุตตันตปิฎก			
ที.ปา.	สุตตฺตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกคค
ที.ม.	สุตตฺตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวคค
ม.มู.	สุตตฺตปิฎก	มชฌมินิกาย	มูลปณณาสก
ม.อุ.	สุตตฺตปิฎก	มชฌมินิกาย	อุปรปณณาสก
ถ์.ข.	สุตตฺตปิฎก	ถ์ยุตตินิกาย	ขนุขวารวคค
ถ์.ม.	สุตตฺตปิฎก	ถ์ยุตตินิกาย	มหาวารวคค
ที.ลั.	สุตตฺตปิฎก	ทีฆนิกาย	ลัถกขนุขวคค
อง.จตุกก.	สุตตฺตปิฎก	องคตุตตินิกาย	จตุกกนปาด
อง.ตัก.	สุตตฺตปิฎก	องคตุตตินิกาย	ตักนปาด
อง.ปณจก.	สุตตฺตปิฎก	องคตุตตินิกาย	ปณจกนปาด
อง.ทสก.	สุตตฺตปิฎก	องคตุตตินิกาย	ทสกนปาด
อง.เอก.	สุตตฺตปิฎก	องคตุตตินิกาย	เอกนปาด
ขุ.ม.	สุตตฺตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิทุเทศ
ขุ.อิตติ.	สุตตฺตปิฎก	ขุททกนิกาย	อิตติวุตคค
ขุ.เถร.	สุตตฺตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรคคทา
ขุ.ง.	สุตตฺตปิฎก	ขุททกนิกาย	งุพนิสุเทศ
ขุ.ป.	สุตตฺตปิฎก	ขุททกนิกาย	ปฐิสุมภิตามคค

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.วิ. อภิธมฺมปิฎก วิภงฺค

อรรถกถา

ขุ.ธ.อ. ขุททกนิกาย ธมฺมปทญฺจกถา

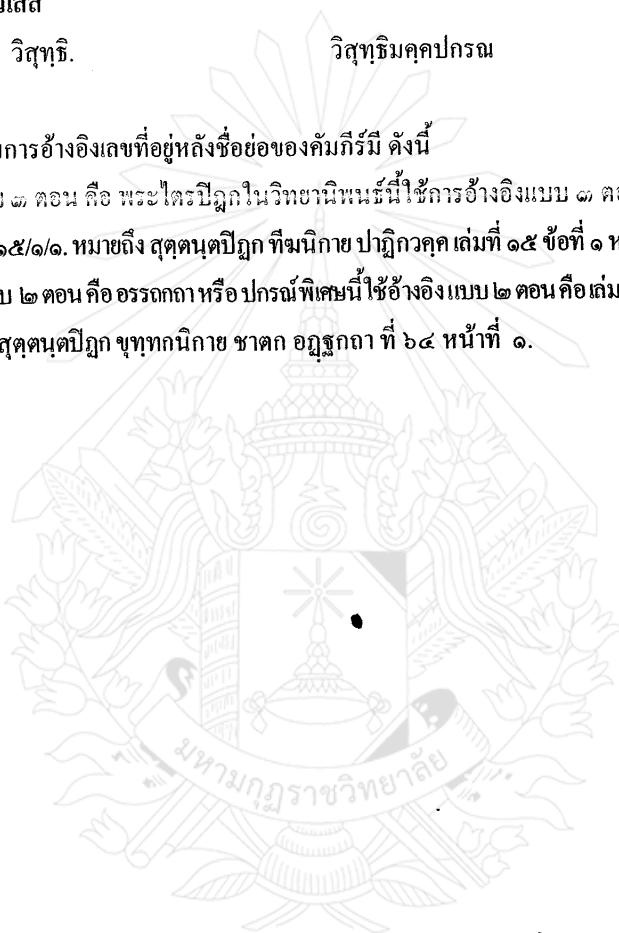
ปกรณ์วิเสส

วิสุทฺธิ. วิสุทฺธิมคฺคปกรณ์

สำหรับการอ้างอิงเลขที่อยู่หลังชื่อย่อของคัมภีร์มี ดังนี้

๑. แบบ ๓ ตอน คือ พระไตรปิฎกในวิทยานิพนธ์นี้ใช้การอ้างอิงแบบ ๓ ตอน คือ เล่ม/ชื่อ/หน้า เช่น ที.ปา. ๑๕/๑/๑. หมายถึง สุตตนปิฎก ที่มณีนิคาย ปาฎิกวคฺค เล่มที่ ๑๕ ข้อที่ ๑ หน้าที่ ๑ เป็นต้น

๒. แบบ ๒ ตอน คือ อรรถกถา หรือ ปกรณ์พิเศษนี้ใช้อ้างอิงแบบ ๒ ตอน คือ เล่มหน้า เช่น ขุ.ธ.อ. ๖๔/๑. หมายถึง สุตตนปิฎก ขุททกนิกาย ชาตก อญฺฐกถา ที่ ๖๔ หน้าที่ ๑.



สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ค
สารบัญคำย่อ	ง
สารบัญ	ฉ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย	๓
๑.๔ วิธีดำเนินการวิจัย	๓
๑.๕ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔
๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๖
๑.๗ คำนิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๖
บทที่ ๒ พระนวกะที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาท	๗
๒.๑ ความหมายของพระนวกะ	๗
๒.๑.๑ ความเป็นมาของการอุปสมบท	๗
๒.๑.๒ หลักการและวิธีการเป็นพระนวกะ	๑๑
๒.๒ การบวช	๑๕
๒.๒.๑ ความหมายของการบวชโดยทั่วไป	๑๕
๒.๒.๒ การบวชตามทัศนะของพระพุทธศาสนา	๑๖
๒.๓ คุณสมบัติของผู้บวช	๑๕
๒.๓.๑ คุณสมบัติของผู้บรรพชาอุปสมบท	๑๕
๒.๓.๒ บุคคลต้องห้ามไม่ให้บวชในพระพุทธศาสนา	๒๐
๒.๓.๒ หน้าที่สำคัญสำหรับผู้จะอุปสมบท	๒๑

๒.๔ ประเภทของการอุปสมบท	๒๒
๒.๕ วิธีการอุปสมบทตามแบบพระพุทธศาสนาเถรวาท	๒๔
๒.๕.๑ อุปกรณ์ที่ใช้ในการพิธีบวช	๒๘
๒.๕.๒ บริหารสำหรับใช้สอย	๒๘
๒.๕.๓ เครื่องสักการะสำหรับแสดงความเคารพ	๒๘
๒.๕.๔ การบอกลาท่านที่ควรบอกลา	๒๙
๒.๖ เหตุจูงใจในการอุปสมบท	๓๓
๒.๖.๑ แรงจูงใจที่ต้องการแสวงหาความสงบระงับ	๓๓
๒.๖.๒ แรงจูงใจที่คล้อยตามผู้ที่ตนเคารพนับถือ	๓๕
๒.๖.๓ แรงจูงใจที่เกิดจากความเบื่อหน่าย	๓๕
๒.๖.๔ แรงจูงใจที่เกิดจากความกตัญญูและแบบแผนประเพณี	๓๖
๒.๖.๕ แรงจูงใจที่เกิดจากการบวชเพื่อศึกษาเล่าเรียน	๓๗
๒.๗ ความสำคัญของการอุปสมบท	๓๙
๒.๘ การปฏิบัติหรือกิจวัตรของพระนวกะ	๔๒
๒.๙ อานิสงส์ของการอุปสมบท	๔๖
๒.๑๐ สรุป	๕๑
บทที่ ๓ หลักคำสอนสำหรับพระนวกะที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาท	๕๒
๓.๑ หลักคำสอนสำหรับพระนวกะ	๕๒
๓.๑.๑ ความหมายของไตรสิกขา	๕๒
๓.๑.๒ ลักษณะของไตรสิกขา	๕๔
๓.๒ ประเภทของไตรสิกขาสำหรับพระนวกะ	๕๖
๓.๒.๑ ความหมายของศีล	๕๖
๓.๒.๒ ขอบเขตของศีล	๕๙
๓.๒.๓ ประเภทของศีล	๖๓
๓.๒.๔ การเกิดของศีล	๖๘
๓.๒.๕ ระดับของศีล	๖๙
๓.๒.๖ ประโยชน์ของการรักษาศีล	๗๑
๓.๒.๗ ความหมายของสมาธิ	๗๕
๓.๒.๘ ขอบเขตของสมาธิ	๗๘
๓.๒.๙ ประเภทของสมาธิ	๘๑

๓.๒.๑๐ การเกิดของสมาธิ	๘๔
๓.๒.๑๑ ระดับของสมาธิ	๘๕
๓.๒.๑๒ ประโยชน์ของการเจริญสมาธิ	๘๖
๓.๒.๑๓ ความหมายของปัญญา	๘๔
๓.๒.๑๔ ขอบเขตของปัญญา	๘๗
๓.๒.๑๕ ประเภทของปัญญา	๘๘
๓.๒.๑๖ การเกิดของปัญญา	๑๐๒
๓.๒.๑๗ ระดับของปัญญา	๑๐๒
๓.๒.๑๘ ประโยชน์ของการมีปัญญา	๑๐๔
๓.๓ สรูป	๑๐๖
บทที่ ๔ วิเคราะห์หลักคำสอนสำหรับพระนวกะที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาท	๑๐๕
๔.๑ วิเคราะห์พระนวกะที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาท	๑๐๕
๔.๒ วิเคราะห์หลักคำสอนสำหรับพระนวกะที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาท	๑๑๑
๑) อธิศีลสิกขา	๑๑๑
๒) อธิสมาธิสิกขา	๑๑๔
๓) อธิปัญญาสิกขา	๑๑๗
บทที่ ๕ บทสรุปและข้อเสนอแนะ	๑๒๐
๕.๑ บทสรุป	๑๒๐
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๒๒
๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	๑๒๒
๒.๒ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัย	๑๒๓
บรรณานุกรม	๑๒๔
ประวัติผู้วิจัย	๑๒๘

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธศาสนาในส่วนที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของคนไทยนั้น วัดซึ่งเป็นสถานที่อาศัยและปฏิบัติธรรมประกอบศาสนกิจของพระภิกษุสงฆ์มีความผูกพันกับชาวบ้านและมีบทบาทที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์เป็นอย่างยิ่ง ทั้งในด้านศิลปวัฒนธรรมและจารีตประเพณีอันดีงาม มีส่วนกล่อมเกลาริถี และจิตใจของชาวไทยให้มีความบริสุทธิ์ ตลอดจนประเทศไทยได้ร่วมเงาของพระพุทธศาสนาจึงมีความสงบสุข มีการดำรงชีวิตตามระเบียบ ประเพณีท้องถิ่นของตน ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดี มีความภาคภูมิใจในชาติ และมีความสมัครสมานสามัคคี เคารพนับถือกันฉันพี่น้อง พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาสำคัญศาสนาหนึ่งที่มีผู้คนนับถือมาเป็นเวลานาน และมีอายุยาวกว่าสองพันปี แต่หลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนายังคงเป็นสัจธรรมต่อการพิสูจน์และเป็นประโยชน์ต่อมวลมนุษยชาติจนถึงบัดนี้ ก็ด้วยพุทธศาสนิกชนผู้เป็นศาสนทายาท ได้ถือปฏิบัติและอนุรักษ์สืบต่อกันต่อมา ทั้งด้านพิธีกรรมและปฏิบัติธรรม เพราะเห็นว่าเป็นศาสนาที่สามารถยึดเป็นสรณะคือที่พึ่งของตนเองได้ โดยอาศัยพระธรรมวินัยจากพระไตรปิฎกเป็นแนวทางในการปฏิบัติ และการดำรงชีวิตในสังคมอย่างมีความสุข

พระสงฆ์หรือพระภิกษุสามเณรที่มาบวชเป็นพระเถระในพระพุทธศาสนา มาบวชเพื่อประพฤติปฏิบัติธรรมจำพรรษา สืบทอดพระพุทธศาสนา เป็นธรรมทายาทที่เผยแผ่หลักธรรม คำสอน อบรม และชี้แนะแนวทางปฏิบัติที่ดี ปฏิบัติชอบในทางที่ถูกต้อง คึงามพระสงฆ์จะเป็น ผู้นำในการประกอบพิธีกรรม ปฏิบัติกิจทางพระพุทธศาสนา และเป็นผู้นำในการพัฒนา คุณภาพชีวิตและจิตใจของคนในสังคมทำให้สังคมมีความสุข มีความสมัครสมานสามัคคี มีระเบียบวินัยสามารถดำรงชีวิตได้อย่างปกติสุข ในขณะที่เดียวกันชาวบ้านให้การอุปถัมภ์ คำจุน และให้การช่วยเหลือร่วมมือทำกิจกรรม ต่าง ๆ ที่ทางวัดขอความร่วมมือการประกอบพิธีกรรมของคนในสังคมจึงมีส่วนเกี่ยวข้องกับวัด โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้นำในการประกอบพิธีซึ่งมีส่วนแตกต่างกันไป จึงทำให้การดำเนินชีวิต ตามแนวพุทธ หรือวิถีชีวิตของคนในสังคมแต่ละท้องถิ่น อาจจะคล้ายคลึง หรือแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับความเชื่อ และพิธีกรรมของคนในสังคมโดยพระสงฆ์เป็นผู้นำในการประกอบพิธี

พระพุทธศาสนามีการสืบทอดเป็นระยะเวลายาวนานกว่าสองพันปี การบวชเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนาวิธีหนึ่ง การบวชเป็นพระคือ การอุปสมบทเป็นพระภิกษุ ส่วนการบวชเป็นเณรคือ การบรรพชาเป็นสามเณรในพระพุทธศาสนา การบวชเป็นวิธีการที่นำเอากุลบุตรเข้ารับการศึกษาอบรม ตามคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนา แต่ทั้งนี้ผู้บวชต้องประพฤติปฏิบัติจริง เคร่งในพระวินัย จึงเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง บุคคลที่จะบวชเป็นพระในพุทธศาสนาได้ต้องเพียบพร้อมบริบูรณ์ด้วยคุณสมบัติและสิ่งที่เหมาะสม ตามนัยพระพุทธานุญาต ๖ ประการ คือ ต้องเกิดมาเป็นมนุษย์ เป็นชาย เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจ มีอายุครบ ๒๐ ปี บริบูรณ์ขึ้นไป เกิดมาในคราวสมัยที่มีพระพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้นในโลก ต้องสดับรับฟังคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนา ศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา และเสียดลความสุข ความกังวล ห่วงใยในฆราวาสวิสัย^๑

ในปัจจุบันนี้การบวชของกุลบุตรในพระพุทธศาสนาทำได้ง่ายขึ้น ผู้บวชก็มีหลากหลายรูปแบบมีทั้งความตั้งใจและไม่ตั้งใจอย่างเช่น ออกหัก หลักถอย คอยงาน ตั้งฆารโทรม ก็หันหน้าเข้าวัดเอาศาสนาเป็นที่พึ่ง ประกอบกับพระอุปัชฌาย์ผู้ให้การบวชไม่ได้ตรวจตาเอาใจใส่ คัดเลือกคุณสมบัติของผู้บวชและเมื่อบวชไปแล้วไม่ได้มีการแนะนำสั่งสอนในกิจวัตรหน้าที่ของสมณะตามพระธรรมวินัยของพระบรมศาสดาจึงทำให้พระบวชใหม่ไม่รู้จักรั้วจักรสิ่งที่ไม่ควรและไม่ควรทำให้เกิดความเสื่อมเสียแก่คณะสงฆ์ เป็นที่วิพากษ์วิจารณ์ในทางที่ไม่ดีในสังคมชาวพุทธ และในที่สุดเป็นการทำลายศรัทธาของชาวพุทธและทำลายพระพุทธศาสนา ในส่วนของพระสงฆ์ที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบตามพระธรรมวินัยรู้จักกิจวัตรหน้าที่ของสมณะในด้านปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ ดำรงตนตามแบบอย่างของพระที่ดียวอนนำมาซึ่งความศรัทธาเลื่อมใส และเป็นการดำรงพระพุทธศาสนาให้เกิดความเจริญมั่นคงสืบไป ด้วยเหตุดังกล่าวข้างต้น จึงเป็นแรงบันดาลใจให้ผู้ศึกษามีความสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์หลักคำสอนสำหรับพระนวกะที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาท

^๑พระธรรมวโรดม (บุญมา คุณสมฺปนฺโน ป.ธ.๘), ภูมิ้อพระอุปัชฌาย์, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : สหภาพพัฒนาการพิมพ์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๑๔.

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาพระนวกะที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาท
๒. เพื่อศึกษาหลักคำสอนสำหรับพระนวกะที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาท
๓. เพื่อวิเคราะห์หลักคำสอนสำหรับพระนวกะที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาท

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้วางขอบเขตในการศึกษาวิเคราะห์หลักคำสอนสำหรับพระนวกะตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท โดยได้วางขอบเขตของการวิจัยไว้ดังนี้

- ๑.๓.๑ ศึกษาประวัติความเป็นมา และหลักคำสอนสำหรับพระนวกะที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาท
- ๑.๓.๒ ศึกษาจากเอกสาร คือ หนังสือทั่วไป วิทยานิพนธ์ วารสาร บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๔ วิธีดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยในครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งเน้นการวิจัยทางเอกสาร (Documentary Research) โดยมีขั้นตอนการปฏิบัติดังนี้

- ๑.๔.๑ รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary sources) คือพระไตรปิฎก ฉบับหลวง พุทธศักราช ๒๕๒๕
- ๑.๔.๒ รวบรวมเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary sources) คืออรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์วิเสศต่างๆ และจัดลำดับความที่เกี่ยวข้อง ในเรื่องความสำคัญของพระนวกะ
- ๑.๔.๓ รวบรวมข้อมูลเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระนวกะและหลักคำสอนที่มีจากแหล่งข้อมูลต่างๆ คือ
 ๑. ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด
 ๒. ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด
- ๑.๔.๔ ขั้นตอนวิเคราะห์ ผู้วิจัยได้วางหลักการวิเคราะห์ข้อมูลตามลำดับ ไว้ดังนี้
 ๑. วิเคราะห์ความหมายแนวคิดและทฤษฎีหลักคำสอนตามทัศนะพุทธปรัชญาเถรวาท
 ๒. วิเคราะห์หลักคำสอนตามหลักไตรสิกขา การนำไปปฏิบัติใช้ในชีวิตประจำวัน
 ๓. วิเคราะห์ความสำคัญของหลัก ไตรสิกขาที่มีต่อพระอุปัชฌาย์
 ๔. นำเสนอผลการวิจัย โดยเอกสารและการบรรยายสรุป

๑.๕ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยศึกษาวิเคราะห์หลักคำสอนสำหรับพระนวกะที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น ผู้วิจัยได้รวบรวมเนื้อหาที่สอดคล้องกับงานวิจัย ดังนี้

พระมหาสุทนต์ ไชยะภา ได้ศึกษาประวัติพระอุปัชฌาย์ในสมัยพุทธกาลพบว่า “ตลอดระยะเวลาที่พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญพุทธกิจ การศึกษาของคณะสงฆ์เกิดขึ้นและวิวัฒนาการมาตามลำดับ เพื่อประโยชน์ต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การรับบุคคลเข้าบวชเพื่อฝึกฝนตามหลักการพระพุทธศาสนา ต้องอาศัยบุคคลผู้นำเข้าสู่หมู่สงฆ์ ฝึกสอนดูแลและให้การศึกษอบรมปฏิบัติจนจบในบรรดาสกุลของพระพุทธศาสนามารเผยแผ่เรื่องจะสำเร็จประโยชน์ให้ อย่างเต็มที่ คือ พระอุปัชฌาย์ ดังนั้น พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญแก่การคัดเลือกพระอุปัชฌาย์ มาก สังเกตได้จากที่ทรงบัญญัติของพระอุปัชฌาย์อย่างรัดกุมตั้งแต่เป็นพระอรหันต์ถึงกัลยาณปุถุชนทีเดียว”^๒

วิโรจน์ พรหมสุด ได้ศึกษาเรื่อง การบวช กระบวนการขัดเกลาเพื่อความเป็นศาสนทายาท คุณภาพพบว่า “การบวชหรือกระบวนการอุปสมบท เป็นการบำเพ็ญพรตในพระพุทธศาสนา ซึ่งชาวพุทธถือว่า ใญ่บุญมาก แต่วิธีการบวชนั้นค่อยเปลี่ยนมาโดยลำดับ ตั้งแต่พระบรมศาสดายังทรงพระชนม์อยู่ เมื่อแรกตรัสรู้ยังมีผู้นับถือพระพุทธาน้อย พระพุทธองค์ทรงเป็นพระอุปัชฌาย์เอง พิธีบวชยังไม่มีพิธีการอะไรมากทำง่าย ๆ แล้วก็ค่อยเปลี่ยนแปลงมาตามลำดับ”^๓

พระมหาหรรษา นิธิบุญยากร ได้ศึกษาเรื่อง วิกฤตพุทธศาสนา : ศึกษากรณีการบรรพชา เป็นสามเณรในประเทศไทย (๒๕๒๑-๒๕๔๓) พบว่า “สามเณรเป็นนักบวชที่ได้ผ่านกระบวนการของการบรรพชาเข้ามาเพื่อทำหน้าที่ที่สำคัญ คือ สืบต่อและดำรงรักษาพระพุทธศาสนา เพราะสามเณรมีสถานะเป็นผู้รับการบ่มเพาะคุณธรรมและจริยธรรมต่าง ๆ เพื่อเตรียมอุปสมบทเป็นพระภิกษุเมื่ออายุ ๒๐ ปีบริบูรณ์ สามเณรจึงเป็นเหล่ากอของสมณะซึ่งหมายถึงเหล่ากอของบุคคลผู้เพียบพร้อมไปด้วยองค์ความรู้ที่ประสานคล่องกับพฤติกรรมของคนทั้งการคิด การพูดและการ

^๒พระมหาสุทนต์ ไชยะภา, “บทบาทพระอุปัชฌาย์ต่อการพัฒนาคุณภาพพระนวกะ ศึกษาเปรียบเทียบพระอุปัชฌาย์เถรวาทและพระอุปัชฌาย์มหานิกายในกรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล), ๒๕๔๔, ๑๕๒ หน้า.

^๓วิโรจน์ พรหมสุด, “การบวช : กระบวนการขัดเกลาความเป็นศาสนทายาทคุณภาพ”, วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), ๒๕๔๗, ๒๑๕ หน้า.

กระทำ อันจะเป็นประโยชน์แก่กุลต่อการทำหน้าที่เป็นศาสนทายาทที่สำคัญในการสืบทอดพระพุทธศาสนาให้ยาวนานต่อไป^๔

จ้านงค์ อติวัฒน์สิทธิ์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง พฤติกรรมการบวชของคนไทย จากการศึกษาปัญหาเรื่องที่เกี่ยวข้องในระหว่างการบวช พบว่า “พระอุปัชฌาย์ไม่ได้ทำหน้าที่ของความเป็นผู้ให้กำเนิดทางธรรมอย่างสมบูรณ์ กล่าวคือ อุปัชฌาย์ส่วนใหญ่เมื่อบวชแล้วไม่ได้ทำการสอนพระภิกษุสามเณรที่ตนบวชให้ ไม่ดูแลเอาใจใส่อย่างแท้จริง และพบว่าหลังจากที่บวชแล้วผู้บวชไม่ได้อยู่กับพระอุปัชฌาย์ แต่อาศัยอยู่คนละวัดกับอุปัชฌาย์ของตนส่วนเรื่องการอบรมสั่งสอน พบว่าพระอุปัชฌาย์ไม่มีความรู้ความสามารถในการสั่งสอนหลักธรรม เนื่องจากอายุมากเกินไป และมีภารกิจอื่น ๆ มากเกินไป รวมทั้งขาดการคัดเลือกบุคคลที่จะเข้ามาบวช ในขณะที่พระภิกษุที่ทำหน้าที่สั่งสอนพระภิกษุสามเณรนั้น มีปัญหาคล้ายกันกับอุปัชฌาย์คือพระอาจารย์ไม่ค่อยดูแลเอาใจใส่ให้การอบรมสั่งสอน ไม่มีความรู้ความสามารถในการสั่งสอน แนะนำได้เฉพาะเรื่องทำวัตรสวดมนต์และพิธีกรรม”^๕

ทินพันธุ์ นาคะตะ ในปี พ.ศ.๒๕๐๕ พบว่า “พระพุทธศาสนาเป็นกลไกสำคัญในการสร้างรากฐานของวัฒนธรรมทางจิตใจให้แก่คนไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คนไทยในสังคมชนบท ซึ่งวัฒนธรรมทางจิตใจเหล่านี้ได้ถูกส่งต่อมาโดยตลอด ตั้งแต่วัยเด็ก วัยเรียน วัยบวชเรียน จนกระทั่งถึงวัยผู้ใหญ่ การอบรมบ่มนิสัยในเรื่องหลักธรรม จริยธรรม และการมีส่วนร่วมในพิธีทางศาสนาที่ได้รับมาตั้งแต่เล็กของคนไทย ย่อมก่อให้เกิดความประทับใจในสัจธรรม และเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติต่อไป สำหรับประเพณีการบวชเรียนของผู้ชายไทยนั้น นอกจากจะทำให้ผู้บวชได้รับการขัดเกลาจิตใจ และลักษณะนิสัยจากหลักธรรม เพื่อให้เป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีแล้ว ยังแสดงให้เห็นศรัทธาอันแรงกล้าของคนไทย ที่มีต่อพระพุทธศาสนา จนถึงกับอุทิศกาย อุทิศใจเข้าไปมีส่วนร่วมประพฤติปฏิบัติตามพระวินัยในฐานะของสาวกที่แท้จริง ซึ่งการฝึกอบรมจิตใจที่ได้รับในขณะที่บวชเรียนนี้ ย่อมจะมีผลต่อการควบคุมจิตใจของผู้บวชบ้างไม่มากก็น้อย ความสัมพันธ์อันใกล้ชิดระหว่างพระพุทธศาสนากับประชาชน ทั้งในด้านการประพฤติปฏิบัติที่ดำเนินอยู่จริงในชีวิตประจำวัน ในด้านเวทย์มนต์คาถา และในด้านพิธีกรรม ย่อมมีส่วนเสริมสร้างต่อการยึดถือพุทธ

^๔พระมหาพรหมชา นิธิบุณยากร, “วิกฤติพุทธศาสนา : ศึกษากรณีการบรรพชาเป็นสามเณรในประเทศไทย (๒๕๒๓-๒๕๔๓)”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์) ๒๕๔๕, ๒๒๖. หน้า.

^๕จ้านงค์ อติวัฒน์สิทธิ์, “พฤติกรรมการบวชของคนไทย”, รายงานวิจัย, (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ศูนย์พุทธศาสนศึกษา), ๒๕๓๘, ๒๐๕ หน้า.

ปรัชญาเป็นหลักธรรมประจำใจมากขึ้น การศึกษาในเรื่องนี้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญและบทบาทของพระพุทธศาสนาในด้านความประพฤติปฏิบัติต่อสังคมในแง่ความเชื่อ สัญลักษณ์ เวทย์มนต์คาถาพิธีกรรม ระเบียบปฏิบัติทางศาสนา และกระบวนการถ่ายทอดหลักธรรมในศาสนาอีกด้วย ในปี พ.ศ. ๒๕๑๕^๖

ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์ ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับเรื่อง “ทัศนคติในการบวช” โดยสรุปสาระสำคัญได้ว่า “วัตถุประสงค์ของการบวชในสมัยพุทธกาลนั้น ก็เพื่อต้องการจะให้ถึงพระอรหันต์ผลพ้นจากกองกิเลส และกองทุกข์ทั้งปวง แต่ในสมัยต่อ ๆ มา วัตถุประสงค์ในการบวชก็เปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัยต่าง ๆ กัน และได้กล่าวถึงความหมายของการบวช ช่วงระยะเวลาในการบวช และวัตถุประสงค์ของการบวชในประเทศไทย ซึ่งผู้บวชก็มีวัตถุประสงค์ในการบวชที่แตกต่างกันออกไปหลายประการ เช่น บวชเพราะต้องการศึกษาพระธรรมต่าง ๆ เพื่อจะได้นำไปปฏิบัติเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต บวชเพราะเห็นว่าเมื่อบวชแล้ว ไม่ต้องทำงาน บวชเพราะต้องการลาภสักการะต่าง ๆ บวชเพราะบิดามารดา ต้องการให้บวช บวชตามประเพณี”^๗

นอกจากนั้น ในงานวิจัยเรื่องนี้ ยังได้กล่าวถึงทัศนคติของ Melford E. Spiro ที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับพุทธศาสนาและพระภิกษุในประเทศพม่า พบว่าพุทธศาสนาจัดได้ว่าเป็นวัฒนธรรมที่สร้างขึ้น เพื่อเป็นวิธีการในการจัดการความขัดแย้งภายในของผู้บวช ซึ่งเป็นเสมือนกลไกป้องกันตัวเอง (Defense mechanism) ของผู้บวช เพื่อช่วยไม่ให้ผู้บวชเกิดพยาธิสภาพที่ขัดแย้ง (Conflict) ภายในจิตใจของตน และในงานวิจัยนี้ ยังได้กล่าวถึงทัศนคติของ Dr. James Steele ซึ่งได้วิเคราะห์บุคลิกภาพของพระภิกษุชาวพม่า พบว่าพระภิกษุจะมีบุคลิกภาพในอัตราที่สูงกว่าชาวบ้านทางด้านความคิด ความเพียร การป้องกันตัวเองและความกังวลเกี่ยวกับเรื่องสตรี ส่วนบุคลิกภาพทางด้านที่พระภิกษุมีน้อยกว่าชาวบ้าน ก็คือความรู้สึกทางเพศ ความเชื่อมั่นในตัวเอง ความกระตือรือร้นในการต่อสู้ชีวิต และอารมณ์ที่แสดงออก ซึ่งจากลักษณะดังกล่าวนี้จะเห็น ได้ชัดว่าพระภิกษุชาวพม่ามีพยาธิสภาพ ในบุคลิกภาพอย่างรุนแรงมาก ดังนั้น จึงต้องอาศัยวินัยของพระและบรรทัดฐานทางพระพุทธศาสนา เป็นหนทางในการแก้ปัญหาความขัดแย้งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในปี ค.ศ. ๑๙๗๐ Jane Bunnag ได้เขียนบทความที่กล่าวถึง การปฏิสัมพันธ์ระหว่างพระกับชาวบ้านในสังคมไทยภาค

^๖ทินพันธุ์ นาคะตะ, คุณค่าของพุทธศาสนาในการบริหารราชการ, (กรุงเทพมหานคร : วิทยาลัยบริหารศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, พ.ศ. ๒๕๐๘), ๑๘๐ หน้า.

^๗ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์, ทัศนคติในการบวช ศึกษาจากทัศนคติทางสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๕), ๑๕๐ หน้า.

กลาง ในความทรงจำของพระยาอนูมานราชชน ซึ่งตีพิมพ์ในหนังสือสยามสมาคม ในบทความนี้เอง Jane ได้พยายามชี้ให้เห็นถึงบทบาทของพระภิกษุทางด้านต่าง ๆ อันเป็นสาเหตุหนึ่งที่ดึงดูดให้มีคนเข้ามาบวชในพุทธศาสนา นั่นคือแรงจูงใจ ของการบวชเป็นพระภิกษุนั้นเป็นแรงผูกพันทางสังคม (Social Ties) มากกว่าจะเป็นแรงจูงใจทางการแสวงหาความหลุดพ้น เพราะมีบุคคลจำนวนมากไม่น้อยที่ถึงเห็นความสุขสบายจากการบวช และการได้รับความเคารพนับถือและยกย่องจากชาวบ้านเป็นผลตอบแทน

พุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวไว้ว่า การบวชเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนา ทั้งนี้เพราะการที่พระพุทธรูปยังดำรงอยู่ได้ครบจนกระทั่งทุกวันนี้ ก็ด้วยมีพระภิกษุสงฆ์ผู้ออกบวชศึกษาพระธรรมวินัย และหลักธรรมคำสั่งสอนต่าง ๆ ของพระพุทธองค์สืบทอดกันมาเรื่อย ๆ เป็นศาสนทายาทผู้สืบทอดอายุของพระศาสนา และเป็นผู้เผยแผ่พระศาสนาให้เจริญกว้างไกลยิ่งขึ้น และท่านก็ได้กล่าวถึงเป้าหมายของการบวชที่แตกต่างกัน ดังนี้

บวชหลบบวชดี	บวชหนีสงสาร
บวชผลาญข้าวสุก	บวชสนุกหาบ่าป
บวชคาบเหล็กแดง	บวชแต่งแผ่นดิน
บวชกินของร้อน	บวชนอนในไฟ
บวชไม่หน่ายหนีโลก	บวชนั่งโงกมแก่ ^๕

พระโสภณคณาภรณ์ (เจริญ สุวฑฺฒโน) ได้กล่าวถึงความสำคัญของการอุปสมบทไว้ว่า “การบวช เป็นโอกาส คือช่องให้ได้บำเพ็ญบุญกุศลอย่างสูง เพื่อบรรลุถึงความบริสุทธิ์ ความสุข ความสงบอย่างประณีต เมื่อยังไม่ได้บวช ไม่มีโอกาสที่จะประพฤติบุญกุศลเช่นนั้นได้ เพราะยังพัวพันอยู่ด้วยการบ้านเรือน บุตรภริยา การงานต่าง ๆ จะประพฤติได้ก็แต่บุญกุศลอย่างของผู้ครองเรือน ผู้ที่ประสงค์บุญกุศลที่สูงขึ้นไป จึงได้ออกจากบ้านเรือน ทำตนเป็นอนาคาริยะ แปลว่า ผู้ไม่มีเรือน ประพฤติตนเป็นผู้มีกน้อย สันโดษ กินอยู่มุ่งหมั่งง่าย ๆ กล่าวสั้น ๆ ว่าบวชนั่นเอง”^๕

จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่ยกมานี้ ผู้วิจัยจะนำไปเป็นข้อมูลอ้างอิงและใช้วิเคราะห์ในประเด็นเนื้อหาบทต่อ ๆ ไป

^๕ พุทธทาสภิกขุ, คำสอนผู้บวช ภาค ๑, (กรุงเทพมหานคร : สมาชการพิมพ์, ๒๕๒๗), ๒๐๒ หน้า.

^๖ พระโสภณคณาภรณ์, (เจริญ สุวฑฺฒโน ป. ๘), การบวช, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕), ๕๘ หน้า.

๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. เพื่อให้ทราบพระนวกะที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาท
๒. เพื่อให้ทราบหลักคำสอนสำหรับพระนวกะที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาท
๓. เพื่อให้ทราบการวิเคราะห์หลักคำสอนสำหรับพระนวกะที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาท

๑.๗ คำนียามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยเรื่องศึกษาวิเคราะห์หลักคำสอนสำหรับพระนวกะที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น ผู้วิจัยได้นำเสนอคำนิยามศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย ดังนี้

หลักคำสอน หมายถึง หลักธรรมคำสั่งสอนสำหรับพระนวกะด้วยหลักไตรสิกขาตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท

พระนวกะ หมายถึง กุลบุตรผู้รับการอุปสมบทเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนานับตั้งแต่อุปสมบทจนถึงอายุ ๕ พรรษา ซึ่งเรียกกันว่า พระใหม่ เมื่อพ้น ๕ พรรษาไปแล้ว เรียกว่า พระอนุเถระ และเมื่อพ้น ๑๐ พรรษาไปแล้ว เรียกว่า พระเถระ

พุทธปรัชญาเถรวาท หมายถึง หลักธรรมคำสั่งสอน ที่ว่าด้วยหลักของความจริงและหลักปฏิบัติบางประการของพุทธศาสนา ที่นำมาศึกษาวิเคราะห์ด้วยการ ใช้เหตุและผลด้วยวิธีการของปรัชญา

หลักคำสอนสำหรับพระนวกะที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาท หมายถึง เป็นหลักธรรมพื้นฐานที่จะทำให้พระนวกะเป็นพระที่สมบูรณ์ด้วยศีล สมภาวิ และปัญญา เพื่อฝึกอบรมพัฒนาตนเองให้มีระบบมีระเบียบแบบแผนที่ดีงามในชีวิต คือ หลักของไตรสิกขา

ไตรสิกขา หมายถึง สิ่งที่จะต้องพิจารณา ใคร่ครวญ ใตร่ตรอง ด้วยความสำรวมระวัง หรือ สิ่งที่จะต้องศึกษาให้เข้าใจอย่างท่องแท้แน่นอน และปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด ๓ อย่าง ได้แก่

ศีลสิกขา คือ การศึกษาเรียนรู้วิธีการ การสำรวมระวังกาย วาจา ให้เป็นปกติเรียบร้อยดีงาม ด้วยการปฏิบัติการรักษาศีลอย่างเคร่งครัดให้สะอาดบริสุทธิ์อยู่เสมอ

สมาธิสิกขา คือ การฝึกอบรมจิตใจให้แน่วแน่ตั้งมั่น หรือการทำจิตใจที่ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์เดียวจุดเดียว เพื่อให้จิตสงบเป็นสมาธิไม่ส่ายไปส่ายมาให้อุอยู่ในอารมณ์เดียว

ปัญญาสิกขา คือ การศึกษาในเรื่องของปัญญาให้เข้าใจอย่างถ่องแท้แจ่มแจ้งชัด ให้รู้รอบ รู้ชัด รู้จริง รู้ทั่ว แล้วใช้ปัญญาพิจารณาอย่างมีเหตุมีผล เพื่อนำไปปฏิบัติใช้ให้ถูกต้องเหมาะสมดีงาม

บทที่ ๒

พระนวกะที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาท

การวิจัยบทนี้ มุ่งเน้นศึกษาเกี่ยวกับพระนวกะที่ปรากฏตามความคิดเชิงพุทธปรัชญาเถรวาท ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาจากคำรา เอกสารงานวิจัย บทความวิชาการ แนวคิดของบุคคลต่างๆ จะนำเสนอเนื้อหาตามลำดับ ดังนี้

๒.๑ ความหมายของพระนวกะ

นวกะตามพระวินัยใช้หมายถึงภิกษุที่มีพรรษายังไม่ครบ ๕ นวกะเป็นพระที่นับว่ายังเป็นผู้นใหม่คือยังมีพรรษาไม่ครบ ๕ จึงยังต้องอยู่ในความปกครองดูแลของพระอุปัชฌาย์ซึ่งพระวินัยเรียกว่ายังต้องถือนิสสัยอยู่ พระนวกะมีระเบียบว่าจะต้องศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยเพื่อรักษานตทุกรูป สำหรับพระนวกะที่อยู่จำพรรษาแรก เจ้าอาวาสและเจ้าคณะผู้ปกครองจะจัดการเรียนการสอนให้เป็นพิเศษโดยเฉพาะ ก่อนออกพรรษาจัดให้มีการสอบด้วย เรียกว่า สอบชั้นนวกภูมิ หรือ สอบนวกภูมิ

๒.๑.๑ ความเป็นมาของอุปสมบท

เมื่อเจ้าชายสิทธัตถะเกิดความเบื่อหน่ายในชีวิตพระองค์ทรงพยายามครุ่นคิดค้นหาหนทางที่ไม่ต้องเกิดมารับความทุกข์ทรมานอีกในระหว่างนั้นพระเจ้าสุทโธทนะพยายามอย่างแรงกล้าที่จะปิดดวงตาแห่งความเป็นจริงในชีวิต พระองค์ทรงฝันถึงธรรมโดยการทำให้เห็นว่าโลกเป็นสิ่งที่เที่ยงแท้ถาวร โลกนี้เป็นสิ่งที่น่าอภิมรณอย่างยิ่ง โดยการพยายามหิบบิ้นความสุขแบบชาวโลกให้กับเจ้าชายสิทธัตถะ แต่เมื่อพระองค์ได้เสด็จประกาศอุทธานทอดพระเนตรเห็นเทวทูตทั้ง ๔ คือ ความแก่ ความเจ็บ ความตาย และสมณะยิ่งทำให้พระองค์ทรงรู้สึกสะเทือนพระทัยเป็นอย่างยิ่งเมื่อพิจารณาเห็นสมณะเจ้าผู้อยู่ในอาการสงบก็ยิ่งเพิ่มอุมคติในการออกบวชมาตขึ้นคงจะไม่ใช้สิ่งเลวร้ายแน่นอนในการออกบวชของสมณะรูปนั้นเมื่อเปรียบเทียบการใช้ชีวิตระหว่างพระองค์เองกับสมณะผู้สงบก็ยิ่งทำให้รู้สึกหวาดหวั่นพระทัยและการใช้ชีวิตอย่างโลกก็ยิ่งทำให้เกิดพันธนาการผูกพันและก่อให้เกิดภพชาติทุกทรมานรำไปเมื่อกลับไปถึงพระราชวังและรู้ว่าพระนางสิริมหามายาทรงให้กำเนิดทายาทให้กับพระองค์ความดีพระทัยและความเสียพระทัยได้ประดังเข้า

^๑พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ป.ธ. ๙ ราชบัณฑิต, พจนานุกรมเพื่อการศึกษาศาสตร์ พจนานุกรมคำวัด, (วัดราชโอรสาราม : กรุงเทพมหานคร, ๒๕๔๘), หน้า ๗๘.

มาพร้อมกันความผูกพันเริ่มก่อตัวขึ้นจึงทรงรำพึงว่าห้วงเกิดขึ้นแล้วหนอและในคืนนั้นเอง พระองค์ได้ตัดสินใจพระทัยออกบวชโดยทรงพระประสงค์ว่าจะเป็นวิธีที่จะสามารถตัดความผูกพัน และกิเลสตัณหาอันเป็นที่มาแห่งความทุกข์ได้

ในการเสด็จออกบรรพชาที่นั่นเมื่อเสด็จมาที่แม่น้ำอโนมาแล้วอธิษฐานเพศบรรพชิตและตัดพระเมาลีที่นั่น ต่อมาก็เสด็จมาที่เมืองราชคฤห์ซึ่งพระเจ้าพิมพิสารได้ทอดพระเนตรเห็นพระโพธิสัตว์เสด็จบิณฑบาตอยู่ที่ทรงมีความเต็มใจแล้วก็ได้ทรงสนทนากับพระโพธิสัตว์พร้อมทั้งได้รับพรคล้ายๆเป็นคำปฏิญาณจากพระโพธิสัตว์ที่ทรงรับว่าเมื่อทรงค้นพบสังขารแล้วจะเสด็จมายังเมืองราชคฤห์^๒ ในเบื้องต้นจึงว่าในการออกบรรพชาของพระพุทธเจ้าในพระองค์ทรงมีเป้าหมายที่ชัดเจนในการมุ่งแสวงหาสังขารและเมื่อค้นพบแล้วก็จึงนำสิ่งที่ค้นพบมาบอกแก่คนทั้งหลายในการออกบวชครั้งแรกเรียกว่า บรรพชา เพราะว่ายังไม่มีใครบวชตามพระองค์แต่ในระชื่ต่อมาเมื่อทรงประกาศพระศาสนาแล้วจึงมีคำเรียกนักบวชทางพระพุทธศาสนาหลายอย่าง เช่นบรรพชิต สมณะ พระ หรือพระภิกษุ เป็นต้น

แต่ในทางพระพุทธศาสนานักบวชคือกุลบุตรผู้เข้าสู่ธรรมวินัยปฏิบัติตามหลักพรหมจรรย์ คือ สิล สมาธิ ปัญญา อบรมชัคคกาลชีวิตมุ่งตรงต่อนิพพานเรียกภิกษุบ้างสมณะบ้างทำหน้าที่อบรมตนและช่วยเหลือสังคมสมัยพุทธกาลอาศัยอยู่ตามโคนต้นไม้บ้าง ถ้าในภูเขาบ้าง ป่าไม้บ้าง ต่อมาประจำอยู่ตามวัดหรืออารามในหมู่บ้านบ้างในเมืองบ้าง พระพุทธเจ้าได้ทรงสร้างระบอบอันหนึ่งซึ่งเป็นการตั้งใจปฏิบัติลัทธิศาสนาพราหมณ์และเป็นการปฏิบัติสังคัมของอินเดียด้วยคือได้ทรงวางระเบียบว่าลำดับอาวุโสของพระสงฆ์สาวกนั้นให้เรียงตามความเก่าใหม่ตามเวลาที่เข้ามาบวชก่อน และหลังผู้ที่เข้ามาบวชภายหลังต้องเคารพผู้ที่บวชก่อนโดยไม่คำนึงถึงชาติตระกูลเรื่องชาติตระกูลถือว่าหมดสิ้นไปในเวลาบวชการบวชเป็นการเข้าสู่ชีวิตใหม่ไม่ต้องถือชาติตระกูลตามเดิมคนที่เป็นวรรณะกษัตริย์ซึ่งเข้ามาบวชภายหลังก็ต้องเคารพกราบไหว้คนบวชก่อนนี้เป็นการปฏิบัติยิ่งใหญ่ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงทำการเป็นลัทธิพราหมณ์พื้นประเพณีอันอยู่ในเลือดของชาวอินเดีย^๓ จึงทำให้ผู้ที่เข้ามาบวชมีศีลเสมอกัน (ศีลสามัญญาตา) นำไปสู่การมีปฏิญญาเสมอกัน (ปฏิญญาสามัญญาตา) การ

^๒พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), จาริกบุญจาริกธรรม, พิมพ์ครั้งที่๑๐, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทพิมพ์สวย์จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๗๐.

^๓เดือนคำดี, ศาสนศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๘.

^๔สิริปรมจิตต์, พระพุทธศาสนาในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บำรุงอุก กิจ, ๒๕๒๒), หน้า ๑๔๓.

นับถือกันจึงถือตามว่าใครที่เข้ามาสู่ชีวิตใหม่ก่อนก็นับถือคนนั้นก่อนเพราะถือว่าเป็นผู้ที่เกิดก่อน ในพระธรรมวินัยและการเกิดในพระธรรมวินัยก็เป็นสิ่งที่สำคัญมากในช่วงชีวิตของมนุษย์ พระองค์มักจะใช้สรรพนามเรียกนักบวชในพุทธศาสนาว่าภิกษุ “ความเป็นภิกษุนี้สำเร็จมาจากการบวชมีทั้งผู้หญิงและผู้ชายผู้ชายเรียกว่าภิกษุหรือภิกษุผู้หญิงเรียกว่า ภิกษุณี หรือภิกษุณีซึ่งหมายถึงผู้เที่ยวไปเพื่อภิกษา (ภิกษาช จรติ สีเสนาติ ภิกษุ) ผู้ใดยอมเที่ยวไปเพื่อภิกษาโดยปกติผู้นั้นถือว่าเป็นภิกษุ” * การเที่ยวไปภิกษาไม่ใช่การท่องเที่ยวเหมือนนักท่องเที่ยวทั่วไปแต่การเที่ยวไปหมายถึงการจาริกโดยไม่ยึดติดสถานที่ไม่ยึดติดในถิ่นฐานอยู่ได้ทุกหนทุกแห่งไม่ว่าจะเป็นใต้โคนไม้เรือนว่างในถ้ำในหุบเขาเป็นต้นเหมือนนกที่บินไปอย่างมีอิสระเพื่อฝึกปฏิบัติค้นหาสังขารมาจัดกิเลส ตัณหาและความมีติดบอดทั้งหลายในยุคแรกนั้นผู้ที่ประสงค์จะบวชต้องได้รับการบวชจากพระพุทธรเจ้าเท่านั้น

ในยุคต่อมาพระองค์ทรงเล็งเห็นความลำบากจึงทรงอนุญาตให้ผู้จะบวชเข้าหมู่ที่ปลงผมและหนวดงู้ม้วนผ้ากาสายะถือเพศก่อนแล้วเปล่งวาจาแสดงตนต่อพระรัตนตรัยเป็นสรณะด้วยอาการเคารพจริงๆเพียงเท่านั้นเรียกว่า ติสระณคมนุปสัมปทา แปลว่า อุปสมบทด้วยการถึงสามสรณะ ในยุคต้นแห่งการตรัสรู้การรับเข้าหมู่หรือรับบวชให้เป็นภิกษุสำเร็จด้วยอำนาจบุคคลคือพระศาสดาทรงเองบ้างสาวกทำบ้าง เรียกการบวชเณรว่า การบรรพชา เรียกการบวชพระว่า การอุปสมบท เมื่อสำเร็จแล้วเรียกว่าบรรพชิตภิกษุสมณะสงฆ์เป็นต้น โดยสรุปแล้วความเป็นมาของการอุปสมบทในพระพุทธศาสนามีดังนี้

๑. เกิดจากความรู้สึกไม่แพ้พระทัยในชีวิตของเจ้าชายสิทธัตถะ
๒. เกิดจากความเบื่อหน่ายชีวิต
๓. มองเห็นภัยในวิญญูสงสาร
๔. เพื่อแสวงหาหนทางดับทุกข์
๕. เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก

๒.๑.๒ หลักการและวิธีการเป็นพระนวกะ

ตามพระบรมพุทธานุญาตเพื่อให้รู้ประโยชน์และเป้าหมายสูงสุดของการอุปสมบท ให้ประชาชนเข้าใจหลักและวิธีการ รวมถึงจุดมุ่งหมายของการอุปสมบทตามแนวทางของพระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อให้ประชาชนได้รู้และเข้าใจ รวมทั้งปฏิบัติได้ถูกต้องในปัจจุบันนี้ชาวพุทธจะยังคงมีศรัทธาในพระพุทธศาสนา และได้เข้ารับการอุปสมบทเป็นจำนวนมากก็ตาม แต่

* วิทยุแก้ว วัชโรทัย, พระราชพิธีและพระราชกิจในการทรงผนวช, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๐๐), หน้า ๗๔.

เป้าหมายและรูปแบบวิธีการอุปสมบทได้เปลี่ยนไปจากเดิม จากการอุปสมบทเพื่อมุ่งบรรณรรค ผลนิพพานมาเป็นอุปสมบทเพื่อทำตามประเพณี วิธีการอุปสมบทก็ถูกแทรกแซงจากค่านิยมความเชื่อและประเพณีที่ขัดต่อพระบรมพุทธานุญาต เช่น จากความเรียบง่ายเป็นความฟุ้งเฟ้อ จากการไม่มีพิธีรีตองมาเป็นการเพิ่มพิธีกรรมใหม่เข้าไป เช่น พิธีสูบวิญ การหาฤกษ์ยามในการอุปสมบท รวมถึงการแต่งเครื่องเช่น ไห้วก็มีปรากฏในพิธีการอุปสมบทในปัจจุบัน ซึ่งทำให้ห่างไกลออกไปจากหลักการของพระพุทธศาสนาออกไปทุกที และนับวันก็ยิ่งเพิ่มความถี่ลับซับซ้อนมากยิ่งขึ้น พฤติกรรมการอุปสมบทของสังคมไทยปัจจุบันจึงถูกรอบงำจากพิธีกรรม ความเชื่อ และค่านิยมสมัยใหม่ จนแทบจะกลืนเป้าหมายของการอุปสมบทที่แท้จริง คนรุ่นใหม่ส่วนใหญ่เข้าใจว่าการอุปสมบทจะต้องประกอบด้วยพิธีกรรมที่ซับซ้อนและจะต้องมีคนมาร่วมงานมาก การจัดงานจะต้องยิ่งใหญ่ มีมหรสพสมโภช จึงจะทำให้การอุปสมบทถูกต้อง จากพฤติกรรมการอุปสมบทของสังคมไทยปัจจุบันนี้ ทำให้ผู้วิจัยได้มองย้อนกลับไปในสมัยพุทธกาล เพื่อศึกษาหลักและวิธีการอุปสมบทที่ถูกต้องตามพระธรรมวินัย แล้วนำมาเปรียบเทียบหาจุดด้อยและจุดต่าง รวมทั้งสาเหตุที่ทำให้การอุปสมบทเปลี่ยนไปจากเดิม และชี้จุดที่ควรแก้ไขแก่สังคม เพื่อปรับรูปแบบและวิธีการใหม่ให้ถูกต้องตามพระธรรมวินัย ตลอดถึงอิทธิพลของวัฒนธรรมประเพณีการอุปสมบทได้มีสิ่งใดบ้างที่ถูกกระแสสังคม และค่านิยมสมัยใหม่เข้ามาเกี่ยวข้อง ประเภทและวิธีของการอุปสมบทได้เปลี่ยนไปมากน้อยแค่ไหน เปรียบเทียบการอุปสมบทในอดีตและปัจจุบัน

พิธีการอุปสมบทในสมัยพุทธกาลมีเป้าหมายสูงสุดเพียงเป้าหมายเดียวคือ การมุ่งสู่ความหลุดพ้น แต่การอุปสมบทในปัจจุบันได้เพิ่มความสลับซับซ้อนในด้านพิธีกรรมมากยิ่งขึ้น รวมทั้งค่านิยมสมัยใหม่ที่เข้ามามีอิทธิพลต่อหลักและวิธีการอุปสมบท ซึ่งขัดต่อพุทธประสงค์ที่มุ่งความสันโดษเพื่อประโยชน์สูงสุดในการบรรณรรคผลนิพพาน เมื่อสังเกตพฤติกรรมการอุปสมบทของประชาชนในปัจจุบัน จะเห็นว่าแม้จะยังรักษาหลักการเดิมเอาไว้ แต่ก็มีการเพิ่มพิธีกรรม ค่านิยม และประเพณีหลายอย่างเข้าไปด้วย ประชาชนส่วนใหญ่ยังไม่เข้าใจหลักการอุปสมบทที่แท้จริง จึงให้ความสำคัญกับพิธีกรรมและค่านิยมมากกว่าเป้าหมายของการอุปสมบท ทำให้ปฏิบัติไม่ถูกต้องตามพระธรรมวินัย และนับวันก็ยิ่งจะถูกปลูกฝังพิธีกรรมและค่านิยมใหม่ๆ เพิ่มมากขึ้น และเมื่อเข้าใจไขว่เขวก็ทำให้การถ่ายทอดไขว่เขวไปด้วย คนยุคใหม่ก็เข้าใจว่าการอุปสมบทจะต้องประกอบด้วยพิธีกรรมที่ซับซ้อน จึงจะทำให้การอุปสมบทถูกต้อง หากคณะสงฆ์และผู้เกี่ยวข้องไม่รีบทำความเข้าใจให้กับประชาชน รวมทั้งมีคู่มือกำหนดระเบียบ รูปแบบ และวิธีการอุปสมบทให้เป็นเอกภาพที่ชัดเจนเพื่อให้ปฏิบัติเหมือนกันทุกภูมิภาคก็จะทำให้การอุปสมบทเป็นไปตามเป้าหมายมากยิ่งขึ้นพระพุทธศาสนาได้เกิดขึ้นในดินแดนชมพูทวีป พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้และ

เปิดเผยสังกรรมที่พระองค์ทรงค้นพบให้แก่สัตว์โลกทั้งหลายให้รู้ตามพระองค์ เมื่อพระองค์ทรงแสดงพระปฐมเทศนาให้แก่ปัญจวัคคีย์เป็นครั้งแรก และมีผู้รู้ตามสิ่งที่พระองค์ทรงค้นพบ โดยมีท่านอัญญาโกณฑัญญะเป็นสาวกคนแรกที่รู้ตามพระพุทธเจ้า เมื่อได้ดวงตาเห็นธรรมแล้วได้แสดงความประสงค์ของตนเองเพื่อขอบวชซึ่งทางพระพุทธศาสนาเรียกว่าการอุปสมบทเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าได้ทรงอนุญาตตามความประสงค์นั้น การอุปสมบทของท่านโกณฑัญญะจึงนับว่าเป็นการอุปสมบทอย่างเป็นทางการครั้งแรกในประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนา และก็ไม่ได้อะไรมานัก เป็นเพียงการกล่าวเพื่อเชื่อเชิญให้ผู้ที่หวังจะเจริญรอยตามพระองค์ให้เข้ามาอุปสมบท โดยมีใจความโดยย่อว่า “เธอจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด”^๖ ถ้าเป็นพระอรหันต์ จะไม่มีคำว่าทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด เพราะว่าท่านสิ้นเชื้อแห่งการเกิดแล้ว บรรลุสังกรรมแล้วเมื่ออัญญาโกณฑัญญะได้อุปสมบทแล้วก็มีผู้อุปสมบทตามจำนวนมาก ซึ่งพระพุทธองค์ก็ทรงอนุญาตโดยไม่ได้บังคับ เป็นการอุปสมบทด้วยความสมัครใจ ผู้อุปสมบทก็มีเป้าหมายที่ชัดเจนคือ มุ่งที่จะทำที่สุดแห่งทุกข์ เพื่อเข้าสู่ความหลุดพ้น^๗ จึงเป็นการอุปสมบทที่บริสุทธิ์ ต่อมาเมื่อมีคนเข้ามาอุปสมบทมากขึ้น และพระพุทธศาสนาได้แผ่ขยายไปอย่างกว้างขวาง พระองค์ก็ทรงมอบให้พระสงฆ์ที่มีวัดรปฏิบัติตั้งงามสามารถเป็นพระอุปัชฌาย์แทนพระองค์ได้ แต่เป้าหมายของการอุปสมบทก็ยังอยู่ที่การปฏิบัติพัฒนาจิตเพื่อยกระดับให้พ้นจากกิเลสตัณหา เข้าสู่พระนิพพาน เป็นการขัดเกลากิจใจให้บริสุทธิ์ “การอุปสมบทได้สะท้อนให้เห็นถึงสภาพสังคม ด้านความเป็นอยู่ ค่านิยมแบบแผนทางวัฒนธรรมและชีวิตของสังคมในสมัยพุทธกาล ซึ่งจุดมุ่งหมายที่เป็นมูลเหตุจูงใจในการอุปสมบทคือการแสวงหาความหลุดพ้น หรือเพื่อให้บรรลุถึงภาวะอันสูงสุด คือ นิพพาน ที่เป็นเช่นนี้เพราะว่าสมัยพุทธกาล เป็นยุคของปรัชญาที่เน้นเกี่ยวกับความคิดในการแสวงหาความหลุดพ้น ต่อมาการอุปสมบทในพระพุทธศาสนาซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงอนุญาตมี ๓ วิธีด้วยกัน คือ การอุปสมบทด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา การอุปสมบทแบบไตรสรณคมน์ และการอุปสมบทแบบญัตติจตุตถกรรมวาจา หลังจากพระพุทธเจ้าได้ปรินิพพานแล้วพระสงฆ์บาง

^๖วิ.มหา. ๔/๑๘/๑๖

^๗พุทธทาสภิกขุ, คำสอนสำหรับผู้บวชใหม่, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๑), หน้า ๘๕.

^๘สุนทรียา สุนทรวิภาค, ศึกษาความสำคัญของการบวชในพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมไทยในปัจจุบัน, (กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล), ๒๕๒๕, หน้า ๔๐.

กลุ่มได้มีแนวคิดที่แตกแยกออกไปจนกลายเป็นหลายนิกาย หลายความเชื่อ นิกายเถรวาทยังรักษาหลักการเดิมของพระพุทธศาสนาเอาไว้ทุกประการจนถึงปัจจุบัน

นอกจากนี้ สังคมไทยยังมีคติความเชื่อเรื่องการครองเรือนว่า ผู้ชายที่ยังไม่ได้บวช ยังไม่เหมาะสมที่จะแต่งงานมีครอบครัว จึงเกิดประเพณีที่เรียกว่าบวชก่อนเมียค เป็นการสร้างเป้าหมายการอุปสมบทขึ้นมาใหม่ เพราะส่วนมากชายไทยก็อุปสมบทเพื่อทำตามประเพณี เพื่อจะได้มีครอบครัวเป็นต้น จึงเป็นการเปลี่ยนวัตถุประสงค์เดิมของพระพุทธศาสนา คำนิยมเกี่ยวกับการอุปสมบทจึงเปลี่ยนไป คนที่อุปสมบทเข้ามาจึงไม่ค่อยปฏิบัติตามพระธรรมวินัย และประพฤติดัวเป็นที่เสื่อมเสียแก่พระศาสนาดังปรากฏตามสื่อแทบไม่เว้นแต่ละวัน และนับวันการอุปสมบทจะมีเป้าหมายเปลี่ยนไปจากเดิม แม้ว่ารูปแบบการอุปสมบทยังคงสภาพเดิมไว้ก็ตาม แต่เป้าหมายได้ถูกทดแทนด้วยผลประโยชน์และความประพฤติน่าไม่เหมาะสม พุทธทาสภิกขุ^๕ ได้กล่าวว่าการบวช คือการหนีสงสารหมายความว่าการอุปสมบทไม่ใช่เพื่อแสวงหาผลประโยชน์ แต่เป็นไปเพื่อที่จะออกจากวิญญูสงสารหากมองตามสภาพการณ์ของพุทธศาสนาทุกวันนี้ ก็พอจะทราบได้ว่า พฤติกรรมของพระสงฆ์ที่อุปสมบทเข้ามาได้เปลี่ยนเป้าหมายไปจากเดิมที่เป็นแบบเรียบง่าย ไม่ฟุ้งเฟ้อ ไม่มีการประกอบพิธีบายศรีสู่ขวัญ และไม่มียหรสพมาสมโภชอย่างปัจจุบัน ถ้าหากปล่อยให้พิธีการอุปสมบทเป็นอย่างนี้ต่อไป จะมีผลกระทบต่อพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก เพราะคนที่เข้ามาอุปสมบทไม่ใช่เพื่อที่จะพ้นทุกข์เหมือนในอดีต จึงเป็นปัญหาที่ต้องการทราบว่า ถ้านำวิธีการอุปสมบทของคนในอดีตกับปัจจุบันมาเปรียบเทียบกัน แล้วหาจุดต่างที่ทำให้พฤติกรรมของการอุปสมบทเปลี่ยนไปจากเดิมคืออะไร เพื่อให้ชาวพุทธได้รู้แล้วเข้าใจว่าแท้จริงแล้วการอุปสมบทมีจุดประสงค์เพื่ออะไร และจะทำอย่างไรบ้างจึงจะสามารถบรรลุจุดประสงค์นั้นได้ เพื่อที่จะสามารถปฏิบัติตัวได้ถูกต้องตามพระธรรมวินัยดั่งนั้น ผู้วิจัยจึงมีความประสงค์ที่จะศึกษาวิธีการและองค์ประกอบของการอุปสมบทที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ในพระไตรปิฎก ซึ่งเป็นคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่น่าเชื่อถือมากที่สุด เพื่อนำมาเปรียบเทียบกับการอุปสมบทในปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับค่านิยมและวัฒนธรรมของสังคมไทย ยังปฏิบัติไม่ถูกต้องตามพุทธประสงค์หลายประการ เช่น การบวชที่ฟุ่มเฟือย และเพิ่มองค์ประกอบมากมาย เป็นต้น เพื่อศึกษาวิธีการอุปสมบทในพระไตรปิฎก แล้วนำความรู้ที่ได้มาเผยแพร่แก่สังคมปัจจุบัน เพื่อให้ปฏิบัติได้ถูกต้องตาม พุทธพจน์ และได้รับอานิสงส์มากตามแนวทางพระพุทธศาสนาสืบต่อไป

สรุปได้ว่า พระนวกะคือภิกษุที่มีพรรษายังไม่ครบ ๕ นวกะ เป็นพระที่นับว่ายังเป็นผู้ใหม่ คือยังมีพรรษาไม่ครบ ๕ จึงยังต้องอยู่ในความปกครองดูแลของพระอุปัชฌาย์ซึ่งพระวินัยเรียกว่า

^๕พุทธทาสภิกขุ, คำสอนผู้บวชภาค๑, (กรุงเทพมหานคร : สมชายการพิมพ์, ๒๕๓๖), หน้า๔๕.

จึงต้องถือนิสสัยอยู่พระนวกะ มีระเบียบว่าจะต้องศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยเพื่อรักษาตนทุกรูป สำหรับพระนวกะผู้อยู่จำพรรษาแรก เจ้าอาวาสและเจ้าคณะผู้ปกครองจะจัดการเรียนการสอนให้ เป็นพิเศษ โดยเฉพาะ การที่พระนวกะตัดสินใจอุปสมบทก็เพราะเกิดจากความรู้สึกไม่แน่พระทัย ในชีวิตของตนเองเกิดจากความเบื่อหน่ายชีวิตมองเห็นภัยในวัฏสงสารเพื่อแสวงหาหนทางดับทุกข์ เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก

๒.๒ การบวช

๒.๒.๑ ความหมายของการบวชโดยทั่วไป

ศาสนาทุกศาสนาประกอบด้วยศาสนา (บางศาสนาอาจไม่มีศาสดามีเพียงผู้ก่อตั้งเท่านั้น) ศาสนสถาน ศาสนพิธี หลักธรรมคำสอน และนักบวชทางศาสนา รวมทั้งบริษัทที่นับถือ ซึ่งแต่ละองค์ประกอบทางศาสนาล้วนเป็นสิ่งที่สำคัญในการช่วยพยุงและเผยแผ่ศาสนาให้เจริญกว้างไกล หลังจากที่ศาสดาหรือผู้ก่อตั้ง ได้สิ้น ไปแล้วผู้ที่สืบทอดหลักธรรมคำสอนรวมทั้งพิธีกรรมต่างๆ ก็คือนักบวชของแต่ละศาสนา ซึ่งเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการจรจร โลงและเผยแผ่พระศาสนา

นักบวช คือ ผู้สละเหย้าเรือนหรือการครองชีวิตอย่างคฤหัสถ์อุทิศตนเพื่อศาสนาที่ตนนับถือ และประกาศตนเป็นสาวก หรือผู้ภักดีต่อองค์ศาสดา ในศาสนาเทวนิยมนักบวชนอกจากจะเป็นบุคคลศักดิ์สิทธิ์แล้ว ยังมีหน้าที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของคนทั้งปวง ตั้งแต่เกิดจนตาย ศาสนกิจต่าง ๆ เช่น คำจารึก จดหมายเหตุ พิธีกรรม การเซ่นไหว้บูชา เป็นต้น นักบวชเท่านั้นที่ทำได้ โดยเป็นผู้กำหนดรูปแบบพิธีกรรมวันเวลา รวมทั้งบุคคลและการกระทำอย่างใดที่เทพเจ้าโปรดปรานหรือเกลียดชัง^{๑๑} ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นหน้าที่ของนักบวชที่จำเป็นต้องทำ เพราะบางอย่างเป็นกิจวัตรประจำวันหรือเป็นศาสนกิจที่ต้องทำ ซึ่งนักบวชแต่ละประเภทอาจประกอบศาสนาแตกต่างกัน โดยทั่วไปนักบวชแบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ

๑) นักบวชประเภทตัวแทน (Intermediary) คือ ผู้ที่เป็นสื่อกลางระหว่างมนุษย์กับเทพเจ้า ในระดับไสยศาสตร์เรียกหมอ ไสยศาสตร์ (Magician) ในระดับวิญญูฉานนิยมเรียกหมอผี (Witchdoctor) และในระดับเทวนิยมเรียกนักบวช (Priest) ซึ่งเกิดจากการสืบทอดทางสายโลหิต เช่น รวณะพว เทมณเฑาะณเฑาะ พว เทมณ-อนชู ทวยง เททเวธเมธก เทมณศตธรรมต เม เตมณจก เทมณศตธรรมต นักบวช เช่น ในศาสนาฮิว ศาสนาคริสต์ เป็นต้น

^{๑๑}เดือนคำดี, ศาสนาสาสตร์, อ้างแล้ว, หน้า ๓๘.

๒) นักบวชประเภทฤาษี (Ascetic) คือ บุคคลที่ออกบำเพ็ญเพียรในป่าตามถ้ำ ตามเขาค้างชีพอยู่ด้วยผลไม้ เปลือกไม้หรือหิวมันนึ่งห่มเปลือกไม้หรือหนังสัตว์มีชีวิตอยู่กับการสวดมนต์ภาวนา สังกัดและ ไม่สังกัดศาสนาใด ๆ ก็มีสถานะชีวิตทางโลก รักษาพรหมจรรย์ มีกน้อย สันโดษมุ่งแสวงหาความสุขความสงบทางจิตใจ

๓) นักบวชประเภทภิกษุ (Monk) หมายถึง บุคคลผู้เสียสละชีวิตฆราวาสออกบวช ถี้อเพศบรรพชิต เพราะเลื่อมใสในคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าปฏิญาณตนเป็นสาวก ค้างชีพอยู่ได้ด้วย การบิณฑบาต อุทิศการบวชเพื่อบรรลุถึงเป้าหมายสูงสุดคือนิพพาน ผ่านพิธีกรรมที่เรียกว่า อุปสมบทวิธีสัมัยพุทธกาล ภิกษุอาศัยอยู่ตามโคน ไม้ รวป่า ลอมฟาง ถ้ำหรือภูเขา เมื่อสังคมวิวัฒนาการ จึงอนุญาตให้อยู่จำพรรษาในอารามหรือวัดที่ตั้งอยู่ในหมู่บ้านเป็นศูนย์กลางของชุมชน ศาสนาจึงไม่เกี่ยวกับเทพเจ้าแต่มีจุดมุ่งหมายที่การขัดเกลาจิตใจให้สะอาด อยู่ในความสงบ เพื่อความหลุดพ้นจากกิเลสตัณหา^{๑๑}

๒.๒.๒ การบวชตามทัศนะของพระพุทธศาสนา

การบวชแปลว่าเว้นจากความชั่วทุกอย่างและในสารานุกรมไทยได้ให้ความหมายไว้ว่า คำว่า “บวช เป็นภาษาไทยหมายถึงไปโดยสิ้นเชิงได้แก่การเว้นจากการทำชั่วแปลโดยอรรถว่า ความประเสริฐที่เป็นพรหมจรรย์”^{๑๒} คือการออกจากการทำชั่วทั้งปวงเพื่อประพฤติพรหมจรรย์ อันประเสริฐสุดนั่นคือกระบวนการที่ขัดเกลาให้จิตใจบริสุทธิ์จากกิเลสตัณหา

พุทธทาสภิกษุให้ความหมายของการบวชว่าคำว่า “บวช” เป็นภาษาไทยซึ่งถอดรูปมาจาก คำใน ภาษาบาลีว่า ปุพฺพชฺชา คำว่า “ปุพฺพชฺชา” นี้มีรากศัพท์คือ ป+วช ป แปลว่าทั่วหรือสิ้นเชิง, วช แปลว่า ไปหรือเว้น คำว่า ป+วช จึงแปลว่า ไปโดยสิ้นเชิง ที่ว่า “ไปโดยสิ้นเชิง” นั้นหมายถึง ไปจากความเป็นฆราวาสคือการครองเรือนไปสู่ความเป็นบรรพชิตคือเป็นผู้ไม่ครองเรือนโดยสิ้นเชิง ไหวหารที่สูงไปกว่านั้นท่านเรียกว่าไปจากโลกโดยสิ้นเชิงซึ่งหมายความว่าละเสียจากวิสัยที่ชาวโลกเขามีกันเป็นกันโดยสิ้นเชิงนั่นเอง^{๑๓}

การบวช จึงหมายถึงการนำตัวเพื่อออกจากความชั่วทั้งหลายโดยสิ้นเชิงนักบวชของศาสนา จะเว้นจากการใช้ชีวิตเหมือนคนปกติสามัญธรรมดาเป็นเหมือนตัวแทนของศาสดาทำหน้าที่อบรม

^{๑๑}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒-๔๓.

^{๑๒}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗ (กรุงเทพมหานคร : หจก. นนทชัย, ๒๕๒๓), หน้า ๑๗๕.

^{๑๓}พุทธทาสภิกษุ, คำสอนผู้บวชภาค ๑, อ่างแก้ว, หน้า ๔.

ตั้งสอนให้คนเป็นคนดีซึ่งแต่ละศาสนาอาจมีอุดมคติสูงสุดต่างกันในทางพระพุทธศาสนาถือว่าการบวชเป็นกระบวนการสร้างคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์สร้างมนุษย์ให้กลายเป็นพระอรหันต์ซึ่งกระบวนการเหล่านี้ก็จะย้อนกลับมาสร้างประโยชน์แก่สังคมเมื่อท่านเหล่านั้นได้ศึกษาค้นคว้าปฏิบัติจนรู้แจ้งธรรมะแล้วนำธรรมะมาบอกกล่าวแก่คนทั่วไปเพื่อช่วยให้สังคมสงบสุขให้โลกเกิดความสันติสุข การบวชจึงมีจุดหมายสูงสุดต่างกันสุดแล้วแต่ทัศนะของศาสนาใดบางศาสนาถือว่าการบวชเพื่อจะได้อยู่กับภักษิตกับพระเจ้าเพื่อรับใช้พระเจ้าที่ตนเคารพนับถือหรือเพื่อประกอบพิธีกรรมบางอย่างบางศาสนาอาจถือว่าการบวชมีจุดมุ่งหมายเพื่อฝึกหัดพัฒนาจิตสำหรับพระพุทธศาสนาถือว่าการบวชเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างมากสำหรับมนุษย์มนุษย์ที่เกิดมาล้วนผ่านกระบวนการบวชมาทั้งนั้นเพราะว่าอันสิ่งอย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดเป็นมนุษย์ก็คือการรักษาศีล ๕ ซึ่งในทางพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นขั้นหนึ่งของการบวชผู้ใดที่รักษาศีลศีลก็จะรักษาศีลขั้นนั้นขั้นของการบวชจึงมีหลายระดับเพื่อให้คนทั่วไปเลือกปฏิบัติได้ถูกต้องการสมาทานศีล ๕ จึงเป็นการบวชขั้นพื้นฐานของมนุษย์ทั่วไปการบวชโดยสมาทานศีล ๘ เป็นก้าวแรกแห่งการมุ่งออกจากเรือนการบวชของสามเณรจะปฏิบัติตามศีล ๑๐ ข้อ ซึ่งเป็นการออกจากเรือนชดเจณภิกษุจะปฏิบัติตามพระวินัย ๒๒๗ ข้อ ส่วนภิกษุณีจะปฏิบัติตามพระวินัย ๓๑๑ ข้อ ในการบวชทางพระพุทธศาสนาจะมุ่งเน้นประโยชน์ซึ่งหลวงพ่อบุรพาทาสภิกษุได้กล่าวถึงคุณประโยชน์ของการบวชไว้ ๑ ประการด้วยกันคือ

๑. เป็นคุณประโยชน์ที่พึงได้แก่ตัวเองหมายถึงการบวชจะทำให้ผู้บวชได้มีโอกาสชำระและขัดเกลาจิตใจของตนเองให้เบาบางลง

๒. เป็นคุณประโยชน์ที่พึงได้แก่ผู้อื่นคือการมุ่งตอบแทนบุญคุณของบิดามารดาและเป็นเนื่อบุญของโลก

๓. เป็นคุณประโยชน์ที่พึงได้แก่พระศาสนาคือศึกษาปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอย่างจริงจังก็ย่อมจะได้ชื่อว่าเป็นศาสนทายาทผู้สืบต่ออายุของพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง^{๑๔} การบวชจึงหมายความว่า ออกหรือเว้นจากความประพฤติชั่ว ได้แก่ การหนีออกจากบ้านเรือนไปหาที่สงัดที่ไกลจากบ้านเรือนเช่นในป่าทำที่พักอาศัยอยู่ได้เช่นบรรมศาลา (ทับใบไม้) เพื่อทำความสงบระงับชั่วคราวบ้างตลอดไปบ้าง, เขาถือกันว่าเป็นการประกอบกรกุศลหรือบุญอย่างสูงมีมาก่อนแต่พระพุทธเจ้าตรัสรู้มานานแล้วตามประวัติแสดงว่าเมื่อ ชาวอริยกะเข้าไปอยู่ในอินเดียในชั้นต้นนับถือเทวะหรือเทพเจ้าจากนั้นก็เปลี่ยนมานับถือพระพรหมจึงบูชาเช่นสรวงและอันวอนเพื่อให้ได้สิ่งที่ตนปรารถนา, ต่อมาก็คิดเห็นขึ้นว่าชีวิตนี้ย่อมสืบเนื่องมาจากกรรมเก่าซับซ้อนขึ้นไปจน

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖-๑๗.

กำหนดไม่ได้แต่ข้อสำคัญที่สุดนั้นเมื่อเกิดมาก็ย่อมมีสุขและทุกข์เจือปนกันไปส่วนที่เป็นสุขก็ชอบใจ, แต่ส่วนที่เป็นทุกข์ก็ไม่ชอบ ไม่อยาก ได้พบเห็นจึงคิดหาทางหนีทุกข์และก็มีความเห็นต่างกันจึงได้บำเพ็ญตบะต่างกันการบวชครั้งนั้นก็เป็นตบะอย่างหนึ่งวิธีบำเพ็ญตบะนั้นต่างกันตามความคิดเห็นมีเรื่องเล่าไว้ว่า กษัตริย์บ้าง พราหมณ์บ้าง ไปบวชเป็นฤๅษี เช่น พระชนกษัตริย์ผู้ครองกรุงมิถิลาออกไปบวชเป็นฤๅษีในเรื่องรามายณะเป็นต้น, แม้ในพุทธประวัติคอนก่อนพระพุทธเจ้าตรัสรู้ก็มีเรื่องแสดงว่า อาหารดาบส อุทกดาบส พระชฎิลหนึ่งพัน สัตว์ชั้ยปรีพาทกกับบริวาร ฤๅษีปีญจวัคคีย์ออกบวชอยู่ก่อนแล้วคนรักษาศีล ๘ ในวันพระวันหนึ่งคืนหนึ่งและคนรักษาศีล ๕ ก็น่าจะนับเข้าในการบวชด้วยแต่ยิ่งและหย่อนกว่ากันตามชั้นเพราะฉะนั้นจึงมีพระพุทธภายิต (คำที่พระพุทธเจ้ากล่าว) แสดงธรรมะหมวดหนึ่งซึ่งเรียกว่า สัปปริสบัญญัติ (ข้อที่สัตบุรุษตั้งไว้) บัณฑิตบัญญัติ (ข้อที่บัณฑิตตั้งไว้) มีธรรม ๓ ข้อ คือ ทาน การให้, ปิพพัชชา การบวช, มาดาปีคูปัญฐาน การบำรุงมารดาบิดา, นี้แสดงว่าพระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงบัญญัติด้วยพระองค์เองแต่สัตบุรุษและบัณฑิตได้บัญญัติไว้ก่อนแล้วพระพุทธเจ้าเป็นแต่ทรงนำมาแสดงเท่านั้น^{๕๕}ในพระพุทธศาสนาถ้าบวชเป็นสามเณรเรียกว่า “บรรพชา” บวชเป็นพระภิกษุเรียกว่า “อุปสมบท” จุดมุ่งหมายของการบวชก็คือเพื่อปฏิบัติตนให้พ้นจากความทุกข์และทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพานคือความดับทุกข์และเพื่อศึกษาหลักธรรมะของพระพุทธเจ้าเพื่อเป็นการนำไปสู่ความเข้าใจที่ถูกต้องในหลักสำคัญของพระพุทธศาสนาการบวชแม้จะบวชได้เพียงชั่วคราวก็ตามนับว่าเป็นการดีเพราะเป็นการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาเป็นการนำตนให้เข้าใกล้ชีวิตพระพุทธศาสนายิ่งขึ้นเป็นโอกาสอันดีที่จะได้ศึกษาเล่าเรียนและปฏิบัติตามพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าถ้าบุญบารมีแก่กล้าก็อาจจะได้ประสพผลสำเร็จขั้นสูงสุดต่อไป^{๕๖}การบวชในพระพุทธศาสนาเป็นการดำรงชีวิตออกจากเรือนสละเพศฆราวาสไปสู่ความเป็นบรรพชิตเป็นผู้ไม่ครองเรือนโดยสิ้นเชิงการบวชในพระพุทธศาสนาแบ่งออกเป็น ๒ ระดับคือ

ระดับที่ ๑ การบวชเป็นสามเณรและสามเณรเรียกการบวชประเภทนี้ว่าการบรรพชา บรรพชาหมายถึงการบวชทั่วไปรวมทั้งอุปสมบทด้วยหมายถึงเอาเฉพาะการบวชเป็นเบื้องต้นแห่งอุปสมบทตั้งที่พระราชาวรมุณีได้อธิบายความหมายของคำว่า บรรพชา การบวชเว้นความชั่วทุกอย่างหมายถึง การบวชทั่วไปการบวชอันเป็นนุรพประโยชน์แห่งการอุปสมบทคือ การบวชเป็น

^{๕๕}สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, การบวชในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๑๓-๑๔.

^{๕๖}พระมหาเรื่องฤทธิ์ ปัญญาวิโร, พิธีบวช, (กรุงเทพมหานคร : หจก.การพิมพ์พระนคร, ๒๕๒๖), หน้า ๑.

สามเณรเดิมทีเดี๋ยวลำว่า บรรพชา หมายความว่า บวชเป็นภิกษุเช่นเสด็จออกบรรพชาอัครสาวก บรรพชา เป็นต้น สมัยต่อมาจนถึงปัจจุบันนี้คำว่า บรรพชา หมายถึง บวชเป็นสามเณร ถ้าบวชเป็นภิกษุ โดยเฉพาะใช้ควบกันว่า บรรพชาอุปสมบท ดังนั้น การบวชภิกษุและสามเณรจึงมีคำเรียกต่างกัน

ระดับที่ ๒ การบวชเป็นภิกษุและภิกษุณี การบวชประเภทนี้เรียกว่า การอุปสมบท หมายถึง การให้กุลบุตรและกุลธิดาบวชเป็นภิกษุหรือภิกษุณี ใต้นั้นจะต้องผ่านการบรรพชาเป็นสามเณรและสามเณรีแล้วจึงจะทำพิธีอุปสมบทเป็นภิกษุ และภิกษุณีได้ ซึ่งอธิบายความหมายได้ดังนี้

บรรพชา หมายถึง การบวชเป็นสามเณรคำสามัญที่ชาวบ้านเรียกกันก็คือคำว่า บวช มาจากคำภาษาบาลีว่า ปุพฺพชฺชา แปลงมาเป็น บรรพชา เขียนแบบภาษาไทยว่าบวช ในภาษาไทย คำว่าบวช กินความไปไม่เพียงแต่บวชสามเณรเท่านั้น ยังกินความไปถึงการบวชพระด้วย ซึ่งคำที่ใช้เรียกนักบวชมีหลายคำ เช่น บรรพชิตนักบวชทั่ว ๆ ไป, พระผู้ประเสริฐ, ภิกษุผู้ชอบ หรือผู้ทำลายความชั่ว และ สมณะผู้สงบระงับ อัน ได้แก่ผู้มีกาย วาจา ใจสงบเสถียรผู้เรียบร้อยน่าเคารพนับถือ

สรุปการบวชผู้วิจิตรได้ศึกษาการบวช ๒ แบบคือ การบวชโดยทั่วไป และการบวชตามทัศนะของพระพุทธศาสนา ในการบวชโดยทั่วไปนี้นักบวชแต่ละประเภทอาจประกอบศาสนาท่างแตกต่างกัน โดยแบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือนักบวชประเภทตัวแทน นักบวชประเภทฤาษี นักบวชประเภทภิกษุ และการบวชตามทัศนะของพระพุทธศาสนาเป็นการดำรงชีวิตออกจากเรือนสละเพศฆราวาสไปสู่ความเป็นบรรพชิตเป็นผู้ไม่ครองเรือน โดยสิ้นเชิงการบวชในพระพุทธศาสนาแบ่งออกเป็น ๒ระดับ คือ การบวชเป็นสามเณรและสามเณรี,การบวชเป็นภิกษุและภิกษุณี

๒.๓ คุณสมบัติของผู้บวช

ผู้บวชสิ่งเล็กๆน้อยๆเหล่านี้ถือว่ามีส่วนสำคัญในการคัดเลือกบุคคลที่เหมาะสมจะมาอยู่ในสมณเพศการหละหลวมในการพิจารณาคุณสมบัติเบื้องต้นของผู้ที่จะมาบวชให้คนทั่วไปกราบไหว้นับถือมีส่วนทำให้สถาบันศาสนาอันคลอนดังจะเห็นได้จากสิ่งที่เคยเกิดขึ้นคนเคยต้องโทษจำคุกในคดีอาญามาวบชเป็นพระแล้ว นอกจากจะไม่อยู่ในศีลแล้วยังก่อคดีอุกฉกรรจ์ขึ้นอีก

๒.๓.๑ คุณสมบัติของผู้บรรพชาอุปสมบท

๑. ต้องรู้เดียงสาคือมีอายุตั้งแต่ ๗ ปีขึ้นไปส่วนผู้อุปสมบทต้องอายุตั้งแต่ ๒๐ ปีขึ้นไป
๒. ไม่เป็นโรคติดต่อหรือโรคร้ายแรงเช่น โรคเรื้อน โรคฝีดาษ โรคกลากหอบหืดลมบ้าหมู และโรคที่สังกรรม์เกี่ยวข้องอื่นๆ

๑. ไม่เป็นผู้มีอวัยวะบกพร่องหรือพิการ เช่น มือด้วน แขนด้วน ขาเป๋ ตาบอด หูหนวก
งั้นไป เป็นง่อย

๔. ไม่เป็นคนมีอวัยวะไม่สมบูรณ์ครบ เช่น เตี้ยเกิน ไป สูงเกิน ไป คนคอกอก

๕. ไม่เป็นคนทุพพลเช่นแก่เกิน ไปช่วยเหลือตนเองไม่ได้

๖. ไม่เป็นคนมีพันธะ คือ คนที่บิดามารดา ใ้ไม่อนุญาต คนมีหนี้สินล้นพ้นตัว ข้าราชการที่

ไม่ได้รับอนุญาต

๗. ไม่เป็นคนเคยถูกลงอาญาหลวง เช่น คนถูกสักหมายโทษ คนถูกเขียนหลังลาย

๘. ไม่เป็นคนประทุษร้ายความสงบ เช่น เป็นโจรผู้ร้ายต้องอาญาแผ่นดิน

๒.๑.๒ บุคคลต้องห้ามไม่ให้บวชในพระพุทธศาสนาโดยเด็ดขาด

ประเภทที่ ๑ บุคคลที่มีเพศบกพร่อง ได้แก่ ผู้เป็นบิดาเจาะกัคือกะเทย อุกโตพยัญชนก คือ
คนสองเพศ

ประเภทที่ ๒ บุคคลที่ทำความผิดต่อพระพุทธศาสนา ได้แก่ ผู้ที่ฆ่าพระอรหันต์มาก่อน ผู้ที่
 ข่มขืนทำร้ายภิกษุมามาก่อน ลักเพศคือผู้ที่ปลอมบวชมาก่อน ภิกษุผู้เข้ารีตเคียดชังคือเคยบวชมาแล้ว
 เปลี่ยนศาสนาไปเมื่อกลับมาขอบวชใหม่จะไม่รับถือว่าใจโลด ภิกษุผู้ต้องอาบัติปาราชิก คือ ผู้ที่
 บวชแล้วทำผิดร้ายแรงขาดความเป็นภิกษุมารั้งหนึ่งแล้วจะกลับมาบวชอีกไม่ได้ ภิกษุทำสังฆเภท
 คือ ทำให้สงฆ์แตกแยกแม้ที่สุดคนที่มีนิสัยเสียทำให้หมู่คณะแตกแยกก็ไม่รับเข้าบวช ผู้ทำโลหิตุป
 บาท คือ ทำร้ายพระศาสดาถึงหื้อพระโลหิต

ประเภทที่ ๓ ผู้ทำผิดต่อผู้ให้กำเนิด คือ ฆ่าบิดามารดาของตน

บุคคลทั้ง ๓ ประเภทนี้เรียกว่า "อภัพบุคคล" ห้ามอุปสมบทเด็ดขาดแม้บวชแล้วผู้ทีหลังก็
 ต้องให้เขาออกจากความเป็นภิกษุสงฆ์ของผู้ที่จะบวชได้

ในพระวินัยบัญญัติห้ามบุคคล ๘ จำพวกมิให้เข้ามาบรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา คือ

๑. บุคคลที่เป็นโรคอันสังคมรังเกียจเช่นเป็นโรคติดต่อดังรักษาไม่ค่อจะหายเรื้อรัง ได้แก่
โรค ๕ อย่าง คือ

(๑) โรคเรื้อน

(๒) โรคฝี

(๓) โรคกลาก

(๔) โรคหืด

(๕) โรคลมบ้าหมู

(๖) โรคติดต่อกทางเพศสัมพันธ์รักษาไม่หาย (เพิ่มเติม)

๒. คนที่มีมือวิหะไม่สมบูรณ์คือบกร่อง เช่น คนที่มีมือขาด มีเท้าขาด มีนิ้วมือนิ้วเท้าขาด มีหูขาด มีจมูกขาด (ไม่ว่าจะโดยกำเนิดหรือจากอุบัติเหตุเพิ่มเติม) เป็นต้น คนอย่างนี้ตามพระวินัย บวชไม่ได้

๓. คนที่มีมือวิหะไม่สมประกอบ เช่น คนที่มีมือเป็นแผ่นนิ้วมือนิ้วเท้าติดกันไม่เป็นง่าม คนค่อม คนเตี้ย คนปุก (ตีนปุก) (รวมทั้งคนที่มีมือวิหะผิดไปจากคนปกติไม่ว่าจะด้วยสาเหตุอะไรก็ตาม เพิ่มเติม) เป็นต้นบวชไม่ได้

๔. คนที่พิการ คือ คนตาบอดตาใส คนที่เป็นง่อย คนมีมือเท้าหงิก คนกระจอกเดินไม่ปกติและคนหูหนวก เป็นต้น

๕. คนที่ทุพพล เช่น คนแก่อ่อนแอ คนที่มีกำลังน้อยไม่อาจทำกิจการต่างๆด้วยตนเองได้ เป็นต้นว่ากิจในการชักจูงหรือจูงเป็นต้นคนอย่างนี้ห้ามบวช

๖. คนเกี้ยวข้อง คือ หมายถึงคนที่มีพันธะผูกพัน เช่น คนที่บิดามารดา ไม่อนุญาต คนที่มีหนี้สิน คนที่มีภรรยาแล้วภรรยาไม่อนุญาตก็บวชไม่ได้

๗. คนเคยถูกอาชญาหลวงมีหมายปรากฏอยู่ในสมัยก่อนส่วนมากถูกเขียนหลังลายหรือ คนที่เป็นนักโทษถูกสั่งหมายโทษเอาไว้คนอย่างนี้บวชไม่ได้

๘. คนที่ประทุษร้ายต่อสังคม เช่น โจรผู้มึช้อเสียงโด่งดังก็บวชไม่ได้ดังนี้ เป็นต้น บุคคลที่ห้ามอุปสมบท คือ ผู้ที่ยังไม่พร้อมยังบวชไม่ได้ดังนี้

(๑) ผู้ไม่มีอุปฌาย์คือ ไม่มีพระอาจารย์รูปไหนรับเป็นศิษย์

(๒) ผู้ไม่มีบาตร

(๓) ผู้ไม่มีจีวร

(๔) ผู้ไม่มีทั้งบาตรทั้งจีวร

(๕) ผู้มีบาตรเขามา

(๖) ผู้มีจีวรเขามา

(๗) ผู้มีทั้งบาตรทั้งจีวรเขามา

๒.๓.๓ หน้าที่สำคัญสำหรับผู้ที่จะอุปสมบท

๑. ให้ท่องคำบวชหรือคำขานนาคอันได้แก่ คำขอบรรพชาอุปสมบทคำสมาทานสิกขาบท คำขอนิสัยคำตอบคำถามของพระกรรมวาจาฯลฯ ให้จำได้ขึ้นใจ

๒. เมื่อใกล้ถึงวันบวชจะต้องไปอยู่วัดเพื่อฝึกซ้อมขั้นตอนพิธีการบรรพชาอุปสมบทจากพระที่เลี้ยงและดูจากเจ้าหน้าที่อุปสมบทก่อนเรา

๓. ไปขอ “ฉายา” (ชื่อใหม่ของตนเมื่อบวชเป็นพระแล้ว) จากอุปัชฌาย์หรือเจ้าอาวาสเพื่อใช้ตอบคำถามของพระกรรมวาจาต่อหน้าที่ประชุมสงฆ์ในเวลาทำพิธีบวช

๔. ท่องบทสวดมนต์พระปริตรต่างๆพร้อมบทให้ศีลให้พรบทอนุโมทนาฯลฯหลังจากที่บวชเป็นสามเณรหรือภิกษุแล้ว

สรุปว่าคุณสมบัติของผู้บวชนั้นจะต้องไม่ขัดกับหลักเกณฑ์ที่ได้บัญญัติไว้ในพระวินัย เช่น เป็นคนที่สมประกอบ ไม่มีภาวะผูกพัน ไม่เคยต้องอาญาหลวง ไม่เป็นโจรผู้ร้าย ไม่เป็นโรคที่น่ารังเกียจ ไม่เป็นกะเทย ไม่ใช่คนลักเพศ ไม่เคยทำอนันตริยกรรม ไม่เคยข่มขืนภิกษุณี ไม่เป็นคน ๒ เพศ เป็นผู้ชายมีอายุครบ ๒๐ ปี

๒.๔ ประเภทของการอุปสมบท

การบวชในพระพุทธศาสนาจากอดีตจนถึงปัจจุบันเฉพาะพระภิกษุเท่านั้นการบวชในพระพุทธศาสนา คือ การบวชเป็นภิกษุหรือภิกษุณีวิธีอุปสมบทมีทั้งหมด ๘ อย่าง แต่ที่ใช้เป็นหลักมี ๓ อย่าง คือ

๒.๔.๑ เอหิภิกขุอุปสัมปทา คือการอุปสมบทด้วยพระวาจาว่า “จงเป็นภิกษุมาเถิด”^{๑๑} เป็นวิธีที่พระพุทธเจ้าทรงบวชให้เอง

๒.๔.๒ ทิสระณคมนุปสัมปทาหรือสรณคมนุปสัมปทา คือการอุปสมบทด้วยการถึงไตรสรณะเป็นวิธีที่ทรงอนุญาตให้พระสาวกทำในยุคต้นพุทธกาลเมื่อคณะสงฆ์ยังไม่ใหญ่นักครั้งทรงอนุญาตวิธีที่ ๑ แล้ววิธีที่ ๒ นี้ก็เปลี่ยนไปใช้สำหรับบรรพชาสามเณร

๒.๔.๓ ฉัตติจตุตถกัมมุปสัมปทา คือเป็นวิธีที่ทรงอนุญาตให้สงฆ์ทำในเมื่อคณะสงฆ์เป็นหมู่ใหญ่ขึ้นแล้วและเป็นวิธีที่ใช้สืบมาจนทุกวันนี้วิธีอุปสมบทอีก ๕ อย่างที่เหลือเป็นวิธีที่ทรงประทานเป็นการพิเศษจำเพาะบุคคลบ้าง ขาดตอนไปแล้วบ้าง ดังนั้นประเภทแห่งการบวชของภิกษุที่ใช้เป็นหลักจึงมีอยู่ ๓ ประเภทดังนี้

(๑) เอหิภิกขุอุปสัมปทา

ในระยะเริ่มแรกพระพุทธองค์ทรงบวชกุลบุตรด้วยพระองค์เองเรียกการบวชแบบนี้ว่า “เอหิภิกขุอุปสัมปทา” การอุปสมบทในรูปแบบนี้เกิดขึ้นในตอนต้นพุทธกาลซึ่งคณะสงฆ์ยังมีไม่มากนักชั้นตอนก็ไม่ยุ่งยากซับซ้อนดังเช่นตอนพระพุทธองค์ประทานการอุปสมบทให้แก่ท่านอัญญาโกณฑัญญะเพียงแต่พระพุทธองค์ตรัสว่าเธอจงเป็นภิกษุมาเถิดธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด”^{๑๒} หลังตรัสจบแล้วก็ถือว่าผู้นั้นสำเร็จเป็นพระภิกษุโดยสมบูรณ์ การอุปสมบทแบบเอหิภิกขุอุปสัมปทานี้มีข้อควรสังเกตว่าพระคำรัส มาเถิดภิกษุหรือเป็นภิกษุมาเถิดดังนี้ ถือเป็น การอนุญาตให้ถือเพศคือการประทานบรรพชาและพระคำรัส

^{๑๑}วิ.ม. ๔/๑๘/๒๕.

^{๑๒}วิ.ม. ๔/๖๒/๓๗.

ว่า ประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด ดังนี้ ถ้าวางทรวงอนุญาตให้รับประพฤติ
พระธรรมวินัยคือการประทานอุปสมบทสำหรับการอุปสมบทด้วยวิธีดังกล่าวนี้มีข้อสังเกตอีก
ประการหนึ่งคือว่า ถ้าหากว่าผู้ที่เข้ามาขออุปสมบทนั้นบรรพชิตแล้วอยู่บพรมจรรย์
แล้วเช่น พระยสจะยกคำว่า เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด ออกเสียคงไว้แต่คำว่า ประพฤติ
พรหมจรรย์เถิด^{๑๕} ต่อมาหลังจากที่ทรงส่งพระอรหันต์สาวกไปประกาศพระพุทธศาสนาไปยังทิศต่างๆ
แล้วได้มีผู้เลื่อมใสประสงค์ที่จะบวชได้เดินทางจากทิศไกลมาเข้าเฝ้าเป็นจำนวนมากจึงทรงอนุญาต
ภิกษุสงฆ์ให้กุลบุตรบรรพชาอุปสมบทได้โดยไม่ต้องมาเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ด้วยวิธีไตรสรณคมน์

(๒) ไตรสรณคณูปสัมปทา

การบวชประเภทนี้เกิดขึ้นในช่วงที่พระพุทธศาสนาเริ่มขยายตัวใหญ่มากขึ้นการอุปสมบท
ประเภทนี้มีขั้นตอนมากกว่าการอุปสมบทแบบเอหิภิกขุอุปสัมปทาที่เป็นการกล่าวพระวาจาของ
พระพุทธเจ้าวิธีการอุปสมบทแบบไตรสรณคณูปสัมปทามีขั้นตอนคือ ให้ผู้ประสงค์จะบวชโกนผม
ปลงหนวดนุ่งห่มผ้าซึ่งมีการย้อมด้วยน้ำฝาด (ฝาดาสวะระ) ห่มผ้าเฉียงบ่าข้างหนึ่งกราบเท้า
พระภิกษุทั้งหลายในที่นั้นแล้วทำการเปล่งวาจาถือนะครุเป็นสรณะครบ ๓ ครั้งว่า “ข้าพเจ้า
ขอถึงพระพุทธเป็นที่พึ่งข้าพเจ้าขอถึงพระธรรมเป็นที่พึ่งข้าพเจ้าขอถึงพระสงฆ์เป็นที่พึ่ง”^{๑๖} เมื่อ
กุลบุตรได้กระทำเช่นนี้แล้วก็สันนิษฐานว่าได้บวชสำเร็จเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาสมบูรณ์
แบบตามวัตถุประสงค์ข้อที่น่าสังเกตว่าการบวชด้วยไตรสรณคณูปสัมปทานี้แยกออกได้เป็น
๒ ขั้นตอนคือลำดับแรกการให้ครองผ้ากาสายะเป็นการให้บรรพชาลำดับต่อมาคือการให้รับไตร
สรณคณณ์เป็นการให้อุปสมบทต่อมาภายหลังได้ยกเลิกการให้อุปสมบทด้วยไตรสรณคณณ์และ
อนุญาตให้บรรพชิตสามเณรด้วยไตรสรณคณณ์สามเณรรูปแรกที่บวชด้วยไตรสรณคณณ์ คือ
สามเณรราหุลและเป็นสามเณรรูปแรกในพระพุทธศาสนาด้วยโดยมีพระสารีบุตรเป็นผู้บวชให้
ต่อมาเมื่อชุมชนสงฆ์ขยายตัวมากขึ้นมีความเข้มแข็งเป็นองค์กรใหญ่จึงทรงมอบภาระการรับ
กุลบุตรผู้ต้องการบรรพชาอุปสมบทให้กับสงฆ์เป็นผู้บวชให้โดยตั้งญาติ ๑ ครั้งและสวด
กรรมวาจา ๓ ครั้งมีภิกษุสงฆ์ประชุมร่วมกันภายหลังได้ทรงกำหนดภิกษุสงฆ์ผู้เข้าร่วมใน
อุปสมบทกรรมว่าต้อง ๕ รูปเป็นอย่างต่ำสำหรับการอุปสมบทในปัจจุบันชนบทและ ๑๐ รูปเป็น
อย่างต่ำสำหรับในมัธยมประเทศและทรงห้ามใช้วิธีไตรสรณคณณ์ให้การอุปสมบทตั้งแต่นั้นมา^{๑๗}

^{๑๕}วิ.ม. ๔/๑๘/๒๕.

^{๑๖}วิ.ม. ๔/๓๔/๔๒-๔๓.

^{๑๗}พระธรรมวโรดม (บุญมา คุณสมฺปนฺโน ป.ธ.๘), ถู่มือพระอุปัชฌาย์, อ่างแก้ว, หน้า ๕๕.

(๓) ญัตติจตุตถกัมมอุปสัมปทา

ต่อมามีพราหมณ์สูงอายุผู้หนึ่งซึ่งอราระเกิดความเบื่อหน่ายในชีวิตต้องการอุปสมบทเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาแต่ไม่มีพระภิกษุรูปใดทำการอุปสมบทให้วันหนึ่งความทราบถึงพระพุทธเจ้าพระองค์จึงได้เรียกประชุมสงฆ์แล้วตรัสถามมีความว่า ในหมู่ภิกษุทั้งหลายนี้มีผู้ใดนึกถึงอุปการคุณของพราหมณ์ผู้หนึ่งที่ได้กระทำไว้แก่ท่านบ้าง พระสารีบุตรทูลว่า พราหมณ์ผู้นั้นเคยให้ข้าวทัพพีหนึ่งแก่ท่าน พระพุทธองค์จึงให้พระสารีบุตรจัดการอุปสมบทให้แก่พราหมณ์ผู้นั้น พระสารีบุตรจึงทูลถามว่า จะให้อุปสมบทในรูปแบบใดพระองค์จึงทรงบัญญัติวิธีที่เรียกว่า “ญัตติจตุตถกัมมอุปสัมปทา”^{๒๒๖} การบวชประเภทนี้เป็นวิธีที่ให้คณะสงฆ์เป็นผู้กระทำการและนับตั้งแต่อุปสมบทให้พราหมณ์สูงอายุซึ่งอราระด้วยวิธีนี้ ผู้ที่ประสงคจะบวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาก็จะต้องบวชโดยวิธีการดังกล่าว ญัตติจตุตถกัมมอุปสัมปทาเป็นรูปแบบการบวชซึ่งใช้อยู่ในปัจจุบันหมายถึง การอุปสมบทซึ่งมีสงฆ์เป็นผู้กระทำโดยภิกษุประชุมกันครบองค์กำหนดในเขตชุมชนที่เรียกว่า สีมา และกล่าววาจาประกาศรับคนผู้นั้นเข้าหมู่และได้รับความยินยอมของภิกษุทั้งปวงที่เข้าประชุม

สรุปการบวชในพระพุทธศาสนาจากอดีตจนถึงปัจจุบันเฉพาะพระภิกษุนั้นการบวชในพระพุทธศาสนาคือการบวชเป็นภิกษุหรือภิกษุณีวิธีอุปสมบททั้งหมด ๘ อย่าง แต่ที่ใช้เป็นหลักมี ๓ อย่าง คือ เอหิภิกขุอุปสัมปทา ติสระณคมนุปสัมปทาและญัตติจตุตถกัมมอุปสัมปทา และได้ปฏิบัติสืบทอดกันมา

๒.๕ วิธีอุปสมบทตามแบบพระพุทธศาสนาเถรวาท

พระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นนิกายที่ยึดถือพระธรรมวินัยเป็นสำคัญ ไม่ว่ากระแสโลกหรือค่านิยมสมัยใหม่จะเปลี่ยนแปลงไปแค่ไหนก็ตาม ก็ยังคงปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัดในเรื่องของการอุปสมบทนี้ ก็ถือปฏิบัติตามพระบรมพุทธานุญาต แต่ในปัจจุบันอาจมองว่ามีบางสิ่งบางอย่างที่เพิ่มเติมเข้ามาในพิธีอุปสมบท แต่องค์ประกอบหลักตามพระบรมพุทธานุญาตก็ยังคงอยู่การเป็นพระสงฆ์นั้นจะเป็นเพศหญิงก็ได้ เพศชายก็ได้ เป็นฆราวาสก็ได้ บรรพชิตก็ได้ จะอยู่ในหมู่ก็ได้ เรียกว่าพระสงฆ์ทั้งนั้น สมมติสงฆ์จึงยังไม่เป็นพระสงฆ์ที่เป็นส่วนหนึ่งของพระรัตนตรัย ยังไม่เป็นเนืองนาคตามหลักของพระพุทธศาสนา ยังคงเป็นเพียงลูกชาวบ้านที่เข้ามาบวชทางกายแต่ใจยังมีได้บวช ผู้ใดที่ถือบวชเข้ามาในพระพุทธศาสนาเรียกว่าสงฆ์ แต่จะเป็นสงฆ์โดยสมมติหรือเป็นสงฆ์ที่แท้จริงหรือไม่ขึ้นอยู่กับระดับของความหลุดพ้นจากกิเลสตัณหา ตราบใดที่ยังไม่

^{๒๒๖}วิ.ม. ๔/๖๕/๕๗-๕๘.

หลุดพ้นก็ถือว่ายังเป็นสมมติสงฆ์อยู่ แต่ถ้าหลุดพ้นจากกิเลสตัณหาแล้วเรียกว่าสงฆ์โดยแท้จริงการบวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา นิกายเถรวาทในประเทศไทยนั้น มีอยู่ ๒ วิธี

การบวชแบบมหานิกาย (แบบลังกาวงศ์) และการบวชแบบธรรมยุติกนิกาย ซึ่งการบวชทั้ง ๒ แบบนี้จะใช้ภาษาบาลี หรือมคธ ซึ่งข้อกำหนดจะมีคล้ายกัน เพียงแต่วิธีการเท่านั้นที่ดูต่างกัน เช่นข้อจำกัดสำหรับคนที่ไม่ควรให้บวชคือคนมีอายุไม่ครบ คนทำความคิดหลบหนืออายุ แผ่นดิน คนหลบหนีราชการ คนมีคดีค้างในศาล คนถูกตัดสินจำคุกฐานเป็นผู้ร้ายสำคัญ คนถูกห้ามอุปสมบทโดยเด็ดขาด (คนที่เคยต้องอาบัติปาราชิก) คนมีโรคติดต่อ คนมีอวัยวะพิการไร้ความสามารถจนไม่อาจปฏิบัติศาสนกิจได้สะดวกคนที่มีลักษณะดังกล่าวมานี้ไม่ควรให้บวช ซึ่งพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทได้ปฏิบัติร่วมกัน ไม่ว่าจะมหานิกายหรือธรรมยุติกและอีกประเภทหนึ่งคือคนที่ทำผิดต่อพระศาสนาโดยเจตนา มีอยู่ ๗ ประเภท คือ คนฆ่าพระอรหันต์ คนทำร้ายภิกษุณี (ได้แก่คนผู้ข่มขืนภิกษุณี) คนลักเพศ ที่เรียกตามศัพท์บาลีว่า เถยยสังวาส ภิกษุไปเข้ารีตเคียรถีย์ ภิกษุต้องปาราชิกละเพศไปแล้ว ภิกษุผู้ทำสังฆเภท คนทำร้ายพระศาสดาจนถึงหื้อพระโลหิต นอกจากนี้ยังมีบุคคลที่ห้ามบรรพชาด้วย ในจำพวกคนถูกห้ามไม่ให้รับบรรพชานั้น เมื่อจำแนกโดยละเอียดมี ๘ ประเภท คือ

๑) คนมีโรคอันจะติดต่อกัน เป็นโรคเรื้อรังที่ไม่รู้จักหาย ได้แก่โรค ๕ อย่าง คือ ฤๅษี โรคเรื้อน คนไข้ คือ โรคฝี เช่น ฝีดาษและอีสุกอีใสและหัด กิลาสี โรคกลาก โสโส โรคมอกร้อ หรือที่คนมีอาการคล้ายกัน อุปมาโรโรคลมบ้าหมู โรค ๕ อย่างนี้ยกขึ้นซักถามก่อนหน้าให้อุปสมบท ปาปโรโรค โรคเรื้อรังเช่นริดสีดวง นำจัดโรคอันเป็นผลแห่งการเข้าในบพนี้ด้วย ปกฤษหต-ดา ความเป็นผู้เข้าไปชุกหนึ่ง เช่น โรคอัมพาต คนเป็นโรคเหล่านี้หากว่ารักษาหายเป็นปกติแล้วจึงจะบรรพชาได้

๒) คนมีอวัยวะบกพร่อง คือ มีมือขาด มีเท้าขาด มีทั้งมือทั้งเท้าขาด มีหูขาด มีจมูกขาด มีทั้งหูทั้งจมูกขาด มีนิ้วมือนิ้วเท้าขาด มีง่ามมือง่ามเท้าขาด บทนี้หรือรถถาแก้วว่า มีนิ้วหัวแม่มือนิ้วหัวแม่เท้าขาด มีเอ็นขาด

๓) คนมีอวัยวะไม่สมประกอบ คนมีมือเป็นแผ่น คือนิ้วมือไม่เป็นง่าม คนค่อม คือมีหลังโก่ง คนเตี้ย คือเตี้ยกว่าคนปกติ คนคอกอก คนตีนปุก คนสูงเกินบ้าง ต่ำเกินบ้าง คำเกินไปขาวเกินบ้าง หอมเกินบ้าง อ้วนเกินบ้าง มีศีรษะเชื่องเกินบ้าง มีศีรษะหลิมเกินบ้าง เป็นต้น ในจำพวกนี้ คนที่แก้หาย เช่นคนมีมือเป็นแผ่น รักษาจนหายแล้วสามารถบรรพชาได้

๔) คนพิการ คือคนตาบอดตาใส ได้แก่คนเป็นต้อกระจก คนง่อย คือมีมือหงิกบ้าง มีเท้าหงิกบ้าง มีนิ้วหงิกบ้าง คนมีเท้าหรือขาพิการ เดินไม่ปกติ ต้องเดินโขยก คนตาบอดหรือมีดวงตา

เฉีย คนใบ้ คนหูหนวก คนทั้งบอดทั้งใบ้ คนทั้งบอดทั้งหนวก คนทั้งใบ้ทั้งหนวก คนทั้งบอดทั้งใบ้ทั้งหนวก

๕) คนทุรพล คือ คนแก่ ง่อนแง่น ทำงานไม่ไหว คนเปลี้ย คนมีอิริยาบถ **ขาด** (เส้นประสาทพิการ) ไม่สามารถเคลื่อนไหวอย่างคนปกติได้

๖) คนมีเกี่ยวข้องกับ คือ คนอันมารดาบิดาไม่ได้อนุญาต คนเป็นราชกัญ คือ ข้าราชการอันพระราชราชเลียง ในบัดนี้ตรงกับข้าราชการอยู่ในตำแหน่ง ได้รับพระราชทานเงินเดือนหรือเบี้ยเลี้ยง คนมีหนี้สิน คนเป็นทาส คนจำพวกนี้พ้นจากเกี่ยวข้องกับแล้ว คือ บุตร ได้รับอนุญาตของมารดาบิดา ราชกัญ ได้รับอนุญาตของพระราชหรือเจ้าหน้าที่เหนือตน คนมีหนี้สินใช้หนี้เสร็จแล้ว คนเป็นทาสได้รับปลดเป็นไทแล้ว รับบวชได้

๗) คนเคยถูกอาชญาแผ่นดิน มีหมายปรากฏอยู่ คือ คนถูกเขียนหลังลาย คนถูกสักหมายโทษ เช่น ในกาลก่อนคนต้องปราชิกจะถูกสักไว้บนใบหน้า

๘) คนประทุษร้ายความสงบ คือ โจรผู้ร้ายที่ขึ้นชื่อโด่งดัง โจรคูดุ๊กขง คนโทษหนีเรือนจำ คนทำผิดอันกฎหมายไม่คุ้มไว้ ใครก็สามารถฆ่าหรือทำร้ายได้โดยไม่มีโทษ ผู้ถูกเขียนไว้ คือ มีประกาศออกว่า พบเข้าในที่ใด ให้ฆ่าเสียในที่นั้น คนเหล่านี้ ถูกห้ามบรรพชาเมื่อถูกห้ามบรรพชาแล้วก็ถูกห้ามอุปสมบทด้วย ทั้งคนที่ถูกห้ามไม่ให้บรรพชาและถูกห้ามไม่ให้อุปสมบทนั้น ถึงแม้ว่าจะเข้ารับการบรรพชาหรืออุปสมบทอย่างถูกชั้นตอนก็ตาม ยังไม่ถือว่าเป็นนักบวชทางพระพุทธศาสนาที่ถูกต้อง เพราะคนเหล่านั้นเป็นคนที่ไม่บริสุทธิ์ การที่พระพุทธเจ้าทรงห้ามคนเหล่านั้นบวชไม่ใช่ว่าพระองค์ทรงจำกัดสิทธิ์ในการบรรพชาแต่การที่พระองค์ทรงห้ามก็เพราะว่าทรงเล็งเห็นประโยชน์ของคนหมู่มาก หากทรงอนุญาตให้บวชเข้ามา ก็จะสร้างความวุ่นวายให้กับสังคมสงฆ์ ซึ่งเป็นข้าศึกต่อหลักความสงบ ส่วนคนที่ควรให้บวช คือ คนมีอายุครบ ๑ มีอาชีพอชอบ และมีหลักฐานดี ๑ มีความประพฤติดี ไม่คิดผิด กัญชา และสุราเป็นต้น

มีความรู้อ่านออกเขียนได้ ๑ ปราศจากบรรพชาโทษ และมีร่างกายสมบูรณ์ ไม่ชราทุพพลภาพหรือ พิกลพิการ ๑ ผู้มีลักษณะดังกล่าวมานี้จึงควรให้บวช คนที่จะอุปสมบทเพื่อเป็นพระภิกษุ ต้องเป็นผู้ชายที่มีอายุครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์ มีชื่อภักพบุคคลผู้ถูกห้ามเด็ดขาด อายุนั้นกำหนดนับตั้งแต่แรกปฏิสนธิมา ถ้าไม่แน่ใจให้นับการอยู่ในครรภ์อย่างมากไม่เกิน ๕ เดือน เพราะในตำราครุฑรักษากล่าวไว้ โดยปกติตั้งครุฑมาได้ประมาณ ๒๗๐ วัน จึงคลอด คลอดเร็วกว่านั้นเด็กไม่ค่อยรอด เมื่อนับรวมในครรภ์แล้วยังไม่ถึง ๒๐ ปี ท่านให้นับปีเกิดเป็นปี ๑ ปีอุปสมบทเป็นปีที่ ๒๐ เมื่อกลับกรองดีแล้วว่าสามารถบรรพชาหรืออุปสมบทได้ คนที่จะบรรพชาหรืออุปสมบทนั้นจะต้องเตรียมองค์ประกอบให้พร้อม ดังนี้

๒.๕.๑ อุปกรณ์ที่ใช้ในพิธีบวง

เครื่องอัฐบริขารเป็นสิ่งจำเป็นที่สำคัญซึ่งกษัตริย์จะต้องมีไว้ใช้หรือเป็นเครื่องอาศัยในการดำรงเพศบรรพชิตมีทั้งหมด ๘ อย่าง ได้แก่ บาตร จีวร สบง สังฆาฏิ ผ้าประคตเอว หม้อกรองน้ำ กล้องเข็มพร้อมด้วยด้าย มีดโกนและหินลับมีดในวันบวชพระอัฐบริขารต้องตรวจดูว่ามีเครื่องอัฐบริขารครบถ้วนตามพระวินัยหรือไม่

เครื่องอัฐบริขารและเครื่องใช้อื่นๆที่ควรมีหรือจำเป็นต้องใช้ ได้แก่

๑. ไตรครอง ได้แก่ สบง ๑ ประคตเอว ๑ อังสะ ๑ จีวร ๑ สังฆาฏิ ๑ ผ้ารัดอก ๑ ผ้ากราบ ๑
๒. บาตรแบบมีเชิงรองพร้อมด้วยฝาถลกบาตรสายโยคดุงตะเคียว
๓. มีดโกนพร้อมทั้งหินลับมีดโกน
๔. เข็มเย็บผ้าพร้อมทั้งกล้องเข็มและด้าย
๕. เครื่องกรองน้ำ (ชมกรก)
๖. เสื้อหมอนผ้าห่มมุ้ง
๗. จีวร สบง อังสะ ผ้าอาบ ๒ ผืน (อาสัย)
๘. ตาลปีตร ย่าม ผ้าเช็ดหน้า ร่มรองเท้า
๙. โคมไฟฟ้าหรือตะเกียง ไฟฉาย นาฬิกาปลุก
๑๐. สำรับปั้นโตคาวหวาน จานข้าว ซ้อนส้อม ผ้าเช็ดมือ
๑๑. ที่ต้มน้ำ กาต้มน้ำ กาขงน้ำร้อน ถ้วยน้ำร้อน เข็ยอกน้ำ และแก้วน้ำเย็นกระดิกน้ำแข็ง

กระดิกน้ำร้อน

๑๒. กระโถนบัวนกระ โถนถ่าย
๑๓. ขันอาบน้ำสบู่และกล้องสบู่แปรงและยาสีฟันผ้าขนหนูกระดาษชำระ
๑๔. ถันถัด (อาสนะ)
๑๕. หีบไม้หรือกระเป๋านั่งสำหรับเก็บไตรครอง

ข้อที่ ๑-๕ เรียกว่า อัฐบริขารซึ่งถือเป็นสิ่งจำเป็นที่ขาดเสียมิได้มีความหมายว่าบริขาร ๘ แบ่งเป็นผ้า ๕ อย่าง คือ สบง ๑ ประคตเอว ๑ จีวร ๑ สังฆาฏิ ๑ ผ้ากรองน้ำ ๑ และเหล็ก ๓ อย่าง คือ บาตร ๑ มีดโกน ๑ เข็มเย็บผ้า ๑ นอกจากนั้นก็แล้วแต่ความจำเป็นในแต่ละแห่งและกำลังทรัพย์ สิ่งที่เตรียมใช้ในพิธีคือ

๑. ไตรแบ่ง ได้แก่ สบง ๑ ประคตเอว ๑ อังสะ ๑ จีวร ๑ ผ้ารัดอก ๑ ผ้ากราบ ๑
๒. จีวร สบง อังสะ (อาสัยหรือสำรอง) และผ้าอาบ ๒ ผืน
๓. ย่าม ผ้าเช็ดหน้า นาฬิกา
๔. บาตรแบบมีเชิงรองพร้อมด้วยฝา

๕. รองเท้าร่ม

๖. ที่นอนเลื่อหมอนผ้าห่มมุ้ง (อาจอาศัยของวัดก็ได้)

๗. งานข้าว ช้อนส้อม แก้วน้ำ ผ้าเช็ดมือ ปิ่นโต กระโถน

๘. ชั้นน้ำ สบูกถ้องสบู แปรง ขาสีฟัน ผ้าเช็ดตัว

๙. รูปเทียนดอกไม้ (ใช้สำหรับบูชาพระรัตนตรัย)

๑๐. รูปเทียนดอกไม้ (อาจใช้แบบเทียนแพที่มีกรวยดอกไม้อีกก็ได้เอาไว้ถวายพระอุปัชฌาย์

ผู้ให้บวช)

๑๑. รูปเทียนดอกไม้ (ใช้สำหรับบูชาพระรัตนตรัย)

๑๒. รูปเทียนดอกไม้ (อาจใช้แบบเทียนแพที่มีกรวยดอกไม้อีกก็ได้เอาไว้ถวายพระอุปัชฌาย์

ผู้ให้บวช)

อาจจะเตรียมเครื่องจตุปัจจัยไทยธรรมสำหรับถวายพระอุปัชฌาย์และพระในพิธีนั้นอีกรูป
ละหนึ่งชุดก็ได้ขึ้นอยู่กับกำลังทรัพย์และศรัทธา

๒.๕.๒ บริหารสำหรับให้สอย

ผู้บวชจะต้องเข้าใจว่าเมื่อบวชแล้ว ก็ต้องอยู่วัดก็เท่ากับแยกครัวไปอยู่แผนกหนึ่ง ของ
จำเป็นสำหรับใช้ก็คือ ที่นอน หมอน มุ้ง กระโถน ชั้นน้ำ งานข้าว ถ้ำรับกับข้าว หรือ
กลุ่ม ปิ่นโต ช้อนส้อม ตะเกียง ฯลฯ แล้วแต่จำเป็นเพียงใด เพราะของเหล่านี้ให้ความสะดวกเมื่อ
เวลาบวชเป็นพระแล้วสงบ จีวร สำหรับผลัดเครื่องไตรครอง หรือเป็นผ้าอาศัยนี้ก็จำเป็นต้องมี ถ้า
จะถือ ไตรจีวรชุดก็ เพียงมีผ้าไตรก็พอแล้ว ไม่ต้องมีสบงจีวรสำหรับ อาศัยอีกก็ได้

๒.๕.๓ เครื่องสักการะสำหรับแสดงความเคารพ

ผู้บวชจะต้องเข้าหาพระอุปัชฌายะและอาจารย์ เมื่อเข้าเพื่อทำพิธีต้องค้ำคาก็ต้องมีเทียน
รูป ดอกไม้ ๑ สิ่งนี้ไปถวายก่อนเพราะของ ๑ อย่างนี้ถือเป็นเครื่องหมายให้ความเคารพนับถือ
อย่างสูง จะขาดไม่ได้ เวลาเข้าขอบรรพชาจะต้องมีสำรับหนึ่ง เวลาขอไตรสรณคมน์แลศีลก็มีสำรับ
หนึ่งเวลาเข้าขณิสสัยก็ต้องมีสำรับหนึ่ง แต่การขณิสสัยมักใช้เทียน รูป ดอกไม้ เป็นพิเศษ เรียกว่า
รูปเทียนขณิสสัย กระชงใส่ดอกไม้ เขามักทำเป็นกระชงแล้ว มีกรวยครอบ เรียกว่ากรวยอุปัชฌาย์
ในกระชงนั้นเขามักใส่หมากบั้ง เมียงบั้ง ดอกไม้บั้ง แล้วแต่ความนิยม อันที่แท้เขาใส่ดอกไม้
การทำดอกไม้เป็นเครื่องสักการะนี้ ถ้าผู้สามารถมักทำกันเป็นงานใหญ่ถึงกับเย็บดอกไม้เป็นคาง่าย
หุ้มรูปเทียนบั้ง ทำเป็นกรวยดอกไม้สดอย่างประณีตบ้าง แม้ผ้าไตรครองก็มีดอกไม้หุ้มไตรบัตินี้
ตามตลาดเขามักทำสำรองไว้ขาย เพื่อให้ความสะดวกแก่ผู้บวช แต่โดยมากมันเป็นดอกไม้
กระดาษ ไม่ใช่ดอกไม้สด

๒.๕.๔ การบอกลาท่านที่ควรบอกลา

การบวชถือเป็นการกุศลพิเศษ เพราะในชีวิตคนหนึ่งก็มีเพียงครั้งเดียว เมื่อถึงคราวบวชจึงต้องไปลาญาติมิตรและผู้เคารพนับถือ วิธีไปลาก็ต้องมีดอกไม้รูปเทียนไปลา พร้อมกันนั้นก็ถือโอกาสขอขมาด้วย การไปลาหรือมีการค์ ไปบอกเป็นวิธีที่ดีเพื่อให้บรรดาญาติมิตรและผู้นับถือ ได้มาร่วมแสดงความปรีดาปราโมทย์และอนุโมทนา เป็นการเชื่อมสัมพันธไมตรี ถ้าจะหลงลืมไม่ได้บอกหรือบอกกันไม่ทัน เขามักจะโกรธถึงกับหากันว่าไม่ใช่ญาติมิตรหรือคนนับถือกันทีเดียว เพราะฉะนั้นการบวชจึงต้องลาท่านตามฐานะที่เกี่ยวข้องกัน^{๒๐๐}

ในการกำหนดอายุสำหรับผู้ขอบวช อายุสำหรับผู้ขอเป็นสามเณร ไม่ได้กำหนดไว้ไว้วัยรุ่นคนใดที่มีอายุตั้งแต่ ๗ ขวบขึ้นไปก็ขอบวชเป็นสามเณรได้ทั้งนี้ขอแต่เพียงเจราฐ์เรื่อง อคอาหารเย็นได้ห่มจีวรเป็น แม้จะมีอายุเกิน ๒๐ ปีไปแล้วเท่าไร ๆ ก็ไม่ห้ามในเรื่องขอบวชเป็นสามเณร ซึ่งบางครั้งเคยมีผู้สูงอายุกว่าจะบวช แต่ไม่ประสงค์จะรักษาศีลมากอย่างพระภิกษุ จึงขอบวชเพียงสามเณรก็เคยมีอยู่เสมอ ๆ ส่วนการขอบวชเป็นพระนั้น มีกำหนดอายุไว้ครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์ขึ้นไป นอกจากกำหนดเรื่องอายุไว้แล้ว ยังกำหนดคุณสมบัตินอื่น ๆ ไว้ด้วย เช่น ตามคำขานนาค กล่าวถึง คือ

- ๑) ไม่เป็นโรคอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น เรื้อน ฝี กลาก มองคร่อ (โรคหลอดเลือดโป่งพอง มีเสมหะแห้งอยู่ในช่องหลอดลม ทำให้มีอาการไอเรื้อรัง) ลมบ้าหมู โรคที่กล่าวถึงนี้อาจจะมองว่าไม่เห็นสำคัญอะไร แต่ในความหมายทางพระ ท่านหมายถึงการที่คนเราเป็นโรคอย่างใดอย่างหนึ่งที่อยู่ขึ้นขึ้นพียงน่างงเกี่ยวข้องอย่างยิ่ง หากจะมารวมอยู่ในหมู่คณะคนมาก ๆ เป็นต้น
- ๒) ต้องเป็นมุนุษย์ คือจะบวชได้ก็แต่คนเท่านั้น เนื่องจากพระสมัยโบราณ เล่ากันว่า มีนาคหรือยักษ์ปลอมเข้ามาขอบวชในพระพุทธศาสนาด้วย
- ๓) ต้องเป็นเพศชาย ที่ห้ามไว้เพื่อไม่ให้ กะเทย หรือคนลักเพศมาปลอมบวชปะปนในหมู่สงฆ์
- ๔) ต้องเป็นไท คือเป็นคนมีอิสระ ไม่เป็นทาสหรือถูกจ้างใคร ๆ เขาหนีมาบวช
- ๕) ต้องปลอดหนี้สิน คือ ไม่มีหนี้สิน ที่ใคร ๆ ขณะกำลังจะบวชมีเจ้าหนี้มาทางถาม หรือฟ้องร้องในเรื่องหนี้สินต่าง ๆ

^{๒๐๐} สมเด็จพระวันรัตจรมังคละ, คู่มือบวชนาค, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๒-๑๕.

๖) ไม่ใช่ข้าราชการ คือไม่เป็นข้าราชการ แต่ในข้อนี้ถึงเป็นข้าราชการ แต่ได้รับการอนุญาตให้ลาบวชได้ตามระเบียบของทางราชการถูกต้องแล้ว ก็ใช้ได้ ดังนั้น ใครเป็นข้าราชการ ลาบวชจะต้องเอาใบอนุญาตไปแสดงต่อพระอุปัชฌาย์ด้วย

๗) ได้รับอนุญาตจากพ่อและแม่ของคนแล้ว คือ ปกติคนที่ชอบบวชมักจะมีพ่อแม่เป็นเจ้าภาพอยู่แล้ว แต่มีบางราย พ่อแม่ล้มหายตายจากไปก่อน อาจจะมีเมีย หรือพี่น้องบวชให้ ก็มี สำหรับข้อนี้ท่านกันไว้ จึงมีคำถามในเวลานานาค เคยมีชายที่แต่งงานขอลาบวช กำลังขานานาค อยู่หน้าโบสถ์ขณะนั้นเมียไม่อนุญาตจึงวิ่งไปแจ้งต่อคู่สวดว่านางเป็นเมียของนาาคที่กำลังขอ บวช ซึ่งตนเองไม่ได้อนุญาต ถ้าเป็นเช่นนี้ อุปัชฌาย์จะบวชให้ไม่ได้เป็นอันขาด

๘) ต้องมีอายุ ๒๐ ปีบริบูรณ์ ก่อนจะขอบวชต้องมาไล่วัน เดือน ปีคู่ก่อน ถ้าไม่ครบก็ บวชไม่ได้ ถึงต้นทุรงบวช ก็ไม่เป็นพระภิกษุสงฆ์ มีเล่ากันว่า คนอายุไม่ครบบวชพระ เคย บ้า ๆ บอ ๆ มาก่อนนักแล้ว ไม่ควรกระทำ

๙) ต้องมีเครื่องบริวารครบถ้วนอันนี้ถ้าปฏิบัติตามปกติเจ้าภาพจะเตรียมไว้ล่วงหน้าเสมอ ๆ ปัจจุบันนี้สบายมากเพราะมีร้านค้าสังฆภัณฑ์ เกี่ยวกับพระและวัดวาอาราม เตรียมไว้ให้พร้อมสรรพเลือกหาซื้อมาได้ตามใจเลยทีเดียว^{๒๔}

สำหรับอุปัชฌาย์ ซึ่งมีหน้าที่ให้การอบรมลัทธิวิหาริก (พระที่ตนบวชให้) โดยตรงนั้น ก็ ควรมีการปรับปรุงหลักเกณฑ์ในการแต่งตั้งด้วย กล่าวคือไม่ควรกำหนดว่าจะต้องเป็นผู้ที่มี ตำแหน่งในทางปกครองตั้งแต่เจ้าอาวาสขึ้นไป ทั้งนี้เพราะมักปรากฏว่ายังมีตำแหน่งในทางปกครอง สูงเท่าไรก็ยังไม่มีความให้เกียรติยศมากเท่าที่ควร เกณฑ์ในการแต่งตั้งอุปัชฌาย์ควรให้ความสำคัญแก่ผู้ ที่มีความสามารถในการฝึกสอนและมีความประพฤติดีเป็นแบบอย่างของศิษย์ โดยไม่จำเป็นต้องมี ตำแหน่งทางการปกครองเกินกว่าชั้นเจ้าอาวาสขึ้นไป (ในปัจจุบันผู้ที่จะเป็นอุปัชฌาย์ได้อย่างน้อย จะต้องเป็นเจ้าของคณะตำบล) นอกจากนั้นยังไม่ควรกำหนดให้แต่ละตำบลมีอุปัชฌาย์ได้ เพียง ๑ รูป เพราะจะทำให้อุปัชฌาย์มีศิษย์ที่ต้องดูแลมากเกินไป หากตำบลหนึ่ง ๆ มีอุปัชฌาย์ได้ มากกว่า ๑ รูป ภาระของอุปัชฌาย์จะลดลงและทำให้ท่านมีเวลาดูแลศิษย์ได้ดีขึ้น แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นก็ หมายความว่าคณะสงฆ์มีความเข้าใจร่วมกันว่าอุปัชฌาย์ไม่ได้มีหน้าที่เพียงแต่ทำการอุปสมบทให้

^{๒๔} ศรีมหาโพธิ์เปรี๊ญ, คู่มือบวชนาค, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดอานวยศาสน์, ๒๕๓๓), หน้า ๓-๑๐.

**ถูกต้องตามระเบียบแบบแผนของคณะสงฆ์เท่านั้นหากมีหน้าที่ฝึกสอนผู้ที่ตนบวชให้เป็น
สำคัญ^{๒๕}**

ในประเทศไทยนี้ เป็นการบวชแบบบัญญัติจตุตถกรรมอุปสัมปทาที่ได้รับแบบอย่างมาจาก
ประเทศลังกา เมื่อราว พ.ศ.๑๖๕๘ พระเจ้าปรีกรมพามุรราช ซึ่งเป็นกษัตริย์ของประเทศ
ลังกา ได้ทำการฟื้นฟูพระพุทธศาสนา โดยได้อาราธนาพระมหากัสสปเถระเป็นประธานในการทำ
สังคายนาพระไตรปิฎก ซึ่งนับว่าเป็นการสังคายนาครั้งที่ ๑ และยังได้ทรงจัดวางระเบียบเกี่ยวกับ
การปฏิบัติในพระพุทธศาสนาและสังฆมณฑลให้เรียบร้อยอีกด้วย ดังนั้นจึงทำให้พระพุทธศาสนา
เจริญรุ่งเรืองในลังกาทวีป ทั้งทางด้านการศึกษาและการปฏิบัติ เป็นผลให้พระภิกษุในประเทศ
ต่าง ๆ ทางตะวันออก คือพม่า, มอญ, เขมร และไทย เดินทางไปยังลังกาทวีป เพื่อศึกษา
พระพุทธศาสนาที่ปรับปรุงใหม่ในครั้งนี้ แล้วนำมาประพฤติปฏิบัติในประเทศของตน แต่
พระภิกษุชาวลังกาเห็นว่าควรจะให้พระภิกษุจากประเทศต่าง ๆ นี้ได้ทำพิธีบวชใหม่ เพื่อให้เป็น
นิกายเดียวกันให้หมดเสียก่อน จึงได้ประกอบพิธีบวชให้แก่พระภิกษุเหล่านั้นใหม่ เกิดเป็นนิกาย
ลังกาวงศ์ขึ้น^{๒๖} ซึ่งในระยะต่อมาพระพุทธศาสนาในลังกาได้เสื่อมลง กษัตริย์ลังกาจึงได้ขอ
พระสงฆ์ไทยไปบวชให้คนลังกา ซึ่งนำโดยท่านพระอุบาลีเรียกว่านิกายอุบาลีวงศ์หรือสยามวงศ์มา
จนถึงปัจจุบัน ในช่วงที่คณะสงฆ์ไทยและประเทศอื่นๆ ไปสืบศาสนาที่ลังกานั้น ได้รับการบวชเป็น
นิกายลังกาวงศ์ “เมื่อพระภิกษุเหล่านั้นศึกษาพระธรรมวินัยจนรอบรู้แล้ว ก็เดินทางกลับประเทศ
ของตน สำหรับพระภิกษุไทยซึ่งไปบวชอยู่ที่ประเทศลังกานั้น ก็ได้กลับมาตั้งสำนักเพื่อเทศนาสั่ง
สอนประชาชนอยู่ ณ เมืองนครศรีธรรมราช เมื่อราว พ.ศ.๑๘๐๐^{๒๗} ซึ่งเป็นนิกายเถรวาท โดยที่
นิกายเถรวาทนั้นผู้ที่บวชเข้ามาจะต้องมีวัตรปฏิบัติที่เคร่งครัด พระอุปัชฌาย์จะให้ศึกษาวัตรปฏิบัติ
ตั้งแต่เข้านาค เมื่อบวชแล้วจะได้ปฏิบัติได้ถูกต้องตามพระธรรมวินัย รวมทั้งกิริยามารยาท การ
ตำรวมการนุ่งห่มผ้าไตรจีวร รวมทั้งวิธีครองผ้าและพินทุผ้า เป็นต้น เรื่องที่จะต้องศึกษาให้ทราบ
ไว้ก่อน คือเรื่องวัตรของภิกษุบางอย่างในวันบวช เพราะเหตุว่า ขณะเมื่อจะเปลี่ยนผ้าจากเครื่อง
ฆราวาสมาเป็นผ้ากาสาจะจำเป็นต้องรู้ระเบียบต่าง ๆ ไว้ปฏิบัติให้ทันท่วงที่เป็นจังหวะ ๆ ย่อมเป็น

^{๒๕} พระไพศาลวิสาโล, *พุทธศาสนาไทยในอนาคตแนวโน้มและทางออกจากวิกฤต*,
(กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสดศรีศรียังศ์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑๕.

^{๒๖} กรมการศาสนา, *ประวัติพระพุทธศาสนาแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี ภาค ๒*,
(กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๒๕), หน้า ๒๐๗.

^{๒๗} พเยาว์ศรีหงส์, *เมืองแห่งผ้ากาสาพัสดร์*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา,
๒๕๒๐), หน้า ๔๘.

ความสะดวกตึกว่า ไปสั่งสอนอบรมกันในวันบวช การนุ่งห่มจีวรในวันบวชเป็นกิจสำคัญมาก ต้องให้เรียบร้อยเป็นปริมณฑล เมื่อพระอุปัชฌาย์ท่านให้อิวาทจบแล้ว ท่านชักผ้าอังสะที่ผ้าไตรออกคล้องเจวียงบ่าเบื้องซ้ายให้ขนาด แล้วสอนให้นาครู้จักชื่อผ้าไตรว่า “นี่สังฆาฏิ ผ้าทาบ, นี้อุตตราสงค์ ผ้าห่ม, นี้อันตราสก ผ้านุ่ง” ฟังนุ่งห่มให้เป็นปริมณฑล นุ่งเบี่ยงบนปิดสะคือ เบี่ยงล่างเพียงได้เข้า ห่มเบี่ยงบนปิดหลุมคอ เบี่ยงล่างเพียงครึ่งแข้ง แล้วทาบสังฆาฏิมอบให้เป็นสิทธิ์ออกไปนุ่งห่มให้เป็นปริมณฑล เสร็จแล้วจึงกลับเข้ามารับศีล ขอนิสสัย บุรพกิจเช่นนี้ต้องฝึกหัดสอบถามกับท่านอาจารย์ผู้ฝึกสอนให้เป็นการเรียบร้อยไว้ก่อนเพื่อกันความขลุกขลัก, ตื่นเต้น, ในวันบวชและเป็นหลักวัตรปฏิบัติสืบไป วิธีปฏิบัติเมื่อกำลังนุ่งห่มจีวร ตามที่ปฏิบัติใช้อยู่ในปัจจุบันนี้ ใ้รับทพิจารณาตั้งขณิกปัจจเวกขณณ์เป็นการว่าในใจ แต่ในที่บางแห่งนิยมใช้แบบโบราณ ขอนามาค่าวให้พิจารณาในที่นี้ด้วย

วิธีครองผ้า

๑. เมื่อหีบสวจนท่านให้ว่า “อา, ปา, ม, จุ, ป, เวลานั้นท่านให้ว่าบท ตั้งขณิกปัจจเวกขณณ์ บท “จีวร” เมื่อคาดประคตท่านให้ว่า “อิมิ กายพนฺธนํ อธิฏฺฐามิ” ๑

๒. เมื่อหีบจีวรท่านให้ว่า “ที, ม, ส, อง, จุ,” เวลาห่มให้ว่า บท ตั้งขณิกปัจจเวกขณณ์ บท “จีวร” ๑

๓. เมื่อหีบผ้าสังฆาฏิให้ว่า “ส, วิ, ธา, ปุ, ก, ย, ป,” เมื่อเวลาคาดสังฆาฏิให้ว่า บท ตั้งขณิกปัจจเวกขณณ์ บท “จีวร” เมื่อคาดผ้ารัดคอกท่านให้ว่า “อิมิ อังคพนฺธนํ อธิฏฺฐามิ” ๑^{๒๔}

สรุปการอุปสมบทคนที่จะอุปสมบทเพื่อเป็นพระภิกษุ ต้องเป็นผู้ชายที่มีอายุครบ ๒๐ ปี บริบูรณ์ มีชื่อภพบุคคณฺ์ผู้คนที่ไม่เต้หจเต อสูนั้นก เทนตบตั้งแต่วัยกบฏตณฺ์ธมา ถ้าไม่แน่ใจให้นับการอยู่ในครรภ์อย่างมากไม่เกิน ๕ เดือน เพราะในตำราครรภักธิษากกล่าววว่า โดยปกติตั้งครรภักมาได้ประมาณ ๒๗๐ วันจึงคลอด คลอดเร็วกว่านั้นเด็กไม่ค่อยรอด เมื่อนับรวมในครรภักแล้วยังไม่ถึง ๒๐ ปี ท่านให้นับปีเกิดเป็นปี ๑ อุปสมบทเป็นปีที่ ๒๐ เมื่อกันกรองดีแล้วว่าสามารถบรรพชาหรืออุปสมบทได้ คนที่จะบรรพชาหรืออุปสมบทนั้นจะต้องเตรียมองค์ประกอบให้พร้อม ดังนี้ อุปกรณ์ที่ใช้ในพิธีบวชเครื่องอัฐฐบริวารเป็นสิ่งจำเป็น จัดบริวารสำหรับใช้สอยที่จำเป็นบางอย่างและ บอกลาท่านที่ควรบอกลา

^{๒๔} สมเด็จพระวันรัตเขมจารีเถระ, คู่มือบวชชานค, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๐๕-๑๐๖.

๒.๖ เหตุของใจในการอุปสมบท

มูลเหตุของใจในการบวชนี้ ทำให้มองเห็นความเปลี่ยนแปลงของมูลเหตุของใจในการบวชในสมัยพุทธกาล กับมูลเหตุของใจในการบวชในสังคมไทยในปัจจุบัน ได้อย่างชัดเจน ในสมัยพุทธกาลนั้น มูลเหตุที่ทำให้มีผู้เข้ามาบวชในพุทธศาสนา ก็คือ เพื่อมุ่งบรรลุนิพพานแต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น ดังนั้น จึงทำให้ผู้ที่เข้ามาบวชในสมัยพุทธกาลนั้นประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัดและจริงจัง ทำให้ไม่มีการสึก หรือสละสมณเพศเกิดขึ้นในสมัยนั้น ต่อมาเมื่อสภาพของสังคมได้เปลี่ยนแปลงและแตกต่างไปจากในสมัยพุทธกาล อันเป็นผลเนื่องมาจากมีปัจจัยทางสังคม ขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรมต่าง ๆ เข้ามาเป็นตัวแปรสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น จึงทำให้มูลเหตุของใจในการบวชในสมัยต่อ ๆ มามิได้มีเพียงเพื่อมุ่งบรรลุนิพพานแต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่มีเหตุของใจแตกต่างกันออกไปมากมายหลายประการในสังคมไทยในปัจจุบันก็เช่นเดียวกัน คือผู้ที่เข้ามาบวชในพุทธศาสนานั้น ต่างก็มีเหตุของใจในการบวชแตกต่างกันออกไป^{๑๘} ซึ่งมีดังต่อไปนี้

๒.๖.๑ แรงจูงใจที่ต้องการแสวงหาความสงบระงับ

ในสมัยเจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกบวช พระองค์ทรงทอดพระเนตรเห็นคนแก่ คนเจ็บ คนตาย และนักบวช พระองค์คิดเบือนสามอย่างข้างคั้น พอพระทัยในประการหลัง แล้วท่านก็ออกบวช^{๑๙} ซึ่งก็หมายความว่า การที่พระองค์เสด็จออกบวชนั้น ทรงมีแรงจูงใจที่ชัดเจน คือ การเห็นอาการแห่งความสงบของสมณะที่ไม่สะทกสะท้านต่อสิ่งที่มีมากระทบ ไม่นินยินร้ายกับโลกธรรมทั้งปวง เป็นผู้สงบระงับ เมื่อทรงทอดพระเนตรเห็นอาการของสมณะที่ตรงกับพระจริตของพระองค์ที่โปรดความสงบจึงทำให้เกิดแรงจูงใจใคร่ในการออกบวช เพื่อแสวงหาความสงบและระงับดับทุกข์ อาการแห่งความสงบนี้หลังจากที่ตรัสรู้พระองค์ทรงนำมาสั่งสอนพุทธบริษัท คือ การส่ำรวมอินทรีย์ อันเป็นหัวใจสำคัญในการฝึกปฏิบัติขัดเกลากิจใจ นอกจากนี้แล้วอาการส่ำรวมของสมณะยังเป็นการเผยแผ่พระศาสนาที่ดีอีกด้วย เช่น พระสารีบุตรในสมัยที่ยังไม่ได้บวช (สมัยที่ยังไม่ได้บวชมีชื่อว่าอุปติสสะ) ได้เห็นอาการส่ำรวมของพระอัสสชิในขณะที่ออกมารับบิณฑบาต เพียงแค่เห็นอาการส่ำรวมก็เกิดความเลื่อมใสศรัทธาและนำมาซึ่งการออกบวชเป็นมหาอัครสาวกเบื้องซ้ายพร้อมกับ พระสารีบุตรที่เป็นมหาอัครสาวกเบื้องขวา ซึ่งมีส่วนสำคัญอย่างยิ่ง

^{๑๘} สุนทรียาสุนทรวิภาค, ศึกษาความสำคัญของการบวชในพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมไทยในปัจจุบัน, อ้างแล้ว, หน้า ๑๐๑.

^{๑๙} โฟโรจน์อยู่มนเชียร, วาตะพระมหาเถระผู้ทรงคุณอันประเสริฐ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สร้อยทอง, ๒๕๓๖), หน้า ๘๒.

ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เจริญกว้างไกล โดยมีแรงจูงใจเหมือนกันคือ เห็นความสงบแล้ว ต้องการอยากจะมี ความสงบบ้าง (หมายถึงความสงบจากกิเลสด้วย) อันเป็นอุดมคติที่แฝงอยู่ในตัวมนุษย์ทุกคน สุดแล้วแต่ว่าใครจะค้นพบอุดมคตินั้น ได้หรือไม่เมื่อศึกษาจาก ประวัติศาสตร์อันยาวนานของพระพุทธศาสนา เราสามารถจะมองเห็นถึงปรัชญาสังคมของพิธีกรรมการบวช ซึ่งซ่อนเร้นอยู่เบื้องหลัง ได้อย่างชัดเจน ทั้งนี้เพราะพิธีกรรมการบวชได้สะท้อนให้เห็นถึงสภาพสังคม ทั้งทางด้านความเป็นอยู่ ค่านิยมต่าง ๆ และแบบแผนทางวัฒนธรรมของสังคมในสมัยพุทธกาล ซึ่งจุดมุ่งหมายที่เป็นมูลเหตุจูงใจในการบวชในสมัยนั้น ก็คือ การบวชเพื่อแสวงหาความหลุดพ้น หรือบวชเพื่อให้บรรลุถึงภาวะอันสูงคือ “นิพพานนั่นเอง” ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะในสังคมอินเดียในสมัยพุทธกาลนั้น เป็นยุคของปรัชญาที่เน้นเกี่ยวกับแนวความคิดในการแสวงหาความหลุดพ้น

จึงสรุปได้ว่า มูลเหตุจูงใจที่ทำให้บุคคลในสมัยพุทธกาลออกบวชนั้น ก็คือ เพื่อต้องการประพฤติพรหมจรรย์อันเป็นหนทางที่จะทำให้บรรลุถึงนิพพานได้นั่นเอง การบวชเป็นวิถีทางเดียวที่จะทำให้มีโอกาสประพฤติและบำเพ็ญพรหมจรรย์ได้อย่างสมบูรณ์ ดังนั้นบุคคลที่ต้องการแสวงหาหนทางแห่งความหลุดพ้น ซึ่งถือว่าเป็นความดีสูงสุดในพุทธศาสนา จึงต้องออกบวชและการบวชในสมัยพุทธกาลนั้น เป็นการบวชตลอดชีวิต ไม่มีการศึกษาเหมือนในสมัยปัจจุบัน ทั้งนี้เพราะผู้ที่ออกบวชเป็นผู้ที่เห็นภัยในการครองเรือน หรือว่าการเป็นฆราวาสเป็นหนทางที่คับแคบ อีกอึดเป็นทางแห่งทุกข์ ดังนั้นจึงได้ออกบวช เพื่อประพฤติพรหมจรรย์อย่างจริงจังตลอดชีวิต ประกอบกับในสมัยพุทธกาล นั้นถือว่าการสึก หรือการลาสิกขาบทเป็นเรื่องที่พระพุทธรองค์ทรงไม่สรรเสริญ และยังกล่าวเตือนต่อพระภิกษุผู้ลาสิกขาบทออกไปเป็นฆราวาสอีกด้วย ทั้งนี้เพราะพระพุทธรองค์ทรงเห็นว่า การสึกไม่ควรเกิดขึ้นกับผู้ที่ฉลาดทราบความเสื่อมแห่งสัตว์ทั้งปวง (ผู้บวช) เนื่องจากผู้ที่ฉลาดเหล่านี้ ย่อมเป็นผู้มีความเพียรในการประพฤติพรหมจรรย์เป็นที่ตั้ง ทำให้ห่างไกลจากอำนาจของกิเลสทั้งปวงในสมัยต่อ ๆ มา จุดมุ่งหมายที่เป็นมูลเหตุในการบวชได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ซึ่งขึ้นอยู่กับองค์ประกอบหลายประการ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระสมมตอมรพันธุ์ ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ว่า “ความประสงค์เดิมเริ่มแรกเกิดการบวชขึ้นแต่ครั้งพระพุทธเจ้า นั้น ก็ประสงค์จะกระทำให้เกิดถึง พระอรหันต์ผล พ้นจากกิเลสของทุกข์ทั้งปวง คือเมื่อบวชแล้ว ก็ต้องสำรวมจิต ละกิเลสขยาบ และเจริญสมาธิ ละนิวรณ์ ๕ เติคปัญญาได้ บรรลุ มรรคผล ถึงที่สุดของการบวช คือพระอรหันต์ ส่วนผู้ที่พยายามไป ไม่สมประสงค์สิ้นอุตสาหะทำไปไม่ตลอดก็สึกออกไปเสียก็มี ครั้นพุทธกาลล่วงมานาน ผู้ที่จะพยายามให้ถึงที่สุดกิจบรรพชิตนั้น ก็ไม่มีใครมีและผู้ที่จะรู้ที่สุดกิจแห่งบรรพชิตนั้นก็น้อยลง ก็เห็นแต่ผลอย่างต่ำ ๆ ลงมาผู้ที่มีสันดานดี ก็เห็นว่า การบวชเป็นการสงบระงับ ภาย วาจา ใจ ปราศจากความกังวล เครือร้อน รำคาญ ไม่

ต้องรับภาระอันหนัก ก็บวชอยู่ได้ โดยมากเมื่อศึกษาเล่าเรียนพุทธวจนะ ได้ทราบธรรมแล้ว ก็ปฏิบัติให้เกิดผลแก่ตนตามสมควรฝ่ายผู้ที่มีสันดานหยาบ เห็นว่าการบวชอยู่ไม่ได้อองทำงาน ประกอบด้วย ลาก สักการะ โลกามิส ก็บวชอยู่ได้โดยมากเหมือนกัน และเมื่อสืบบม อีกร้านหนึ่งนั้น รู้สึกดี ๆ แต่เพียงว่าบวชได้บุญ เมื่อมีศรัทธาก็บวชแล้วประพฤติดตามธรรมเนียม บางพวกก็ไม่ศรัทธา แต่ขัดพ่อแม่พี่น้อง ไม่ได้ ก็บวชตามธรรมเนียม บางทีก็ประพฤติดิ บางทีก็ประพฤดิชั่ว ตามอัธยาศัยของตน”^{๑๑}

๒.๖.๒ แรงจูงใจที่คล้อยตามผู้ที่ตนเคารพนับถือ

ในพระไตรปิฎก ที่มณีภาษ มหาวรรค ได้กล่าวถึงพระวิปัสสิราชกุมารทรงเสด็จออกบวช เมื่อมหาชนในกรุงพินทุมคิประมาณ ๘๔,๐๐๐ คน ได้ทราบข่าวว่าพระวิปัสสิราชกุมาร ทรงปลงพระเกศาและพระมัสสุ ทรงครองผ้ากาสาฬหพัศตร์เสด็จออกจากพระราชวังผนวช เป็นบรรพชิต จึงคิดว่า ‘พระธรรมวินัยและการบรรพชาที่พระวิปัสสิราชกุมารได้ปลงพระเกศาและพระมัสสุ ทรงครองผ้ากาสาฬหพัศตร์เสด็จออกจากพระราชวังผนวชเป็นบรรพชิตนั้น คงจะไม่ตำทราบ คนระดับพระวิปัสสิราชกุมาร ยังทรงปลงพระเกศาและพระมัสสุ ทรงครองผ้ากาสาฬหพัศตร์เสด็จออกจากพระราชวังผนวชเป็นบรรพชิตได้ ทำไมพวกเราจักบวชบ้าง ไม่ได้เล่า’^{๑๒} เมื่อคิดเช่นนั้นแล้วทำให้มหาชนจำนวนมากพากันออกบวชตามพระวิปัสสิราชกุมาร ซึ่งแสดงให้เห็นว่าแรงจูงใจในการออกบวชนั้นนอกจากจะเกิดจากการแสวงหาความสงบหลุดพ้นแล้ว ยังมีแรงจูงใจที่คล้อยตามผู้ที่ตนเคารพนับถือนับถือ เหมือนพระวิปัสสิออกบวชก็เป็นแรงจูงใจให้ประชาชนออกบวชตาม แรงจูงใจในลักษณะนี้เห็นได้ชัดเมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดอุรุเวลกัสสปะ ซึ่งเป็นเจ้ากัทธิแห่งการบูชาไฟ เป็นผู้ที่ประชาชนทั่วไปให้ความเคารพนับถือมาช้านาน ซึ่งรวมไปถึงราชามหากษัตริย์ เมื่ออุรุเวลกัสสปะได้ดวงตาเห็นธรรมและขอบวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา ทำให้เกิดแรงจูงใจให้บรรดาบริวารและผู้ที่เกี่ยวข้องออกบวชตามเป็นจำนวนมาก เหมือนกับการเผยแพร่ศาสนาของพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงพยายามเจาะ แคนนำบุคคลที่เป็นผู้นำทางความคิด ผู้นำทางการเมือง เป็นต้น เมื่อผู้นำเหล่านั้นเชื่อตาม คนที่เป็นบริวารก็ย่อมคล้อยตามไปด้วย

๒.๖.๓ แรงจูงใจที่เกิดจากความเบื่อหน่าย

ในสมัยพุทธกาลปีปฬิมานพกัสสปโคตร มีความเบื่อหน่ายในการครองเรือน มีความ

^{๑๑}วิจิตร เกิดวิสิษฐ, ปรัชญาอินเดียสังเขป, (กรุงเทพฯ: มานพนิช, ๒๕๒๐), หน้า ๔.

^{๑๒}ที.ม. ๑๐/๕๕/๓๐.

ประสงค์จะละเพศมารวาสเสียถือเพศเป็นบรรพชิตออกบวชอุทิศพระอรหันต์ในโลก เมื่อเห็นพระศาสดาเข้า มีความเลื่อมใสเข้าไปเฝ้า รับเอาพระองค์เป็นพระศาสดาของตน, ทรงรับเป็นภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ด้วยประทอนพระโอวาท ๓ ข้อว่า กัสสปะ ท่านพึงศึกษาว่า เราจักเข้าไปตั้งความละเอียดและความเกรงไว้ในภิกษุ ทั้งที่เป็นผู้เฒ่า ทั้งที่เป็นผู้ใหม่ ทั้งที่เป็นปานกลาง เป็นอย่างแรงกล้าดังนี้ข้อ ๑ เราจะพึงธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งประกอบด้วยกุศล เราจักเสียดุลยพินทุ์ธรรมนั้นพิจารณาเนื้อความดังนี้ข้อ ๑ เราจักไม่ละสติที่ไปในกาย คือพิจารณาร่างกายเป็นอารมณ์^{๓๓} เมื่อท่านบวชแล้วพระพุทธเจ้าเรียกท่านว่าพระมหากัสสปะ ตามประวัติของท่านกล่าวว่าท่านเกิดในตระกูลเศรษฐีแต่งงานกับตระกูลเศรษฐีด้วยกัน เมื่อแต่งงานแล้วทั้งคู่ไม่ได้ร่วมสังวาสกับเหมือนกับคู่สามีภรรยาคนอื่นจึงทำให้ไม่มีบุตรสืบสกุล ต่อมาเมื่อท่านมีอายุมากขึ้นจึงเกิดความเบื่อหน่ายในชีวิตคฤหัสถ์ จึงได้ปรึกษากับภรรยาชวนกันออกบวช โดยทิ้งทรัพย์สมบัติให้กับบริวาร จากนั้นท่านก็แยกทางกับภรรยา โดยท่านเดินทางมายังสำนักของพระพุทธเจ้า ส่วนภรรยาของท่านเดินทางไปยังสำนักของนางภิกษุณี และทั้งคู่ก็ได้บวชสมความปรารถนาแสดงให้เห็นว่าแรงงูใจในการบวชก็คือความเบื่อหน่าย

๒.๖.๔ แรงงูใจที่เกิดจากความกตัญญูและแบบแผนประเพณี

แรงงูใจในการออกบวชได้ค่อยๆ เปลี่ยนไป จากการบวชเพื่อมุ่งความสงบระงับหลุดพ้น มาเป็นการบวชเพื่อตอบแทนคุณบิดามารดา เป็นการบวชเพื่อทำตามประเพณีนิยมของสังคมที่นับถือพระพุทธศาสนา เพราะคติที่ว่าชายที่นับถือพระพุทธศาสนาเมื่ออายุครบบวชแล้วจะต้องบวชตามประเพณีทุกคน ประเพณีนี้เป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ คนที่ผ่านชีวิตการบวชจะได้รับความยอมรับจากสังคมมากกว่าคนที่ไม่เคยบวช เพราะว่าผู้ที่เคยบวชได้ผ่านกระบวนการขัดเกลาจากศาสนา ทำให้กลายเป็นคนสุก ซึ่งหมายถึงเป็นคนที่มีคุณธรรม ในสังคมชาวอีสานถือว่าเป็นช่วงชีวิตที่สำคัญช่วงหนึ่งที่ไม่ควรข้ามขั้น จึงกลายมาเป็นประเพณีหนึ่งซึ่งเรียกว่า “บวชก่อนเบียด” หมายถึงก่อนที่จะมีครอบครัวผู้ชายจะต้องบวชศึกษาธรรมะเพื่อเตรียมพร้อมสำหรับการครองชีวิตคู่ชาวอีสานถือว่า การบวชเป็นการได้ตอบแทนคุณของพ่อแม่ ที่คุ้มกว่าการทำบุญทุกอย่างคงจะเป็นเพราะสมัยก่อนไม่มีโรงเรียนสอน แต่คนที่บวชทุกคนจะอ่านหนังสือได้มีความรู้ทุกอย่างค่อนข้างสมบูรณ์ เพราะทุกอย่างมีสอนในวัดท่านเจ้าอาวาสจะเป็น

^{๓๓} สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, พุทธประวัติเล่ม ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๒-๓.

ความรู้ที่รอบรู้ที่สุด ทั้งหนังสือเลขคณิต คำราชา คำราหมอดู นิทาน คำสอน ธรรมวินัย ธรรมภาคครอง
ธิดอน (คิหิปฏิบัติ) ขนบธรรมเนียมประเพณี ความรู้ภาคเกษตรกรรม (แฮกไฮ้แฮกนา)^{๑๔} เป็นต้น

๒๖.๕ แรงจูงใจเกิดจากการบวชเพื่อศึกษาเล่าเรียนการบวชประเภทนี้แยกออกเป็น ๒ อย่าง คือ

๑) การบวชเพื่อศึกษาพระปริยัติธรรม หมายถึง การศึกษาที่ได้จากคำรา จากครูอาจารย์ ซึ่ง
การศึกษาย่างนี้เกิดจากศตมยปัญญา และจินตามยปัญญา เป็นความรู้ที่ได้จากการฟังและการคิด
จินตนาการจากพื้นฐานความรู้ที่มีอยู่เดิมและความรู้ที่แสวงหาเพิ่มเติม กระบวนการนี้ทำให้เกิด
การศึกษาที่เป็นระบบมากขึ้น เช่น เกิดโรงเรียนพระปริยัติธรรม มหาวิทยาลัยสงฆ์ เป็นต้น โดย
ส่วนใหญ่การเล่าเรียนอย่างนี้เพื่อนำไปแสวงหาผลประโยชน์

๒) การบวชเพื่อศึกษาวิธีการปฏิบัติ การปฏิบัติก็คือหลักการศึกษเล่าเรียนอย่างหนึ่งที่
สำคัญในพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นกระบวนการแสวงหาปัญญาขั้นสุดยอดเรียกว่า ภาวนามย
ปัญญา เป็นความรู้ที่เกิดจากการภาวนา ผลสูงสุดคือการหลุดพ้นจากกิเลสตัณหา กระบวนการนี้ทำ
ให้เกิดระบบชัดเจนจิตใจที่มีประสิทธิภาพ ทำให้เกิดสำนักปฏิบัติธรรมขึ้นมากมาย

บรรพต วีระลัย ได้กล่าวถึง บุพเจตนา หรือมูลเหตุจูงใจในการบวชในพระพุทธศาสนาไว้

๒ ลักษณะ คือลักษณะที่ ๑ เป็นมูลเหตุจูงใจที่คำนึงถึงตัวผู้บวชเป็นสำคัญ แบ่งออกเป็น

(๑) บวชเพราะบิดา มารดา หรือผู้ปกครองอยากจน

(๒) บวชเพราะหนี้สินล้นพ้นตัว

(๓) บวชเพื่อเลี้ยงตัว

(๔) บวชเพราะต้องการให้หายป่วย

(๕) บวชเพื่อตอบแทนคุณบิดามารดา

(๖) บวชแก้เบบ

(๗) บวชเพราะเบื่อหน่ายชีวิตฆราวาส

(๘) บวชเพราะศรัทธา

(๙) บวชเพื่อการเรียนรู้

ลักษณะที่ ๒ เป็นมูลเหตุจูงใจที่คำนึงถึงสังคมเป็นสำคัญ แบ่งออกเป็น ๕ คือ

(๑) บวชเพราะความศรัทธา เป็นการบวชที่ผู้บวชต้องการจะศึกษาพระธรรม เพราะมีความ
เชื่อว่าการบวชจะนำชีวิตให้พ้นโสมพะพงสาร มุ่งนิพพานและความสงบเป็นที่ตั้ง ซึ่งการบวชด้วย
สำนึกคำนี้ในปัจจุบันมีน้อยมาก (เมื่อเปรียบเทียบกับกรบวชด้วยสาเหตุอื่นๆ) ทั้งนี้เพราะใน

^{๑๔} ศวิง บุญเจิม, ตำรามรดกอีสาน, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (อุบลราชธานี : โรงพิมพ์มรดกอีสาน),
๒๕๓๕), หน้า ๔๘๕-๔๘๖.

ปัจจุบันเป็นยุคแห่งวัตถุนิยม (materialism) คนส่วนมากเห็นว่าความสุขในชีวิตนี้ขึ้นอยู่กับปัจจัยทางวัตถุเป็นสำคัญ

(๒) บวชตามค่านิยมในสังคม เป็นการบวชที่ผู้บวชตัดจิตใจบวชเพราะไม่ต้องการให้ตนเองถูกคนในสังคมตำหนิติเตียน ไม่ได้เป็นการบวชที่เกิดจากความศรัทธาของผู้บวชแต่อย่างใด หรืออาจจะตัดจิตใจบวชเพราะเห็นเพื่อน ๆ (ซึ่งมีอายุครบที่จะบวชได้) ของคนบวชก็เป็นได้

(๓) บวชตามประเพณี เป็นการบวชเพื่อเจริญรอยตามประเพณีเก่า ๆ ซึ่งการบวชแบบนี้มักจะเกิดขึ้นจากความประสงค์ของผู้ปกครอง หรือบิดามารดาของผู้บวชเป็นสำคัญ

(๔) บวชเพราะหวังได้มาซึ่งประโยชน์ การบวชแบบนี้เนื่องจากตัวผู้บวชเอง ไม่สามารถจะยังชีพอยู่ได้จึงหันมาอาศัยผ้าเหลืองเป็นที่พึ่งในการยังชีพ

(๕) บวชเพื่อศึกษาและรู้บาปบุญคุณโทษ เป็นการบวชเพราะต้องการศึกษาพระธรรมวินัย เพื่อนำมาช่วยให้การดำรงชีวิตมีความสงบสุขดียิ่งขึ้น^{๓๕} รัชนิกร เศรษฐโร ได้กล่าวถึงมูลเหตุจูงใจในการบวชไว้ ๔ ประเภท คือ

(๑) บวชเพราะกระทำความผิดเอาไว้ หมายถึง การบวชหลบหนีความผิด เช่น ไปก่อคดีอาญาไว้ หรือไปก่อหนี้หรือไปก่อกรรมชั่วต่าง ๆ ไว้จึงอยากหลบออกมาเพื่อบวชชดใช้กรรมเหล่านั้น

(๒) บวชเพราะต้องการทราบความจริงเกี่ยวกับการบวช หมายถึง การบวชซึ่งไม่ได้ตั้งใจจะบวชอย่างแท้จริง แต่อยากจะทำบวชว่าเมื่อบวชแล้วจะเป็นอย่างไร จะเหมือนกับที่เคยได้ยินเขาเล่ามาหรือไม่ เลยต้องพิสูจน์ด้วยตนเองเป็นการทดลองดู

(๓) บวชตามประเพณี หมายถึง การบวชตามประเพณีที่ถูกผู้ชายทุกคนต้องกระทำกันสืบต่อเนื่องกันมาแต่โบราณเพื่อแสดงความกตัญญูต่อบุคคลหรือผู้มีพระคุณหรือเพื่อแต่งงาน

(๔) บวชเพราะความเบื่อหน่าย หมายถึง การบวชที่เกิดขึ้นเพราะผู้บวชรู้สึกเบื่อหน่ายต่อทางโลก เพื่อหน่ายต่อการที่ต่อสู้กับชีวิตที่ผันแปรไม่แน่นอน เลยบวชเสียให้พ้นจากสิ่งเหล่านั้น^{๓๖} สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสน์ วาสโน) ได้จำแนกลักษณะจูงใจในการบวชไว้ ๔ ลักษณะด้วยกัน คือ

(๑) อุปชีวิติกา เป็นการบวชเพื่อหาเลี้ยงชีวิตให้สะดวกสบายขึ้นกว่าเดิม

^{๓๕}บรรพต วีระสิทธิ์, สังคมวิทยาามานุษยวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๑๘), หน้า ๒๕๕-๓๐๑.

^{๓๖}รัชนิกร เศรษฐโร, สังคมและวัฒนธรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์เนศ, ๒๕๒๓), หน้า ๑๘๘.

(๒) อุปกิฬิกา เป็นการบวชเพื่อหาของเล่นพอสุนุกสนานเพลิดเพลิน

(๓) อุปมายทิกา เป็นการบวชเข้ามาในพระพุทธศาสนา ในลักษณะหลงมกมาย ไม่เข้าใจถึงหลักธรรมในพุทธศาสนาอย่างแท้จริง

(๔) อุปนิสสรณิกา เป็นการบวชเพื่อแสวงหาความหลุดพ้น และทำให้แจ้งซึ่งนิพพาน^{๓๓}

สรุปได้ว่าเหตุจูงใจในการอุปสมบททำให้มองเห็นความเปลี่ยนแปลงของมูลเหตุจูงใจของบุคคลที่จะออกบวชในการบวชในสมัยพุทธกาล กับมูลเหตุจูงใจในการบวชในสังคมไทยในปัจจุบันได้อย่างชัดเจน ต่างก็มีเหตุจูงใจในการบวชแตกต่างกันออกไป ดังนั้นแรงจูงใจที่ต้องการแสวงหาความสงบระงับแรงจูงใจที่คล้อยตามผู้ที่ตนเคารพนับถือแรงจูงใจที่เกิดจากความเบื่อหน่ายแรงจูงใจที่เกิดจากความกตัญญูและแบบแผนประเพณีแรงจูงใจเกิดจากการบวชเพื่อศึกษาเล่าเรียน

๒.๗ ความสำคัญของการอุปสมบท

ภิกษุในพระพุทธศาสนาทำหน้าที่ ๒ ประการ คือ ทำหน้าที่ต่อตนเอง และทำหน้าที่ต่อสังคม หน้าที่ประการแรก คือ การศึกษาพระธรรมวินัยเพื่อปฏิบัติให้ถูกต้องและบรรดษรรคมตามวัตถุประสงค์ของนักบวช และหน้าที่ต่อสังคม คือ ปฏิบัติตนในฐานะภิกษุของสังคม ๖ ประการ ได้แก่

๑) แนะนำอบรมชี้แจงให้ประชาชนละเว้นความชั่ว

๒) แนะนำสั่งสอนเชิญชวนให้ประชาชนปฏิบัติชอบ

๓) สงเคราะห์ประชาชนด้วยจิต เมตตา กรุณา มุ่งความปรารถนาดีเป็นที่ตั้ง

๔) ให้ประชาชนได้ยิน ได้ฟังเรื่องราวธรรมะที่ไม่เคยได้ยิน ได้ฟัง

๕) อธิบายธรรมะที่ประชาชนได้ยิน ได้ฟังมาแล้ว แต่ยัง ไม่แจ่มแจ้งให้เข้าใจแจ่มแจ้งชัดเจนยิ่งขึ้น

๖) บอกทางสุขทางเจริญและทางสวรรค์ให้แก่ประชาชน^{๓๔} คคืออย่างหนึ่งของชาวพุทธก็คือผู้ชายที่มีคุณสมบัติตามพระบรมพุทธานุญาต มีอายุ ๒๐ ปีขึ้นไป จะมีประเพณีอุปสมบทเพื่อตอบแทนคุณบิดามารดา ซึ่งเป็นหน้าที่ที่สำคัญของบุตรที่แสดงออกถึงความกตัญญูกตเวทีบุตร ตามรูปศัพท์ แปลว่า ผู้ที่ทำให้บิดามารดามีความรู้สึกเอิบอิม เป็นสุขใจ (ผู้ที่ยังหทัยของ

^{๓๓} สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสน์วาส โน), วาทีษรรคมแห่งวาสน์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาภฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๑๕๔.

^{๓๔} เตือนคำดี, ศาสนศาสตร์, อังแล้ว, หน้า ๔๑.

บิดามารดาให้เต็ม) เมื่อได้รับการอบรมเอาใจใส่และเลี้ยงดูจากบิดามารดา แล้วบุตรควรปฏิบัติต่อบิดามารดา ได้ชื่อว่าเป็นบุตรที่ดีมีคุณภาพ และเป็นที่ยังปรารถนาของบิดามารดา โดยมีหน้าที่ดังนี้

(๑) มีความกตัญญูรู้คุณของบิดามารดา เมื่อบิดามารดา แก่ชรา เลี้ยงตนเองไม่ได้ ต้องเลี้ยงบิดามารดาเป็นการตอบแทน รวมทั้งเอาใจใส่ปรนนิบัติเมื่อบิดามารดาเจ็บไข้ได้ป่วย

(๒) รู้จักช่วยทำกิจธุระการงานต่าง ๆ ของบิดามารดา เช่น ช่วยทำการงานในบ้าน ช่วยแบ่งเบาภาระหน้าที่การงานของบิดามารดา ซึ่งประกอบอาชีพการงานนั้น ๆ ไม่ว่าจะเป็นเกษตรกรรมอุตสาหกรรม พาณิชยกรรมหรืออาชีพส่วนตัวใด ๆ ก็ตาม บุตรต้องไม่นั่งดูเฉย อย่างน้อยก็ช่วยทำงานบ้านต่าง ๆ ให้เรียบร้อย

(๓) ช่วยดำรงวงศ์ตระกูลให้ยั่งยืน โดยประพฤติตนเป็นคนดี เพื่อนำชื่อเสียงมาสู่วงศ์ตระกูลและไม่ประพฤติตนให้เป็นที่เสื่อมใสแก่ชื่อเสียงของวงศ์ตระกูล

(๔) ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท กล่าวคือ ประพฤติตนเป็นบุตรที่ดี เชื่อฟังโอวาท คำสอนของบิดามารดา ไม่ประพฤติตนเป็นคนเกเร สร้างความทุกข์ ความเดือดร้อนแก่บิดามารดา บุตรที่เชื่อฟังคำแนะนำสั่งสอนของบิดามารดา ทำให้บิดามารดา มีความสุข และมีความภาคภูมิใจในตัวบุตร บิดามารดาจะมอบทรัพย์มรดกให้แก่บุตรที่ประพฤติดีเท่านั้น ส่วนบุตรที่ทำให้พ่อแม่เป็นทุกข์ สร้างความเสื่อมเสียแก่วงศ์ตระกูล พ่อแม่อาจ จะไม่มอบทรัพย์มรดกให้ก็ได้ เพราะประพฤตินั้นไม่เหมาะสม

(๕) บุตรที่ดีต้องรู้จักเสียสละทรัพย์สินต่าง ๆ เพื่อช่วยเหลือสังคม โดยมอบทรัพย์สินเหล่านั้นในนามของบิดามารดา และเมื่อบิดามารดาสูญเสียชีวิตไปแล้ว ควรทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้บิดามารดา ซึ่งจะเป็นการทำให้คนไม่ลืมบิดามารดาผู้มีอุปการคุณ และดำเนินชีวิตของตนตามแบบอย่างที่ดีงามของบิดามารดาที่ล่วงลับไปแล้วนั้น บิดามารดาเป็นผู้มีอุปการคุณต่อบุตรเป็นอย่างมาก เป็นบุคคลที่หาได้ยากมากอย่างหนึ่งในโลกนี้ ดังนั้นบุตรที่ดีจึงต้องปฏิบัติตนต่อพ่อแม่อย่างถูกต้องและเหมาะสม โดยปฏิบัติตามทุกข้อที่กล่าวมานี้ทั้งหมด ไม่ควรข้ามหรือเลือกปฏิบัติเฉพาะข้อใดข้อหนึ่ง การทำเช่นนี้ ไม่ถือว่าเป็นการทำหน้าที่ของบุตรอย่างสมบูรณ์ ดังนั้น การปฏิบัติตนต่อบิดามารดาอย่างครบถ้วนทั้งห้าข้อนี้ จึงจะเรียกได้ว่าเป็นบุตรที่ดีอย่างแท้จริง ซึ่งจะช่วยให้ครอบครัวมีความมั่นคง ยั่งยืน และมีความสุขตลอดไป^{๑๑} บุตรที่แปลว่าผู้ที่ทำให้บิดามารดา มีความรู้สึกอบอุ่น เป็นสุขใจ ผู้ที่ยังหทัยของบิดามารดาให้เต็ม จึงหมายความว่ารวมถึงบุตรที่ได้ตอบแทนคุณบิดามารดาโดยการออกบวช ซึ่งถือว่าเป็นมหากุศลอย่าง

^{๑๑} จันจ อดิวัฒนสิทธิ์, สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๑ (กรุงเทพ พมทานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๘๖-๘๗.

ยิ่งใหญ่ เป็นการจูงบิดามารดาให้สร้างบุญกุศลและมีสัมมาทิฐิ ในสมัยพุทธกาลเมื่อพระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้แล้วพระองค์ก็ทรงเสด็จกลับกรุงกบิลพัสดุ์เพื่อโปรดพระญาติให้ตั้งอยู่ในสัมมาทิฐิ แม้กระทั่งพระนางสิริมหามายาที่สวรรคตไปจุติในโลกสวรรค์ พระพุทธเจ้าก็ทรงเสด็จขึ้นไปโปรด จึงเป็นการแสดงให้เห็นว่าพระองค์เป็นต้นแบบของความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณและเป็นการถือปฏิบัติสืบต่อกันมาว่าบุตรชายจะต้องออกบวชสักครั้งในช่วงชีวิตเพื่อศึกษาพระธรรมวินัยแล้วนำมาบอกกล่าวแก่บิดามารดาให้ตั้งอยู่ในสัมมาทิฐิ และนำธรรมะมาใช้ในการครองชีวิตของคนด้วยนอกจากความกตัญญูของพระพุทธเจ้าแล้วยังมีเรื่องราวของพระอัครสาวกเบื้องซ้ายของพระพุทธเจ้าคือพระสารีบุตร โดยพระสารีบุตรได้ชื่อว่าเป็นผู้ที่มีปัญญามาก แต่ท่านไม่สามารถเปลี่ยนมิจฉาทิฐิของมารดาท่านได้ จนวาระสุดท้ายของท่านก่อนนิพพาน ท่านมีความรู้สึกว่าการที่ท่านทำยังไม่สมบูรณ์ประการหนึ่งคือการโปรดมารดาให้มีสัมมาทิฐิ ท่านจึงเดินทางกลับไปที่บ้านทำกาลกิริยาต่างๆ จนมารดาเปลี่ยนความคิดเป็นสัมมาทิฐิ ท่านจึงนิพพานแสดงให้เห็นความสำคัญของการบวชว่านอกจากจะเป็นการประพาศดินให้หลุดรอดแล้ว ยังเป็นการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์และสรรพสัตว์ทั้งหลาย และยังเป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณอีกด้วยสงฆ์จะสืบอายุพระศาสนาได้ก็ด้วยการบวชจริง เรียนจริง ปฏิบัติจริง ได้ผลจริง สอนสืบ ๆ กันไปจริง ๆ และทั้งนี้ไม่ได้หมายแต่เฉพาะพระสงฆ์ที่บวชอย่างเดียว แต่หมายถึงฆราวาสทั้งผู้หญิงผู้ชาย ที่ต้องช่วยกันรักษาโรงพยาบาลโลกหรือร่มโพธิ์ร่มไทรของโลกเอาไว้ ถ้าสงฆ์ที่แท้ของพระพุทธเจ้ายังมีอยู่ในโลกดวงประทีปนี้ก็จะยังไม่ดับ โลกนี้ก็จะยังมีดี ถ้าคุณธรรมของคณะสงฆ์เสื่อมไป ดวงประทีปของโลกก็จะดับมืด หน้าที่การงานของพระสงฆ์จึงมีอยู่อย่างนี้ ใครไม่ทำหน้าที่นี้ก็ไม่ใช่พระสงฆ์ การบวชของเขาก็มิใช่เพื่อสืบศาสนา แต่เป็นการบวชเพื่อทำลายศาสนา^{๑๐} ในอดีตมีพระอรหันต์สาวกรูปหนึ่งที่มีความสำคัญต่อชีวิตความเป็นอยู่ของพระภิกษุสงฆ์อย่างมาก ท่านรูปนี้ชื่อว่าพระสิวลี การบรรลุ “อรหันต์ผล” เป็น พระอรหันต์ของท่านสิวลียังเกิดขึ้นพร้อมกันกับการปลงผมครั้งสุดท้าย คือ ไม่ก่อนและไม่หลังกว่ากันเลย และนับตั้งแต่วันที่ท่านบวช ปรากฏว่าลาภสักการะได้บังเกิดอย่างมากมายแก่พระภิกษุสงฆ์ที่อยู่ร่วมในวัดนั้นอย่างน่าอัศจรรย์ใจ^{๑๑} การบวชเข้ามาของพระสิวลีจึงเป็นการนำ

^{๑๐} ปุณฺณงประเสริฐ, วิถีระงับดับทุกข์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรสมัย, ๒๕๑๘), หน้า ๒๑-๒๒.

^{๑๑} พ. สุวรรณ, พระสิวลีพระอรหันต์ผู้มีลาภมาก, พิมพ์ครั้งที่ ๖ (กรุงเทพมหานคร : หจก. เม็ดทรายพรินติ้ง, ๒๕๔๗), หน้า ๓๗.

தாகstickการมาอุดหนุนจนเจือคณะสงฆ์ให้มีความอุดมสมบูรณ์ และสามารถประพฤติพรหมจรรย์ได้อย่างเต็มที่ไม่ต้องพะวงกับการเป็นอยู่ จึงพอสรุปความสำคัญของกรบวชได้เป็นข้อๆ ดังนี้

- ๑) เป็นการออกจากความวุ่นวายของชีวิตฆราวาส
- ๒) เป็นการสร้างความสงบให้เกิดขึ้นในจิตใจ
- ๓) เป็นแนวทางฝึกหัดปฏิบัติให้บรรลุถึงความหลุดพ้นกิเลสตัณหา
- ๔) นำธรรมะที่ค้นพบเป็นประโยชน์ต่อชาวโลก
- ๕) เป็นพื้นเพียงหนึ่งที่จะช่วยหนุนสังคมให้ร่มเย็นและเกิดสันติภาพที่แท้จริง
- ๖) เป็นการรักษาพระศาสนาให้มั่นคง
- ๗) เป็นการสืบต่อประเพณีอันดีงาม
- ๘) เป็นการแสดงออกถึงความกตัญญู
- ๙) เป็นตัวแทนของศาสนวงส์
- ๑๐) เป็นการสืบทอดและเผยแผ่พระศาสนาให้เจริญกว้างไกล

๒.๘ การปฏิบัติหรือกิจวัตรของพระนวกะ

พระนวกะต้องพึงพาอาศัยปัจจัย ๔ จากคฤหัสถ์พระนวกะในพระพุทธศาสนาจึงต้องมีบุคลิกลักษณะที่น่าเคารพเลื่อมใสคือความเป็นผู้สงบสัจและดำรงมระวังในวิถุคุณและกิเลส การช่วยการฝึกอบรมพัฒนาตัวเองตามหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้เพื่อบรรลุถึงเป้าหมายของการบวชสมณะนักบวชหรือภิกษุในพระพุทธศาสนามีฐานะหนึ่งคือธรรมเสนาทวารในกองทัพรธรรมที่จะต้องต่อสู้กับใจตนเองหรือกิเลสภายในใจตนเองเพื่อให้สามารถก้าวเดินไปบนเส้นทางของพระพุทธเจ้าภายใต้อุดมการณ์หลักการและวิธีการตามหลักของโอวาทปาฏิโมกข์ที่จัดเป็นคำสอนหลักเป็นประธานเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา^{๔๒}

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) กล่าวถึงสาระสำคัญของโอวาทปาฏิโมกข์พอสรุปได้ว่า มี ๓ คาถา คือ ขนดี ปรมิ ตโป ตีติกขา นิพพานิ ปรมิ วทนติ พุทธา น หิ ปพุทธิโต ปรูปมาตี สมโณ โหติ ปรี วิหฺสูชนุโต.^{๔๓} เป็นคาถาที่แสดงลักษณะของพระพุทธศาสนาที่แตกต่างจากศาสนาอื่นทั้งในด้านการปฏิบัติตนและในด้านของจุดหมายของศาสนา คือนิพพานจากนั้นได้แสดงคุณลักษณะของบรรพชิตในพระพุทธศาสนาว่าต้องมีลักษณะเช่น โลกกล่าวคือพระองค์คริสต์ว่าผู้ที่จะเป็นบรรพชิตนั้นต้องไม่เป็นผู้ทำร้ายผู้อื่น ไม่เบียดเบียนใครเป็นผู้ไม่มีภัยไม่มีเวรเป็นแบบอย่างของการ

^{๔๒} พระเทพคิลิก (ระแบบ ฐิตญาโณ), ศาสนทายาทคุณภาพ, (กรุงเทพมหานคร : พริศวารพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๒๓.

^{๔๓} ที.ม. ๑๐/๕๐/๔๓.

นำสังคมไปสู่สันติ^{๔๔}“สัพพปาปสฺส อภฺรณํ กุสลสฺสุปฺสมปทา สจฺจิตฺตปริโยทปนํ เอตํ พุทฺธาน สาสนํ.”“กาลานี้พระพุทธเจ้าทรงแสดงคำสอนชั้นปฏิบัติว่าคือไม่ทำชั่วทำความดีและทำใจให้ผ่องใส อนุповаโท อนุปมาโต ปาติโมกฺเข จ ตัวโร มตฺตณฺณตา จ ภตฺตสมฺมึ ปนฺตณฺณจ สยนาสนํ อริจิตฺเตจ อโหโศ เอตํ พุทฺธานสาสนํ.”^{๔๕} คำสอนในกาลานี้เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าสำหรับพระสงฆ์ว่าควรจะดำเนินชีวิตและประพฤติปฏิบัติตน

สรุปได้ว่าพระที่จะไปสอนผู้อื่นต้องเป็นตัวอย่างไม่กล่าวร้ายใคร ไม่ทำร้ายใครสารวมคนในปาฏิโมกข์คือประมวลข้อกำหนดความประพฤติที่เป็นระเบียบกฎเกณฑ์ข้อบังคับในการดำเนินชีวิตของพระภิกษุเพื่อรักษามาตรฐานแห่งความเป็นอยู่ที่เหมาะสมและเอื้อต่อการเจริญในไตรสิกขาของพระภิกษุที่เรียกกันว่าศีล ๒๒๗ ข้อ และต้องเป็นผู้รู้จักประมาณในอาหารบริโภค คือความรู้เข้าใจวัดดูประสงค์โดยใช้ปัญญาไม่ฉันทอาหารเพียงเพื่อเอร็ดอร่อยตามใจอยากพระสงฆ์เป็นผู้ดำเนินชีวิตด้วยอาศัยผู้อื่นต้องทำตัวให้เขาเลี้ยงง่ายเป็นอยู่ง่ายไม่วุ่นวายใช้เวลาหมดไปกับ การแสวงหาสิ่งเสพบริโภคคือไม่มุ่งหาความสำราญจากเรื่องของวัตถุนอกจากนี้ต้องเป็นผู้รู้จักอยู่ในที่ที่นั่งที่นอนอันสงัด ไม่มัวออกไปถูกลกเลิกกับชาวบ้านจนไม่รู้จักหาความสงบไม่ปลีกตัวออกไปหาเวลาพัฒนาจิตใจและปัญญาต้องไม่ละทิ้งการอยู่ในที่สงัดเพื่อเป็นฐานที่มั่นคงภายในจะได้ไม่ถูกกลืนเข้าไปในสภาพที่ยุ่งเหยิงของสังคมภายนอกเมื่อได้ที่สงัดแล้วก็ใส่ใจในการฝึกฝนจิตใจให้เจริญยิ่งขึ้นไปเมื่อพระสงฆ์พัฒนาจิตใจแล้วก็จะเป็นผู้มีจิตใจประณีตงดงามมีความสุขทางจิตใจโดยพึ่งพาอาศัยวัตถุน้อยมีชีวิตที่เป็นสุขบนความเรียบง่ายเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ประชาชน ได้คำสอนในกาลานี้ถือเป็นแนวทางและเป็นคติแก่ประชาชนทำให้ประชาชนมีความหวังและเลื่อมใสศรัทธาต่อพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาในอวาลงกธรรม^{๔๖} ได้แสดงถึงธรรมของภิกษุผู้อยู่ประจำวัดไว้ว่า

๑) ถึงพร้อมด้วยอากัปกิริยาและวัตรปฏิบัติคือมีกิริยารายาททำที่การแสดงออกทางกายวาจาตำรวมงดงามและเอาใจใส่ปฏิบัติกิจหน้าที่สม่าเสมอเรียบร้อย

๒) เป็นพหูสูต คือได้ศึกษาเล่าเรียนมากรู้หลักพระธรรมวินัยมีความรู้ความเข้าใจกว้างขวางลึกซึ้ง

^{๔๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), จาริกบุญ จาริกธรรม, (กรุงเทพฯพมทานคร : บริษัทพิมพ์สวขจำกัด, ๒๕๔๓), หน้า ๑๒๑-๑๒๒.

^{๔๕} ที.ม. ๑๐/๕๐/๔๑.

^{๔๖} ที.ม. ๑๐/๕๐/๔๑-๔๔.

^{๔๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพฯพมทานคร : บริษัททอส. อาร์. พรินติ้งแมสโปรดักส์จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๑๘๓.

- ๓) ประพฤติขัดเกลาฝึกอบรมตนในไตรสิกขาขอความสงบยินดีในกัลยาณธรรม
 ๔) มีกัลยาณพจน์มีวาจาจามกล่าวกัลยาณพจน์รู้จักพูดรู้จักเจรจาครุฑาและนำปัญญา
 ๕) มีปัญญาผู้เข้าใจรู้พิจารณาเฉลี่ยฉลาดสามารถแก้ปัญหาไม่ซึมเซอเบอะบะ
 พระราชวรมณี (ประยุทธ์ ปยุตโต) สรุปหน้าที่ของพระภิกษุสงฆ์ไว้ ๒ ประการคือ^{๔๔}

๑) บทบาทหรือหน้าที่ของตนเองจากธรรมบทอรธกถา^{๔๕} พระจกขุบาลเข้าไปทูลถาม
 พระพุทธเจ้าว่าฐานะในศาสนาของพระองค์มีเท่าใดพระองค์ตรัสว่าดูก่อนภิกษุฐานะในศาสนา
 นี้มี ๒ คือ คันธฐานะและวิปัสสนาฐานะ คันธฐานะ หมายถึง การศึกษาเล่าเรียนธรรมวินัยตามสมควรแก่
 ปัญญาของตนแล้วบอกกล่าวต่อกันไป วิปัสสนาฐานะ คือ การพิจารณาสังขาร โดยความเป็นของ
 ไม่เที่ยงเป็นทุกข์และเป็นอนัตตาจนสามารถบรรลอรหัตผลเป็นจุดหมายสูงสุด^{๔๖}

๒) บทบาทและหน้าที่ต่อผู้อื่นเกิดขึ้นเนื่องจากความผูกพันในด้านความเป็นอยู่พระสงฆ์
 ถูกกำหนดให้ต้องฝากชีวิตความเป็นอยู่ไว้กับคฤหัสถ์เริ่มตั้งแต่อาหารและความเป็นอยู่อื่น ๆ ดังมี
 พระพุทธพจน์เตือนพระสงฆ์ให้ระลึกถึงความรู้สึที่ควรรับมิดชอบของตนว่าบรรพชิตพึงพิจารณา
 เนื่องจากว่าความเป็นอยู่ของเราเนื่องด้วยผู้อื่นวันคืนล่วงไปๆบัดนี้เราทำอะไรอยู่^{๔๗} ในแง่ของ
 คุณธรรมเมื่อมีความผูกพันกันในด้านความเป็นอยู่พระสงฆ์ย่อมต้องมีหน้าที่ช่วยเหลือให้ผู้อื่นพ้น
 ทุกข์ด้วยความเมตตาพระเจ้าได้ตรัสสอนหน้าที่นี้ตั้งแต่เริ่มประกาศพระศาสนาถึงพุทธพจน์
 ที่ว่าภิกษุทั้งหลายพวกเธอจงจาริกไปเพื่อประโยชน์แก่ชนหมู่มากโดยอาศัยความอนุเคราะห์
 ชาวโลกเพื่อประโยชน์เพื่อความเกื้อกูลและเพื่อความสุขของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย^{๔๘} ภิกษุ
 ทั้งหลายพรหมณ์และคฤหบดีทั้งหลายเป็นผู้มีอุปการะมากแก่เราทั้งหลายบำรุงเราทั้งหลายด้วย
 จีวรบิณฑบาตเสนาสนะและคิลานปัจจัยเกสัชบริหารแม้เราทั้งหลายก็จึงเป็นผู้มีอุปการะมากแก่
 พรหมณ์และคฤหบดีทั้งหลายจงแสดงธรรมอันงามในเบื้องคั่นงามในท่ามกลางงามในที่สุดจง
 ประกาศแบบการครองชีวิตอันประเสริฐพร้อมทั้งอรธพร้อมทั้งพยัญชนะแก่พรหมณ์และ

^{๔๔}พระราชวรมณี (ประยุทธ์ ปยุตโต), บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทยปัจจุบัน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๓๐), หน้า ๓-๑๖.

^{๔๕}วคิน อินทสระ, ธรรมบททางแห่งความดีเล่มที่๑, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมดา, ๒๕๔๘), หน้า ๓๔.

^{๔๖}ญ.ธ.อ. ๑/๒/๑/๑๕.

^{๔๗}อ.จ.ทสก. ๒๔/๔๘/๑๐๔.

^{๔๘}วิ.ม. ๔/๓๒/๔๐.

คฤหบดีเหล่านั้นเกิด^{๕๓} นอกจากหลักธรรมสำคัญที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายแล้ว ยังมีสิ่งสำคัญที่พระสงฆ์ต้องทำและควรทำอีกดังที่ท่านพุทธทาสภิกขุกล่าวถึงคำว่ากิจวัตรของสงฆ์ ไว้ว่ากิจหมายถึงกิจสำคัญหรือจำเป็นต้องทำส่วนคำว่าวัตรหมายถึงควรทำแต่ท่านจะได้กล่าวถึงกิจวัตรรวมๆกันไปโดยไม่แยกว่าอะไรเป็นกิจอะไรเป็นวัตรให้ชัดเจนออกไปซึ่งพอจะจำกัดความได้ว่าส่วนใดที่ต้องทำอย่างเด็ดขาดนั้นเป็นกิจส่วนใดที่เป็นแต่ควรทำเพื่อให้ดีงามยิ่งขึ้นไปนั้นเป็นวัตร^{๕๔} กิจวัตร๑๐ประการคือ^{๕๕}

- ๑) บิณฑบาต หมายถึง การเลี้ยงชีวิตอยู่ด้วยอาหารที่ได้มาโดยสิทธิอันชอบธรรมของบรรพชิต
- ๒) การกวาดวัด หมายถึง การมีหลักเกณฑ์หรือมีนิสัยแห่งความสะอาดหมดจดทั้งภายนอกภายใน
- ๓) ปลงอาบัติการเปิดเผยความผิดความชั่วของตนให้หมดความเป็นผู้มีความผิดความชั่ว คิดตัวและตั้งใจสำรวมระวังมากยิ่งขึ้น
- ๔) ทำวัตรสวดมนต์การทำตนให้สม่ำเสมอในการทำงาน โดยเฉพาะในการมีคุณพระรัตนตรัยเป็นเครื่องระลึกประจำใจอยู่ตลอดเวลาและการสหายบพธรรมอันพึงเพื่อ ช่วยความจำ
- ๕) ขวนขวายในปัจเจกเวกชนและภาวนาการหมั่นพิจารณาด้วยสติสัมปชัญญะและปัญญา ในธรรมที่จะเป็นเครื่องคุ้มครองตนให้พ้นจากภัยของกิเลส
- ๖) อุปัฏฐากอุปัชฌาย์อาจารย์การเอาใจใส่ต่ออุปัชฌาย์อาจารย์อันเป็นกาม นิดหรือทางมาแห่งความรู้และการปฏิบัติที่ดำเนินไปได้ราบรื่นในฐานะมีท่านเหล่านั้นเป็นกัลยาณมิตร
- ๗) บริหารสิ่งของและร่างกายด้วยการเอาใจใส่ปรับปรุงเครื่องใช้ไม้สอยที่เป็นอุปกรณ์แก่การเป็นอยู่ตลอดจนถึงการปรับปรุงร่างกายให้มีความพร้อมอยู่เสมอ
- ๘) ขวนขวายเรียนธรรมวินัยการพยายามศึกษาเล่าเรียนหลักวิชาทั้งที่เป็นวิชาโดยตรงและวิชารอบตัว
- ๙) เอาใจใส่ของสงฆ์และกิจของสงฆ์การเอาใจใส่สมบัติของกลางและการ กิจอันเป็นสิ่งที่ จะต้องรับผิดชอบร่วมกัน
- ๑๐) การควบคุมตนเองให้อยู่ในภาวะที่ปราศจากมลทินโทษจนเป็นที่ตั้งแห่งความผาสุกทั้งกายและใจจนกระทั่งเป็นที่เลื่อมใสของผู้พบเห็นเป็นการเผยแผ่พรหมจรรย์ไปในตัว

^{๕๓} พุ.อิติ. ๒๕/๘๔/๔๔๕-๔๕๐.

^{๕๔} พุทธทาสภิกขุ, คำสอนผู้บวชพรหมชาติเดียว, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๔), หน้า ๓๕.

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕-๑๐๐.

สรุปแนวทางการปฏิบัติตนและวิถีชีวิตของพระนวกะทั้งในอดีตและปัจจุบันยังคงยึดหลักการเดิมคือปฏิบัติตนตามแนวทางที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ตามหลักกรรมวินัยอันเป็นการฝึกฝนพัฒนาตนเองและเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีต่อผู้อื่น

๒.๕ อานิสงส์ของการอุปสมบท

ในการทำกิจการทุกอย่างจะต้องมีวัตถุประสงค์ จะต้องทราบเหตุที่ต้องทำ และผลจะได้รับ ในทางพระพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญกับเรื่องเหตุและผลมาก เช่นเดียวกับการอุปสมบท ย่อมมีอานิสงส์มากกว่าการสร้างบุญในรูปแบบต่างๆ เพราะว่าการอุปสมบทเป็นการสร้างมนุษย์ให้เป็นพระสร้างพระให้เป็นพระอรหันต์ซึ่งเป็นอานิสงส์สูงสุดในทางพระพุทธศาสนาในคัมภีร์มงคลทิปนี เรื่อง พราหมณ์บวชมีทิฐิ เต พุราหุณมา ครั้นนั้นพราหมณ์ทั้งหลาย ๕๐๐ ออกบวชในพระศาสนามีทิฐิกล้าไม่ฟังธรรมคือเห็นว่าใครเพิกกับธรรมก็เหมือนกัน เพราะฉะนั้นจึงไม่ฟังซึ่งธรรม สลฺ-ฉา ปวคฺฉิ สุตวา พระศาสดาได้ทรงทราบซึ่งเหตุนี้ จึงตรัสเรียกชั่งกิกษุทั้ง ๕๐๐ มา แล้วจึงลวิสทศนาว่า กิกษเว ดูกรกิกษุทั้งหลายท่านจงฟังธรรมเกิด การฟังธรรมมีคุณ ๔ ประการ ที่

๑) ผู้ใดได้ฟังธรรมและเรียนซึ่งทำให้ชำนานู ครั้นทำลายสังขาร ไปเกิดเป็น มนุษย์และเทพคา จะมีปัญญาธรรมของพระพุทธเจ้าและได้มรรคผลโดยเร็ว ๑ ที่

๒) ผู้ใดได้ฟังธรรมให้ชำนานู ครั้นทำลายสังขาร ไปเกิดเป็นเทพคา จะมีปัญญาธรรมของพระพุทธเจ้าโดยเร็วตั้งบุรุษชำนานูในเสียงกลอง ครั้นได้ยินเสียงกลองก็จำได้ไม่สงสัย แล้วตั้งสอนบริษัทอื่นได้ และให้สำเร็จมรรคผลโดยเร็ว ๑ ที่

๓) ผู้ใดได้ฟังธรรมแล้วเรียนซึ่งธรรมให้ชำนานู ครั้นทำลายสังขาร ไปเกิดเป็นเทพคา ยังระลึกถึงบทแห่งธรรมนั้นไม่ได้ มีเทพคาอื่นที่รู้ธรรมแสดงให้ฟังก็ระลึกได้ ตั้งบุรุษที่รู้เสียงสงฆ์ ครั้นได้ยินเสียงก็จำได้ว่าเสียงสงฆ์ แล้วจะให้ได้มรรคผลโดยเร็ว ๑ ที่

๔) ผู้ใดได้ฟังธรรมแล้วเรียนซึ่งธรรมให้ชำนานู ครั้นทำลายสังขาร ไปเกิดเป็นเทพคาตัวก็ระลึกไม่ได้ เทพคาอื่นก็มาแสดงให้ฟัง เทพคาที่เกิดก่อนมาเตือนให้ระลึกซึ่งธรรมนั้นขึ้นได้ ด้วยอุปนิสัยที่ได้ฟังธรรมและได้เล่าเรียนมาแต่กาลก่อน ตั้งบุรุษที่เคยเล่นฟุตบอลด้วยกัน ครั้นมาพบกันก็พูดขึ้นถึงการเล่นฟุตบอลก็ระลึกได้ และจะได้ซึ่งมรรคผลโดยเร็ว ๑^{๖๖}

ในคัมภีร์มิลินทปัญหาได้กล่าวถึงกรณีสนทนาระหว่างพระยามิลินท์กับพระนาคเสนว่า ข้าแต่พระนาคเสน ผู้เป็นเจ้า อันว่าบรรพชาของ พระผู้เป็นเจ้านี้มีประโยชน์อันอุดมดี

^{๖๖} พระครูปัญญาณูนิ (อ่อน), คัมภีร์มงคลทิปนี แปล, (กรุงเทพมหานคร : อำนวยการพิมพ์, ๒๕๑๔), หน้า ๑๕๕.

อย่างไร ประโยชน์ด้วยสิ่งอันใดจึงบรรพชา พระผู้เป็นเจ้าจึงวิสันนาแก้ไขให้แจ้งก่อนพระนาคเสน จึงถวายพระพรว่า “มหाराช” บรรพชาของอาดมานั้นเป็นประโยชน์ดับเสียซึ่งทุกข์ที่มีใน สันดาน แล้วมิให้ทุกข์ประการอื่นบังเกิดได้ ประการหนึ่งบรรพชาของอาดมานี้ประเสริฐยิ่งนัก จัก ให้เป็นประโยชน์แก่นมนุษย์นิกเรวตาฯ ไหว้นบเศรพญชวาทไทยทาน บรรดาที่จะให้เกิดผล เมื่อสิ้นชนม์มรรณกาลแล้ว เฉลผลที่ได้กระทำสักการถวายทานแก่รูปอันบรรพชาก็จะปิดเสียซึ่ง ประคองครุบาย ก็จะได้ไปชมสมบัติ ๓ ประการ คือมนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ นิพพานสมบัติจะ ให้เป็นประโยชน์แก่นกรมนุษย์เทวดาทั้งหลาย^{๕๗} นอกจากการอุปสมบทจะเป็นประโยชน์ต่อ ตนเองแล้วยังก่อให้เกิดประโยชน์คนอื่นด้วย ซึ่งรวมไปถึงเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ในเรื่อง อานิสงส์ของการอุปสมบทนั้นพระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ว่า คุณอนิกษุทั้งหลาย เราย่อมอยู่ประพฤติ พรหมจรรย์นี้อันมีเสกขา (อกิสมาจาร = มรรยาทอันดีงาม) เป็นอานิสงส์ มีปัญญาเป็นยอด มีวิมุติ เป็นแก่น มีสติเป็นอธิปไตย^{๕๘} พุทธพจน์บทหนึ่งที่ตรัสไว้กับพระอานนท์เกี่ยวกับอานิสงส์ของ การอุปสมบทว่า ‘ทาสุตอานนท’ ดูกรอานนท์ บุคคลผู้ใดมีศรัทธาได้รับบรรพชาทาสหญิงทาสชาย ให้เป็นสามเณรในพระพุทธศาสนาผู้นั้นจะได้อานิสงส์ผล ๔ กัปปี ‘ทาสุต อุปสมบทา’ บุคคล ผู้ใดได้อุปสมบททาสหญิงทาสชายให้เป็นภิกษุภิกษุณีในพระพุทธศาสนา ผู้นั้นจะได้อานิสงส์ ผล ๘ กัปปี ‘อานนท’ ดูกรอานนท์ บุคคลผู้ใดได้รับบรรพชาบุตรหญิงบุตรชายให้เป็นสามเณร สามเณรี ในพระพุทธศาสนา ผู้นั้นจะได้อานิสงส์ผล ๘ กัปปี บุคคลผู้ใดได้อุปสมบทบุตรหญิงบุตรชาย ให้ เป็นภิกษุภิกษุณีในพระพุทธศาสนา ผู้นั้นจะได้อานิสงส์ผล ๑๖ กัปปี อานนท ดูกรอานนท์ บุคคล ผู้ใดได้บรรพชาสามีหรือภรรยาให้เป็นสามเณรหรือสามเณรีในพระพุทธศาสนา ผู้นั้นจะได้ อานิสงส์ผล ๑๖ กัปปี ผู้ใดได้อุปสมบทสามีหรือภรรยา ให้เป็นภิกษุภิกษุณีในพระพุทธศาสนา ผู้นั้นจะ ได้อานิสงส์ผล ๑๒ กัปปี อานนท ดูกรอานนท์ บุคคลผู้ใดได้รับบรรพชาตนของตนเอง ให้เป็น สามเณรสามเณรีในพระพุทธศาสนา ผู้นั้นจะได้อานิสงส์ผล ๑๒ กัปปี ผู้ใดอุปสมบทตนของ ตนเองให้เป็นพระภิกษุภิกษุณีในพระพุทธศาสนา ผู้นั้นจะได้อานิสงส์ผล ๖๔ กัปปี ก็คำว่ากัปหนึ่ง นั้น ยังมีภูเขาศิลาทั้งแห่งกว้างหนาและสูงได้โยชน์หนึ่งเท่ากัน ครั้งถึง ๑๐๐ ปี มีเทวดาเอาผ้าทิพย์ เนื้อละเอียดมากกวาดหนหนึ่ง ทำอยู่อย่างนี้จนภูเขาอันนี้เกรียนลงเสมอแผ่นดินในกาลใด กาลนั้นแล

^{๕๗} พระเจ้าอยู่หัวไปรคให้จัดพิมพ์, มลีนทปญหา, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้น ตัง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด ๒๕๓๕), หน้า ๓๕.

^{๕๘} แสงจันทร์งาม, พระพุทธศาสนาจากพระโอษฐ์, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทธีระการพิมพ์จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๒๐๘-๒๐๙.

ชื่อว่ากัณฑ์หนึ่ง^{๕๕} เป็นการพรรณนาถึงอานิสงส์ของการบรรพชาอุปสมบทที่วิจิตรพิสดาร และอาจ
 ถูกมองว่าเกินความเป็นจริง แต่ในทางพระพุทธศาสนาถือว่าอานิสงส์นั้นไม่ใช่ความเพ้อฝัน แต่
 เป็นสิ่งที่คิดตัวไปในแต่ละภพชาติ ซึ่งมองไม่เห็นเป็นรูปธรรมในชาตินี้ โดยที่อานิสงส์ที่เห็นใน
 ชาตินี้ปรากฏในพุทธพจน์ที่ว่า “ฆราวาส การอยู่ครองเรือนเป็นชาวบ้าน คับแคบ เป็นทางมาแห่ง
 รุติ บรรพชาการออกบวชเป็นบรรพชิต เป็นทางปลอดโปร่ง การที่บุคคลผู้อยู่ครองเรือนจะ
 ประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์โดยสิ้นเชิง ดุจสังข์ขัด มิใช่ทำได้ง่าย สมพาโฆ ฆรา
 วาโส รโฆโป อพุโภาโกโส ปพพชชานยิทํ สุกรํ อคารํ อชฌฆาวสตาเอกนตปริปัญณํ เอกนตปริ
 สุฏฐํ สงฺขลิตํ พุพพุมเจริยจิริตุ”^{๕๖} การประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์โดยสิ้นเชิงนั้น แม้จะถูกมองว่า
 เป็นอานิสงส์ที่สืบทอดมาจากทุกภพชาติส่งผลมาถึงปัจจุบันก็ตาม แต่การประพฤติปฏิบัติธรรมจน
 บรรลุผลคณินพพาน ทำจิตใจให้บริสุทธิ์สะอาดดุจสังข์ขัด เป็นอานิสงส์ของการประพฤติ
 พรหมจรรย์ เป็นผลที่เกิดจากปัจจุบันชาติพระราชดำรัสตอนหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 คริสตศอบคณะสงฆ์ว่า พระคุณเจ้าทั้งหลาย ข้าพเจ้าขอบพระคุณเป็นอันมาก ในกรณีที่ได้แสดง
 ไมตรีจิตครั้งนี้ แม้ข้าพเจ้าจะได้อยู่ในสมณเพศมาเป็นเวลาอันน้อยก็ตาม รู้สึกว่าได้รับการต้อนรับ
 จากสงฆ์ทั้งหลายเป็นอย่างดี ทั้งได้รับความรู้ในพระธรรมวินัย และทางปฏิบัติเท่าที่เวลาจะ
 อำนวย ทั้งนี้ทำให้เกิดความรู้สึกว่าพระพุทธศาสนาเป็นทางแห่งความเจริญแก่ผู้ที่ตั้งใจปฏิบัติโดย
 เคร่งครัดขออำนาจแห่งความสามัคคีที่พระคุณเจ้าทั้งหลายได้แสดงอยู่ ณ บัดนี้ จึงเป็นนิมิตอันดีที่จะ
 เพิ่มพูนความรุ่งเรืองมั่นคงแห่งพระศาสนาสืบไป”^{๕๖} พระดำรัสนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรง
 คริสต์ไว้ตอนที่พระองค์เสด็จออกผนวช ซึ่งกล่าวถึงในทางสังคมาว่า สังคมาสงฆ์เป็นสังคมาที่ไม่มีไตร
 จิตต่อกันทั้งในระหว่างสงฆ์ด้วยกันและระหว่างสงฆ์กับฆราวาส ในทางปฏิบัติพระองค์ก็ทรง
 ขอมริบว่าพระพุทธศาสนาเป็นทางแห่งความเจริญแก่ผู้ที่ตั้งใจปฏิบัติโดยเคร่งครัด อันเป็น
 ประโยชน์สูงสุดในทางพระพุทธศาสนา การบวชจึงเป็นไปเพื่อประโยชน์ต่อตนเองและประโยชน์
 ต่อผู้อื่นพุทธทาสภิกขุได้กล่าวไว้ในหนังสือคำสอนผู้บวช ภาค ๑ ถึงคุณประโยชน์ของการบวชไว้
 ๑ ประการด้วยกัน คือ

^{๕๕}ล. นาสวัตต์เปรี๊ญ, อานิสงส์ต่างๆ แผนใหม่, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, ๒๕๐๔), หน้า ๔๓-๔๔.

^{๕๖}มานพ นักการเรือน, พระพุทธศาสนากับวิทยาการร่วมสมัย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖). หน้า ๑๓.

^{๕๗}ขวัญแก้ว วัชโรทัย, พระราชพิธีและพระราชกิจในการทรงผนวช, อ่างแก้ว, หน้า ๑๒๓.

๑) เป็นคุณประโยชน์ที่พึงได้แก่ตัวเอง หมายถึง การบวชจะทำให้ผู้บวชได้มีโอกาสชำระ
และขจัดเกลากิเลสของตนเองให้เบาบางลง

๒) เป็นคุณประโยชน์ที่พึงได้แก่ผู้อื่น คือ การมุ่งตอบแทนบุญคุณของบิดามารดา เป็น
นื่อนานุญของโลก

๓) เป็นคุณประโยชน์ที่พึงได้แก่พระศาสนา คือ ศึกษาปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอย่าง
จริงจังก็ย่อมจะได้ชื่อว่าเป็นศาสนทายาท ผู้สืบต่ออายุของพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง^{๒๒} ซึ่ง
สอดคล้องกับแนวคิดของสุนทรียา สุนทรวิภาค ว่าการออกบวชมีประโยชน์ ๓ ระดับ คือ

๑. ประโยชน์ตน ประโยชน์ที่ผู้บวชได้รับในขณะที่ครองสมณเพศ และในการดำรงชีวิต
หลังจากสึกแล้ว นอกจากนี้ยังรวมถึงประโยชน์ที่ผู้ใกล้ชิด ผู้อุปการะในการบวชจะได้รับจากผู้บวช
ด้วย ประโยชน์ส่วนตนมีดังนี้.

๑) ได้เรียนรู้พระธรรมวินัย

๒) รู้จักฝึกตนให้มีความอดทน เนื่องจากต้องปฏิบัติตามวินัยและตามหลักการ

ปกครองสงฆ์

๑) รู้จักดำรงกาย วาจา ใจ ให้อยู่ในระเบียบอันดีงาม

๔) รู้จักรับผิดชอบและดูแลตนเอง เพราะขณะบวชอยู่ สมณะย่อมมีหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติ
ทั้งส่วนตัวและร่วมกับหมู่คณะ

๕) รู้จักละอายตนเองและกลัวบาป

๖) รู้จักความสันโดษ คือ พอใจที่จะมีชีวิตอย่างเรียบง่าย เว้นความฟุ้งเฟ้อทั้งปวง

๗) ได้ปฏิบัติ คือ เว้นชั่ว ทำดี และทำจิตใจให้ผ่องใส ซึ่งเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา
ผู้บวชจะมีโอกาสปฏิบัติได้สมบูรณ์กว่าผู้ครองเรือน

๘) รู้จักศาสนพิธี และมีส่วนร่วมปฏิบัติอย่างถูกต้อง

๙) ได้รับการปลูกฝังค่านิยมในทางที่ดี

๑๐) ได้บรรลุผลในการปฏิบัติตั้งแต่ขั้นต้น จนถึงขั้นสูงสุด

๑๑) สามารถนำธรรมะไปปฏิบัติในการดำรงชีวิตได้ ทั้งระหว่างบวชและหลังจากสึกจาก
สมณเพศแล้ว

๑๒) มารดา บิดา ญาติ ของผู้บวชและผู้มีส่วนอุปการะในการบวชได้มีส่วนในกุศลยิ่งขึ้น

๒. ประโยชน์ต่อสังคม

๑) การบวชในพระพุทธศาสนา ถือว่าเป็นการสร้างสมนื่อนานุญของโลก

^{๒๒}พุทธทาสภิกขุ, คำสอนผู้บวช ภาค ๑, อ้างแล้ว, หน้า ๑๖-๑๗.

๒) พระสงฆ์ที่ปฏิบัติดีและหมั่นสั่งสอนประชาชน ย่อมเป็นที่พึงทงใจของ

พุทธศาสนิกชน

๑) พระสงฆ์เป็นตัวอย่างที่ดีงามแก่คนทั่วไป ในด้านการปฏิบัติธรรม

๔) หลักธรรมาธิปไตยในพระพุทธศาสนา เป็นแนวทางของประชาธิปไตยทั้งในการ

ปกครองและการดำเนินชีวิต

๑. ประโยชน์ต่อพระศาสนา

๑) การบวชยอมทำให้มีผู้สืบทอดศาสนา ซึ่งจะทำให้พระศาสดาคำรงอยู่ตลอดไป

๒) พระสงฆ์เป็นสันตทายาท

๓) พระภิกษุสามเณรช่วยเผยแผร์ศาสนาให้เจริญกว้างไกลยิ่งขึ้น

๔) ปฏิปทาของพระสงฆ์ในการพิสูจนว่า มนุษย์สามารถดำรงชีวิตตาม แนวคำสอนของ พระพุทธศาสนาได้จริง^{๖๓} ประโยชน์ของการบวชจึงเป็นการสร้างมหาบุคคลอย่างมหาศาลต่อโลก และตนเอง รวมทั้งเป็นประโยชน์ต่อพระศาสนาด้วย หากมองในมุมประโยชน์ส่วนรวมจะเห็นว่าการบวชในพระพุทธศาสนามีอยู่ ๓ ระดับด้วยกัน คือ

(๑) ประโยชน์ในเบื้องต้น หมายถึง ประโยชน์ในฐานะเป็นเนื่อานุญของโลก เป็นผู้ที่ไม่บุคคลทั่วไปมาสร้างบุญด้วย เพราะถือว่าเป็นผู้บริสุทธิ์สะอาด การทำบุญกับนักบวชจึงเป็นการสร้างมหาบุคคลอย่างยิ่ง โดยเฉพาะการสร้างบุญกับพระอริยเจ้า เรียกว่าระดับบุญ

(๒) ประโยชน์ในท่ามกลาง หมายถึง การนำธรรมะที่ได้มาอบรมสั่ง สอนประชาชนให้ รู้จักอายชั่วกลัวบาป รู้จักแยกแยะว่าสิ่งไหนควรทำและไม่ควรทำ สร้างความสามัคคีให้ สังคม และสันติภาพให้เกิดขึ้นในโลก เป็นการนำธรรมะมาเป็นเครื่องเยียวยาสังคม เรียกว่าระดับ ศีลธรรม

(๓) ประโยชน์สูงสุด หมายถึง ประโยชน์ที่ทำให้คนกลายเป็นพระอรหันต์ ซึ่งถือว่าเป็น อุดมการณ์สูงสุดในทางพระพุทธศาสนา โดยผ่านกระบวนการฝึกหัดปฏิบัติ บัดเกล้า ชำระล้าง จิตใจให้ชาวสะอาดหมดจดจากกิเลสตัณหา หากสังคมใดมีคนประเภทนี้มากก็จะทำให้เกิดสังคม อุดมสุขเพราะจะไม่มีมีการทะเลาะเบาะแว้งแย่งชิง ทะเยอทะยาน เบียดเบียนและล้างแค้นและ กัน หากมองในแง่ผลประโยชน์ส่วนตัวก็เป็นผู้ที่สิ้นภสิ้นชาติ เป็นผู้ดำเนินอยู่ด้วยวิมุติสุขในชาติ ปัจจุบัน เรียกว่าระดับโลกุตตระ

^{๖๓}สุนทรียา สุนทรวิภาค, ศึกษาความสำคัญของการบวชในพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมไทย ในปัจจุบัน, อ้างแล้ว, หน้า ๕๐-๕๒.

สรุป พระนวกะที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาทผู้วิจัยได้ค้นพบความหมาย ความเป็นมา ของพระนวกะตามหลักการและวิธีการเป็นพระนวกะ การบวชโดยทั่วไป การบวชตามทัศนะของ พระพุทธศาสนาที่ส่งผลถึงอานิสงส์ของการอุปสมบท ย่อมมีอานิสงส์มากกว่าการสร้างบุญใน รูปแบบต่างๆ เพราะว่าการอุปสมบทเป็นการสร้างมนุษย์ให้เป็นพระสร้างพระให้เป็น พระอรหันต์ เพราะฉะนั้นการบวชจึงเป็นไปเพื่อประโยชน์ต่อตนเองและประโยชน์ต่อผู้อื่น



บทที่ ๓

หลักคำสอนสำหรับพระนวกะที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาท

ในการวิจัย ผู้วิจัยจะนำเสนอเกี่ยวกับหลักคำสอนสำหรับพระนวกะที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาท เพื่อเป็นการทำความเข้าใจในความรู้พื้นฐานถึงหลักธรรมที่นำมาปฏิบัติของพระนวกะ ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาหลักไตรสิกขา จากคำรา เอกสารงานวิจัย บทความวิชาการ แนวคิดของบุคคลต่างๆ ตามลำดับ ดังนี้

๓.๑ หลักคำสอนสำหรับพระนวกะ

๓.๑.๑ ความหมายของไตรสิกขา

คำว่า “ไตรสิกขา” เป็นคำมาจากภาษาสันสกฤตว่า “ไตร” ตรงกับภาษาบาลีว่า “ติ” ทั้งไตรและ ติ แปลว่า สาม ส่วนคำว่า “สิกขา” มาจากภาษาบาลีว่า “สิกขา” แปลว่า การศึกษาหรือข้อปฏิบัติ รวม ๒ คำ แปลว่า การศึกษาหรือข้อปฏิบัติ ๓ อย่าง เฉพาะคำว่า สิกขา

ความหมาย สิกขา ตามรูปศัพท์

สิกขิตพหุติ สิกขาแปลว่าธรรมชาติใดอันบุคคลพึงรักษาเพราะเหตุานั้น ธรรมชาตินั้นชื่อว่า สิกขา สิกขณํ สิกขีตติ วา สิกขา แปลว่า การศึกษาอีกอย่างหนึ่ง ธรรมชาติใดอันเขาย่อมศึกษาเพราะเหตุานั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า สิกขา^๑

สยํ เตน อิกขีตติ, สจฺจํ เตน อิกขีตติ สิกขา แปลว่า บุคคลย่อมเห็นตนเอง ย่อมเห็นความจริง ศิวธรรมชาติ นั้น เหตุ นั้น ธรรมชาติ นั้น ชื่อว่า สิกขา^๒

สิกข วิชฺโชปาทาน, สิกขติ สิกขา สิกขณํ สิบฺปํ สิกข โก เสกฺโข อเสกฺโข สิกขิโต แปลว่า สิกข ภาคว เป็นไปในความเข้าไปถือเอาซึ่งวิชา, ยึดมั่นในวิชา ศึกษาเล่าเรียน” ในพุทธทศนิกาย มหานิทส ได้กล่าวถึง สิกขา ไว้ดังนี้

^๑พระพุทธรูปปิยะระ, ปทรรูปสิทธิ แปลโดยพยัญชนะ, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๑๖), หน้า ๔๘๕.

^๒สนิท ศรีสำแดง, พุทธศาสนากับหลักการศึกษ : ภาควิชาศึกษาศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : นิตนารการพิมพ์, ๒๕๑๔), หน้า ๑๕๑.

^๓หลวงเทพคุณานุศิษย์ (ทวี ธรรมธัช), ธาตุรูปที่ปีกา, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๔), หน้า ๔๐๕,

เมื่อนึกถึง ชื่อว่าฟังศึกษา เมื่อทราบชื่อว่าฟังศึกษา เมื่อเห็นชื่อว่าฟังศึกษา เมื่อพิจารณาชื่อว่าฟังศึกษา เมื่ออธิษฐานจิตชื่อว่าฟังศึกษา เมื่อน้อมใจเชื่อด้วยศรัทธา ชื่อว่าฟังศึกษา เมื่อประคองความเพียร ชื่อว่าฟังศึกษา เมื่อตั้งสติชื่อว่าฟังศึกษา เมื่อตั้งใจชื่อว่าฟังศึกษา เมื่อรู้ชัดด้วยปัญญา ชื่อว่าฟังศึกษา เมื่อรู้ชัดด้วยธรรมที่ควรรู้ ชื่อว่าฟังศึกษา เมื่อกำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ ชื่อว่าฟังศึกษา เมื่อละธรรมที่ควรละ ชื่อว่าฟังศึกษา เมื่อเจริญธรรมที่ควรเจริญ ชื่อว่าฟังศึกษา เมื่อทำให้แจ้งธรรมที่ควรทำให้แจ้ง ชื่อว่าฟังศึกษา คือ ประพาศเพื่อ โดยชอบสมาทานประพาศ^๕ อีกตอนหนึ่งกล่าวว่า ภิกษุเล่าเรียนพระสูตร เล่าเรียนพระวินัย เล่าเรียนพระอภิธรรม ถือนิปฏิบัติเป็นผู้อยู่ในป่าเป็นประจำ ถือนิปฏิบัติเป็นผู้ฉันอาหารบิณฑบาตเป็นประจำ ถือนิบัติบังสุกุล คือผ้าที่เขาทิ้งแล้วเอามาซักเอามาข้อมเป็นประจำ ถือนิบัติมีจีวรแค่ ๓ ผืนเป็นประจำเป็นต้นชื่อว่า ศึกษา^๖ ความหมายของ ศึกษา หรือการศึกษาตามทัศนะของนักวิชาการหลายท่าน ได้ให้ความหมายไว้ดังนี้

พุทธทาส ติคุญ ได้ให้ความหมาย การศึกษา หมายถึง การประจักษ์ซึ่งสัจจะตามญาณอย่างสัตถ์ การศึกษานี้เพื่อมนุษย์จะมีโอกาสได้สิ่งดีที่สุด สิ่งที่มีมนุษย์ควรจะได้ โดยการทำลายเสียซึ่งสัจจะตามญาณอย่างสัตถ์ แล้วมีการประพาศกระทำอย่างมนุษย์ที่มีใจสูงโดยสมบูรณ์ สิ่งที่ดีที่สุดที่ควรจะได้ คือ บรมธรรม ถ้าขั้นธรรมค่าได้แก่ จริยธรรมสากล คือความสุขที่แท้จริง มีความเต็มเปี่ยมแห่งความเป็นมนุษย์ มีการทำหน้าที่เพื่อหน้าที่

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) ได้ให้ความหมาย บุคคลผู้ปฏิบัติถูกต้องแล้วเข้าอยู่ในแนวทางที่ถึงขั้นที่ยอมรับได้ ท่านเรียกชื่อว่า เสาะ แปลว่าผู้กำลังศึกษา เป็นพระอริยบุคคล คือเป็นบุคคลที่เข้าสู่แนวทางที่แท้จริงของพระพุทธศาสนาแล้ว พระเสาะ ก็คือพระนักศึกษา เมื่อศึกษาจบแล้วก็ไม่ต้องศึกษาอีก ก็เรียกว่า อเสาะ ซึ่งมีประเภทเดียว ได้แก่ พระอรหันต์ พระพุทธศาสนามีจุดเริ่มต้นที่การศึกษาและจบลงด้วยการศึกษา กระบวนการทั้งหมดก็เรียกว่า ศึกษา^๗

^๕พ.ม. ๒๕/๕๖๐/๔๗๗.

^๖พ.ม. ๒๕/๔๐๕/๒๘๕.

^๗พุทธทาสภิกขุ, การศึกษาคืออะไร, (กรุงเทพมหานคร : สำนักหนังสือธรรมบุญ, ๒๕๑๕),

พระมหาสิทธิการ ได้ให้ความหมาย “สิกขา” หมายถึงข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับศึกษา คือฝึกหัดอบรมกาย วาจา ใจ และปัญญาให้ยิ่งขึ้นไปจนได้บรรลุจุดหมายสูงสุด คือพระนิพพาน^๔

สนิท ศรีสำแดง ให้ความหมาย “สิกขา” แปลว่า ทำให้แจ้ง หมายถึงทำลายกิเลสสิ่งชั่วร้ายให้หายไป เป็นเครื่องมือให้มองเห็นตัวเอง คือการเข้าใจคุณภาพของตัวเอง รู้ว่าตัวเองมีพลัง มีคุณภาพแค่ไหนเพียงไร มีความสามารถอย่างไร และควรใช้อย่างไร เป็นต้น และเป็นเครื่องทำให้มองเห็นความจริง คือมีความเข้าใจในสภาพของตนและสิ่งต่างๆ อย่างแจ่มแจ้งชัดเจน หรือการมองเห็นความจริงตามความเป็นจริง^๕

ผู้วิจัยสรุปได้ว่า สิกขา หมายถึง การศึกษาเรียนรู้ตามกระบวนการ ของการศึกษา โดยเป็นไปเพื่อการฝึกฝนพัฒนาตนเองให้มีระบบมีระเบียบแบบแผนที่ตั้งมั่นในชีวิต เป็นพื้นฐานของมนุษย์ที่จะต้องศึกษาและปฏิบัติตาม อันเป็นแนวทางในการนำไปสู่ความพ้นทุกข์ได้

๓.๑.๒ ลักษณะของไตรสิกขา

ไตรสิกขา คือ หลักธรรมที่จะต้องศึกษาและปฏิบัติ โดยสรุปให้เข้าใจง่าย ๓ ประการ ได้แก่ สติ สมาธิ ปัญญา ในพระไตรปิฎกท่านเรียกว่า อริศีลสิกขา อริจิตตสิกขา และอริปัญญาสิกขา

ไตรสิกขา^๖ ในภาษาบาลีเป็น อริศีลสิกขา ได้แก่ ปาติโมกขสังวรศีล “ศีลคือการสำรวมในปาติโมกข์” อริจิตตสิกขา ได้แก่ฉาน ๔ “ปฐมฉาน ทุติยฉาน ตติยฉาน และจตุตถฉาน” อริปัญญาสิกขา ได้แก่การรู้แจ้งในอริยสัจและการเห็นประจักษ์แจ้งในเจโตวิมุตติ “หลุดพ้นด้วยสมณะวิธีในเบื้องต้นแล้วเจริญปัญญาในภายหลัง” ปัญญาวิมุตติ “หลุดพ้นด้วยวิปัสสนาวิธี” ในคัมภีร์ชั้นอรุทธกถา เช่นคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรค ได้ให้ความหมายกว้างๆ ไว้ว่า “อริศีลสิกขาได้แก่ความสำรวมกาย วาจาให้เรียบร้อย อริจิตตสิกขาได้แก่ความที่จิตไม่ฟุ้งซ่าน และอริปัญญาสิกขาได้แก่ความเห็นหรือความเข้าใจสรรพสิ่งถูกต้องตามความเป็นจริง”^๗ ดังข้อความที่มาในพระไตรปิฎก อังคุตตรนิกาย ดิกนิပါတ ได้ตรัสไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย สิกขาบท ๑๕๐ ถ้วน ที่กุลบุตรผู้ปรารถนาประโยชน์ศึกษาอยู่ มาถึงวาระที่จะยกขึ้นเป็นข้อๆ ตามลำดับทุกกึ่งเดือน สิกขา ๑ ประการนี้ เป็นที่รวมของ

^๔พระมหาสิทธิการ, หลักสูตรนักธรรมและธรรมชั้นโท, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เถียงเชียง, ๒๕๔๕), หน้า ๔๖.

^๕สนิท ศรีสำแดง, พุทธศาสนากับหลักการศึกษาศาสตร์ : ภาคทฤษฎีความรู้, (กรุงเทพมหานคร : นิตนารการพิมพ์, ๒๕๓๔), หน้า ๑๕๓.

^๖อง.ตัก. ๒๐/๕๒๕-๕๓๐/๓๐๐.

^๗ช.ปฎิ. ๓๑/๕๑/๖๕.

สิกขาบท ๑๕๐ นั้นทั้งหมด สิกขา ๓ ประการ มีอะไรบ้าง คือ อริสติกสิกขา อริจิตตสิกขา และ อริปัญญาสิกขา^๒

ในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา ซึ่งเป็นคัมภีร์ชั้นอรรถกถา ได้กล่าวถึงไตรสิกขาไว้ดังต่อไปนี้
ไตรสิกขา เป็นเครื่องกำจัดกิเลส ๓ อย่าง คือ

๑) ทรงแสดงศีลไว้ในพระวินัยปิฎก เพื่อเป็นเครื่องปราบกิเลสอย่างหยาบ เพราะศีลเป็น
ข้าศึกต่อความละเมิดแห่งกิเลสทั้งหลาย

๒) ทรงแสดงสมาธิไว้ในพระสุตตันตปิฎก เพื่อเป็นเครื่องปราบกิเลสอย่างกลาง เพราะ
สมาธิเป็นข้าศึกต่อปรัญฐานกิเลส

๓) ทรงแสดงปัญญาไว้ในอภิธรรมปิฎก เพื่อเป็นเครื่องปราบกิเลสอย่างละเอียด เพราะ
ปัญญาเป็นข้าศึกต่ออนุสัยกิเลส

จากพุทธพจน์นี้จะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าได้ทรงวางหลักไตรสิกขาไว้เพื่อเป็นแนวทางใน
การศึกษาไว้ในพระพุทธศาสนา ๓ ประการ คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งหลักของไตรสิกขา
ดังกล่าวจะมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันไปโดยลำดับ โดยเริ่มจากการศึกษาใน อริสติกสิกขา คือการ
พัฒนาฝึกอบรมกาย วาจา ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยดีงาม พร้อมทั้งจะศึกษาใน อริจิตตสิกขา คือ
การพัฒนาฝึกอบรมทางด้านจิตใจให้มีความเข้มแข็งมั่นคงหนักแน่นเป็นผู้มีคุณธรรมสูง ไม่หลงไป
ตามอำนาจของกิเลสส่งเสริมให้ไปสู่การศึกษาในขั้นสูงสุด คือการศึกษา อริปัญญาสิกขา เป็น
การศึกษาพัฒนาฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้แจ้งเห็นจริงตามสภาวะธรรมที่เกิดขึ้น สามารถทำจิต
ให้หลุดพ้นจากอำนาจของกิเลสและความทุกข์ทั้งปวงได้

การศึกษาตามหลักของ ไตรสิกขา นี้จึงแสดงให้เห็นว่าเป็นการศึกษาฝึกฝนเพื่อพัฒนา
ตนเองให้มีระบบมีระเบียบแบบแผนที่ดีงามในชีวิต ตามกระบวนการของการศึกษาที่สมบูรณ์แบบ
ตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท เป็นหลักธรรมขั้นพื้นฐานของพระนวกะที่จะต้องศึกษา และปฏิบัติ
ตาม เป็นเหตุและผลให้เกิดการสืบเนื่องต่อกันไป อันก่อให้เกิดเป็นแนวทางนำไปสู่ความสำเร็จใน
ชีวิตได้ในชาติปัจจุบัน ในคัมภีร์ชั้นอรรถกถาได้แสดงหน้าที่ของไตรสิกขาไว้ดังนี้

๑) ศีล มีหน้าที่กำจัดกิเลสชั้นหยาบที่แสดงออกมาทางกาย วาจาให้หมดไป (วิคกมกิเลส)

๒) สมาธิ มีหน้าที่กำจัดกิเลสอย่างกลาง เช่น นิวรณธรรม ๕ มีกามฉันทนิร ณะ เป็นต้น
ให้หมดไป (ปรัญฐานกิเลส)

^๒ อ.ต.ก. ๒๐/๘๗/๑๑๒.

๓) ปัญญา มีหน้าที่กำจัดกิเลสอย่างละเอียด ได้แก่นุสัยกิเลส ๗ ประการ มีกามราคานุสัย เป็นต้น ให้หมดไป (อนุสัยกิเลส)^{๑๑}

๓.๒ ประเภทของไตรสิกขาสำหรับพระนวกะ

คงได้กล่าวไปแล้วว่า “ไตรสิกขา” หรือประเภทของไตรสิกขานั้น ได้แก่ สีล สมาธิ และ ปัญญา การฝึกอบรมกาย วาจา และใจ นั้นจะได้อธิบายเป็นลำดับต่อไปนี้

๓.๒.๑. ความหมายของศีล

ในหลักของพุทธปรัชญาเถรวาท ความหมายของศีลที่ปรากฏในพระสูตรต้นคปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส ได้ให้ความหมายของศีลไว้ว่า “ศีล” หมายถึง การปฏิบัติของภิกษุที่มีความสำรวมใน ปาฏิโมกข์ ถึงพร้อมด้วยอาจารย์และโคจร เห็นภัยในโทษทั้งหลายแม้มีประมาณน้อย สมาทานอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ความสำรวม ความระวังความไม่ก้าวล่วงในสิกขาบททั้งหลาย ซึ่งหมายถึง การสำรวมกาย วาจา และใจ^{๑๒} ดังพุทธสุภาษิตที่มาใน ขุททกนิกาย ชาดก เถรคาถา กล่าวไว้ว่า

ศีลํ พลํ อปฺปญฺญิํ สິลํ อวฺรุมฺมุตฺตมํ

ศีลํ อภรรณํ เสฏฺฐํ สິลํ กววมพฺภุตํ^{๑๓}

แปลความว่า ศีลเป็นกำลังไม่มีที่เปรียบ ศีลเป็นอาวุธสูงสุด ศีลเป็นเครื่องประดับอย่าง ประเสริฐสุด ศีลเป็นเกราะอย่างอัครรย และในพระสูตรต้นคปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส ได้ ให้ความหมายเอาไว้ว่า อริศีลสิกขาเป็นไฉน? ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ที่มีศีล สำรวมด้วยความ สำรวมในปาฏิโมกข์ถึงพร้อมด้วยอาจารย์และโคจร เห็นภัยในโทษทั้งหลายมีประมาณน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ศีลชั้นน้อย ศีลชั้นใหญ่ ศีลเป็นที่ตั้ง เป็นเบื้องต้น เป็น เครื่องประพฤติเป็นความสำรวม เป็นความระวัง เป็นปาก เป็นประธานแห่งความถึงพร้อม แห่ง กุศลทั้งหลาย นี้เรียกว่าอริศีลสิกขา^{๑๔}

^{๑๑}พิสิฐุ เจริญสุข, ภูมิ่อการอบรมสมาธิ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒), หน้า ๔๐-๔๑.

^{๑๒}พ.ญ. ๓๐/๘๒/๒๐.

^{๑๓}พ.เถร. ๒๖/๓๕๘.

^{๑๔}พ.ม. ๒๘/๔๖/๒๖.

ในพระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิลัมภิทามรค ได้ให้ความหมายเอาไว้ว่า “ศีล คือ เจตนาเป็นศีล เจตสิกเป็นศีล ความสำรวมเป็นศีล ความไม่ล่วงเป็นศีล”^{๑๑}

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ได้อธิบายความหมายของศีลไว้ว่า “เจตนาชื่อว่าศีล เจตสิกชื่อว่าศีล สังวรชื่อว่าศีล การไม่ล่วงละเมิดสิกขาชื่อว่าศีล”^{๑๒}

ในพจนานุกรมในพุทธศาสตร์ ได้ให้ความหมายไว้ว่า “ศีล คือการรักษากาย วาจา ให้เรียบร้อย ข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม การรักษาปกติตามระเบียบวินัย ปกติมารยาทที่สะอาดปราศจากโทษ ข้อในการเว้นจากค ความชั่ว ข้อปฏิบัติในการฝึกหัดกาย วาจาให้ดียิ่งขึ้น ความสุจริตทางกายและอาชีพ มักใช้เป็นคำเรียกอย่างง่ายสำหรับคำว่า อธิศีลสิกขา”^{๑๓}

ในพจนานุกรมบาลี - ไทย-สันสกฤต ได้ให้ความหมายเอาไว้ว่า “ศีล คือ ความปกติ ธรรมชาติ ธรรมชาติอันสัดบุรุษพึงทรงไว้ สภาวะความสำรวม”^{๑๔}

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน) ได้ให้ความหมายเอาไว้ว่า “ศีล ได้แก่เจตนาที่เป็นเหตุจงดเว้น อย่างหนึ่ง หมายถึง เจตสิก คือเจตนาจงดเว้น หรือความจงดเว้นนั่นเองที่ บังเกิดขึ้นในใจ หมายถึง สังวรโร หรือ สังวร คือความสำรวมระวัง หมายถึง อวิตกกัมมะ ความไม่ละเมิด คือความที่ไม่ล่วงละเมิด ท่านอธิบายความหมายถึงว่า ความตั้งกายกรรมเป็นต้นไว้ด้วยดี หมายถึงว่า ความดำรงหรือทรงกุศลธรรมทั้งหลายโดยเป็นที่ตั้งของกุศลธรรมทั้งหลาย และศัพท์ว่าศีลนั้น มีความหมายถึง “สละ” ที่แปลว่าสูงสุด “สละ” ที่แปลว่าเจือจาง “สละ” ที่แปลว่า เย็น “สละ” ที่แปลว่าควรเสพ เป็นต้น”^{๑๕}

^{๑๑}ช.ปฎิ. ๑๑/๘๕/๑๔.

^{๑๒}มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคภาค ๑ ตอน ๑, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๘), หน้า ๑๓.

^{๑๓}พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๒๕๒.

^{๑๔}พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาจันทบุรีนฤนาถ, ปทานุกรมบาลี - ไทย - สันสกฤต, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวิล, ๒๕๑๒), หน้า ๘๓๓.

^{๑๕}สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน), ศีลในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๑.

ท่านพุทธทาสภิกขุ ได้ให้ความหมายเอาไว้ว่า “ศีล ในหนังสือบรมธรรมว่า ศีล คือการปฏิบัติเกี่ยวกับระเบียบการเป็นอยู่ทางกายนอก ศีลพัฒนาที่กาย วาจา ให้เป็นกาย วาจาที่น่าดู ถ้ามีศีลเป็นพื้นฐานแล้ว เราจึงจะมีจิตที่เป็นสมาธิได้ง่าย ถ้ามีศีลดี สมาธิก็มีง่าย”^{๒๒}

พระราชธรรมนิเทศ ได้ให้ความหมายเอาไว้ในหนังสือโลกและชีวิตว่า “ศีล คือ การสำรวมระวังรักษากาย วาจา ของคนให้เรียบร้อย ไม่สร้างปัญหาให้แก่ตนเองคนอื่น อันเป็นอาการของความรู้บาปบุญ คุณ โทษ มีความเมตตาในคนสัตว์ ไม่โลภอยากได้ของคนอื่น”^{๒๓}

บุญมี แทนแก้ว ได้ให้ความหมายไว้ในหนังสือจริยศาสตร์ว่า “ศีลคือการศึกษาวิธีการที่จะปฏิบัติเกี่ยวกับวาจาให้เรียบร้อย กล่าวคือ กาย วาจา หรือจะพูดให้ละเอียดหน่อยคือหู ตา ปาก มือ เท้า และส่วนอื่นๆ จะทำอะไร สิ่งใดให้ทำตามปกติ ให้พอดี ให้พองาม อย่าทำให้ตนและผู้อื่นเดือดร้อน คนที่ทำอะไรทำให้ตนและผู้อื่นเดือดร้อน เพราะทำหรือพูดไม่พอดีไม่พองามคือไม่มีศีลนั่นเอง”^{๒๔}

วศิน อินทสระ ได้ให้ความหมายไว้ในหนังสือพุทธจริยศาสตร์ว่า “ศีลเจตนางดเว้นทุจริตทางกาย วาจาและทางใจ เจตนางดเว้นทุจริตทางกาย วาจา ท่านเรียกว่าเจตนาศีล การงดเว้นจากมโนทุจริต ๓ เรียกว่า เจตสิกศีล คือศีลที่เกี่ยวกับใจโดยตรง แม้ไม่ทำด้วยกาย วาจา ก็ทำให้ศีลทางใจขาดได้”^{๒๕}

สุวรรณ เพชรนิล ได้อธิบายความหมายเอาไว้ในหนังสือพุทธปรัชญาเบื้องต้น ไว้ว่า “ศีล คือการพัฒนาด้านพฤติกรรม บ่อเกิดการดำเนินชีวิตที่สะอาดในสังคม”^{๒๖}

^{๒๒} พุทธทาสภิกขุ, บรมธรรมภาคต้น, (กรุงเทพมหานคร : การพิมพ์พระนคร, ๒๕๒๕), หน้า ๕.

^{๒๓} พระราชธรรมนิเทศ, หนังสือโลกและชีวิต, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พรสิวกการพิมพ์, ๒๕๕๑), หน้า ๘๓.

^{๒๔} บุญมี แทนแก้ว, จริยศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่โอ.เอส.พรินต์ติ้ง เฮ้าส์, พิมพ์ครั้งที่ ๔, ๒๕๕๐), หน้า ๑๕๘-๑๕๙.

^{๒๕} วศิน อินทสระ, พุทธจริยศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ทองกราว ๒๕๕๑), หน้า ๑๔.

^{๒๖} สุวรรณ เพชรนิล, พุทธปรัชญาเบื้องต้น, (กรุงเทพมหานคร : ฝ่ายตำรามหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๔), หน้า ๒๑๓.

สนิท ศรีสำแดง ได้อธิบายความหมายของศีลไว้ในหนังสือศาสนากับหลักการศึกษาว่า
 “ศีล คือข้อปฏิบัติสำหรับฝึกหัดกาย วาจา ได้แก่วินัย กฎหมาย ระเบียบกติกาดังๆ”^{๒๗}

จากคำอธิบายของนักปราชญ์และนักวิชาการหลายท่านได้นิยามมา ผู้วิจัยอาจสรุป
 ความหมายได้ว่า ศีล คือสภาวะธรรมที่ทรงไว้แห่งความเป็นปกติทางกาย วาจา ความสำรวมระวังใน
 กิจต่างๆ อันเกิดจากการกระทำต่างๆ ทางกาย วาจา เป็นเครื่องงดเว้นจากอำนาจของกิเลสทั้งหลาย
 ทั้งปวง อันส่งผลให้เกิดความสงบทางด้านจิตใจ

๓.๒.๒ ขอบเขตของศีล

พระนวกะจะรู้ได้อย่างไรเกี่ยวกับการรักษาศีลที่บริสุทธิ์หรือไม่บริสุทธิ์ การรักษาศีลจะ
 เสริมหรือส่องใส่นั้นมีใครเป็นคนตัดสินว่า ศีลนี้บริสุทธิ์หรือไม่บริสุทธิ์ เราสามารถรู้ได้
 อย่างไร แต่เมื่อเราได้ศึกษาเรียนรู้อย่างเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งเราก็สามารถรู้ได้ โดยการศึกษา
 ประพฤติปฏิบัติตามด้วยการสำรวมระวังอยู่เสมอในกิจต่างๆ อะไรเป็นเหตุให้เกิดความเศร้าหมอง
 ของศีล คำตอบคือ ศีลที่ขาดเป็นท่อน เป็นต้น ทำให้เกิดความเศร้าหมองของศีล มี ๔ ประการ

๑. ขันทานิ ขาด
๒. ฉิททานิ ทะลุ
๓. สพลานิ ต่าง
๔. กัมมาสถานิ พริอย^{๒๘}

เมื่อการรักษาศีลทำให้เกิด ขาด ทะลุ ต่าง พริอยแล้ว ก็ถือว่าศีลนั้นไม่บริสุทธิ์ จึงเรียกได้
 ว่า ความไม่บริสุทธิ์ของศีล การที่เราจะทราบได้ว่าศีลที่เรารักษาอยู่นั้นยังบริสุทธิ์อยู่หรือไม่
 บริสุทธิ์นั้น ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าและวิธีการตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท มาในการวินิจฉัยซึ่ง
 เรียกว่า องค์แห่งศีล ซึ่งจะทำให้ผู้ปฏิบัติทราบได้ด้วยตัวเองว่า การปฏิบัติรักษาศีลของคนนั้น
 ยังบริสุทธิ์อยู่หรือไม่ ขาด ทะลุ ต่าง พริอยด้วยการอาศัยหลักเกณฑ์ ในการตัดสินในองค์แห่งศีลหรือ
 สิกขาบทข้อนั้นๆ ที่เรียกว่า องค์ ถ้ามีองค์ไม่ครบแม้แต่องค์เดียว สิกขาบทข้อนั้นหรือศีลข้อนั้นก็
 ยังไม่ขาด ทะลุ ต่าง พริอย ต่อเมื่อผู้ปฏิบัติล่วงละเมิดศีลครบองค์แล้วศีลนั้นจึงจะขาดได้ ดังนั้นคำ
 ว่า ศีล เกิดขึ้นได้อย่างไรและศีลแต่ละข้อที่ท่านบัญญัติไว้นั้นมีความมุ่งหมายอย่างไร การปฏิบัติ
 อย่างไรจึงจะเรียกว่า ศีลครบ และการปฏิบัติอย่างไรจึงจะเรียกว่า ศีลขาด ฉะนั้นผู้ปฏิบัติจึงควรทำ
 ความเข้าใจให้แจ่มแจ้งอยู่ ๔ ประการ คือ

^{๒๗} สนิท ศรีสำแดง, พุทธศาสนากับหลักการศึกษ, ภาคทฤษฎีความรู้, (กรุงเทพมหานคร :
 นิตนารการพิมพ์, ๒๕๓๔), หน้า ๑๓๔.

^{๒๘} จ.ป. ๓๑/๘๓/๓๓.

๑. ความมุ่งหมาย
๒. ข้อห้าม
๓. หลักวินิจจัย
๔. เหตุผล^{๒๔}

ความมุ่งหมาย คือจุดที่เราต้องการ เช่น ที่พระท่านห้ามอย่างนั้น ท่านต้องการอะไร เช่น ห้ามฆ่าสัตว์ เราต้องรู้ว่าท่านมีจุดประสงค์อย่างไร ที่ท่านห้ามเพราะกลัวสัตว์จะโกรธเคืองหรืออาจทำร้ายเราได้ อย่างนี้เป็นต้น

ข้อห้าม หมายถึง เมื่อเราทราบความมุ่งหมายแล้ว เราต้องทราบว่าท่านห้ามอะไรบ้าง เช่น ห้ามฆ่าสัตว์ ห้ามลักทรัพย์ ห้ามพูดเท็จ หรือห้ามอย่างใดอย่างหนึ่ง อย่างนี้เป็นต้น

หลักวินิจจัย คือ เราควรใคร่ครวญว่าการกระทำของเราอย่างนั้นผิดถูกหรือไม่ โดยการวินิจฉัยตามหลักที่วางเอาไว้

เหตุผล คือ เหตุผลทั่วไปเกี่ยวกับการปฏิบัติในศีลแต่ละข้อว่า ข้อไหนมีโทษมีคุณอย่างไร และมีข้อไหนที่ผู้ปฏิบัติมีแง่ที่ขัดแย้งอะไรบ้าง เราต้องศึกษาให้เข้าใจอย่างแจ่มแจ้งและพิจารณาต่อไป

ผู้วิจัยจะได้อธิบายถึงองค์แห่งศีล เพื่อเป็นหลักเกณฑ์สำหรับผู้ปฏิบัติรักษาศีลได้พิจารณาว่าการกระทำด้วยวิธีใดจึงจะถือว่าการรักษาศีลของผู้ปฏิบัตินั้นขาด ทะลุ ต่าง พร้อย โดยจะทำให้ผู้ปฏิบัติได้ทราบว่าศีลที่ตนเองรักษาล่วงละเมิด นั้นเป็นอย่างไร

หลักเกณฑ์ในการวินิจฉัยล่วงละเมิด แห่งปาณาติบาต มีองค์ ๕ ประการคือ

๑. ปาโณ สัตว์มีชีวิต
๒. ปาณสณฺญี รู้อยู่ว่าสัตว์นั้นมีชีวิต
๓. วรกจิตฺตํ จิตคิดจะฆ่า
๔. อุปกุกโม พยายามที่จะฆ่า
๕. เตน มรณํ สัตว์ตายด้วยความพยายามนั้น^{๒๕}

การกระทำปาณาติบาต ถ้าหากผู้ปฏิบัติรักษาศีลได้ล่วงละเมิดการกระทำครบทั้ง ๕ องค์นี้ ถือได้ว่าศีลนั้นขาด แต่ถ้าไม่ครบองค์ประกอบก็ถือว่า ศีลนั้นต่างพร้อย ด้วยเหตุนี้ผู้ปฏิบัติควรได้ศึกษาให้เข้าใจเกี่ยวกับการรักษาศีล เพื่อเป็นไปในการปฏิบัติให้ดียิ่งขึ้นไป

หลักเกณฑ์ในการวินิจฉัยการล่วงละเมิด อทินนาทาน มีองค์ ๕ ประการคือ

^{๒๔}พระมหาสิทธิการ, หลักสูตรนิกธรรมและธรรมชั้นโท, อ่างแก้ว, หน้า ๑๕๓.

^{๒๕}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๕.

๑. ประปรุกหิตต์ ของนั้นมีเจ้าของหวงแหน
 ๒. ประปรุกหิตตสณญิตา คนก็รู้ว่าของนั้นมีเจ้าของหวงแหน
 ๓. เถยยจิตต์ จิตคิดจะลัก
 ๔. อุปกุกโม มีความพยายามจะลัก
 ๕. เตน ھرณั นำของนั้นมาด้วยความพยายามนั้น
- หลักเกณฑ์ในการวินิจฉัยการล่วงละเมิด กามสุมิจฉาจารย์มืองค์ ๔ ประการคือ
๑. อคมนิยวตถุ หึง - ชายต้องห้าม
 ๒. ตสุมิเสวนจิตต์ เจตนาจะเสพ
 ๓. เสวนปโปโยโค ประกอบการเสพ หรือความพยายามในอันเสพ
 ๔. มคเคน มคคปปฏิปฏิบัติ ยังมรรคให้ถึงกัน^{๓๐}

องค์ประกอบทั้ง ๔ ประการนี้ แม้จะ ไม่มีข้อที่ ๓ คือ ความพยายามการล่วงละเมิดในการเสพ ก็จัดเป็นกามสุมิจฉาจารย์ เพราะสตรีส่วนมากไม่มีความพยายามในการเสพ ถึงบุรุษที่ถูกสตรีทำหน้าที่บุรุษ บุรุษก็ไม่มี ความพยายามล่วงละเมิดในการเสพเช่น กัน ในกรณีเช่นนี้ การล่วงละเมิดศีลกามสุมิจฉาจารย์ก็มืองค์ประกอบเพียง ๓ ประการเท่านั้น แต่ที่ท่านกล่าวไว้ ๔ อย่าง เป็นการกำหนดให้ครบกระบวนการเท่านั้น

หลักเกณฑ์ในการวินิจฉัยการล่วงละเมิด มุสาวาท มืองค์ ๔ ประการคือ

๑. อตุถั วตถุ เรื่องไม่จริง
 ๒. วิถั วาทนจิตต์ จิตคิดจะพูดให้ผิด หรือการกล่าวให้คลาดเคลื่อน
 ๓. ตชุโฆ วายาโม มีความพยายามพูดออกไป
 ๔. ประสุต ตพตถุวิชานัน ผู้อื่นเข้าใจเนื้อความที่พูดนั้น

หมายความว่า ผู้กระทำให้ครบองค์ ๔ ประการนี้ จึงจัดว่าเป็นอันศีลข้อมุสาวาทขาด แต่ถ้าทำเพียงข้อใดข้อหนึ่งไม่ถือว่าศีลนั้นขาด เพียงแต่ทำให้ค้างพริ้วเท่านั้น

หลักเกณฑ์ในการวินิจฉัยการล่วงละเมิด สุราปานะ มืองค์ ๔ ประการคือ

๑. มทนียั น้ำเมา
 ๒. ปาคุกมมยดาจิตต์ จิตคิดจะดื่มน้ำเมา
 ๓. ตชุโฆ วายาโม พยายามดื่มน้ำเมา
 ๔. ปีตปเสวนัน น้ำเมานั้นล่วงลำคองไป

หมายความว่า ผู้ที่ดื่มสุราที่ทำให้ศีลขาดนั้น จะต้องประกอบพร้อมด้วยองค์ ๔ ประการนี้ครบทุกข้อ ถ้าไม่ครบเป็นเพียงข้อใดข้อหนึ่งศีลไม่ขาด

^{๓๐}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕.

จะเห็นได้ว่า ในองค์แห่งสติทุกข้อนั้นจะต้องมีเจตนาที่จะล่วงละเมิดข้อนั้นๆ ถ้าผู้ปฏิบัติไม่มีเจตนาล่วงละเมิดในสติข้อนั้นๆ แม้จะละเมิดล่วงไปแล้วสติข้อนั้นก็ยังไม่ขาด ยังไม่เศร้าหมอง ยังบริสุทธิ์อยู่ขณะนั้น

ผู้วิจัยอาจจะสรุปได้ว่า พฤติกรรมต่างๆ อันเป็นการล่วงละเมิดที่จะทำให้สติขาดได้นั้น อยู่ที่เจตนาเป็นข้อควรเว้น เจตนาทางกาย เจตนาทางวาจาเท่านั้น แต่ไม่ได้หมายถึงจิตใจด้วย โดยที่ใจเป็นเพียงแต่คิดเท่านั้น เช่น คิดที่จะลัก คิดที่จะฆ่า คิดที่จะพูดเท็จ อย่างเดียว โดยที่ใจไม่มีเจตนากระทำทางกาย วาจา สตินั้นก็ไม่ขาด แต่อาจทำให้สตินั้นเศร้าหมองไปได้ เพราะจิตใจพยายามขุ่นคิดในฝ่ายที่เป็นอกุศล

ในที่นี้ผู้วิจัยอาจจะยกเหตุแห่งความเศร้าหมอง คือ อุปกิเลส อันหมายถึง โทษแห่งความเศร้าหมองหรือเครื่องกีดกันในการประพฤติกุศลความดี อันเป็นเหตุให้เกิดความไม่บริสุทธิ์ความเสียหายตั้งแต่เหตุเล็กน้อยจนอาจลุกลามให้เกิดความรุนแรงได้ มี ๑๖ อย่างด้วยกัน คือ

- ๑) อภิชฌาวิสมะ โลกะ คือ ความละโมภไม่สม่ำเสมอ อันหมายถึงความเพ่งเล็งเอาแต่ได้ไม่มีประมาณ
- ๒) โทสะ คือ ความร้ายกาจ ปิดบังไม่ไว้ใจ แสดงออกมาทั้งทางกายและทางวาจา
- ๓) โกรธะ คือ ความโกรธ แสดงความขุ่นเคืองออกมาทางสีหน้าและแววตา
- ๔) อุปนาหะ คือ ผูกโกรธไว้ไม่หายโกรธ เช่นเดียวกับพยายาบทแต่อยู่ในใจเหมือนไฟสุ่มขอน
- ๕) มกฺกชะ คือ ลบหลู่คุณท่าน ไม่มีกตเวทิตีแล้วยังลบหลู่ท่านอีก
- ๖) ปลาสะ คือ ตีเสมอ คือ ยกตนเทียมท่าน โดยที่ท่านเป็นผู้อาวุโสกว่า
- ๗) อิตสาริยา คือ เห็นเขาดีกว่าตนไม่ได้ พยายามทำให้เขาเสียหายได้แล้ว ตนเองจะมีความสุข
- ๘) มัจฉริยะ คือ ตระหนี่ หวงแหน ไม่ช่วยเหลือแม้ผู้ควรจะช่วยเหลือ
- ๙) มายา คือ เจ้าเล่ห์ พูดยาหรือทำกิริยาใดๆ ลวงตาคน
- ๑๐) สาถยชะ คือ โอ้อวด มักจะพูดยาเกินความจริง ชอบยกตัวชมขู่ผู้อื่น
- ๑๑) ถัมภะ คือ หัวคื้อ เป็นเด็กหรือเป็นลูกน้องเขา แต่ชี้ยากสอนยาก
- ๑๒) สारัมภะ คือ แข่งดี หมายถึง แข่งดีให้เกินหน้าเขา โดยไม่สุจริตใจ
- ๑๓) มานะ คือ ถือตัว หมายถึง ทะนงตัวว่าเสมอเขาหรือดีกว่าเขา
- ๑๔) อติมานะ คือ คูหมิ่น หมายถึง ล่วงเกินด้วยกายและวาจาให้ท่านหรือผู้อื่นได้เห็นประจักษ์
- ๑๕) มทะ คือ มัวเมา เช่น เมายศ เมารูป เมอาหาร เมาทรัพย์ และเมากามารมณ์ และ

๑๖) ปมาทะ คือ เกลินเล่อ เช่น วางของมีค่าทิ้งไว้ อาหารเครื่องบริโภคน่าไม่เก็บเข้าที่หรือไม่ดูแลปิดประตูหน้าต่าง ไม่ปิดเตาแก๊สหรือไฟฟ้าหรือน้ำประปา หรือประมาทว่าอายุยังน้อยไม่ปฏิบัติคุณงามความดีสะสมไว้^{๑๖}

จากข้อข้างต้นเราจะเห็นได้ว่า หากพระนวกะมองข้ามถึงสิ่งเหล่านี้ ความไม่บริสุทธิ์ความเศร้าหมองก็จะเกิดขึ้นกับพระนวกะ เริ่มจากเรื่องเล็กน้อยๆ จนลุกลามเป็นเหตุให้เกิดเป็นเรื่องใหญ่ ทำให้เกิดความเสียหายอย่างรุนแรง เหมือนกับไฟสุมนอน

๑.๒.๑ ประเภทของศีล

เมื่อจะแบ่งประเภทของศีล หรือแบ่งศีลเป็นอย่างไรๆ สามารถแบ่งได้หลายประเภท ซึ่งแต่ละประเภทก็มีข้อบัญญัติเป็นข้อห้ามหรือข้องดเว้น ในการประพฤติปฏิบัติเพื่อความสุกความเจริญ แต่ผู้ปฏิบัติจะรักษาอย่างเคร่งครัด เพื่อให้เกิดความสุขและความหลุดพ้นจากความทุกข์นั้น ท่านพุทธโฆษาจารย์ ได้กล่าวถึงประเภทของศีลไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคไว้ว่า “ศีลจะรวมเป็นอย่างเดียว ก็ได้ โดยการดูลักษณะ คือ ความเป็นปกติ”^{๑๗} ดังนั้นจึงอาจแบ่งประเภทของศีลได้ต่อไปนี้

ศีล ๒ ประเภท แบ่งได้ ๗ กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ ๑

จาริตศีล คือ ศีลที่เป็นสิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้ให้ปฏิบัติตาม

วาริตศีล คือ ศีลที่ทรงบัญญัติเป็นสิกขาบทห้ามมิให้ประพฤติปฏิบัติ

กลุ่มที่ ๒

อภิสมจาริกศีล คือ ศีลที่เป็นหลักสำคัญเบื้องต้นแห่งการประพฤติพรหมจรรย์

อาทิพรหมจรรย์ศีล คือ เป็นเครื่องประพฤติกะเสียดประณีตขึ้นไป

กลุ่มที่ ๓

วิริตศีล คือ คุณความงดเว้นจากโทษมีปณาดิบาตเป็นต้นอย่างเดียว

อวิริตศีล คือ คุณที่เหลื่อมมีเจตนาเป็นต้น

กลุ่มที่ ๔

นิสสิตศีล คือ ศีลที่บุคคลประพฤติด้วยความหวังจักได้เป็นเทพเจ้า

อนิสิตศีล คือ โลกุตตรศีล หรือ โลภศีล ที่สนับสนุนโลกุตตรศีลนั้น

^{๑๖} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, นวโกวาท, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๓), หน้า ๖๔-๖๕.

^{๑๗} มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรค ภาค ๑ ตอน ๑, อ้างแล้ว, หน้า ๖.

กลุ่มที่ ๕

กาลปริชยตศีล คือ ศีลที่บุคคลทำกำหนดกาลสมาทาน
อาปาม โภกิกศีล คือ ศีลที่บุคคลสมาทานไปตลอดชีวิต

กลุ่มที่ ๖

สปริชยตศีล คือ ศีลที่สมาทานแล้วขาดทำลายลง
อปริชยตศีล คือ ศีลที่ไม่ขาดทำลายลง แม้จะสละชีวิตก็ยอม

กลุ่มที่ ๗

โลกียศีล คือ ศีลของปุถุชนแม่ทั้งหมด
โลกุตตรศีล คือ ศีลของพระอริยะ

ศีล ๓ ประเภท แบ่งได้ ๕ กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ ๑

หีนศีล คือ ศีลที่บุคคลประพฤติด้วย ถันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา อย่างหยาบ
มัชฌิมศีล คือ ศีลที่บุคคลประพฤติด้วยอิทธิบาททั้ง ๔ ปานกลาง
ปณีตศีล คือ ศีลที่บุคคลประพฤติด้วยอิทธิบาททั้ง ๔ อย่างประณีต

กลุ่มที่ ๒

อิตตาริปะเตยยศีล คือ ศีลที่บุคคลรักษาปรารภตนเอง
โลการิปะเตยยศีล คือ ศีลที่บุคคลรักษาปรารภโลก
ขัมมาริปะเตยยศีล คือ ศีลที่บุคคลรักษาปรารภธรรม

กลุ่มที่ ๓

ปรามัญฐศีล คือ ศีลที่ถูกกิเลสต้นหาญบดทำลาย
อปรามัญฐศีล คือ ศีลที่ไม่ถูกกิเลสต้นหาญบดทำลาย
ปฏิปัตถศีล คือ ศีลที่สงบระงับจากกิเลสต้นหาญแล้ว

กลุ่มที่ ๔

วิสุทธศีล คือ ศีลที่สะอาดหมดจด
อวิสุทธศีล คือ ศีลที่เศร้าหมอง
เวมดิกศีล คือ ศีลที่ผู้รักษาลงเลศสงสัยว่าบริสุทธิ์หรือไม่หนอ

กลุ่มที่ ๕

เสขศีล คือ ศีลของพระเสขะ
อเสขศีล คือ ศีลของพระอเสขะ
เนวเสขานาเสขศีล คือ ศีลของปุถุชน

ศีล ๔ ประเภท แบ่งได้ ๔ กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ ๑

หानภาคิยศีล คือ ศีลที่ตั้งอยู่ในฝ่ายเสื่อม
 วิฎฐิภาคิยศีล คือ ศีลที่ตั้งอยู่ในฝ่ายทรงตัว
 วิเสสภาคิยศีล คือ ศีลที่ตั้งอยู่ในฝ่ายวิเศษขึ้น
 นิพเพชภาคิยศีล คือ ศีลที่ตั้งอยู่ในฝ่ายชำแรกกิเลส

กลุ่มที่ ๒

ภิกขุศีล คือ สิกขาบทที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติแก่ภิกษุ
 ภิกษุณีศีล คือ สิกขาบทที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติแก่ภิกษุณี
 อนุปสัมปັນนศีล คือ ศีล ๑๐ ของสามเณรและสามเณรี
 คหัญญุศีล คือ ศีล ๕ ของอุบาสกอุบาสิกา ที่นิยมเรียกว่านิจศีล

กลุ่มที่ ๓

ปกตศีล คือ ความไม่ก้าวล่วงศีล ๕ ของพวกภนุษย์
 อาจารย์ศีล คือ มารยาทและประเพณีของพวกภนุษย์
 รัम्मคาศีล คือ ศีลของมารดาพระ โพธิสัตว์
 ปุพพเหตุกศีล คือ ศีลมีเหตุอันสำเร็จมาแต่ในชาติก่อนๆ

กลุ่มที่ ๔

ปาฏิโมกขสังวรศีล คือ การสำรวมในปาฏิโมกข์ ที่นิยมเรียกว่า พระวินัย
 อินทริยสังวรศีล คือ การสำรวมอินทริย์ทั้ง ๖ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ
 อาชีวะปาริสุทธศีล คือ ความสะอาดหมดจดแห่งอาชีวะ
 ปัจจัยสันนิตติศีล คือ การบริโภคปัจจัย ๔ ด้วยความบริสุทธิ์ด้วยการพิจารณา

ศีล ๕ ประเภท แบ่งได้ดังนี้

ปริชันทปาริสุทธศีล ศีล คือ ความบริสุทธิ์มีส่วนสุด
 อปริชันทปาริสุทธศีล ศีล คือ ความบริสุทธิ์ไม่มีส่วนสุด
 ปริปูนณปาริสุทธศีล ศีล คือ ความบริสุทธิ์เต็มรอบ
 อปรามัญฐปาริสุทธศีล ศีล คือ ความบริสุทธิ์อันทูลไม่จับต้อง
 ปฏิปัสสทธิปาริสุทธศีล ศีล คือ ความบริสุทธิ์โดยระงับ^{๓๔}

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๖-๖๗.

ในพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค ได้กล่าวถึงศีลไว้ ๓ ประเภท คือ “กุศลศีล อกุศลศีล และอัปยาคศีล”^{๓๕}

จากที่กล่าวมาแล้วนั้น ศีล สามารถแบ่งตามระดับสำหรับผู้ปฏิบัติ ผู้วิจัยเห็นว่าศีลนั้นมี ๒ ประเภท คือ

๑) ศีลสำหรับคฤหัสถ์หรือศีลของผู้ครองเรือน เราสามารถแบ่งย่อยออกได้อีก ๓ ประเภท ได้ดังต่อไปนี้ คือ

๑.๑ ศีล ๕ หมายถึง ศีลสำหรับอุบาสกอุบาสิกา กำหนดให้รักษาเป็นนิจศีล (นิจจสีลวเสน)

๑.๒ ศีล ๘ หมายถึง ท่านให้กำหนดรักษาคตามวันที่กำหนดที่เรียกว่า อุโบสถ (อุโบสถสีลวเสน) ซึ่ง อุโบสถ^{๓๖} นั้นแปลว่า การเข้าจำหรือ ดิถีพิเศษเป็นที่เข้าจำ หรือแปลให้เข้าใจง่ายขึ้นก็คือ วันที่กำหนดไว้เป็นพิเศษเพื่อทำความดีให้ยิ่งกว่าวันอื่นๆ ซึ่งได้แก่ วันพระขึ้นหรือแรม ๘ ค่ำ ๑๕ ค่ำ หรือแรม ๑๔ ค่ำ ในเดือนขาด

๑.๓ ศีลกรรมบถ ๑๐ อย่าง ท่านให้กำหนดตามนิคม (นิยมวเสน) สุดแล้วแต่ความอุคสาหะสำหรับผู้ที่จะเลือกปฏิบัติได้ตามความเหมาะสมของแต่ละบุคคล ทั้งศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ ทั้งนี้ก็ถือว่าเป็นศีลของคฤหัสถ์ผู้ครองเรือน

๒) ศีลสำหรับบรรพชิต หมายถึง ผู้ออกจากเรือนแล้ว ไม่เกี่ยวข้องกับค้ำวเรือนแล้ว คือเป็นการออกบวช สามารถแบ่งย่อยได้ ๓ ประเภท คือ

๒.๑ ศีล ๑๐ สำหรับสามเณร

๒.๒ ศีล ๒๒๗ สำหรับพระภิกษุ

๒.๓ ศีล ๓๑๑ สำหรับพระภิกษุณี

ในที่นี้ผู้วิจัยจะขอกกล่าว “อุโบสถศีล” เพื่อให้ผู้ศึกษาค้นคว้าและผู้ประพศปฏิบัติได้เข้าใจอย่างถูกต้อง ดังต่อไปนี้

อุโบสถศีล หมายถึง ศีลหรือสิกขาบทที่อุบาสกอุบาสิกาสมาทานเพื่อเข้าอยู่จำรักษาเฉพาะเป็นกรณีพิเศษในเวลาที่ได้กำหนด คือ ในช่วงวันพระของทุกๆเดือน อุโบสถศีลแบ่งตามประเภทแห่งการประพศได้ ๓ ประเภท คือ

๑) นิคคัมมอุโบสถ คือ อุโบสถของนักบวชนอกศาสนา ได้แก่ การตั้งเจตนางดเว้นเฉพาะอย่างคือกำหนดคว้น เวลา ทิศ และบุคคล เช่น วันนี้ไม่ฆ่าสัตว์ วันอื่นมาได้ เวลาวันนี้ไม่ฆ่าเวลาอื่นมาได้ เว้นจากการฆ่าสัตว์ เฉพาะในทิศตะวันออกเท่านั้น ทิศอื่นไม่งดเว้น หรือ ไม่ฆ่า

^{๓๕} พ.ปฏิ. ๓๑/๘๘/๓๔.

^{๓๖} พระมหาสิทธิการ, หลักสูตรนักรธรรมและธรรมชั้นโท, อ้างแล้ว, หน้า ๑๖๓.

เฉพาะบิดามารดา ญาติมิตรสหายของคนเท่านั้น นอกจากนี้ไม่เว้น อุโบสถนี้ จัดเป็นอุโบสถอย่าง
 ต่ำพระพุทธเจ้าไม่ทรงสรรเสริญ

๒) โขปาลอุโบสถ คือ การรักษาสีลอุโบสถเหมือนเด็กเลี้ยงโค คือสักแต่ว่ารับศีล
 ให้ครบองค์ เด็กเลี้ยงโครับโคจากเจ้าของ นับโคแล้วนำไปเลี้ยง เพียงชั่วคราวก็นำมาส่งให้เจ้าของ
 คืน ไม่มีโอกาสได้ค้ำน้ำนมโค คนที่รับศีลอุโบสถเพียงเพื่อนับให้ครบองค์และเวลาที่กำหนด แล้ว
 ก็เลิกไปเสียไม่สนใจรักษาให้ต่อเนื่องข้อม ไม่มีโอกาสได้มรรคผลนิพพาน ก็เหมือนกับเด็กเลี้ยงโค

๓) อริยอุโบสถ คือ อุโบสถอันประเสริฐ ได้แก่ การรักษาสีลอุโบสถอย่าง
 พระอริยเจ้า คือ งดเว้นอย่างเด็ดขาดตลอดชีพด้วยสมุจเฉทวิริติ จัดเป็นอริยกันตศีล ศีลเป็นที่หน้า
 พอใจของพระอริยเจ้า หมั่นเจริญสมณะ และวิปัสสนาอันถูกกับอริยชาติของคนเพื่ออบรมบ่มนิสัย
 จิตเกลากิเลสให้เบาบาง มีความหลุดพ้นเป็นที่ตั้ง อุโบสถชนิดนี้ถือเป็นอุโบสถที่ประเสริฐที่สุด
 เพราะยังผู้รักษาให้ได้รับประโยชน์อย่างเต็มเปี่ยมทั้งในปัจจุบันและอนาคตได้ และอุโบสถชนิดนี้ ยัง
 แบ่งตามกาลเวลาหรือเวลาที่รักษาได้อีก ๓ อย่าง คือ

๑) ปกติอุโบสถ ได้แก่ อุโบสถที่รักษากันตามปกติชั่ววันหนึ่งกับอีกคืนหนึ่ง ซึ่ง
 นิยมสมาทานรักษากันเฉพาะในวันขึ้นและแรม ๘ ค่ำ หรือแรม ๑๔ ค่ำ ในเดือนขาด

๒) ปฏิหารอุโบสถ ได้แก่ อุโบสถของผู้ที่มีความเพียรพยายาม เป็นอุโบสถที่
 รักษาสูงกว่าปกติ คือรักษารั้งหนึ่งๆ เป็นเวลาถึง ๗ วัน คือ วันรับอุโบสถ วันหนึ่ง วันรักษา
 อุโบสถวันหนึ่ง และวันส่งอีกวันหนึ่ง รวมเป็น ๗ วัน เช่น อุโบสถที่จะรักษาในวัน ๘ ค่ำ วัน ๑ ค่ำ
 เป็นวันรับ วัน ๕ ค่ำ เป็นวันส่ง

๓) ปาฏิหาริยอุโบสถ ได้แก่ อุโบสถที่รักษาโดยกำหนดวันเวลาประจำไว้ในแต่ละ
 ปี อย่างต่ำกำหนด ๑๕ วัน อย่างสูง ๔ เดือน จะอย่างไรก็ดี ประเภทแห่งอุโบสถนี้ ในคัมภีร์ต่างๆ ยัง
 มีการแสดงไว้แตกต่างกัน ท่านจึงกล่าววาทพ้อใจอย่างใด ก็พึงถือเอาอย่างนั้นเพราะว่าอุโบสถที่
 แท้จริงนั้นจะรักษาในวันใดๆ ก็เป็นใช้ได้ เป็นประโยชน์แก่ผู้ปฏิบัติได้ทั้งนั้น แต่หากรักษาได้ตาม
 วันเป็นที่นิยมก็จะเป็นการดี

องค์แห่งอุโบสถศีล ๘ อย่าง ได้แก่

- ๑) ไม่ฆ่าสัตว์เอง และไม่ใช้ให้คนอื่นฆ่า
- ๒) ไม่ลักของของคนอื่น และไม่ใช้ให้คนอื่นลัก สิ่งของที่เจ้าของยังไม่ได้ให้
- ๓) ไม่เสพเมถุน อันเป็นข้าศึกแก่พรหมจรรย์
- ๔) ไม่พูดเท็จ ไม่โกหกหรือกลวง
- ๕) ไม่ดื่มสุราเมรัยอันเป็นเหตุให้เกิดความประมาท
- ๖) ไม่บริโภคอาหารยามเวลาวิกาลคือตั้งแต่เที่ยงวันจนถึงวันใหม่

๑) ไม่พื่อนรำขบรื้ออง และประโคมเครื่องดนตรีต่างๆ และไม่ທัดทรงประดับประดา ตกแต่งร่างกายด้วยดอกไม้ของหอม

๒) ไม่นั่งหรือนอนบนที่นอนอันสูงใหญ่ ภายในมีนุ่นและสำลีที่วิจิตรด้วยเงินและทองต่างๆ

วิธีสมาทานองค์อุโบสถนั้นมี ๒ อย่าง คือ

๑) ปึงเจกสมาทาน คือ การสมาทานเฉพาะองค์หนึ่งๆ คือ สมาทานทีละข้อๆ

๒) เอกัฒสมาทาน คือ การสมาทานคราวเดียวพร้อมกันทุกข้อ ใช้ในกรณีที่ไม่มีการกัมม หรือคนอื่นที่ตนจะสมาทานต่อหน้า ให้ตั้งวิริจิตเจตนาแล้วสมาทานว่า พุทธะปัญญุตตัง อุโปสะถัง อะริหุฐามิ แปลว่า ข้าพเจ้าอธิฐานอุโบสถศีลที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้

๓.๒.๔ การเกิดของศีล

ศีลจะเกิดขึ้นได้ ผู้ปฏิบัติก็ต้องอาศัยการสมาทานด้วยการงดเว้นอย่างเคร่งครัดซึ่งเรียกว่า วิริติ มีอยู่ ๓ ประการ คือ

๑) สัมปัตตวิริติ ได้แก่ เจตนางดเว้นซึ่งเกิดขึ้นในทันทีทันใด ที่ประจวบกับเหตุที่จะทำให้เกิดเสียศีล หมายความว่า ผู้ปฏิบัติเดิมไม่ได้ตั้งใจว่าจะรักษาศีล ไม่ได้สมาทาน แต่เมื่อพบกับเหตุที่ตนจะล่วงศีลได้ จึงคิดงดเว้นขึ้นมาในขณะนั้น เช่น เห็นกระต่ายที่พอจะฆ่าได้ แต่คิดสงสารจึงคิดเว้นไม่ฆ่า อย่างนี้ เป็นต้น

๒) สมาทานวิริติ ได้แก่ การงดเว้นด้วยการสมาทาน หมายความว่าเราตั้งใจไว้ก่อนว่าเราจะรักษาศีล ครั้นไปพบเหตุการณ์อันชวนให้ล่วงศีลได้ ก็ไม่ล่วง เช่น เพื่อนชักชวนให้ดื่มสุรามรัยก็ปฏิเสธการชักชวนของเพื่อน เพราะถือว่าตนเองได้สมาทานศีลไว้แล้ว จะล่วงก็เสียตาย กถวลีจะขาด จึงงดเว้นการล่วงศีล หรือการกระทำนั้น

๓) สมุจเจตวิริติ ได้แก่ การงดเว้นโดยเด็ดขาด หมายถึงการงดเว้นของท่านผู้สิ้นกิเลสที่เรียกว่า พระอรหันต์ ศีลห้าท่านผู้ปฏิบัติจะล่วงได้นั้นก็เพราะถูกครอบงำด้วยกิเลส จิตคิดในเรื่องที่ไม่ดีไม่งามทำให้อยากทำความคิด แต่พระอรหันต์ท่านละกิเลสได้แล้ว จึงหมดปัญหาที่จะทำผิดศีล เพราะฉะนั้นศีลของท่านจึงมีอยู่ตลอดเวลา ไม่มีเวลาขาด ทะดู ค่างพร้อย ไม่มีวันเศร้าหมองได้

ผู้วิจิตรรูปได้ว่าการรักษาศีลให้บริสุทธิ์อย่างเดียวกันก็สามารถทำให้เราเป็นคนดีได้แล้ว ถ้าบุคคลมีเจตนางดเว้นในกิจต่างๆอันไม่ดีไม่งามในฝ่ายอกุศลกรรม อย่างเคร่งครัดสิ่งที่ดีก็จะเกิดขึ้นกับตัวเรา และศีลก็เป็นความดีขั้นบาทฐานเบื้องต้นในการเข้าไปสู่การเจริญสมมติ ปัญญา

๓.๒.๕ ระดับของศีล

เมื่อศึกษาในเรื่องของศีลแล้วเราอาจจะมองได้หลายระดับ เกี่ยวกับหลักความประพฤติ ที่เป็นข้อควรเว้น หรือเจตนาเป็นเครื่องงดเว้นสำหรับควบคุมกาย วาจา อันเป็นบาทฐานแรกของการฝึกฝนพัฒนาจิตใจในขั้นของปุถุชนและก้าวเข้าสู่ปัญญาชน จนถึงระดับวิญญูชน ซึ่งเป็นบุคคลที่สมบูรณ์ด้วยปัญญามีความรอบรู้ มีสติปัญญาอยู่เป็นนิตย์ สามารถรู้เท่าทันตามความเป็นจริง ตามกระแสแห่งธรรมหมายถึง จะทำอะไรจะคิดสิ่งใดก็มีสติระลึกรู้ได้อยู่เสมอ บุคคลประเภทนี้อาจกล่าวได้ว่าจัดเป็นบุคคลที่ประเสริฐกว่าบุคคลอื่น ซึ่งอาจต้องเรียกว่า “อริยบุคคล” นั่นเอง

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ได้กล่าวถึงศีลเอาไว้ ๒ ระดับ คือ

- ๑) ระดับ โลกียศีล คือ ศีลของปุถุชนทั้งหมด
- ๒) ระดับ โลกุตตรศีล คือ ศีลของพระอริยเจ้า^{๓๖}

ในหัวข้อ “ศีล” นี้เราอาจแบ่งตามระดับของผู้ปฏิบัติได้เป็น ๔ ประเภท คือ

๑) คฤหัสถ์ศีล ข้อประพฤติปฏิบัติของบุคคลผู้อยู่ครองเรือน มี ๕ ข้อ เรียกว่า เบญจศีล คือ ข้อปฏิบัติสิ่งที่ไม่ควรเว้น และข้อที่ควรประพฤติควรนำมาปฏิบัติตามที่เรียกว่า เบญจธรรม นั่นเอง และศีล ๘ สำหรับอุบาสก อุบาสิกาที่รักษาศีลอุโบสถ แต่ในที่นี้จะได้กล่าวเฉพาะเบญจศีลและเบญจธรรมเท่านั้น ส่วนศีล ๘ ได้กล่าวเอาไว้แล้วก่อนหน้านี้

เบญจศีล หรือศีล ๕ ประการ สิ่งที่ไม่ควรเว้น ๕ อย่างได้แก่

- ๑) เว้นจากการฆ่าสัตว์
- ๒) เว้นจากการลักทรัพย์
- ๓) เว้นจากการประพฤติดินในกามารมณ์
- ๔) เว้นจากการพูดเท็จ
- ๕) เว้นจากการดื่มสุราเมรัย

เบญจธรรม หรือข้อควรนำมาปฏิบัติ ๕ ประการ ได้แก่

- ๑) มีเมตตากรุณา
- ๒) มีสัมมาอาชีวะ
- ๓) มีการสำรวมในกามารมณ์
- ๔) มีวาจาสัตย์
- ๕) มีสติระลึกรู้เสมอ

^{๓๖}มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรค ภาค ๑ ตอน ๑, อ้างแล้ว, หน้า ๖.

ดังนั้นผู้ปฏิบัติรักษาศีลพึงประพฤติปฏิบัติบุญธรรมควบคู่ไปด้วยจะเป็นการดี และอาจจัดเป็นคู่ๆ ให้เข้าใจได้ดังนี้ คือ

เว้นจากการฆ่าสัตว์	คู่กับ เมตตากรุณา
เว้นจากการลักทรัพย์	คู่กับ สัมมาอาชีวะ
เว้นจากการประพฤตินอกกามารมณ์	คู่กับ กามสังวร
เว้นจากการพูดเท็จ	คู่กับ สังขระวาจา
เว้นจากการดื่มสุราเมรัย	คู่กับ สติ

๒) อนุสัมปັນศีล ได้แก่ ข้อประพฤติปฏิบัติสำหรับวงเวียนผู้บรรพชาเป็นสามเณร มี ๑๐ ข้อ

๑) ภิกษุศีล ได้แก่ ข้อประพฤติปฏิบัติสำหรับวงเวียนของพระภิกษุ มี ๒๒๗ ข้อ และ

๔) ภิกษุณีศีล ได้แก่ ข้อประพฤติปฏิบัติสำหรับวงเวียนของพระภิกษุณี มี ๑๑๑ ข้อ

ในสามัญญผลสูตร ได้กล่าวถึงศีลเอาไว้ ๗ ระดับ คือ

๑) จุลศีล หมายถึงศีลเล็กน้อย ได้แก่ การงดเว้นจากการฆ่า การลักขโมย การเสพเมถุน การพูดคำเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อ การดูการละเล่น การขับร้องประโคมดนตรี เป็นต้น

๒) มัชฌิมศีล หมายถึง ศีลอย่างกลาง ได้แก่การจำแนกข้อวัตรดูอย่างละเอียดเป็นจำนวนมาก เช่น หมวดห้ามสะสมของที่ไม่ควรสะสมทุกชนิด การเล่นคะนองอานาจาร การพูดคุยด้วยดิริจฉานกลตาต่างๆ การพูดแข่งดีข่มขู่กัน การพูดชักส่อ เป็นต้น

๓) มหาศีล หมายถึง ศีลอย่างใหญ่ ได้แก่การห้ามดิริจฉานวิชาต่างๆ คือกิจที่สมณะไม่ควรทำ แสดงไว้เป็นหมวดๆ เช่น ห้ามมิให้เป็นหมอทำนาย โชคชะตาราตี หมอคู่ลักษณะสิ่งของต่างๆ หมอทำนายพระจันทร์พระอาทิตย์หรือดาวฤกษ์ หมอทำนายสภาพดินฟ้าอากาศว่าจะมีฝนตกชุกหรือฝนแล้ง หมอทำการแก้บน ทำการบวงสรวง หมอประกอบยา เป็นต้น^{๑๔}

พระธรรมปิฎก ท่านได้กล่าวถึงระดับของศีลไว้ในหนังสือพุทธธรรม มี ๒ อย่าง ได้แก่

๑) ศีลในระดับธรรม หรือระดับที่ยังเป็นธรรม อันหมายถึง ข้อแนะนำสั่งสอน หรือหลักความประพฤติที่แสดงออก และบัญญัติไปตามกฎธรรมคณาแห่งความดีความชั่ว ที่เราเรียกว่ากฎแห่งกรรมผู้ทำดีทำชั่ว หรือรักษาศีลละเมิดศีล ย่อมได้รับผลดีผลชั่วเองตามธรรมคาเหตุปัจจัย หรือตามกฎแห่งกรรมนั้น

^{๑๔}ที่.ถ. ๘/๑๐๓-๑๒๐/๕๕-๖๖.

๒) ศิลในระดับวินัย หรือในระดับที่เป็นวินัย อันหมายถึง แบบแผนข้อบังคับที่บัญญัติคือ วาหรือกำหนดขึ้นไว้ เป็นทำนองประมวลกฎหมาย ผู้ที่ละเมิดศีลระดับวินัยนี้ถือว่ามีความผิดตามกฎหมายของหมู่คณะที่วางไว้^{๙๙}

ดังนั้นการแบ่งระดับของศีลอาจแบ่งได้ตามความสูงต่ำได้ดังต่อไปนี้

ศีลระดับต้น ซึ่งได้แก่ ศีล ๕ เป็นศีลที่มนุษย์ทุกคนจะต้องรักษา หรือประพฤติปฏิบัติตาม อยู่เป็นเบื้องต้น เพราะทำให้มนุษย์ผู้ปฏิบัติเป็นคนที่มีจิตใจสูง คือเป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์ได้ ผู้ปฏิบัติให้ครบศีล ๕ ย่อมได้ชื่อว่าเป็น มนุษยธรรม คือผู้ที่รักษาศีล ๕ นั้นเอง

ศีลระดับกลาง ซึ่งได้แก่ ศีล ๘ หรืออุโบสถศีล เป็นศีลของอุบาสกอุบาสิกาที่ตั้งสมาทาน รักษาเป็นกรณีพิเศษในวันพระของทุกๆ เดือน นอกจากนี้ก็ยังมีสิกขาบทอีก ๑๐ ข้อ ของสามเณรก็ ยังจัดอยู่ในระดับนี้ เพราะอุบาสกอุบาสิกาอาจเลือกปฏิบัติได้เช่นกัน

ศีลระดับสูง ซึ่งได้แก่ ศีลของพระภิกษุมี ๒๒๗ สิกขาบท และภิกษุณี มี ๓๑๑ สิกขาบท ทั้งหมดนี้ยังได้แบ่งออกเป็นอีก ๓ ระดับ คือ จุลศีล มัชฌิมศีล และมหาศีล ดังได้กล่าวไว้แล้วในเบื้องต้น

๓.๒.๖ ประโยชน์ของการรักษาศีล

เมื่อมีเหตุที่ข้อมมีผลตามมานั้นด้วยเหตุนี้ผู้ปฏิบัติในการรักษาศีลข้อมมีอานิสงส์ ข้อม เป็น ไปในที่สุดคือความสุข “ผลของการรักษาศีลเมื่อกล่าวแล้วมีเพียงอย่างเดียว คือ ความไม่เคียดร้อนเป็นผล”^{๑๐๐}

ในที่จณิกาย มหาปริณิพพานสูตร ได้กล่าวอานิสงส์แห่งการรักษาศีลไว้ดังต่อไปนี้

อานิสงส์แห่งการรักษาศีล ๕ ประการ คือ

- ๑) ทำให้ไม่ประมาทในชีวิต
- ๒) เกียรติศัพท์อันดีย่อมพึงบังจรไป
- ๓) เป็นผู้องอาจแกกล้าในที่ประชุม
- ๔) เป็นผู้ไม่หลงลืมสติในกาลเวลา
- ๕) เมื่อตายแล้วข้อมไปเกิดในสุคติ

^{๙๙}พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับขยายความ, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๔๓๑.

^{๑๐๐}อ.ทสก. ๒๔/๑๑/๑๓๖.

ในอาภิงเขยบุตร ซึ่งเป็นสูตรว่าด้วยผลของการรักษาศีล มนุษย์ที่รักษาศีลให้บริบูรณ์ควร จะได้รับอานิสงส์ ๑๗ ประการ คือ

- ๑) เป็นที่รัก เป็นที่ชอใจ เป็นที่เคารพของเพื่อนพรหมจรรย์
- ๒) ใ้รับจิ๋ววิร บินขบาศ เสนาสนะ และคิถานปัจฉัยเกศขบวิจาร
- ๓) ใ้รับสักการะของเทวดาและมนุษย์
- ๔) ญูติและสายโลหิตผู้ล่งลับ ไปแล้วมีจิตเลื่อมใส
- ๕) เป็นผู้ข่มความไมอินดี และความอินดีต่างๆ ใ้
- ๖) เป็นผู้ข่มความกลัว และความขลาดใ้
- ๗) ใ้ฉฉานทั้ง ๔ ไมยากล้าบาก
- ๘) ใ้สัมผัสสวิมอกข์ด้วยกายที่ก้าวล่งรูปาวจรฉาน
- ๙) เป็นโสถาบัน เพราะหมคลิ่นสังโยชน์ ๓
- ๑๐) เป็นพระสกทาคามี เพราะลิ่นสังโยชน์ ๓ และระคะ โทสะ โมหะ
- ๑๑) เป็นโอบปาดิกสัตว์ เพราะลิ่นโอรัมภาคิขสังโยชน์ ปรีนัพพานในพรหมโลก
- ๑๒) บรรฤทธิวิธีหลายประการ เช่น คนเคียวเป็นหลายคน
- ๑๓) ใ้ฉฉินเสียง ๒ ชนิด คือ เสียงทิพย์ และเสียงมนุษย์ ทั้ง ไ้ล้และ ไ้กล ด้วยทิพยโสถ

อันบริสุทธิ

- ๑๔) สามารถรู้ใจของคนอื่น สัตว์อื่น ใ้
- ๑๕) ระลึกชาติก่อน ใ้เป็นอันมาก
- ๑๖) เห็นหมู่สัตว์ที่กำลังตายและเกิด ด้วยทิพยจักขุ
- ๑๗) ทำให้แจ้งซึ่งเจโควิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิ ใ้^{๔๐}

ในวิสุทธิมรรค ใ้กล่าวถึงอานิสงส์ของศีล ใ้ดังนี้

- ๑) เป็นที่พึงของกฤษบุตรในพระศาสนา หากขาดศีลเสียแล้วพวกกฤษบุตรก็จะขาดที่พึง
- ๒) ศีลข้อมชำระมลทินของสัตว์โลก ใ้คียิ่ง แม่น้ำคงคายมุนา เป็นต้นข้อมไม่อาจชำระ ใ้
- ๓) ศีลมีความเข็น ระงับความเร่าร้อนของสัตว์โลก ซึ่งลมเจือฝนหรือแก่นจันท์แดง

ส ร้อยคอกมูกดา แก้วมณีที่ระงับไม่ ใ้

๔) กถินของศีล ข้อมฟุ้งขจร ไป ใ้ทั่วสารทศทั้งทวนลม ตามลม ไม่มีกลิ่นใดเสมอ

๕) เป็นบันไดขึ้นสู่สวรรค์ หรือเป็นประตูเข้าสู่พระนครคือพระนิพพาน

๖) เป็นเครื่องประดับที่สวยงามของนักพรต แม้พระราชาผู้ประดับคกแต่งด้วยแก้ว

มูกดา และแก้วมณีก็ไม่งามเท่า

๑) ศิลปินกำจัดกัต่างๆ เช่น การดำเนินคดีตนเองได้ เป็นต้น
 ๒) ศิลปินทำให้มีชื่อเสียง และทำความร่ำรวยบันเทิงใจ ให้กับผู้มีศิลป์ได้ตลอดเวลา^๒
 และได้พรรณานานิสงส์ของศิลปินอีกคนหนึ่งว่า “กฤษทุ้งหลายผู้มีศิลป์บริบูรณ์” ย่อมได้รับ
 อานิสงส์ดังนี้ คือ

(๑) ศิลปินของกฤษทุ้งคหคตมกทินดีแล้ว การทรงบาตรและจิรวรของท่านรูปนั้น ย่อมเป็น
 กิริยาที่ นำเลื่อมใส บรรพชาของท่านก็มีผล

(๒) ททัชของกฤษทุ้งผู้มีศิลป์บริบูรณ์ ย่อมไม่หยั่งลงสู่กัมีความคิดเตียนตนเอง เป็นต้น
 คุงพระอาทิตย์ไม่ลงสู่ความมืดฉนั้น

(๓) กฤษทุ้งเมื่องาม ย่อมงามด้วยความถึงพร้อมแห่งศิลป์ คุงพระจันทร์เมื่องามในท้องฟ้า
 ย่อมงามด้วยความถึงพร้อมแห่งรัศมีฉนั้น

(๔) กลิ่นกายของกฤษทุ้งผู้มีศิลป์ ยังทำความชื่นบานแม้แก่เทวดาทุ้งหลาย จะกล่าวโยในกลิ่น
 ศิลเล่า กลิ่นแห่งศิลป์ย่อมครอบงำสมบัติแห่งคัรชาติทุ้งปวง ฟุ้งไปทั่วทศทัตมิได้ติดขัด

(๕) สักการะเมื่อน้อยอันทายกทำแล้วในท่านผู้มีศิลป์ย่อมเป็นการมีผลมาก เพราะฉนั้นผู้
 มีศิลป์จึงเป็นคุงภาชนะรองรับเครื่องบูชาและสักการะ

(๖) อาสวะทุ้งหลายอันเป็นไปในกฤษทุ้งธรรม ย่อมไม่เบียดเบียนท่านผู้มีศิลป์ ผู้มีศิลป์ย่อมชุด
 รากแห่งทุ้งกัอันเป็นไปในสัมปรายภพเสียได้

(๗) สบัตติโคในมนุษย์ และสบัตติโคในเทวดาสบัตติทุ้งสองฉนั้น เมื่อผู้มีศิลป์ถึงพร้อม
 ปรารณอายุ มิใช่เป็นสิ่งที่จะพึงได้ยากเลย

(๘) ใจของผู้มีศิลป์ถึงพร้อม ย่อมแล่นไปสู่พระนิพพานสบัตติ อันเป็นสบัตติที่สงบระงับ
 สุดยอดเป็นแท้

ในสิลลานุสสติ ได้กล่าวถึงอานิสงส์ของศิลปินดังนี้ คือ

๑) เป็นผู้มีความเคารพในสิกขา

๒) มีความประพฤติเหมาะสมไม่ประมาทในการปฏิบัติฉนการ

๓) ปราศจาก มีอัตตานุวาทกั (กัคือคนตดิตนเองได้) ปรานุวาทกั (คนอื่นตดิ) ทัณกั

(ถูกจับลงอาชญา) ทุคคิ (ตายไปแล้วไปทุคคิ)

๔) มีปกติเห็นเป็นกัโยในโทษทุ้งหลายมาตราว่าเล็กน้อย

๕) ได้ความไพบลุย์แห่งคุณมีศรัทธาเป็นอาทิ

๖) เป็นผู้มาก ไปด้วยปีติและปราโมช

๗) เมื่อยังไม่บรรลุดุณอันฉิ่งขึ้นไป

^๒ มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิฑูทธิมรรคแปล ภาค ๑ ตอน ๑, อย่างแล้ว, หน้า ๖.

๘) เธอยอมเป็นผู้มีสติเป็นที่ไปในเบื้องหน้า

ในลักษณะบุตร ได้กล่าวถึงอานิสงส์ของศีลที่ส่งผลถึงชาติหน้าไว้ดังต่อไปนี้ คือ

๑) ไม่มีข้าศึกภายใน คือ ราคะ โทสะ โมหะ หรือศัตรูภายนอกคือ สมณพราหมณ์ เทวดา มาร พรหม ใครๆ ในโลกนี้

๒) มีบิรवारมาก

๓) มีอายุยืนยาว

๔) ได้ของที่ควรบริโภคนประณีต มีรสอร่อยและได้น้ำที่ควรดื่ม

๕) มีบิรवारช่วยเหลือเป็นอย่างดี

๖) เป็นผู้เลิศยอด ประเสริฐ กว่าใครๆ ในโลก

๗) ได้รับปัจจัยเร็วพลัน

๘) เป็นเลิศยอดด้วยปัญญา

๙) มีผิวพรรณงามคั่งทอง ได้ผ้าเนื้อดี

๑๐) เป็นผู้มั่งคั่งร่ำรวย มีทรัพย์มาก

๑๑) ไม่เสื่อมจากศรัทธา ไม่เสื่อมจากศีล ไม่เสื่อมจากการฟังธรรม ไม่เสื่อมจากการเสวยสละ

ให้เป็น ไม่เสื่อมจากปัญญา ไม่เสื่อมจากอริยทรัพย์ทั้งปวง

๑๒) มีโรคน้อย มีความลำบากน้อย

๑๓) เป็นที่รักของมหาชนทั้งหลาย

๑๔) เป็นผู้นำของมหาชนทั้งหลาย

๑๕) เป็นที่ประพฤติดตามของมหาชนทั้งหลาย

๑๖) บริษัทไม่แตกแยกกัน มีความสามัคคีกัน

๑๗) มีวาจาเป็นที่รัก เป็นที่เชื่อถือของมหาชนทั้งหลาย

๑๘) ข้าศึกภายในคือ ราคะ โทสะ โมหะ หรือศัตรูภายนอกคือสมณพราหมณ์ เทวดา มาร

พรหม ใครๆ ในโลกนี้ ไม่อาจกำจัดได้

๑๙) มีทายาทมาก ทายาทมีจำนวนหลายพัน

๒๐) มีบิรवारสะอาดจากกิเลสเป็นจำนวนมาก^{๔๑}

ผู้วิจัยสรุปได้ว่า ผู้ปฏิบัติจะรักษาศีลประเภทอะไร ระดับไหนของบุคคลใด เมื่อเรานำมา ประพฤติปฏิบัติรักษาดีแล้ว ย่อมจะทำให้ผู้ปฏิบัติเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ คือความเป็นปกติสุขมีจิตใจ ที่บริสุทธิ์ได้ การรักษาศีลก็เพื่อมีจุดมุ่งหมายจะทำให้เกิดสมาธิได้ง่าย เป็นพื้นฐานแรกของ ผู้ปฏิบัติ เพื่อที่จะนำเข้าสู่ในขั้นสมาธิ อันเป็นความตั้งมั่นแห่งจิต จนสามารถนำไปสู่จุดหมายสูงสุด

^{๔๑}ที่.ปา. ๑๑/๕๑/๑๒๗- ๑๓๑.

ในพุทธปรัชญาเถรวาท คือปัญญาความรู้แจ้งเห็นจริงตามสภาวะธรรม การเข้าไปสู่เหตุแห่งความหลุดพ้นดับสิ้นกิเลสตัณหาทั้งปวง คือพระนิพพาน

๓.๒.๗ ความหมายของสมาธิ

สมาธิโดยทั่วๆ ไปแล้ว หมายถึง สภาวะจิตที่ตั้งมั่นกำหนดอยู่ในอารมณ์หนึ่งอารมณ์ใด หรือสิ่งหนึ่งสิ่งใด ไม่ซัดส่ายหรือไม่ฟุ้งซ่าน ไปกับสิ่งภายนอก มีความหนักแน่นเป็นบรรทัดฐาน อยู่ในอารมณ์หนึ่งเดียวในพุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในหลักคำสอนหลายแห่ง ในพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และคัมภีร์ปกรณ์วิชาการทางพระพุทธศาสนาที่ได้กล่าวเอาไว้ ถึงความหมายของคำว่า “สัมมาสมาธิ” ดังนี้

ในพระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปิณณาสก์ ได้ให้คำจำกัดความไว้ว่า “สัมมาสมาธิ” ได้แก่สมาธิตามแนวฉาน ๔ ไว้ดังนี้ คือ

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สัจจจากาม สัจจจากอกุศลธรรม บรรลุปฐมฉาน อันมีวิตกวิจารณ์ มีปีติและสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ ชอบบรรลุทุติยฉาน มีความท่องเที่ยวแห่งใจในภายในเป็นธรรมอันเอกคุณมีขึ้น เพราะวิตกวิจารณ์สงบไป ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิอยู่ เหนืออุเบกขา มีสติ มีสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย เพราะปีติสิ้นไป บรรลุจตุตถฉาน ที่พระอริยเจ้าทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้ได้ฉานนี้เป็นผู้มีอุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข ชอบบรรลุอุเบกขาเป็นเหตุให้มีสติบริสุทธิอยู่”^{๔๔}

ในพระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทส ได้ให้ความหมายของสมาธิไว้ดังนี้

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อริจิตตสิกขาเป็นไฉน? ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สัจจจากาม สัจจจากอกุศลธรรม บรรลุปฐมฉาน มีวิตกวิจารณ์ มีปีติและสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ เพราะวิตกวิจารณ์สงบไป บรรลุทุติยฉานอันมีความท่องเที่ยวแห่งจิตใจภายใน เป็นธรรมอันเอกคุณมีขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีปีติและสุข อันเกิดจากสมาธิอยู่ เพราะปีติสิ้นไป จึงมีอุเบกขา มีสติ มีสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุจตุตถฉาน ที่พระอริยเจ้าทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้ได้ฉานนี้เป็นผู้มีอุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข เพราะละสุขละทุกข์ ดับโสมนัสและโทมนัสก่อนๆ ได้ บรรลุจตุตถฉานอันไม่มีทุกข์ไม่มีสุข มีอุเบกขาเป็นเหตุให้มีสติบริสุทธิอยู่ จึงเรียกว่า อริจิตตสิกขา”^{๔๕} ในคัมภีร์อภิธรรม ได้ให้ความหมายของคำว่า “สัมมาสมาธิ” ไว้ว่า “สัมมาสมาธิ หมายถึงความตั้งอยู่แห่งจิต ความตั้งมั่นแน่วแน่แห่งจิต ความมั่นคงไปแห่งจิต ความไม่ส่ายไปส่ายมาแห่งจิต ความไม่ฟุ้งซ่านแห่งจิต ภาวะที่มีใจไม่สัด

^{๔๔}ม.ม. ๑๒/๑๔๕/๘๓.

^{๔๕}ข.ม. ๒๕/๔๖/๓๖.

ถ่าย ความสงบ (สมถะ) สมาธิทริยี่ สมาธิพละ สัมมาสมาธิ สมาธิสัมโพชฌงค์ ที่เป็นองค์แห่งมรรคห้าเนื่องในมรรคอันใด นี้เรียกว่า สัมมาสมาธิ” ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ได้ให้ความหมายของคำว่า “สมาธิ” ไว้ว่า “ความมีอารมณ์เดียวแห่งจิตที่เป็นฝ่ายกุศล เป็นสมาธิ และสมาธินั้นมีความไม่สัคสาขเป็นลักษณะ มีความกำจัดความสัคสาขเป็นรส มีความไม่หวั่นไหวเป็นปัจจุปัญฐาน และปทัฏฐานของสมาธินั้นคือความสุข”^{๔๖} ในอุทเทสสูตตร ได้ให้ความหมายของสมาธิไว้ว่า สมาธิ ได้แก่ ภาวะจิตที่มีอารมณ์เป็นหนึ่ง หรือมีอารมณ์เดียว^{๔๗} ในสมาธิภาวนาตามญาณนิตเทศ ได้ให้ความหมายเอาไว้ว่า สมาธิ ได้แก่ ภาวะจิตที่มีอารมณ์เป็นหนึ่งเดียว ไม่ฟุ้งซ่านหวั่นไหว หรือแต่ไปหาอารมณ์อื่น^{๔๘} ในวิสุทธิมรรค ให้คำจำกัดไว้ว่าสมาธิ ได้แก่ ความตั้งมั่นอย่างเต็มที่ และติดต่อกันของจิตและเจตสิก สมาธิ คือความตั้งมั่นแห่งจิต ความสำรวมใจให้แน่วแน่ เพื่อเพ่งเล็งในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง โดยพิจารณาอย่างเคร่งครัด เพื่อให้เกิดปัญญาเห็นแจ้งในสิ่งนั้น

สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน) ท่านได้อธิบายความหมายของคำว่า สมาธิ ไว้ว่า “สมาธิ หมายถึง การตั้งจิตและเจตสิก คือธรรมะที่เกิดขึ้นในจิตในอารมณ์เดียวสม่ำเสมอ และสมาธินั้นมีความ ไม่ฟุ้งซ่านเป็นลักษณะ มีการกำจัดความฟุ้งซ่านเป็นรสหรือเป็นกิง มีความไม่กระเพื่อมของจิตเป็นเครื่องปรากฏ มีสุขเป็นบรรทัดฐาน คือเหตุใกล้ นั่นเอง”^{๔๙}

ท่านพุทธทาสภิกขุ ท่านได้อธิบายความหมายของคำว่า สมาธิ ไว้ว่า สมาธิ หมายถึง “ความตั้งมั่น อัน ได้แก่การกำหนดไว้เฉพาะหรือแม้ที่สุดแต่การมีจิตมั่นคงแน่วแน่อยู่ หมายความว่า การทำจิตให้ไม่หวั่นไหว ไปตามอารมณ์ต่างๆ แต่ให้สงบด้วยการกำหนดในอารมณ์ที่เข้าไปกำหนดไว้เฉพาะหรือแม้ที่สุด แต่การมีจิตมั่นคงแน่วแน่อยู่ในความมุ่งหมาย หรือการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งติดต่อกันไม่เปลี่ยนแปลง ไม่มีอะไรมาแทรกแซง นั่นเอง”^{๕๐}

พระธรรมปิฎก (ประยูร ธมฺมปฺโต) ได้ให้ความหมายของคำว่า สมาธิ เอาไว้ว่า “สมาธิ หมายถึง ความตั้งมั่นของจิตหรือภาวะที่จิตแน่วแน่ต่อสิ่งที่กำหนด คำจำกัดความของสมาธิที่พบ

^{๔๖} มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๑ ตอน ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๒.

^{๔๗} อ.เอก. ๒๐/๓๗/๒๐๕.

^{๔๘} พ.ปฎิ. ๓๑/๓๕/๕๖.

^{๔๙} สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน), สมาธิในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑.

^{๕๐} พุทธทาสภิกขุ, ศึกษาธรรมอย่างถูกวิธี, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ๒๕๓๔), หน้า ๑๐๕.

เสมอคือ จิตต์สเสกคคตา หรือเรียกสั้นๆว่า เอกคคตา ซึ่งแปลว่า ภาวะจิตที่มีอารมณ์เป็นหนึ่ง ไม่ฟุ้งซ่านหรือส่ายไป”^{๕๐} และได้อธิบายความหมายของสมาธิไว้ในหนังสือ “สมาธิภาวนา” ของธรรมรักษาไว้ว่า “สมาธิ” คือความตั้งมั่นของจิต หรือภาวะที่จิตตั้งมั่น นี้เป็นคำแปลตามตัวอักษร แต่ความหมายของสมาธิที่ใช้ในที่ต่างๆไปหาได้จำกัดเพียงแค่ว่าแปลตามตัวหนังสือเท่านั้นไม่ เมื่อจิตตั้งมั่น นอกจากจิตจะแน่วแน่นอยู่กับสิ่งที่กำหนดแล้ว ยังมีคุณสมบัติหรือองค์ธรรมอื่นๆอีกหลายอย่างติดตามมา คือจะมีความเข้มแข็งหนักแน่นมั่นคง แก่ลวกกล้า ไม่หุดห่อถ้อยจะมีสติกำกับอยู่กับตัว ไม่ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยจะมีความสงบ เยือกเย็น สบายใจ มีความผ่อนคลาย เิบอ้มใจ ปลอดโปร่งผ่องใส และมีความสุข ภาวะจิตเช่นนี้พร้อมที่จะพัฒนาหรืออบรมปลูกฝังคุณธรรมทั้งหลาย เช่น เมตตา กรุณา คารวธรรม และความมีวินัย เป็นต้น พร้อมทั้งจะเรียนรู้และใช้ความคิดอย่างได้ผลดีทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจแจ่มแจ้งชัดเจนจนเข้าถึงญาณที่ยังรู้จักรธรรม”^{๕๑}

พระมหาดาว ฐานเมธี (คอกริง) ได้ให้ความหมายของคำว่า สมาธิ เอาไว้ว่า สมาธิ หมายถึง ภาวะจิตที่มีอารมณ์เดียว แน่วแน่นแต่อารมณ์เดียว ภาวะจิตที่กำหนดแน่วแน่นตั้งมั่นอยู่กับอารมณ์เดียว จนเป็นเอกคคตาแห่งจิต และภาวะจิตที่สงบตั้งมั่นไม่ส่ายไปมาไม่ฟุ้งซ่าน”^{๕๒}

บุญมี แท่นแก้ว ได้ให้ความหมายของคำว่า สมาธิ เอาไว้ว่า สมาธิ หมายถึง การรวมกระเสจจิตหรือทำให้ใจให้แน่วแน่นในสิ่งเดียว นึกคิดในสิ่งเดียว และให้จิตหยุดนิ่งอยู่ในจุดอารมณ์เดียว”^{๕๓}

สนธิ ศรีสำแดง ได้ให้ความหมายของคำว่า สมาธิ เอาไว้ว่า สมาธิ หมายถึง เครื่องมือในการทำงานให้ใจให้หนักแน่น ให้รู้จักตนเองมากขึ้น”^{๕๔}

สุวรรณ เพชรนิล ได้ให้ความหมายของคำว่า สมาธิ เอาไว้ว่า สมาธิ หมายถึง การพัฒนาด้านสภาพจิต บ่อเกิดของสภาพจิตที่เหมาะสม”^{๕๕}

^{๕๐} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับขยายความ, อ่างแก้ว, หน้า ๒๐.

^{๕๑} ธรรมรักษา, สมาธิภาวนา, (กรุงเทพมหานคร : รุ่งแสงการพิมพ์, ๒๕๓๐), หน้า คำนำ.

^{๕๒} พระมหาดาว ฐานเมธี (คอกริง), ธรรมภาคปฏิบัติ ๑, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา), ๒๕๔๔, หน้า ๑๒.

^{๕๓} บุญมี แท่นแก้ว, ความจริงของชีวิต, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๒), หน้า ๒๘.

^{๕๔} สนธิ ศรีสำแดง, พุทธศาสนากับหลักการศึกษา : ภาคทฤษฎีความรู้, อ่างแก้ว, หน้า ๘.

^{๕๕} สุวรรณ เพชรนิล, พุทธปรัชญาเบื้องต้น, อ่างแก้ว, หน้า ๘.

จากคำนิยามต่างๆ ผู้วิจัยสรุปความหมายของสมาธิได้ว่า สมาธิ หมายถึงสภาวะความบริสุทธิ์ แข่มชื่น ห่องใสของจิต ความตั้งมั่นความมั่นคงแข็งแรงของจิต ที่แน่วแน่นอยู่กับอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่ง หรือสภาวะความเป็นหนึ่งเดียวของอารมณ์

๓.๒.๘ ขอบเขตของสมาธิ

สมาธิในไตรสิกขา หรือ อริยจิตตสิกขาเป็นหลักธรรมอันสำคัญแก่ผู้ปฏิบัติเพื่อให้บรรลุถึงจุดมุ่งหมายตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท คือ สภาวะการดับกิเลสเหตุแห่งความทุกข์ทั้งหลาย ความดับสิ้น อันหมายถึง พระนิพพาน นั่นเอง สมาธิจึงเป็นภาวะจิตที่มีคุณภาพต่อผู้ปฏิบัติ การเจริญสมาธิ คือ การฝึกใช้อารมณ์เอาสิ่งใดสิ่งหนึ่งมาเป็นอารมณ์เป็นเครื่องมือในการกำหนดจิตให้สามารถอยู่กับอารมณ์หนึ่งเพียงอารมณ์เดียว ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่สัคสายไปตามอารมณ์ต่างๆ จนทำให้จิตถึงขั้นประณีตไปโดยลำดับ มีความสงบมั่นคงแน่วแน่นถึงขั้นอัปปนาสมาธิ เป็นสมาธิระดับสูงสุด ที่เรียกว่า ฉาน โดยทั่วไปนั้น “ฉาน” แบ่งออกเป็น ๒ ระดับใหญ่ และแบ่งย่อยออกไปอีกระดับละ ๔ รวมเป็น ๘ อย่าง เรียกว่าฉาน ๘ หรือสมาบัติ ๘ ดังต่อไปนี้คือ

๑) รูปฉาน ๔ ได้แก่

- ๑) ปฐมฉาน มืองค์ ๕ คือ วิตก วิจารณ์ ปิติ สุข เอกัคคตา
- ๒) ทุติยฉาน มืองค์ ๓ คือ ปิติ สุข เอกัคคตา
- ๓) ตติยฉาน มืองค์ ๒ คือ สุข เอกัคคตา
- ๔) จตุตถฉาน มืองค์ ๒ คือ อุเบกขา และเอกัคคตา^{๕๑}

๒) อรูปฉาน ๔ ได้แก่

- ๑) อากาสัญญาชยตนะ คือ ฉานที่กำหนดอากาสนอนันต์
- ๒) วิญญาณัญญาชยตนะ คือ ฉานที่กำหนดวิญญาณอนันต์
- ๓) อากิญจัญญาชยตนะ คือ ฉานที่กำหนดภาวะที่ไม่มีสิ่งใดๆ
- ๔) เนวสัญญานาสัญญาชยตนะ คือ ฉานที่กำหนดสิ่งใดๆ^{๕๒}

จะเห็นได้ว่าการกำหนดสมาธิด้วยวิธีใดก็ตาม โดยสาระสำคัญแล้วเพื่อฝึกฝนอบรมจิตให้มีความสงบแน่วแน่นมั่นคง ไม่สับสนุ่นวนายไปตามอารมณ์ต่างๆ มีความสดชื่นห่องใส เพื่อให้ผู้ปฏิบัติมีสุขภาพจิตที่ดี และมีสมรรถภาพในการทำงานที่ดีและใช้การได้ดีมีเหตุมีผล ในหลักของพุทธ ปรัชญาเถรวาทนั้นการทำสมาธิ เพื่อให้เกิดปัญญาความรู้แจ้ง รู้สิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง จนเข้าถึงสภาวะแห่งความดับสิ้นแห่งกองทุกข์ ความหลุดพ้นกิเลสต้นเหตุเป็นความสุขอันสูงสุด

^{๕๑}ที.ที. ๕/๕๐/๑๖.

^{๕๒}ที.ที. ๕/๔๕/๑๑-๑๔.

ในทุกทศนิกาย ปฏิสมภิกขมคุด ได้แสดงลักษณะของสมาธิเอาไว้ ๔ ประการ คือ

- ๑) ความปรากฏแห่งอารมณ์
- ๒) ความไม่ฟุ้งซ่านแห่งจิต
- ๓) ความตั้งมั่นแห่งจิต
- ๔) ความส่องแผ้วแห่งจิต^{๕๕}

ในทศนิกาย สีสันขรรค ได้แสดงลักษณะของสมาธิเอาไว้ ๘ ประการ ดังนี้ คือ ความตั้งมั่น, ความบริสุทธิ์, ความส่องใส, ความปลอดโปร่ง ไร้กังวล, ความปราศจากสิ่งมัวหมอง, ความนุ่มนวล, ความควรแก่งาน และความไม่หวั่นไหว^{๖๐}

ดังพุทธพจน์ที่ได้คร่ำไ้วดอนหนึ่งว่า สมาธิ ภิกขเว ภาเวต;สมาธิโต ภิกขเว ภิกขุ ชลาภูติ ปชานาติ ภิกขุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงเจริญสมาธิเถิด; ภิกขุทั้งหลาย ภิกขุผู้มีจิตใจตั้งมั่น (เป็นสมาธิ) ย่อมรู้ชัด (ซึ่งธรรมทั้งหลาย) ตามความเป็นจริง^{๖๐}

สมาธิ ความตั้งมั่น ความแน่วแน่มั่นไม่หวั่นไหวต่ออารมณ์ที่เกิดขึ้น ผู้ปฏิบัติจะทำให้สมาธิเกิดขึ้นจึงต้องมีการฝึกอบรมอยู่เสมอ ในที่นี้ผู้วิจัยจะได้อธิบายเหตุที่ทำให้สมาธิเกิดตามที่ได้ศึกษาค้นคว้าจากหนังสือ ดังต่อไปนี้คือ

- ๑) โยนิโสมนสิกาโร คือ ใส่ใจโดยอุบายอันแยบคาย มีความเพียร มีสติ มีสัมปชัญญะ
- ๒) พหุติกาโร คือ ฝึกฝนอบรมอยู่บ่อยๆ
- ๓) วตุวิสทกิริยตา คือ ทำวัตถุภายนอกและภายในให้สะอาดแล้วจึงนั่งกรรมฐาน
- ๔) อินทริยสมคุดปฏิบัติปาพนา คือ ปรับปรุงอินทรีย์ ๕ ให้สม่ำเสมอ
- ๕) นิमितตกุสตา คือ ฉลาดในการแก่นิมิต

๖) ปคฺคณฺหนตา คือ ยกจิตในสมัยที่ควรยก เช่น สมัยใดจิตหลุดฟุ้งก็ยกเพราะความเพียร ย่อหย่อนเกินไป สมัยนั้นต้องยกจิตขึ้น โดยเจริญธัมมวิจยธัมโพชฌงค์ ปิติธัมโพชฌงค์ อุเบกขาธัมโพชฌงค์ สมาธิจะดีขึ้น

๗) นิคฺคณฺหนตา คือ ข่มจิตในสมัยที่ควรข่ม คือสมัยใดจิตฟุ้งซ่าน สมัยนั้นต้องข่มจิตด้วยโพชฌงค์

๘) สมฺปหํสฺนตา คือ ให้จิตราเริงในสมัยที่สมควรให้ราเริง คือสมัยใดจิตหมกความเข้มข้นยินดี หมกความเพลิดเพลินเพราะปัญญาน้อย หรือเพราะไม่ได้ความสุขอันเกิดแต่ความสงบ

^{๕๕} พ.ป. ๓๑/๓๕๖/๑๔๗.

^{๖๐} ที.ส. ๕/๒๗๕/๒๖๕.

^{๖๐} ส.ข. ๑๗/๑๗/๒๗.

สมัยนั้นพึงยังจิตให้สังเวชพิจารณาสังเวควัตถุ วัตถุเป็นที่ตั้งแห่งความสังเวชสลดใจ ๘ อย่าง คือ ชาติทุกข์ ชราทุกข์ พยาธิทุกข์ มรณทุกข์ นิรยทุกข์ เปตตทุกข์ อสุรกายทุกข์ และศิริจรรย์ทุกข์ เมื่อเห็นสังเวควัตถุแล้วเกิดความเบื่อหน่ายอยากพ้นจากทุกข์ จึงได้ปฏิบัติกรรมฐาน

๕) อหฺมเปกฺขตา คือ วางเฉยในสมัยที่ควรวางเฉย คือในสมัยใดจิตอาศัยสัมมาปฏิบัติ ไม่หุดหู่ไม่ฟุ้งซ่านมีความแช่มชื่น เป็นไปสม่ำเสมอค้ำเนิน ไปสู่ทางแห่งความสงบ ในสมัยนั้นโยคีบุคคลไม่ต้องงนขวยพวยขามในการยก ในการข่มและให้ร่าเริง ควรวางเฉย

๑๐) อสมาหิตบุคคลปริวชฺชนตา คือ เว้นบุคคลผู้มีใจไม่ตั้งมั่น คือ เว้นให้ไกลห่างจากบุคคลผู้มีใจฟุ้งซ่าน ไม่ปฏิบัติถึงอุปรจาสมาธิหรืออัปนาสมาธิ

๑๑) สมาหิตบุคคลเสวนตา คือ คบหาสมาคมกับบุคคลผู้มีจิตตั้งมั่น คือเข้าไปหา เข้าไปคบค้าสมาคมกับบุคคลผู้มีจิตตั้งมั่นด้วยอุปรจาสมาธิหรืออัปนาสมาธิ

๑๒) ฌานวิโมกฺขปจฺจวกฺขณตา คือ พิจารณาฌาน ๒ คือ

(๑) อารัมมณูปนิชฌาน เข้าเพ่งกสิน ๑๐ อสุภะ ๑๐ และอนุสสติ ๑๐ อย่างใดอย่างหนึ่งเป็นอารมณ์

(๒) ถักขณูปนิชฌาน คือ เข้าเพ่งรูปนามเป็นอารมณ์ และพิจารณาวิโมกข์ ๗ คือ ผู้เจริญวิปัสสนากรรมฐาน ถึงสังขานุโลมิกญาณแล้ว พระไตรลักษณ์ปรากฏชัด อริยสัจ ๔ ก็ปรากฏชัด วิโมกข์ ๗ คือ

(๑) ถ้าอนิจจังปรากฏชัด ชื่อว่า อนิมิตตวิโมกข์

(๒) ถ้าทุกขังปรากฏชัด ชื่อว่า อัปมิตตวิโมกข์

(๓) ถ้าอนัตตาปรากฏชัด ชื่อว่า สุนฺณตวิโมกข์

๑๓) ตทสมุตฺตตา คือ น้อมใจไปตามอารมณ์นั้นๆ คือตั้งใจกำหนดรู้ตามสติปัญญา ๔ นั้นเอง^{๒๒}

จากข้อดังกล่าวที่ได้อธิบายมา ผู้ปฏิบัติควรศึกษาให้เข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง ในการฝึกอบรมเจริญสมาธิ เพื่อให้เกิดความชำนาญในการปฏิบัติได้ถูกต้อง สมาธิจึงจะได้ผลดียิ่งๆขึ้นไปโดยลำดับ และข้อมให้เกิปัญญาคามรู้ชัด ความรู้รอบ ร้อย่างแจ่มแจ้งตามความเป็นจริง ส่งผลให้ถึงจุดหมายสูงสุด ในพุทธปรัชญาเถรวาท

^{๒๒} พระมหาตาว ฐานเมธี (คอกิ่ง), ธรรมภาคปฏิบัติ ๑, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, ๒๕๔๔), หน้า ๑๐-๑๑.

๓.๒.๘ ประเภทของสมาธิ

จะกล่าวได้ว่าสมาธิความตั้งมั่นของจิต ความแน่วแน่นมั่นคงของจิตที่ไม่ซัดส่ายไปส่ายมา ความตั้งมั่นอยู่กับอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่ง หรือสภาวะของอารมณ์ที่เป็นหนึ่งเดียวของอารมณ์นั้น สมานนั้นเราสามารถแบ่งออกเป็นประเภท หรือเป็นอย่างไรก็ได้หลายประเภท เพื่อให้เข้าใจแจ่มแจ้งชัดเจนดังจะได้แยกเป็นประเภทของสมาธิไว้ดังนี้

สมาธิ ๒ ประเภท^{๖๓} แบ่งออกได้ ๔ กลุ่ม ได้แก่

กลุ่มที่ ๑

อุปจารสมาธิ คือ สมาธิที่ใกล้จะแน่วแน่น จวนจะตั้งมั่นดีแล้ว

อัปนาสมาธิ คือ สมาธิที่แน่วแน่น มีจิตตั้งมั่นดีแล้ว สามารถกำจัดนิวรณ์ได้

กลุ่มที่ ๒

โลกียสมาธิ คือ สมาธิที่อยู่ในระดับต่ำ

โลกุตตรสมาธิ คือ สมาธิระดับสูง สามารถบรรลุขั้นอริยผล

กลุ่มที่ ๓

สัมปติกสมาธิ คือ เอกัคคตาใน ๒ ฌานในจตุกนัย ใน ๓ ฌานในปัญจกนัย

นิปติกสมาธิ คือ เอกัคคตาในฌาน ๒ ที่เหลือ

กลุ่มที่ ๔

สุขสทหตะ คือ เอกัคคตาใน ๓ ฌานในจตุกนัย ใน ๔ ฌานในปัญจกนัย

อุเบกขาสทหตะ คือ เอกัคคตาในฌานที่เหลือ

สมาธิ ๓ ประเภท^{๖๔} แบ่งออกได้ ๔ กลุ่ม ได้แก่

กลุ่มที่ ๑

อย่างพรหม คือ สมาธิที่สัทก่าได้

อย่างกลาง คือ สมาธิที่อบรมแล้ว ยังไม่คืนัก

อย่างประณีต คือ สมาธิที่อบรมดีแล้วถึงความเป็นวิถี

กลุ่มที่ ๒

สวิตักกสวิตจารสมาธิ คือ สมาธิที่ยังมีวิตกวิจารณ์ เป็นสมาธิของผู้เข้าปฐมฌาน

^{๖๓} มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๑ ตอน ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๓.

^{๖๔} เรื่องเดียวกัน.๓

- อวิตกกถิการมัตตสมาธิ คือ สมาธิไม่มีวิตก แต่มีวิจารณ์ เป็นสมาธิของผู้เข้าทุติย
 ฌาน
- อวิตกกถิการมัตตสมาธิ คือ สมาธิไม่มีทั้งวิตกและวิจารณ์เป็นสมาธิของผู้เข้าตติยฌาน
- กลุ่มที่ ๓
- ปีติสหระคตสมาธิ คือสมาธิที่เกิดพร้อมปีติ เป็นสมาธิของผู้เข้าปฐมฌานและทุติย
 ฌาน
- สุขสหคตสมาธิ คือสมาธิที่เกิดพร้อมด้วยสุข เป็นสมาธิของผู้เข้าตติยฌาน
- อุpekขาสหคตสมาธิ คือสมาธิที่เกิดพร้อมด้วยอุpekขา เป็นสมาธิของผู้เข้าจตุตถฌาน
- กลุ่มที่ ๔
- ปริตตสมาธิ คือ สมาธิอันนับเนื่องในรูปฌานและอรุปฌาน
- มหัคคตสมาธิ คือ สมาธิของบุคคลผู้ดำรงมั่นอยู่ใน
- อัปปมาณสมาธิ คือ ที่เกิดร่วมกับอริยมัคคจิต
- สมาธิ ๔ ประเภท^{๒๕} แบ่งออกได้ ๖ กลุ่ม ได้แก่
- กลุ่มที่ ๑
- ทุกขาปฏิบัติพาทันธาภิญญาสมาธิ คือ สมาธิที่มีปฏิบัติพาทันธาทั้งรู้ช้า
- ทุกขาปฏิบัติพาทิจปภาภิญญาสมาธิ คือ สมาธิที่มีปฏิบัติพาทันธาแต่รู้เร็ว
- สุขาปฏิบัติพาทันธาภิญญาสมาธิ คือ สมาธิที่สบายแต่รู้ช้า
- สุขาปฏิบัติพาทิจปภาภิญญาสมาธิ คือ สมาธิที่มีปฏิบัติพาทันธาด้วยรู้เร็วด้วย
- กลุ่มที่ ๒
- ปริตตปริตตารัมมณสมาธิ คือ สมาธิที่ไม่คล่องและไม่ไฉ่ขยายอารมณ์
- ปริตตอัปปมาณารัมมณสมาธิ คือ สมาธิที่ไม่คล่องแต่ขยายอารมณ์
- อัปปมาณปริตตารัมมณสมาธิ คือ สมาธิที่คล่องแต่ไม่ไฉ่ขยายอารมณ์
- อัปปมาณอัปปมาณารัมมณสมาธิ คือ สมาธิที่คล่องและไฉ่ขยายอารมณ์
- กลุ่มที่ ๓
- องค์แห่งปฐมฌาน มีองค์ ๕ ได้แก่ วิตก วิจารณ์ ปีติ สุข และสมาธิ
- องค์แห่งทุติยฌาน มีองค์ ๓ ได้แก่ ปีติ สุข สมาธิ
- องค์แห่งตติยฌาน มีองค์ ๒ ได้แก่ สุข สมาธิ
- องค์แห่งจตุตถฌาน มีองค์ ๒ ได้แก่ สมาธิ และอุpekขา

^{๒๕} มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๑ ตอน ๒, อ้างแล้ว, หน้า ๔

กลุ่มที่ ๔

หानภคยสมาธิ คือ สมาธิเป็นไปในส่วนแห่งความเสื่อม
 ฐิติภคยสมาธิ คือ สมาธิเป็นไปในส่วนแห่งความติดแน่น
 วิเสสนภคยสมาธิ คือ สมาธิเป็นไปในส่วนแห่งคุณวิเศษ
 นิพเพชภคยสมาธิ คือ สมาธิเป็นไปในส่วนแห่งอันแทงทะลุสังขาร

กลุ่มที่ ๕

กามาวจรสมาธิ คือ สมาธิในกามภูมิ โดยละทิ้งนิวรรณ์แต่ละอย่างในนิวรรณ์ ๕
 รูปาวจรสมาธิ คือ สมาธิในรูปภูมิ เป็นสมาธิของผู้อยู่ในนิวรรณ์ ๔
 ปาวจรสมาธิ คือ สมาธิในอรุภูมิ คือสมาธิที่บรรลุได้โดยอาศัยความพอใจ
 อปริชาปนสมาธิ คือ สมาธิเป็นโลกุตตร

กลุ่มที่ ๖

คันทสมาธิ คือ สมาธิมีคันทะเป็นอธิบดี
 วิริยสมาธิ คือ สมาธิมีวิริยะเป็นอธิบดี
 จิตตสมาธิ คือ สมาธิมีจิตเป็นอธิบดี
 วิมังสาสมาธิ คือ สมาธิมีวิมังสาคือปัญญาเป็นอธิบดี
 สมาธิ ๕ ประเภท^{๖๖} ได้แก่

องค์แห่งปฐมฌาน มืองค์ ๕ ได้แก่ วิตก วิจาร ปิติ สุข และสมาธิ
 องค์แห่งทุติยฌาน มืองค์ ๔ ได้แก่ วิจาร ปิติ สุข และสมาธิ
 องค์แห่งตติยฌาน มืองค์ ๓ ได้แก่ ปิติ สุข และสมาธิ
 องค์แห่งจตุตถฌาน มืองค์ ๒ ได้แก่ สุข และสมาธิ
 องค์แห่งปัญจฌาน มืองค์ ๒ ได้แก่ อุเบกขา และสมาธิ

จากการได้ศึกษาค้นคว้าและอธิบายมาดังกล่าว ผู้วิจัยอาจสรุปได้ว่า สมาธิตามที่ได้กล่าวมา
 มี ๒ ประเภท คือ

๑) ชั้นโลกิยสมาธิ ได้แก่ สมาธิที่อยู่ในขั้นระดับต่ำ เป็นสมาธิของพุทธศาสนิกชนทั่วไป
 สำหรับนำไปใช้ในการศึกษาเล่าเรียนในทางโลกทุกอย่าง และการนำไปประกอบกิจกรรมต่างๆ
 เพื่อประโยชน์สุขในสังคมปัจจุบัน การประกอบอาชีพไปในทางสุจริต มีสติมั่นคง ไม่ประมาทมัว
 เมสามารถสร้างความสุขให้เกิดขึ้นได้ในชีวิตประจำวัน

^{๖๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔.

๒) ชั้นโลกุตตรสมาธิ ได้แก่ สมาธิที่อยู่ในขั้นระดับสูง มีความมั่นคงแน่วแน่ของจิตเพราะสามารถทำให้เกิดปัญญาความรู้แจ้ง อันถือได้ว่าเป็นสมาธิของพระอรหันต์ของผู้หมดกิเลส และสามารถบรรลุถึงความหลุดพ้นความทุกข์ และสามารถกำจัดกิเลสสิ่งที่เป็นเครื่องร้อยรัดทั้งปวงได้

๓.๒.๑๐ การเกิดของสมาธิ คือ การทำจิตให้สงบ การวางใจพอดี ตั้งใจเกินไปมากเกินไปเลยไป ปล่อยเกินไปมันก็ไม่ถึง เพราะขาดความพอดี ธรรมดาจิตเป็นของไม่อยู่นิ่ง เป็นของมีกิริยาไหวตัวอยู่เรื่อย ฉะนั้นจิตใจของเราจึงไม่มีกำลัง

การทำจิตใจของเราให้มีกำลัง กับการทำกายของเราให้มีกำลังมันต่างกัน การทำกายให้มีกำลังก็คือ การออกกำลังกาย ทำการบริหาร มีการกระโดด การวิ่ง นี่คือการออกกำลังกายให้มีกำลัง การทำจิตใจให้มีกำลังก็คือ ทำจิตให้สงบ ไม่ใช่ทำจิตให้คิดนั่นคิดนี่ไปต่างๆ ให้อยู่ในขอบเขตของมัน เพราะว่าจิตของเรานั้นไม่เคยได้สงบ

องค์ประกอบของความสงบ

คำว่า “จิตสงบ” นั้นไม่ใช่ว่าไม่มีอะไรมันต้องมี มีความสงบครอบอยู่ ท่านกล่าวถึงองค์ของความสงบชั้นแรกว่า หนึ่งมีวิตก หนึ่งมีปิติ หนึ่งมีสุข หนึ่งมีสมาธิ แล้วก็มีวิจาร์ณ คือพิจารณาตามอารมณ์ที่เกิดขึ้นมา ต่อไปจะมีปิติคือ ความยินดีในสิ่งที่เราวิตกไปนั้น ในสิ่งที่เราวิจาร์ณไปนั้น จะเกิดปิติคือความยินดี ซาบซึ้งอยู่โดยเฉพาะของมันแล้วก็มีสุข สุขอยู่ไหน สุขอยู่ที่การวิตก สุขอยู่ในการวิจาร์ณ สุขอยู่กับความอิมใจ สุขอยู่กับอารมณ์ เหล่านี้แหละ แต่ว่ามันสุขอยู่ในความสงบ วิตกก็วิตกอยู่ในความสงบ วิจาร์ณก็วิจาร์ณอยู่ในความสงบ ความอิมใจก็อยู่ในความสงบ สุขก็อยู่ในความสงบ ทั้งสี่อย่างนี้เป็นอารมณ์อันเดียว อย่างที่ห้า คือ เอกัคคตา ห้าอย่างแต่เป็นอันเดียวกัน คือทั้งห้าอย่างนี้เป็นอารมณ์ แต่มีลักษณะอยู่ในขอบเขตอันเดียวกัน คือเมื่อจิตสงบ วิตกก็มี วิจาร์ณก็มี ปิติก็มี สุข ก็มี เอกัคคตาก็มี ทั้งหมดนี้เป็นอารมณ์เดียวกัน

คำว่าอารมณ์เดียวกันนั้น ทำไมจึงมีหลายอย่างหมายความว่า มันจะมีหลายอาการที่ข้างมัน เพราะอาการทั้งหลายเหล่านั้น จะมารวมอยู่ในความสงบอันเดียวกัน ไม่ฟังชาน ไม่รำคาญ เหมือนกับว่ามีคน 5 คน แต่ลักษณะของคนทั้ง 5 คนนั้นมีอาการเดียวกัน คือจะมีอารมณ์ทั้ง 5 อารมณ์ เมื่ออารมณ์อันนั้นอยู่ในลักษณะนี้ ท่านเรียกว่า “องค์” องค์ของความสงบ ท่านไม่ได้เรียกว่าอารมณ์ ท่านเรียกว่า วิตก วิจาร์ณ ปิติ สุข เอกัคคตารมณ์ สิ่งทั้งหลายเหล่านี้ ไม่เป็นอารมณ์ ตามธรรมดาท่านจึงจัดว่าเป็นองค์ของความสงบมีอาการอยู่ 5 อย่าง คือวิตก วิจาร์ณ ปิติ สุข เอกัคคตา ไม่มีความรำคาญ วิตกอยู่ก็ไม่รำคาญ วิจาร์ณอยู่ก็ไม่รำคาญ มีปิติก็ไม่รำคาญ มีความสุขก็ไม่รำคาญ จิตจึงเป็นอารมณ์เดียวที่อยู่ในสิ่งทั้ง 5 นี้จับรวมกันอยู่ เรื่องจิตสงบชั้นแรกจึงเป็นอย่างนั้น

ถ้าหากว่าเรามีความสงบมั่นก็มีถึง 5 สิ่งนี้เป็นบริวารอยู่ แต่เป็นบริวารในความสงบ อันนี้เป็นเบื้องต้นของมัน ขณะที่จิตเราสงบอยู่ในขั้นนี้ ชอบมีนิมิตทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกายและทางจิต มันชอบเป็นแต่ผู้ทำสมาธิจับไม่ค่อยถูกว่า “มันหลับไหม? ก็ไม่ใช่” “มันฝันไปหรือ? ก็ไม่ใช่” “ไม่ใช่อะไรทั้งนั้น มันเป็นอาการเกิดมาจากความสงบครั้งๆ กลางก็ได้ บางทีก็แจ่มใสเป็นธรรมดา บางทีก็คลุกคลีไปกับความสงบบ้าง กับอารมณ์ทั้งหลายบ้าง แต่อยู่ในขอบเขตของมัน

อย่างไรก็ตามบางคนทำสมาธิยาก เพราะอะไร เพราะจริตแปลกเขา แต่ก็ทำสมาธิ แต่ก็ไม่นั่งหนักแน่น ไม่ได้รับความสบายเพราะสมาธิ แต่จะได้รับความสบายเพราะปัญญา เพราะปัญญาความคิด เห็นความจริงของมันแล้วก็แก้ปัญหาถูกต้อง เป็นประเภทปัญญาวิมุตไม่ใช่เจโตวิมุต มันจะมีความสบายทุกอย่างที่จะได้เกิดขึ้นเป็นหนทางของเรา เพราะปัญญาสมาธิมันน้อย คล้ายๆกับว่าไม่ต้องนั่งสมาธิ พิจารณา “อันนั้นเป็นอะไรหนอ” แล้วแก้ปัญหาอันนั้นได้ทันที เลยสบายไปเลยสงบลักษณะผู้มีปัญญาต้องเป็นอย่างนั้นทำสมาธินี้ไม่ค่อยได้ง่ายและไม่ค่อยดีด้วย มีสมาธิแต่เพียงเฉพาะเลี้ยงปัญญาให้เกิดขึ้นมาได้ โดยมากอาศัยปัญญา เช่นสมมติว่า ทำนากับทำสวน เราอาศัยนามากกว่าสวน หรือทำนากับทำไร่ เราจะได้อาศัยนามากกว่าไร่ ในเรื่องของเรา อาริย์ของเรา และการภาวนาของเราที่เหมือนกัน มันจะได้อาศัยปัญญาแก้ปัญหา แล้วอย่างนั้น ธรรมดาก็เป็นไปอย่างนั้น มันต่างกัน

สรุป การเกิดสมาธิก็มาจากการฝึกสมาธิโดยเริ่มต้นจากความผ่อนคลายทั้งร่างกายและจิตใจ แล้วค่อยฝึกกลมกลายใจให้ยาวและลึก พร้อมกับคำภาวนา เมื่อใจสงบดีแล้วก็มาฝึกเพ่งกสิณ

๓.๒.๑๑ ระดับของสมาธิ

ในระดับของสมาธินั้นผู้ปฏิบัติมีความแน่วแน่อยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีอารมณ์หนึ่งอารมณ์เดียวโดยไม่หวั่นไหวซัดส่ายไปส่ายมา การเจริญสมาธินั้นก็จะละเอียดประณีตยิ่งขึ้นไปโดยลำดับ ในคัมภีร์พระไตรปิฎกได้กล่าวสมาธิไว้เพียง ๒ ระดับ คือ อุปจารสมาธิ และอัปปนาสมาธิ

ในคัมภีร์ชั้นอรุทธกาล ได้จัดสมาธิออกเป็น ๓ ระดับ^{๖๙} คือ

๑) ขณิกสมาธิ ได้แก่ สมาธิที่เกิดชั่วขณะหนึ่งแล้วก็หายไปสมาธิระดับนี้จะเกิดแก่ผู้ปฏิบัติทั่วไป

ในคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสา เรียกสมาธิในระดับนี้ว่า “มุลสมาธิ” ซึ่งแปลว่าสมาธิขั้นมูลฐานหรือสมาธิขั้นแรก ซึ่งผู้ปฏิบัติจะต้องเจริญให้ได้เสียก่อน จึงจะเจริญสมาธิในระดับสูงขึ้นไปได้

^{๖๙} นิตฺย.อ. ๑/๑๕๘.

๒) อุปจารสมาธิ ได้แก่ สมาธิที่ได้รับการพัฒนามาจากมุตสมาธิหรือฌณสมาธิ มีกำลังแก่กล้ากว่าฌณสมาธิ สามารถทำลายนิวรณ์ได้แล้ว แต่ยังไม่แนบสนิทหรือยังไม่มั่นคงพอ

๓) อัปปนาสมาธิ ได้แก่ สมาธิที่ได้รับการพัฒนามาจากอุปจารสมาธิ มีกำลังแก่กล้าสามารถกำจัดนิวรณ์ได้อย่างเด็ดขาด เป็นสมาธิในฌานมีความมั่นคงไม่หวั่นไหวกับอารมณ์ที่มากระทบ

นอกจากนี้ยังมีในพระสูตรต่างๆ^{๒๔} ที่ยังมีการจัดลักษณะหรือสภาพของสมาธิตามวิธีการต่างๆ ดังจะกล่าวไว้ต่อไปนี้

๑) จัดตามลักษณะการกำหนดพิจารณาไตรลักษณ์ข้อที่ให้บรรลุถึงความหลุดพ้นไว้เป็น ๓ ลักษณะ คือ

๑.๑) สุกขมุตสมาธิ ได้แก่ สมาธิที่เกิดจากการพิจารณาเห็นความว่าง ได้แก่วิปัสสนาปัญญา ที่ให้ถึงความหลุดพ้นด้วยการกำหนดคณัตถลักษณะ

๑.๒) อนิมิตตสมาธิ ได้แก่ สมาธิที่เกิดจากการพิจารณาธรรมว่าไม่มีนิมิตหรือเครื่องหมาย ซึ่งถึงได้แก่วิปัสสนาปัญญาที่ให้ถึงความหลุดพ้น ด้วยการกำหนดคณินิจาลักษณะ

๑.๓) อัปป์มิตตสมาธิ ได้แก่ สมาธิที่เกิดจากการพิจารณาธรรมที่ไม่เป็นที่ตั้งของความปรารถนา หรือเป็นที่ตั้งของกิเลส อันได้แก่วิปัสสนาปัญญาที่ให้ถึงความหลุดพ้นด้วยการกำหนดทุกขลักษณะ

สมาธิทั้ง ๓ ลักษณะนี้ จัดได้ว่าเป็นวิปัสสนาสมาธิ เพราะทำให้ถึงความหลุดพ้นจากกิเลสด้วยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาธรรม

๒) จัดตามลักษณะขององค์ฌาน

๒.๑) สวิตกกถวิจาร์สมาธิ ได้แก่ สมาธิในปฐมฌานที่ยังมีวิตกวิจาร์

๒.๒) อวิคคกวิจาร์มัตตสมาธิ ได้แก่ สมาธิในทุติยฌานที่ไม่มีวิตกมีเพียงวิจาร์ (ตามลักษณะการแบ่งฌานเป็น ๕ ระดับ ตามแนวอภิธรรม)

๒.๓) อวิคคกอวิจาร์สมาธิ ได้แก่ สมาธิในทุติยฌาน (ตามลักษณะการแบ่งฌานเป็น ๔ ระดับ ตามแนวพระสูตร) ที่ไม่มีวิตกและไม่วิจาร์

ลักษณะของสมาธิข้อที่ ๓ นี้ ได้แก่สมาธิในฌานที่ ๒ ที่ ๓ และที่ ๔ ตามลักษณะการแบ่งฌานเป็น ๔ ระดับ ตามแนวพระสูตร ส่วนในอภิธรรม ได้แก่ฌานที่ ๓ ที่ ๔ และที่ ๕

จะเห็นได้ว่าสมาธิทั้ง ๓ ระดับ จะเป็นเครื่องหนุนนำปัญญาตามแต่ผู้ปฏิบัติจะสามารถปฏิบัติได้ตามกำลังสติปัญญาของตน และขึ้นอยู่กับการศึกษาอบรมอยู่บ่อยๆ จนทำให้เกิดความ

^{๒๔}ที.ปา. ๑๑/๒๑๘/๒๑๑.

ชำนาญในการทำสมาธิ คือการรู้จักกำหนดจิตเข้าออกได้ จนเกิดความเคยชินในการปฏิบัติ เพื่อความรู้แจ้งแห่งธรรมทั้งหลายทั้งปวง

๓.๒.๑๒ ประโยชน์ของการเจริญสมาธิ

การฝึกอบรมเจริญสมาธิ ตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทประโยชน์ที่จะได้รับในเบื้องต้น คือจิตของผู้ปฏิบัติย่อมมีความสงบเยือกเย็น แน่วแน่นมั่นคงมีพลังอำนาจสูงกว่าผู้ไม่ได้ปฏิบัติ สามารถจะเรียนรู้หรือทรงจำเรื่องราวต่างๆ ได้อย่างรวดเร็วและแม่นยำ และสามารถวิเคราะห์สืบสาวหาสาเหตุต่างๆ เพื่อความสงบสุขของหมู่คณะ ในการทำงานให้บรรลุตามจุดประสงค์ตามที่ได้ตั้งเอาไว้ ในการบริหารองค์การต่างๆ นอกจากนี้ยังเป็นปัจจัยให้ได้รับความสุขพิเศษที่สุด ในพุทธปรัชญาเถรวาทขึ้นไป คือความหลุดพ้นจากอำนาจของกิเลสตัณหา เครื่องร้อยรัดสิ่งทั้งหลายทั้งปวงได้

ในสมาธิสูตร อังคุตตรนิกาย ปัญจนินบาต ได้กล่าวถึงประโยชน์ของการฝึกสมาธิไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลายพวกเธอจงเจริญสมาธิมีคุณอัน ไม่มีประมาณ เป็นผู้มีปัญญารักษาตัว มีสติเฉพาะหน้าอยู่เถิด เมื่อเธอเจริญสมาธิมีคุณอัน ไม่มีประมาณ เป็นผู้มีปัญญารักษาตัว มีสติอยู่เฉพาะหน้าอยู่ญาณทั้ง ๕ ประการ ย่อมเกิดขึ้นเฉพาะคนนั้นเทียว อัน ได้แก่

๑) ญาณย่อมเกิดขึ้นเฉพาะคนนั้นเทียว “สมาธินี้ย่อมให้เกิดความสุขในปัจจุบันด้วยมีสุขเป็นวิบากต่อไปด้วย”

๒) ญาณย่อมเกิดขึ้นเฉพาะคนนั้นเทียว “สมาธินี้ย่อมเป็นธรรมอันประเสริฐปราศจากอาภิส”

๓) ญาณย่อมเกิดขึ้นเฉพาะคนนั้นเทียว “สมาธินี้อันคนเลวเสพไม่ได้”

๔) ญาณย่อมเกิดขึ้นเฉพาะคนนั้นเทียว “สมาธินี้ย่อมละเอียดยประณีตได้ด้วยความสงบระงับ บรรลุได้ด้วยความเป็นธรรมเอกผุดขึ้น มิใช่บรรลุได้ด้วยการข่มธรรมที่เป็นข้าศึก หรือห้ามกิเลสด้วยจิตอันเป็นสังขาร (เครื่องปรุงแต่ง)”

๕) ญาณย่อมเกิดขึ้นเฉพาะคนนั้นเทียว “เรามีสติให้เข้าถึงสมาธินี้ มีสติออกจากสมาธินี้”

ในวิสุทธิมรรคได้กล่าวถึงผลของการบำเพ็ญสมาธิไว้ ๔ อย่าง คือ

(๑) มีทิฐฐธรรมสุขวิหาร คือ เป็นวิธีการพักผ่อนอย่างสุขสบายในปัจจุบัน ข้อนี้เป็นอานิสงส์ของสมาธิขั้นอัปปนาสมาธิ คือ สมาธิระดับฌาน เป็นสมาธิสำหรับพระอรหันต์ ผู้ทำกิจเพื่อความหลุดพ้นเสร็จสิ้นแล้ว คือไม่ต้องใช้ฌานบรรลุภูมิใดๆ อีกต่อไป มีพุทธพจน์เกี่ยวกับเรื่องนี้คือ “ธรรมคือปฐมฌานนี้ เราไม่กล่าวว่า เป็นธรรมเครื่องขัดเกลา ในวินัยของพระอริยะ เรากล่าวว่าเป็นธรรมเครื่องอยู่เป็นสุขในอรรถภาพนี้ ในวินัยของพระอริยะ”^{๖๔}

^{๖๔} ม.ม. ๑๒/๑๐๒/๕๒.

(๒) มีวิปัสสนาเป็นอานิสงส์ คือ เป็นปทัฏฐานแห่งวิปัสสนา ข้อนี้เป็นผลของสมาธิขั้น อธิปนาสมาธิก็ได้ หรือขั้นอุปจาระสมาธิก็ได้แต่ไม่แน่ชัดนัก ผลของสมาธิข้อนี้สำหรับพระเสขะ และปุถุชนมีพุทธพจน์เกี่ยวกับเรื่องนี้คือ “ภิกษุทั้งหลายเธอทั้งหลายจงเจริญสมาธิ ภิกษุมิจิตตั้งมั่น แล้ว ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริง”^{๑๐}

(๓) มีอภิญญาเป็นอานิสงส์ คือ เป็นปทัฏฐานแห่งอภิญญา ข้อนี้เป็นอานิสงส์ของสมาธิ ขั้น อธิปนาสำหรับผู้ที่สมาบัติ ๘ แล้ว เมื่อต้องการอภิญญาอาจทำให้เกิดขึ้นได้ มีพุทธพจน์ เกี่ยวกับเรื่องนี้คือ “เราน้อมจิตไปเฉพาะเพื่อทำให้แจ้งด้วยอภิญญา ซึ่งธรรมอันพึงทำให้แจ้งด้วย อภิญญาใดๆ ก็ดี เธอก็บรรลุความเป็นผู้แจ้งเพื่อทำให้ประจักษ์ได้ ในอภิญญาสังกัณณิยธรรมนั้น ที่เดียว ในเมื่อเหตุที่จะให้ได้อภิญญามีพร้อมอยู่”^{๑๑}

(๔) มีภพพิเศษเป็นอานิสงส์ คือทำให้ได้ภพพิเศษ คือเกิดในภพที่ดีที่สุด ข้อนี้เป็นผลของ สมาธิขั้นอธิปนาสมาธิ สำหรับปุถุชนผู้ได้ฌานแล้ว และฌานไม่ได้เสื่อมไป ทำให้เกิดในพรหม โลก มีพุทธพจน์เกี่ยวกับเรื่องนี้คือ บุคคลทั้งหลายบำเพ็ญปฐมฌาน อันยังเป็นปริตรกุตได้แล้ว ดายไปได้กำหนดที่ไหน ตอบว่าได้กำหนดร่วมกับพวกเทพเหล่าพรหมปริตัสสา”^{๑๒}

ในอภิธรรมปิฎก วิภังคปกรณ์ ได้กล่าวถึงผลของผู้เจริญจตุตถฌานว่าอาจได้ไปเกิดในที่ ต่างๆ ดังนี้ว่า ผู้เจริญจตุตถฌาน บางคนไปเกิดเป็นพวกเทวดาเหล่าสัตยญญัตว์ บางคนไปเกิดเป็น พวกเทวดาชั้นเวฬุผลา บางคนไปเกิดเป็นพวกเทวดาชั้นอวิหา บางคนไปเกิดเป็นพวกเทวดาชั้นอ ดิปปา บางคนไปเกิดเป็นพวกเทวดาชั้นสุทัสสา บางคนไปเกิดเป็นพวกเทวดาชั้นสุทัสสี บางคนไป เกิดเป็นพวกเทวดาชั้นอนิฏฐะ บางคนไปเกิดเป็นพวกเทวดาผู้เข้าถึงอากาศานัญจายตนภพ บาง คนไปเกิดเป็นพวก เทวดาผู้เข้าถึงวิญญาณัญจายตนภพ บางคนไปเกิดเป็นพวกเทวดาผู้เข้าถึง อากัญจัญจายตนภพ บางคนไปเกิดเป็นพวกเทวดาผู้เข้าถึงแนวสัตยญญาณสัตยญญาตนภพ เพราะ อารมณ์ต่างกัน เพราะมโนการต่างกัน เพราะพื้นที่จะต่างกัน เพราะปณิธิต่างกัน เพราะอธิโมกข์ ต่างกัน เพราะอธินหารต่างกัน เพราะปัญญาต่างกัน”^{๑๓}

เราอาจจะกล่าวได้ว่า การได้ภพพิเศษนั้นไม่ถือว่าเป็นผลสูงสุดของสมาธิ เนื่องจากว่าจะได้ ไปเกิดในภพอันสูงสุดตามระดับของฌานที่ได้ แต่ถ้ามีกรรมชั่ว เมื่อหมดกุศลกรรมที่ทำให้ไปเกิด ในภพอันสูงแล้ว ก็อาจตกลงสู่ทุคติได้ ดังข้อความในพระอภิธรรมปิฎก วิภังคปกรณ์ ได้กล่าวไว้ว่า

^{๑๐} ส.ข. ๑๓/๒๓/๑๓.

^{๑๑} อ.จ.ติ. ๒๐/๕๔๒/๒๔๒-๒๔๓.

^{๑๒} อ.ภ.วิ. ๓๕/๑๑๐๗/๕๑๓.

^{๑๓} อ.ภ.วิ. ๓๕/๑๑๐๗/๕๑๓.

เหล่าสัตว์ที่มีอำนาจแห่งบุญส่งเสริม ไปแล้วสู่กามภพ และรูปภพ หรือแม้ไปสู่ภวัคคพรหม ย่อมกลับไปสู่ภคตอีกได้ เหล่าสัตว์มีอายุยืนถึงเพียงนั้นก็ยังจุติเพราะสิ้นอายุ ภพ ใหนๆ ชื่อว่า เทียง ไม่มี สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ได้ตรัสไว้เป็นอย่างนี้ เพราะฉะนั้นแล เหล่านักปราชญ์ผู้มีปัญญาเฉลียวฉลาดรอบคอบ คำนึงถึงความจริงข้อนี้ จึงเจริญมรรคอันอุดม เพื่อพ้นจากขรามรณะ ครั้นเจริญมรรคอันบริสุทธ์สะอาด ซึ่งมีปกติยังสัตว์ให้ข้งถึงพระนิพพานแล้ว ย่อมเป็นผู้ไม่มีอาสวะปรินิพพาน เพราะกำหนดรู้อาสวะทั้งปวงฉะนี้แล^{๘๔}

๕) นิโรธเป็นอนิสงส์ ทำให้เข้านิโรธสมาบัติได้ ข้อนี้เป็นผลของสมาธิขั้นอัปปนา สำหรับพระอรหันต์หรือพระอนาคามี ผู้ที่ได้สมาบัติ ๘ แล้ว ทำให้เสวยความสุขอยู่ได้ โดยไม่มีจิตคลอเวลา ๗ วัน เรื่องนี้พระสารีบุตรกล่าวไว้ว่า ปัญญาในความเป็นผู้มีอำนาจ ด้วยความเป็นผู้ประกอบด้วยพละ ๒ ด้วยความระงับสังขาร ๓ ด้วยญาณจริยา ๑๖ และด้วยสมาธิจริยา ๕ เป็นนิโรธสมาปัตติญาณ^{๘๕}

ในสมาธิสูตร อังคตกรนิกาช จตุกกนิบาต ได้กล่าวถึงผลของสมาธิภาวนา ๔ ประการ คือ

- (๑) สมาธิที่เจริญทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่ออยู่เป็นสุขในปัจจุบัน
- (๒) สมาธิที่เจริญทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อได้ เฉพาะซึ่งญาณทัสสนะ
- (๓) สมาธิที่เจริญทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อสติสัมปชัญญะ
- (๔) สมาธิที่เจริญทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นอาสวะ^{๘๖}

ในมหาปรินิพพานสูตร ได้แสดงอนิสงส์ของการฝึกสมาธิไว้ว่า “สมาธิอันศีลอบรมแล้ว ย่อมมีผลใหญ่ มีอนิสงส์ใหญ่ ปัญญาอันสมาธิอบรมแล้ว ย่อมมีผลใหญ่ มีอนิสงส์ใหญ่ จิตอันปัญญาอบรมแล้ว ย่อมหลุดพ้นจากอาสวะ โคชชอบ คือกามาสวะ อวิชชาสวะ”^{๘๗}

ผู้ปฏิบัติที่มีจิตเป็นสมาธิมีความมั่นคงแน่วแน่ จนสามารถปฏิบัติให้เกิดความชำนาญในการเข้าออกจากสมาธิ ที่เรียกว่า “วสี” เมื่อเกิดความชำนาญไปเป็นลำดับขั้นที่เรียกว่า “ฉาน” สมาธิหรือฉานที่แก่กล้าแล้วก็จะเกิดวิชา ๓ ประการ คือ

- (๑) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ได้แก่ วิชาคือความระลึกชาติได้
- (๒) จุตูปปาตญาณ ได้แก่ วิชาคือความรู้การเวียนว่ายตายเกิดของสัตว์ทั้งปวง
- (๓) อาสวักขณญาณ ได้แก่ วิชาคือปัญญาที่ทำให้หลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง

^{๘๔} อภ.วิ. ๓๕/๑๑๐๗/๕๑๘.

^{๘๕} พ.ป. ๓๑/๒๒๕/๒๐.

^{๘๖} อ.จตุกก. ๒๑/๔๑/๔๔.

^{๘๗} ที.ม. ๑๐/๗๗/๗๕.

นอกจากนี้ผลจากการบำเพ็ญสมาธิยังสามารถได้วิชา ๘ ประการ คือ

(๑) วิปัสสนาญาณ คือ ความรู้แจ้งเห็นจริงตามสภาวธรรม พิจารณาเห็นสังขารทั้งปวงตามไตรลักษณ์

(๒) มโนมิทธิญาณ คือ มีฤทธิ์ทางใจ คือเนรมิตกายอื่นนอกจากกายนี้

(๓) อิทธิวิริญาณ คือ สามารถแสดงฤทธิ์ต่างได้

(๔) ทิพยโสตญาณ คือ มีหูทิพย์

(๕) เจโตปริยญาณ คือ มีคาทิพย์

(๖) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ คือ ระลึกชาติหนหลังได้เป็นอันมาก

(๗) จตุปปาทญาณ คือ ทายใจคนอื่นได้

(๘) อาสวักขยญาณ คือ ทำอาสวะคือกิเลสทั้งหลายให้สิ้นไปได้^{๑๘}

ในอภิธรรมปิฎก ได้แสดงอนิสงส์ของผู้เจริญสมาธิจนได้ฌานสมาบัติไว้ว่า เมื่อรักษาฌานสมาบัตินั้นไม่ให้เสื่อม หลังจากตายแล้วก็จะไปเกิดในพรหมโลกชั้นต่างๆ ตามระดับหรือชั้นของฌาน ตามหลักฐานที่ปรากฏในอภิธรรม^{๑๙} ดังนี้ คือ

ก. ชั้นรูปฌาน คือ ผู้ที่เจริญสมาธิจนได้รูปฌาน ๔ จะไปเกิดในพรหมโลกชั้นรูปภพตามลำดับของฌานต่ำ - สูง ดังนี้

๑) ผู้เจริญสมาธิได้ปฐมฌานอย่างสามัญ จะไปเกิดในพรหมโลกชั้นพรหมปาริสัชชาภูมิ (ภูมิหรือที่อยู่ของพรหมผู้เป็นบริวารของมหาพรหม) อายุของพรหมในชั้นนี้ประมาณ ๑ ใน ๑ ของมหากัป

๒) ผู้เจริญสมาธิได้ปฐมฌานอย่างสามัญจะไปเกิดในพรหมโลกชั้นพรหมปุโรหิตาภูมิ (ภูมิหรือที่อยู่ของพรหมผู้ประเสริฐ คือเป็นปุโรหิตของมหาพรหม) อายุของพรหมในชั้นนี้ประมาณ ครึ่งมหากัป

๓) ผู้เจริญสมาธิได้ปฐมฌานอย่างประณีต จะไปเกิดในพรหมโลกชั้นมหาพรหมภูมิ (ภูมิหรือที่อยู่ของท้าวมหาพรหม) อายุของพรหมในชั้นนี้ประมาณ ๑ ของมหากัป

๔) ผู้เจริญสมาธิได้ทุติยฌานอย่างสามัญ จะไปเกิดในพรหมโลกชั้นปริตรดาภาภูมิ (ภูมิหรือที่อยู่ของพรหมผู้มีรัศมีน้อยกว่าพระพรหมผู้มีศักดิ์สูงกว่าตน) อายุของพรหมในชั้นนี้ประมาณ ๒ มหากัป

^{๑๘} ที.ลี้. ๘/๑๓๑-๑๓๘/๓๒-๓๖.

^{๑๙} อภิ.วิ. ๓๕/๑๑๐๗/๕๗๐-๕๗๒.

๕) ผู้เจริญสมาธิได้หุติขณอย่างกลาง จะไปเกิดในพรหมโลกชั้นอัปมาณากาภูมิ (ภูมิหรือที่อยู่ของพรหมผู้มีรัศมีมากหาประมาณมิได้) อายุของพรหมในชั้นนี้ประมาณ ๔ มหากัป

๖) ผู้เจริญสมาธิได้หุติขณอย่างประณีต จะไปเกิดในพรหมโลกชั้นอภักตราภูมิ (ภูมิหรือที่อยู่ของพรหมผู้มีรัศมีประกายรุ่งโรจน์) อายุของพรหมในชั้นนี้ประมาณ ๘ มหากัป

๗) ผู้เจริญสมาธิได้หุติขณอย่างสามัญ จะไปเกิดในพรหมโลกชั้นปริตตสุภาภูมิ (ภูมิหรือที่อยู่ของพรหมผู้มีความสง่างามแห่งรัศมีข้งน้อย) อายุของพรหมในชั้นนี้ประมาณ ๑๖ มหากัป

๘) ผู้เจริญสมาธิได้หุติขณอย่างกลาง จะไปเกิดในพรหมโลกชั้นอัปมาณสุภาภูมิ (ภูมิหรือที่อยู่ของพรหมผู้มีความสง่างามแห่งรัศมีมากหาประมาณมิได้) อายุของพรหมในชั้นนี้ประมาณ ๓๒ มหากัป

๙) ผู้เจริญสมาธิได้หุติขณอย่างประณีต จะไปเกิดในพรหมโลกชั้นสุกภิกหาภูมิ (ภูมิหรือที่อยู่ของพรหมผู้มีความสง่างามแห่งรัศมีที่ชานออกสลับกันไป) อายุของพรหมในชั้นนี้ประมาณ ๖๔ มหากัป

๑๐) ผู้เจริญสมาธิได้จตุตถขณอย่างสามัญ จะไปเกิดในพรหมโลกชั้นเวหัพผลาภูมิ (ภูมิหรือที่อยู่ของพรหมผู้ได้รับผลแห่งขณอย่างไพบูลย์) อายุของพรหมในชั้นนี้ประมาณ ๕๐๐ มหากัป

๑๑) ผู้เจริญสมาธิได้จตุตถขณ และเจริญสัญญาวิราคกาวนา (เจริญความคลายกำหนดในสัญญา) จะไปเกิดในพรหมโลกชั้นอัสัญญิตตดาภูมิ (ภูมิหรือที่อยู่ของพรหมผู้ไม่มีสัญญา) อายุของพรหมในชั้นนี้ประมาณ ๘๐๐ มหากัป

๑๒) ผู้เจริญสมาธิได้จตุตถขณ และเจริญสัญญาวิปัสสนากาวนาจนได้สำเร็จเป็นพระอริยบุคคลชั้นอนาคามี ประเภทมีอินทรีย์คือศรัทธา (สัทธินทรีย์) แก่กล้า จะไปเกิดในพรหมโลกชั้น อวิหาสุททราวาสภูมิ (ภูมิหรือที่อยู่อันบริสุทธิ์ของพรหมผู้เป็นพระอริยบุคคลชั้นอนาคามี) อายุของพรหมในชั้นนี้ประมาณ ๑,๐๐๐ มหากัป

๑๓) ผู้เจริญสมาธิได้จตุตถขณ และเจริญสัญญาวิปัสสนากาวนาจนได้สำเร็จเป็นพระอริยบุคคลชั้นอนาคามี ประเภทมีอินทรีย์คือความเพียร (วิริอินทรีย์) แก่กล้า จะไปเกิดในพรหมโลกชั้นอติปาสุททราวาสภูมิ (ภูมิหรือที่อยู่อันบริสุทธิ์ของพรหมผู้เป็นพระอริยบุคคลชั้นอนาคามีผู้ไม่มีความเคียดรอน) อายุของพรหมในชั้นนี้ประมาณ ๒,๐๐๐ มหากัป

๑๔) ผู้เจริญสมาธิได้จตุตถขณ และเจริญสัญญาวิปัสสนากาวนาจนได้สำเร็จเป็นพระอริยบุคคลชั้นอนาคามี ประเภทมีอินทรีย์คือสติ (สตินทรีย์) แก่กล้า จะไปเกิดในพรหมโลกชั้น

สุทฺตสาลุททาวาสกฺกมฺ (กฺกมฺหรือที่อยู่อันบริสุทฺธิ์ของพรหมผู้เป็นพระอริยบุคคลชั้นอนาคามีผู้มี
ความเห็นแจ่มใส) อายุของพรหมในชั้นนี้ประมาณ ๔,๐๐๐ มหากัป

๑๕) ผู้เจริญสมาธิได้จตุตถฌาน และเจริญสัญญาวิปัสสนากาวานจนได้สำเร็จเป็น
พระอริยบุคคลชั้นอนาคามี ประเภทมีอินทรียคือสมาธิ (สมาธินทรีย) แก่กล้า จะไปเกิดในพรหม
โลกชั้น สุทฺตสาลุททาวาสกฺกมฺ (กฺกมฺหรือที่อยู่อันบริสุทฺธิ์ของพรหมผู้เป็นพระอริยบุคคลชั้นอนาคามีผู้
มีความเห็นแจ่มใสมากกว่า) อายุของพรหมในชั้นนี้ประมาณ ๘,๐๐๐ มหากัป

๑๖) ผู้เจริญสมาธิได้จตุตถฌาน และเจริญสัญญาวิปัสสนากาวานจนได้สำเร็จเป็น
พระอริยบุคคลชั้นอนาคามี ประเภทมีอินทรียคือปัญญา (ปัญญินทรีย) แก่กล้า จะไปเกิดในพรหม
โลกชั้น อกนิฏฺฐสาลุททาวาสกฺกมฺ (กฺกมฺหรือที่อยู่อันบริสุทฺธิ์ของพรหมผู้เป็นพระอริยบุคคลชั้นอนาคามี
ผู้ทรงคุณวิเศษโดยไม่มีความเป็นรองใคร) อายุของพรหมในชั้นนี้ประมาณ ๑๖,๐๐๐ มหากัป

ข. อนุปฌาน คือผู้เจริญสมาธิจนได้อนุปฌาน ๔ จะไปเกิดในพรหมโลกชั้นอนุภพ
ตามลำดับของฌาน ดังนี้

๑) ผู้เจริญสมาธิได้อนุปฌานที่ ๑ (อากาธานัญญาชตนะ) จะไปเกิดในพรหมโลกชั้น
อากาธานัญญาชตนะกฺกมฺ (กฺกมฺหรือที่อยู่ของอนุภพพรหมผู้ได้ฌานโดยอาศัยการพิจารณาอากาศว่าไม่มีที่
สิ้นสุดเป็นอารมณ์) อายุของอนุภพพรหมในชั้นนี้ประมาณ ๒๐,๐๐๐ มหากัป

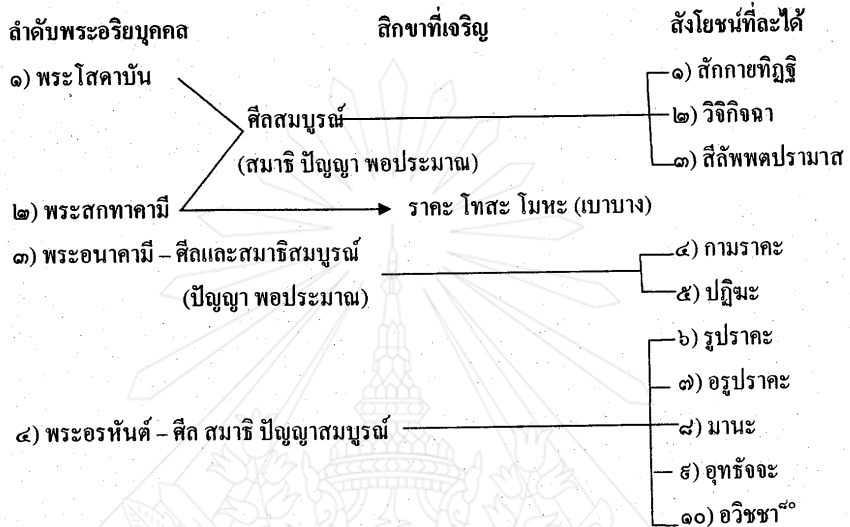
๒) ผู้เจริญสมาธิได้อนุปฌานที่ ๒ (วิญญานัญญาชตนะ) จะไปเกิดในอนุภพพรหมชั้น
วิญญานัญญาชตนะกฺกมฺ (กฺกมฺหรือที่อยู่ของอนุภพพรหมผู้ได้ฌานโดยอาศัยการพิจารณาวิญญาณว่าไม่มีที่
สิ้นสุดเป็นอารมณ์) อายุของอนุภพพรหมในชั้นนี้ประมาณ ๔๐,๐๐๐ มหากัป

๓) ผู้เจริญสมาธิได้อนุปฌานที่ ๓ (อากิญจัญญาชตนะ) จะไปเกิดในอนุภพพรหมชั้น
อากิญจัญญาชตนะกฺกมฺ (กฺกมฺหรือที่อยู่ของอนุภพพรหมผู้ได้ฌานโดยอาศัยการพิจารณาว่าอะไร น้อยนิด
ก็ไม่มี) อายุของอนุภพพรหมในชั้นนี้ประมาณ ๖๐,๐๐๐ มหากัป

๔) ผู้เจริญสมาธิได้อนุปฌานที่ ๔ (เนวสัญญานาสัญญาชตนะ) จะไปเกิดในอนุภพพรหมชั้น
เนวสัญญานาสัญญาชตนะกฺกมฺ (กฺกมฺหรือที่อยู่ของอนุภพพรหมผู้ได้อนุปฌานโดยอาศัยการพิจารณาว่ามี
ก็ไม่ใช่ ไม่มีก็ไม่ใช่) อายุของอนุภพพรหมในชั้นนี้ประมาณ ๘๔,๐๐๐ มหากัป

เราจะเห็นได้ว่าผู้ที่เจริญสมาธิอย่างเคร่งครัดจนได้ฌานสมาบัติ หลังจากที่ได้ตายไปแล้วจะ
ไปเกิดในภพภูมิต่างๆ ตามแต่ระดับหรือชั้นของฌานที่ตนได้ อายุของพรหมแต่ละชั้นนั้นขึ้น
ชวามากบางครั้งพระพุทธเจ้าตรัสรู้ในโลกนี้ผ่านไปแล้วหนึ่งองค์ (พุทธธันครหนึ่ง) พรหมนั้นก็ยังไม่
จุติ (เคลื่อน) จากภพภูมิที่ตนเกิด ดังนั้นผู้มีหวังมรรค ผล นิพพาน จึงไม่พึงพอใจอยู่เพียงแต่ฌาน
สมาบัติ

ผู้วิจัยจะได้แสดงโครงสร้าง เพื่อให้เห็นถึงการที่พระอริยบุคคลแต่ละระดับชั้นที่เจริญไตรสิกขาและละสังโยชน์แต่ละประเภทได้ ดังจะ ได้แสดงต่อไปนี้



ผู้วิจัยอาจกล่าวได้ว่า การเจริญสมาธินั้น นอกจากจะมุ่งให้เกิดความสงบทางด้านจิตใจแล้ว ยังทำให้เกิดปัญญาความรู้แจ้ง ยังผลให้ใช้ปัญญาพิจารณาธรรมให้ถึงความหลุดพ้น ในพุทธปรัชญาเถรวาทได้ และยังให้ได้รับผลประ โยชน์อีกมากมายในชีวิตประจำวัน ไม่ว่าจะเป็นผลประโยชน์ทางด้านการศึกษเล่าเรียน การทำกิจกรรมต่างๆ ด้านการรักษาสุขภาพร่างกาย และสมรรถภาพทางจิตเป็นสำคัญรวมถึง โรคภัยไข้เจ็บต่างๆ การเจริญสมาธิจึงเป็นประ โยชน์ต่อผู้ปฏิบัติ ในการรักษาสุขภาพจิตใจเป็นสำคัญ ดังนั้นผู้เจริญสมาธิควรฝึกอบรมปฏิบัติอยู่เสมอเป็นประจำ ย่อมจะเป็นการดีต่อตนเอง และยังเกื้อหนุนให้ผู้ปฏิบัติได้บรรลุธรรมสูงขึ้นไปอีก ดังพุทธพจน์ได้กล่าวไว้ว่า

“มโนปฺพพฺงคฺมา ฌมฺมา	มโนเสฏฺฐา มโนมยา
มนฺสา เจ ปสฺนุเนน	ภาสติ วา โรติ วา
คโต นํ สุขมเนวติ	ฉายา ว อณุปายินี

^{๑๐}พิสิฐุ เจริญสุข, คู่มือการอบรมสมาธิ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, จัดพิมพ์ครั้งแรก ๒๕๔๒), หน้า ๑๕๔.

แปลว่า ทุกอย่างมีใจเป็นหัวหน้า
เมื่อใครมีใจฟ่องใส
ความสุขจะตามเขาไป

มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จแล้วด้วยใจ
จะพูดก็ตาม จะทำก็ตาม
ดูเงาไปตามตัว ฉะนั้น

๓.๒.๑๓ ความหมายของปัญญา

มนุษย์มีปัญญาเป็นเครื่องนำพาไปสู่ความสำเร็จในชีวิต เพราะการดำเนินชีวิตการทำงานต่างๆ จะประสบผลสำเร็จได้นั้นต้องใช้ปัญญาในการพิจารณาที่มุ่งแก้ปัญหาด้วยเหตุและผล ดังนั้นจึงจะสำเร็จลงได้

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ได้ให้ความหมายของปัญญาไว้ว่า “วิปัสสนาญาณอันสัมปยุตด้วยกุศลจิตเป็นปัญญา”^{๕๑} และได้แยกความหมายให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างสัญญา วิญญาณ และปัญญาว่า “สัญญา เหมือนทารกไร้เดียงสา เห็นกองกหาปณะ ก็รู้แค่ความแปลก ขาว สั้น สี่เหลี่ยมกลม วิญญาณ เหมือนชาวบ้านรู้ว่า เป็นอะไร ใช้สอยอย่างไร ปัญญา เหมือนกับเหรียญกษาปณ์ มีความสามารถแยกแยะว่าเหรียญใดแท้หรือปลอมอย่างไร”^{๕๒} “ปัญญา คือ ความรอบคอบ ญาณ การวิจัยธรรม การจำแนก การกำหนดหมาย การวิจัยที่เป็นการศึกษาอันชำนาญและชาญฉลาด ในการพิจารณาก็เห็นชัดเจนและได้ความรู้ ปัญญาคือความฉลาด ปัญญินทรีย์ ปัญญาพละ ปัญญา เหมือนกับศัตรารูขและปราสาท ปัญญาคือประทีป ปัญญาคือรัตนะ ความไม่หลง สัมมาทิฐิเหล่านี้เรียกว่า ปัญญา”^{๕๓}

ในจุททกนิกาย มหานิเทศ ได้อธิบายความหมายไว้ว่า

อริปัญญาลึกซึ้ง คือภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มึปัญญาประกอบด้วยปัญญาอันประเสริฐห้อยถึงความคิดและความดับ เพิกถอนกิเลสให้บรรลุถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ เธอรู้ตามความเป็นจริงนี้ทุกข์ เธอรู้ตามเป็นจริงว่า นี้ทุกข์สมุทัย (เหตุเกิดทุกข์) เธอรู้ตามเป็นจริงว่า นี้ทุกข์นิโรธ (ความดับทุกข์) เธอรู้ตามเป็นจริงว่า “นี้ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา” (ข้อปฏิบัติเครื่องดำเนินไปสู่ความดับทุกข์) เธอรู้ตามความเป็นจริงว่าเหล่านี้อาสวะ เธอรู้ตามดำเนินไปสู่ความดับทุกข์เป็นจริงว่า นี้

^{๕๑}มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรค, ภาค ๓ ตอน ๑, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๒.

^{๕๒}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๒.

^{๕๓}พระอุปกิตตเถระ, วิมุตติมรรค ฉบับแปล โดยคณาจารย์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๒๑๐.

อาสาสมัคร เธอรู้ตามความเป็นจริงว่านี่อาสวนิโรธ เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า นี่อาสวนิโรธคามินี
ปฏิบัติภา นี้ชื่อว่า อธิปัญญาสิกขา^{๕๔}

ในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา อันเป็นคัมภีร์ระดับชั้นอรรถกถา ได้กล่าวถึง ปัญญา ไว้ดังนี้คือ
ทรงแสดงปัญญาไว้ในอภิธรรมปิฎก เพื่อเป็นเครื่องปราบกิเลสอย่างละเอียด (อนุสัยกิเลส) เพราะ
ปัญญายเป็นข้าศึกต่ออนุสัยกิเลส ในอภิธานปปทีปิกา ได้ให้ความหมายของปัญญาไว้ดังนี้ว่า

- ๑) ธี คือปัญญาทรงไว้ซึ่งประโยชน์
- ๒) ปัญญา คือความรู้ทั่ว
- ๓) พุทธิ คือ ปัญญาเครื่องรู้
- ๔) เมธา คือ ปัญญาเครื่องกำจัด
- ๕) มติ คือ ความคิด ความเห็น
- ๖) มุติ คือ ความเข้าใจ
- ๗) ญริ คือ ปัญญากว้างขวาง
- ๘) มันตา คือ ความรู้ในคัมภีร์
- ๙) ปัญญาณะ ความเหมือนคำว่าปัญญา แต่รูปศัพท์แตกต่างกัน
- ๑๐) ญาณ คำนี้รวมกับคำว่าทัตสนะ หมายถึงการรู้ไตรลักษณ์ หรือความรู้ที่เกิดจากสมาธิ
เช่น ทิพพจักขุ

๑๑) วิชชา คือ ความรู้ ๓ ประเภท คือ ๑) พระเวท ๒) ตีปะหรือศิลปศาสตร์ ๓) ความรู้ที่
เกิดจากสมาธิ และความรู้แบบพุทธิ

๑๒) โยนิ คือ ความรู้เกิดจากการเข้าถึงสาเหตุ มักใช้ร่วมกับมนสิการ เป็น โยนิโส
มนสิการ ได้แก่การเข้าใจสาเหตุ

๑๓) ปฏิภาณ คือ ความแตกฉาน

๑๔) วิปัสสนา คือปัญญาเห็นไตรลักษณ์

๑๕) สัมมาทิฎฐิ คือ ความเห็นถูกต้อง

๑๖) วิมังสา คือ ปัญญาเลือกเฟ้น

๑๗) สัมปชัญญะ คือ ความรอบคอบ

๑๘) เนปกะ คือ ปัญญารักษาดน

๑๙) เวทนา คือ การรู้อารมณ์

๒๐) ตักกะ, วิตักกะ, และสังกัปปะ ทั้ง ๓ มีความหมายเหมือนกันคือ ความคิด^{๕๕}

^{๕๔}ขุ.ม. ๒๕/๑๐/๔๕.

ศัพท์ต่างๆ ในอภิธานปิปปิกา แต่ละข้อที่กล่าวมานี้อาจนำไปใช้ตามความหมายที่เจาะจงลงไปในเรื่องนั้น ทำให้ความลึกซึ้งที่ต่างกันออกไป โดยสรุปแล้วก็คือปัญหา ตามนัยพุทธปรัชญาเถรวาทนั่นเอง ปัญหา ตามที่นักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายของปัญหาเอาไว้แตกต่างกันออกไปดังนี้คือ

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช อธิบายคำว่า ปัญหา ไว้ว่า ปัญหาแปลว่า ความรู้ทั่ว อันหมายความว่า ความรู้ทั่วสาเหตุและผล รู้เหตุถึงผล ตามตั้งจะคือความจริง เมื่อมีความรู้ดังกล่าวในสิ่งใด ก็เชื่อว่ามิมีปัญหาในสิ่งนั้น”^{๕๖}

ท่านพุทธทาสภิกขุ ได้อธิบายปัญหาไว้ว่า ปัญหา คือ ความรอบรู้ หมายถึงรอบรู้ในสิ่งที่ควรรู้ หรือเท่าที่ความรู้โดยเฉพาะได้แก่รอบรู้ในเรื่องความคับทุกข์”^{๕๗}

บุญมี แทนแก้ว ได้อธิบาย ปัญหาไว้ในหนังสือความจริงของชีวิตไว้ว่า ปัญหา คือ ความรู้ทั่วถึง รอบรู้ รู้แจ่มแจ้ง หมายถึง รู้เหตุแห่งความเสื่อม เหตุแห่งความเจริญ และรู้ทั้งเหตุและผลทุกอย่าง หรือจะพูดง่าย ๆ ดังที่ชาวบ้านกล่าวว่า ปัญหา คือ วิชาความรู้นั่นเอง”^{๕๘}

สนิท ศรีสำแดง ได้อธิบาย ปัญหาไว้ในหนังสือพุทธศาสนากับหลักการศึกษาวีว่า ปัญหา คือแนวทางที่ใช้เป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิต”^{๕๙}

สุวรรณ เพชรนิล ได้อธิบาย ปัญหาไว้ในหนังสือพุทธปรัชญาเบื้องต้นว่า ปัญหา คือ การพัฒนาด้านวุฒิปัญญา และทรศนะที่ถูกต้อง บ่อเกิดของความสามารถ การมีความรู้ที่ถูกต้อง และการมีทรศนะที่ไม่เป็นอันคราย”^{๖๐}

^{๕๖} นาคประทีป, บาลีอภิธานปิปปิกา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไท, ๒๕๖๔), หน้า ๒๔.

^{๕๗} สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน), ปัญหาในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑.

^{๕๘} พุทธทาสภิกขุ, ศึกษาธรรมอย่างถูกวิธี, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๓๔), หน้า ๑๐๕.

^{๕๙} บุญมี แทนแก้ว, ความจริงของชีวิต, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๒), หน้า ๓๒.

^{๖๐} สนิท ศรีสำแดง, พุทธศาสนากับหลักการศึกษ : ภาคทฤษฎีความรู้, (กรุงเทพมหานคร : นิตนารการพิมพ์, ๒๕๓๔), หน้า ๑๓๔.

^{๖๑} สุวรรณ เพชรนิล, พุทธปรัชญาเบื้องต้น, (กรุงเทพมหานคร : ฝ่ายตำรามหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๔), หน้า ๒๑๑.

จากความหมายตามนักวิชาการหลายท่าน ผู้วิจัยสรุปได้ว่า ปัญหา หมายถึง ก็คือ ความรู้รอบรู้ทั่วถึง ความชาญฉลาดที่เกิดจากการฝึกอบรม จนทำให้เกิดปัญญาความรู้อย่างแจ่มแจ้ง ในอริยสัจ ๔ ความเข้าใจในกฎของไตรลักษณ์ตามหลักของความจริง ด้วยเหตุและผล ว่าสิ่งทั้งหลายมีความแปรปรวนเปลี่ยนแปลง ไปเป็นธรรมดา คือไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา

๓.๒.๑๔ ขอบเขตของปัญญา

ปัญญา คือ ความรู้รอบรู้ที่เกิดจากการฝึกอบรมสมาธิ จนทำให้เกิดความรู้เท่าทันในสิ่งที่ควรจะมีตามสภาวะของเหตุปัจจัยต่างๆ ตามความเป็นจริง มนุษย์ทุกคนไม่สามารถที่จะรู้ไปทุกอย่างได้ แต่สามารถที่จะรู้ในสิ่งที่ควรจะมี คือรู้ว่าสิ่งนี้ควรสิ่งนี้ไม่ควร สิ่งนี้เกิดประโยชน์มิใช่ประโยชน์ หรือรู้ตามหลักของไตรลักษณ์ว่าสิ่งทั้งหลายเป็นของไม่เที่ยงมีความเปลี่ยนแปลงเลื่อนไปเป็นธรรมดา (อนิจจตา) มองเห็นสิ่งทั้งหลายเป็นทุกข์ (ทุกข์ตา) และรู้ว่าสิ่งทั้งหลายนั้นเป็นของมิใช่ตัวตน ไม่ใช่ตัวตนของเรา นั่นของเรา (อนัตตตา) หรือรู้สิ่งที่ควรรู้ตามหลักอริยสัจ ๔ อย่าง อันได้แก่ รู้ถึงทุกข์ ความไม่สบายกาย ไม่สบายใจ รู้ถึงสมุทัย คือเหตุให้เกิดทุกข์ รู้ถึงนิโรธ คือความดับทุกข์ ได้แก่การดับซึ่งต้นเหตุทั้งหลาย และมรรค ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ซึ่งได้แก่มรรคมีองค์ ๘ เป็นสิ่งที่ควรรู้ คือรู้เพื่อจะกระทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน พ้นต้นเหตุอุปาทานพ้นจากทุกข์ดับกิเลสแห่งต้นเหตุได้

ในพุทธปรัชญาเถรวาทให้ความสำคัญเกี่ยวกับความรู้ในเรื่องของความทุกข์ และความรู้ในเรื่องของความดับทุกข์ ซึ่งพุทธปรัชญาเถรวาทได้เห็นถึงสภาวะธรรมว่า ธรรมชาติของสิ่งทั้งหลายมีความแปรเปลี่ยนเสื่อมสลายไปไม่คงที่ และสิ่งทั้งหลายนั้นก็เป็ทุกข์ ดังนั้นพุทธปรัชญาเถรวาทจึงเน้นหลักของความจริงเกี่ยวกับความทุกข์มากกว่าความจริงอื่นๆ เพื่อให้เข้าใจในเรื่องของความทุกข์ และข้อปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นจากทุกข์ได้ ซึ่งเป็นความรู้อย่างแจ่มชัดในสิ่งทั้งหลาย และเป็นความรู้อันทรงคุณค่าในพุทธปรัชญาเถรวาท ดังจะอธิบายได้ดังนี้

๑) ความรู้ชัดซึ่งรูป ย่อมรู้ชัดซึ่งเหตุเกิดแห่งรูป ย่อมรู้ชัดซึ่งความดับแห่งรูป ย่อมรู้ชัดซึ่งข้อปฏิบัติเครื่องให้ถึงความดับแห่งรูป ย่อมรู้ชัดซึ่งเวทนา ย่อมรู้ชัดซึ่งสัญญา ย่อมรู้ชัดซึ่งสังขาร ย่อมรู้ชัดซึ่งวิญญาณ ย่อมรู้ชัดซึ่งเหตุเกิดแห่งวิญญาณ ย่อมรู้ชัดซึ่งความดับแห่งวิญญาณ ย่อมรู้ชัดซึ่งข้อปฏิบัติเครื่องให้ถึงความดับแห่งวิญญาณ ความไม่รู้ชัดซึ่งรูป ย่อมไม่รู้ชัดซึ่งเหตุเกิดแห่งรูป ย่อมไม่รู้ชัดซึ่งความดับแห่งรูป ย่อมไม่รู้ชัดซึ่งข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งรูป ย่อมไม่รู้ชัดซึ่งเวทนา ย่อมไม่รู้ชัดซึ่งสัญญา ย่อมไม่รู้ชัดซึ่งสังขาร ย่อมไม่รู้ชัดซึ่งวิญญาณ ย่อมไม่รู้ชัดซึ่งเหตุ

เกิดแห่งวิญญาณ ย่อมไม่รู้ชัดซึ่งความดับแห่งวิญญาณ ย่อมไม่รู้ชัดซึ่งข้อปฏิบัติเครื่องให้ถึงความดับแห่งวิญญาณ

๒) ความรู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งรูป อันมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดาว่า รูปมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งรูป อันมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดาว่า รูปมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งรูป อันมีความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปเป็นธรรมดา รูปมีความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปเป็นธรรมดา ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งเวทนา ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งสัญญา ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งสังขาร ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งวิญญาณ อันมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา ว่าวิญญาณมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งวิญญาณ อันมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา ว่าวิญญาณมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งวิญญาณ อันมีความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปเป็นธรรมดา ว่าวิญญาณมีความเกิดขึ้นและเสื่อมไปเป็นธรรมดา

ความรู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งรูปอันมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดาว่า รูปมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา ย่อมไม่รู้ชัดตามความเป็นจริง ซึ่งรูปอันมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดาว่า รูปมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา ย่อมไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งรูป อันมีความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปเป็นธรรมดาว่า รูปมีความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปเป็นธรรมดา ย่อมไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งเวทนา ย่อมไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งสัญญา ย่อมไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งสังขาร ย่อมไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งวิญญาณ อันมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดาว่า วิญญาณมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา ย่อมไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งวิญญาณ อันมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดาว่า วิญญาณมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา ย่อมไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งวิญญาณ อันมีความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปเป็นธรรมดาว่า วิญญาณมีความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปเป็นธรรมดา

๓) ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งความเกิด ความดับ คุณ โทษ และอุบายเครื่องสกัดออกแห่งรูป ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งความเกิด ความดับ คุณ โทษ และอุบายเครื่องสกัดออกแห่งเวทนา...แห่งสัญญา แห่งสังขาร แห่งวิญญาณ ย่อมไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งความเกิด ความดับ คุณ โทษ และอุบายเครื่องสกัดออกแห่งรูป ย่อมไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งความเกิด ความดับ คุณ โทษ และอุบายเครื่องสกัดออกแห่งเวทนา แห่งสัญญา แห่งสังขาร แห่งวิญญาณ^{๕๐}

จากข้อความที่ได้อธิบายไว้ข้างต้น อาจชี้ให้เห็นว่า ความรู้ในพุทธปรัชญาเถรวาทให้ความสำคัญคือ ในเรื่องของเบญจขันธ์หรืออันธ์ ๕ ซึ่งได้แก่ วิชชา คือความรู้ โดยมีการเปรียบเทียบให้เห็นถึงความรู้ในรูปแบบต่างๆ แต่พุทธปรัชญาเถรวาทไม่เน้นให้ความสำคัญในเรื่องของอวิชชา ซึ่งอาจจะแสดงเป็นความรู้ต่างๆ แต่ไม่ใช่ความรู้ที่ได้ตามความเป็นจริง

ในสังขุดนิกาย ลีลาสูตร พระองค์ทรงเปรียบเทียบใบประดู่ลายในฝ่ามือกับบนต้นว่า สิ่งที่เราไม่รู้แต่ไม่ได้นำมาสอนมีอีกมากมาย แต่ท่านผู้รู้ทั้งหลายกล่าวว่าที่พระพุทธเจ้าไม่ทรงตอบ ปัญหาเหล่านั้นนั้นก็น่าจะเป็นเพราะว่า การตอบต้องตอบด้วยเหตุผล เหตุผลนั้นมีจุดอ่อนในตัวเอง เมื่อตอบแล้วก็มีการโต้แย้ง ไม่มีที่สิ้นสุด^{๕๒}

ตรงนี้แสดงให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าทรงแนะนำ ให้คิดในสิ่งที่ประกอบด้วยประโยชน์ เป็นพรหมจรรย์เบื้องต้น เป็นไปเพื่อความหน่าย เพื่อนิพพาน กระทำความเพียรเพื่อรู้ตามเป็นจริง คือรู้ในอริยสัจนั่นเอง^{๕๓} ทรงหยั่งรู้ถึงความเปลี่ยนแปลงของโลกและสรรพสิ่งทั้งหลายด้วย พระญาณ แต่พระองค์ก็ไม่ทรงตอบหมดทุกอย่างเมื่อถูกถามหัวข้อธรรม เพราะรู้ว่าสิ่งนี้ควรตรัสตอบหรือไม่อย่างไร นี่ก็เป็นการแสดงถึงเหตุและผลของพระองค์เอง

๓.๒.๑๕ ประเภทของปัญญา

ปัญญา คือความรู้รอบ รู้ทั่วถึงเหตุและผล ที่เกิดจากการฝึกอบรมสมาธิ เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างถูกต้องแจ่มชัดตามหลักความเป็นจริง ซึ่งปัญญาคือความรู้รอบนี้ เป็นปัญญาระดับโลกุตตรปัญญา คือ ปัญญาอันประเสริฐ ปัญญาการหยั่งรู้ที่สามารถทำลายกองทุกข์ก็เล็ดค้นหาให้หมดสิ้น ไปได้ ซึ่งถือว่าเป็นจุดหมายสูงสุดในพุทธปรัชญาเถรวาท ในวิสุทธิมรรค ได้กล่าวประเภทของปัญญาไว้ว่า ปัญญาถ้าจะรวมเป็นอย่างเดียวกันก็ได้ โดยดูจากลักษณะ คือ ความตรัสรู้สภาวะแห่งธรรม^{๕๔} และได้กล่าวถึงปัญญาไว้หลายประเภทดังจะได้อธิบายต่อไปนี้ คือ

ปัญญา ๒ ประเภท^{๕๕} แบ่งออกได้ ๕ กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ ๑

โลกียปัญญา คือ ปัญญาที่ประกอบด้วยโลกิยมรรค

โลกุตตระ คือ ปัญญาที่ประกอบด้วยโลกุตตรมรรค

กลุ่มที่ ๒

อาสวะ คือ ปัญญาที่เป็นอารมณ์แห่งอาสวะทั้งหลาย

อนาสวะ คือ ปัญญาที่ไม่เป็นอารมณ์แห่งอาสวะทั้งหลาย

กลุ่มที่ ๓

นามวชิฐาปนะ คือ ปัญญาในการกำหนดอรุปขันธ

^{๕๒} ส.ม. ๑๕/๑๗๑๒/๔๕๓.

^{๕๓} ส.ม. ๑๕/๑๗๒๗/๔๔๒.

^{๕๔} มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๓ ตอน ๑, อ้างแล้ว, หน้า ๖.

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖.

รูปวรัฏฐาปนะ คือ ปัญญาในการกำหนดรูปขั้น

กลุ่มที่ ๔

โสมนัสสทศะ คือ ปัญญาในกามาวจรกุศลจิต ๒ ดวง และในมรรคจิต

ที่เป็นไปในจุดถกถน โดยปัญจนัย ๑๖ ดวง

อุเบกขาสทศะ คือ ปัญญาในกามาวจรกุศลจิต ๒ ดวง และในมรรคจิต

ที่เป็นไปในปัญจมถน ๔ ดวง

กลุ่มที่ ๕

ทัสนาภูมิ คือ ปัญญาในปฐมมรรค

กาวนาภูมิ คือ ปัญญาในมรรค ๗ ที่เหลือ

ปัญญา ๗ ประเภท^{๑๖} แบ่งออกได้ ๔ กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ ๑

จินตามยะ คือ ปัญญาที่เกิดจากการคิด การค้นคว้า วิจัย วิเคราะห์วิจารณ์

สุตตมยะ คือ ปัญญาเกิดจากการฟัง การอ่าน การสังเกต

กาวนามยะ คือ ปัญญาเกิดจากการฝึกฝน การอบรมจิตตามหลักของสมาธิ

กลุ่มที่ ๒

ปริตตารัมมณะ คือ ปัญญาที่ปรารถนารวมทั้งหลายอันเป็นกามาวจร

มหัตตตารัมมณะ คือ ปัญญาที่ปรารถนารวมทั้งหลายอันเป็นรูปาวจรและอรูปาจร

อัปปมาณารัมมณะ คือ ปัญญาที่ปรารถพระนิพพาน

กลุ่มที่ ๓

อายุโกศล คือ ปัญญาที่รู้ความเจริญ

อปลายโกศล คือ ปัญญาที่รู้ความเสื่อม

อุปลายโกศล คือ ความฉลาดในการละอกุศลและการเจริญกุศล

กลุ่มที่ ๔

อชฉัตตานิเวสปัญญา คือ วิปัสสนาปัญญาที่ถือเอาขั้นของตนปรารถนไป

พหิทธานิเวสปัญญา คือ วิปัสสนาปัญญาที่ถือของผู้อื่นปรารถนไป

อชฉัตตพหิทธานิเวสปัญญา คือ วิปัสสนาปัญญาที่ถือเอาขั้นทั้งสองปรารถนไป

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘.

ปัญญา ๔ ประเภท^๑ แบ่งออกได้ ๒ กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ ๑

ความรู้อันปรารถนทุกขสังเป็นไป เป็นญาณในทุกข
 ความรู้อันปรารถนทุกขสมุทัยเป็นไป เป็นญาณในทุกขสมุทัย
 ความรู้อันปรารถนทุกขนิโรธเป็นไป เป็นญาณในทุกขนิโรธ
 ความรู้อันปรารถนทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา เป็นญาณในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา

กลุ่มที่ ๒

ความรู้ในอรรถ ชื่ออรรถปฏิสัมภทา
 ความรู้ในธรรม ชื่อธัมมปฏิสัมภทา
 ความรู้ในการกล่าวธรรมนรีติ ชื่อนิรีติปฏิสัมภทา
 ความรู้ในความรู้ทั้งหลาย ชื่อปฏิภาณปฏิสัมภทา

จากคำอธิบายประเภทของปัญญาในพุทธปรัชญาเถรวาทระดับชั้นต่างๆ

ผู้วิจัยสรุปได้ว่า ปัญญาแต่ละชั้นนั้นเกิดจากศีกอบรมสมาธิ และการเจริญภาวนา หรืออุบายที่ทำให้เกิดสมาธิหลักการและวิธีการที่เรียกว่า กัมมัฏฐาน ซึ่งแปลว่า การกระทำที่เป็นเหตุ เป็นปัจจัยเพื่อให้บรรลุคุณวิเศษ คือ ฌาน มรรค ผล และนิพพาน^๒ แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ สมถกัมมัฏฐาน กับวิปัสสนากัมมัฏฐาน เป็นที่ตั้งแห่งการทำงานของจิต เพื่อให้จิตสงบแน่วแน่นมั่นคงหนักแน่นพร้อมทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน ดังที่ได้แสดงถึงความสำคัญของปัญญาในพุทธพจน์ไว้ว่า “ปัญญา ปริสุทฺธิ แปลว่า คนจะบริสุทธิ์ได้ก็ด้วยปัญญา

พระพุทธเจ้าทรงถือว่าปัญญานั้นเป็นสิ่งสำคัญที่สุดว่าคนเราแต่ละคนจะต้องมีศักดิ์ศรีเป็นตัวของตัวเอง รู้จักใช้ปัญญาพิจารณาไตร่ตรองให้ถ่องแท้ในทุกๆเรื่อง ด้วยเหตุและผล วิเคราะห์ วิจัยตามเหตุตามปัจจัยให้เห็นแจ่มชัดตามความเป็นจริงในเรื่องนั้นๆ ดังปรากฏในเกสปุตตสูตร (กาลามสูตร) ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้ว่า ครั้งหนึ่ง เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จไปยังนิคมชื่อว่า เกสปุตตะ ได้มีพวกกาลามะ มาทูลถามว่า ได้มีสมณะพราหมณ์หลายพวกมาที่นี่ แต่ละพวกก็อวดอ้างถึทธิของตนว่าประเสริฐสุด แลเหยียบย่ำลัทธิอื่นว่าต่ำต้อยไม่ถูกต้อง พวกข้าพระองค์ไม่ทราบจะเชื่อใครดี พระพุทธเจ้าจึงตรัสสอนว่า พวกท่านต้องเป็นตัวของตัวเอง โดยอย่าเพิ่งเชื่อ

^๑เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖.

^๒พระมหาควาฐานเมธี (ดอกรัง), ธรรมภาคปฏิบัติ ๑, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น : คลังน่านาวิทยา, ๒๕๕๔) หน้า ๘.

เพราะฟังต่อๆ กันมา,อย่าเพิ่งเชื่อเพราะเป็นเรื่องที่เคยเชื่อกันมาแล้ว อย่าเพิ่งเชื่อเพราะตื่นข่าว,อย่าเพิ่งเชื่อเพราะเป็นคำร่ำ,อย่าเพิ่งเชื่อตามนัยตรรกะ,อย่าเพิ่งเชื่อเพราะการคาดคะเน อย่าเพิ่งเชื่อเพราะเดาเอา,อย่าเพิ่งเชื่อเพราะตรงกับความรู้สึกของตน,อย่าเพิ่งเชื่อเพราะผู้พูดเป็นคนน่าเชื่อถือ และอย่าเพิ่งเชื่อเพราะผู้พูดเป็นครูอาจารย์ของเรา แต่งงใช้ปัญญาพิจารณาให้ถ่องแท้เสียก่อน จึงค่อยตัดสินใจ

จะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าทรงเน้นไปที่ตัวบุคคลเป็นสำคัญ ว่าบุคคลจะทำอะไรให้สำเร็จลงได้นั้น ก็ด้วยมีปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาไตร่ตรอง การดำเนินชีวิตของมนุษย์จึงจะมีความสุขได้

๓.๒.๑๖ การเกิดของปัญญา

ปัญญาในพุทธปรัชญาเถรวาทเกิดขึ้นได้ ๓ ทาง คือ

- ๑) จินตามขปัญญา คือ ปัญญาเกิดจากการคิดใคร่ครวญ การพิจารณาด้วยเหตุด้วยผล
- ๒) สุตมขปัญญา คือ ปัญญาเกิดจากการสดับรับฟัง การศึกษาเล่าเรียนรวมทั้งการอ่านตำราคัมภีร์ที่น่าเชื่อถือได้
- ๓) กวานามขปัญญา คือ ปัญญาเกิดจากการฝึกฝนอบรมปฏิบัติ โดยการลงมือกระทำกันจริงๆ เพื่อให้เกิดความชำนาญคล่องแคล่ว อันเป็นเหตุให้เกิดความรู้จริง^{๕๕}

๓.๒.๑๗ ระดับของปัญญา

ปัญญาในพุทธปรัชญาเถรวาทแบ่งระดับของปัญญาได้ ๒ ระดับ^{๕๖} คือ

- ๑) ปัญญาในระดับโลกิยะ ได้แก่ ปัญญาในระดับชาวบ้าน ปัญญาในระดับต่ำ หรือปัญญาที่ใช้วิชาการที่ได้ศึกษาเล่าเรียนในวิชาทางโลกทุกอย่าง เพื่อนำไปประกอบอาชีพเพื่อเลี้ยงชีวิตของตนเองให้มีความสุขและเจริญรุ่งเรืองตามสมควรแก่อัธยาศัยและความสามารถของตน เช่น ความรู้เรื่องวิทยาศาสตร์ การศึกษา สังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และอื่นๆ
- ๒) ปัญญาในระดับโลกุตระ ได้แก่ ปัญญาในระดับสูง ปัญญาอันประเสริฐ ปัญญาที่รู้ทั่วถึงปัญญาที่เกิดขึ้นเมื่อรู้แจ้งแจ้ง หมดความสงสัยหมดความแคลงใจแล้ว อันเป็นปัญญาของพระอรหันตบุคคล ปัญญาของผู้หมดกิเลส

ในมหาเวทฬลสูตรแห่งคัมภีร์มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ โดยได้กล่าวถึงเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดความติดความเห็นที่ถูกต้องที่เรียกว่า แสดงหลักการสร้างเสริมเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดสัมมาทิฐิว่าดังนี้ “คูกรกัญทั้งหลาย ปัจจัยเพื่อความเกิดขึ้นแห่งสัมมาทิฐิ ๒ อย่างนี้ ๒ อย่างเป็น โฉน คือ

^{๕๕}ที.ปา. ๑๐/๒๒๘/๒๓๑.

^{๕๖}บุญมี แทนแก้ว, ความจริงของชีวิต, อ้างแล้ว, หน้า ๑๒-๑๓.

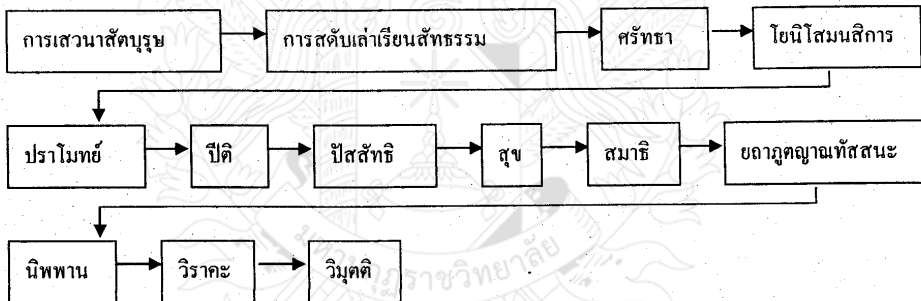
การโฆษณาแต่บุคคลอื่น ๑ โยนิโสมนติการ ๑ ดูกรภิกษุทั้งหลาย ปัจจัยเพื่อความเกิดขึ้นแห่งสัมมาทิฐิ^{๑๑๑}

พระธรรมปิฎกได้อธิบายเกี่ยวกับประเด็นข้างต้นไว้ว่า

๑) ปรัตโหมสะ แปลว่า เสี่ยงจากผู้อื่น คำบอกเล่า ข่าวสาร คำชี้แจง อธิบาย การแนะนำ ชักจูง การสั่งสอน การถ่ายทอด การเรียนรู้จากผู้อื่น กัลยาณมิตร เป็นปรัตโหมสะที่ดี (Hearing or learning from others) โดยเฉพาะการฟังธรรมจากบุคคลผู้เป็นกัลยาณมิตร

๒) โยนิโสมนติการ แปลว่า การพิจารณาโดยละเอียดถี่ถ้วน การคิดสืบสาวต้นสายปลายเหตุ คิดอย่างมีระเบียบ โดยเห็นความเป็นจริงปราศจากอคติหาอุปาทาน คือความยึดมั่นถือมั่นในตัวตน (analytical reflection, critical reflection, systematic attention) ปัจจัยทั้งสองอย่างนี้ ย่อมสนับสนุนซึ่งกันและกัน ทั้ง ๒ ข้อนี้เป็นปัจจัยภายนอกและภายใน การกระทำในใจโดยอุบายอันแยบคาย หมายถึง การใช้ความคิดถูกวิธี การรู้จักคิด คิดเป็น กล่าวคือการมองสิ่งทั้งหลายด้วยการคิดพิจารณา รู้จักสืบสาวหาเหตุและผล แยกแยะสิ่งนั้น ๆ หรือปัญหานั้น ๆ ออกให้เห็นตามความสัมพันธ์ของเหตุปัจจัย^{๑๑๑} ดังจะได้แสดงตารางโครงสร้างให้เข้าใจต่อไปนี้

แผนภูมิ โครงสร้างของการพัฒนาปัญญา



สรุป ระดับปัญญา ในพุทธปรัชญาเถรวาท ได้ว่าปัญญาระดับโลกิยะ คือปัญญาระดับต่ำขั้นของปุถุชน ที่สามัญชนเราสามารถรู้ได้จากการศึกษาเล่าเรียนในทางโลก เป็นปัญญาที่ใช้ในการประกอบสัมมาอาชีพต่างๆ ส่วนปัญญาระดับโลกุตตระ คือปัญญาระดับพระอรหันต์ของผู้น้อมกิเลสเครื่องร้อยรัดต่างๆ อันเป็นเหตุให้เกิดความทุกข์

^{๑๑๑}พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๘๐.

ในพุทธปรัชญาเถรวาทท่านเรียกปัญญาระดับนี้ว่า “ญาณ” ได้แก่

๑) สัจญาณ ได้แก่ การหยั่งรู้สิ่งที่จะคือ การหยั่งรู้ในอริยสัจทั้ง ๔ แต่ละอย่างตามความเป็นจริง ว่านี่ทุกข์ นี่เป็นเหตุให้เกิดความทุกข์ที่เรียกว่า “สมุทัย” นี่คือความดับทุกข์ที่เรียกว่า “นิโรธ” และนี่คือทางดำเนินหรือปฏิบัติเพื่อดับความทุกข์ที่เรียกว่า “ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา”

๒) กิจญาณ ได้แก่ การหยั่งรู้กิจ คือความหยั่งรู้ถึงกิจอันจะต้องกระทำในอริยสัจ ๔ แต่ละอย่างว่า ทุกข์ควรกำหนดให้รู้ ทุกขสมุทัยควรกำหนดละเสีย เป็นต้น

๓) กถญาณ ได้แก่ การหยั่งรู้การอันกระทำแล้ว คือความหยั่งรู้ว่ากิจอันจะต้องทำในอริยสัจ ๔ แต่ละอย่างนั้น เราได้ทำมาแล้วโดยสิ้นเชิงและถูกต้อง หรือ

ผู้ปฏิบัติอาจได้รับประโยชน์ในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ให้บรรลุประโยชน์ที่เป็นจุดหมายของชีวิตอย่างแท้จริง เรียกว่า อรรถะประโยชน์ ซึ่งมี ๓ ประการคือ

๑) ประโยชน์ในปัจจุบัน หรือประโยชน์ที่เกี่ยวกับชีวิตประจำวันอันเป็นขั้นต้น คือ ความอยากมีทรัพย์ ยศ เกียรติ สรรเสริญ ไฉริ ชีวิตุครุรองที่เป็นสุขสบาย

๒) ประโยชน์เบื้องหน้าหรือประโยชน์ด้านคุณค่าของชีวิต คือความเจริญงอกงามในชีวิตจิตใจที่ก้าวหน้าเติบโตสูงขึ้นด้วยคุณธรรม มีศรัทธา สติ จาคะ และปัญญา ดำรงอยู่ในศีลธรรมจริยธรรม

๓) ประโยชน์สูงสุดหรือประโยชน์ที่เป็นสาระแท้ของชีวิต คือความรู้แจ้งสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้เท่าทันคติธรรมค่าของสังขารธรรม ไม่ตกเป็นทาสของโลกและชีวิต^{๑๐๒}

ศีลเป็นพื้นฐาน ในการดำรงชีวิตที่พึ่งตามต่อความเป็นผู้นำหรือผู้ปกครอง ในการควบคุมความประพฤติ กิริยาท่าทางที่แสดงออกมาทางกาย วาจา ให้ผู้นามีระเบียบวินัย เคารพยำเกรง กฎระเบียบของสังคม มีความซื่อสัตย์ สุจริตและจริงใจ ในความรับผิดชอบต่อหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย เพื่อสร้างความเคารพศรัทธาความเลื่อมใสให้บุคคลอื่นยอมรับ ในฐานะความเป็นผู้นำของกลุ่มจะต้องให้บุคคลอื่นเขาตาม ได้ รู้จักควบคุมอารมณ์ตนเอง เมื่อประสบกับปัญหาพิเศษพิจารณาถึงความจำเป็นจริงความถูกต้อง อันเกิดแต่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตน ซึ่งสาเหตุต่างๆ ของปัญหาเราสามารถแก้ไขได้หากนำหลักธรรมมาเป็นแนวทางในการปกครอง การบริหารองค์การต่างๆ โดยปฏิบัติให้ถูกต้องเที่ยงธรรมมีความยุติธรรมแก่ทุกฝ่าย

สรุปได้ว่า พระนวกะจะต้องมีภูมิคุ้มกันที่คืออยู่ในตัว คือพระนวกะนั้นจะต้องเป็นผู้มีศีลสมาธิ และปัญญา เป็นเครื่องควบคุมความประพฤติทางกาย วาจา และใจ และสิ่งที่สำคัญต่อความเป็นผู้นำนั้น ไม่ว่าจะบุคคลนั้นจะโดยหน้าที่ มียศ ทรัพย์ ตำแหน่งอะไร หากเป็นผู้ไม่มีศีล สมาธิ และ

^{๑๐๒} บุญมี แท่นแก้ว, ความจริงของชีวิต, อ่างแก้ว, หน้า ๕๑.

ปัญญา ก็ไม่สามารถทำให้บุคคลเลื่อมใสศรัทธา และไม่สามารถแก้ไขปัญหาต่างๆได้ แต่หากบุคคลนั้นเป็นผู้มีศีล สมาธิ และปัญญา ก็ทำให้บุคคลเคารพเลื่อมใสศรัทธา และสามารถปกครองคน ครอบครอง และครองงาน สร้างความเจริญก้าวหน้า ความสงบสันติสุขให้เกิดขึ้นกับสังคมได้

๓.๒.๑๘ ประโยชน์ของการมีปัญญา

ปัญญา กิริยาที่รู้จัก ความวิจย ความเลือกสรร ความวิจยธรรม ความกำหนดหมาย ความเข้าไปกำหนด ความเข้าไปกำหนดเฉพาะ ภาวะที่รู้ ภาวะที่ฉลาด ภาวะที่รู้ละเอียด ความรู้แจ่มแจ้ง ความค้นคิด ความใคร่ครวญ ปัญญาเหมือนแผ่นดิน ปัญญาเครื่องทำลายกิเลส ปัญญาเป็นเครื่องนำทาง ความเห็นแจ้ง ความรู้จัก ปัญญาเหมือนประดัก ปัญญา ปัญญาในทฤษฎี ปัญญาละปัญญาเหมือน ศัสตรา ปัญญาเหมือนปราสาท ความสว่างคือปัญญา แสงสว่างคือปัญญา ปัญญาเหมือนประทีป ปัญญาเหมือนดวงแก้วความไม่หลงความวิจยธรรมสัมมาทิฎฐิปัญญา ๑ ๑. จินตามยปัญญา ปัญญาสำเร็จด้วยการคิด ๒. ตามยปัญญาปัญญาสำเร็จด้วยการฟัง ๓. กาวนามยปัญญา ปัญญาสำเร็จด้วยการอบรมจินตามยปัญญาเป็น โฉน

ในการงานทั้งหลายที่ต้องน้อมนำไปด้วยปัญญาก็ดี ในศิลปะทั้งหลายที่ต้องน้อมนำไปด้วยปัญญาก็ดี ในวิชาทั้งหลายที่ต้องน้อมนำไปด้วยปัญญาก็ดี บุคคลมิได้ฟัง จากผู้อื่น ย่อมได้สัมมัสสกตญาณ หรือย่อมได้สังขานุโลมิกญาณ ว่ารูปไม่เที่ยง ดังนี้บ้าง ว่าเวทนาไม่เที่ยง ดังนี้บ้าง ว่าสัญญาไม่เที่ยง ดังนี้บ้าง ว่าสังขารทั้งหลายไม่เที่ยง ดังนี้บ้าง ว่าวิญญาณไม่เที่ยง ดังนี้ บ้าง ย่อมได้อนุโลมิกญาณขันติญาณ ทิฎฐิญาณ รูจิญาณ มุติญาณ เปกขญาณ รัมมนิชฌานขันติญาณอันใดซึ่งมีลักษณะอย่างนั้นนี้เรียกว่าจินตามยปัญญาตามยปัญญาเป็น โฉน

ในการงานทั้งหลายที่ต้องน้อมนำไปด้วยปัญญาก็ดี ในศิลปะทั้งหลายที่ต้องน้อมนำไปด้วยปัญญาก็ดี ในวิชาทั้งหลายที่ต้องน้อมนำไปด้วยปัญญาก็ดี บุคคล ได้ฟัง จากผู้อื่น แล้วจึง ได้สัมมัสสกตญาณ หรือ ได้สังขานุโลมิกญาณ ว่ารูปไม่เที่ยงดังนี้บ้าง ว่าเวทนาไม่เที่ยง ดังนี้บ้าง ว่าสัญญาไม่เที่ยง ดังนี้บ้าง ว่าสังขารทั้งหลายไม่เที่ยง ดังนี้บ้าง ว่าวิญญาณไม่เที่ยง ดังนี้บ้าง ได้อนุโลมิกญาณ ขันติญาณทิฎฐิญาณ รูจิญาณ มุติญาณ เปกขญาณ รัมมนิชฌานขันติญาณ อันใด ซึ่งมีลักษณะอย่างนั้น นี้เรียกว่าสุตมยปัญญาปัญญาของผู้เข้าสมาบัติแม้ทั้งหมดเรียกว่ากาวนามยปัญญา

ทางโลกก็ทำให้ฉลาดทางทำก็ทำให้พ้นทุกข์

ปัญญา ต่างจากนิพพาน ตรงที่ ปัญญาเป็นสิ่งที่เราเพียงสร้างขึ้นด้วย ปัญญา ๑ ข้างต้น แต่ นิพพานเป็นสภาวะที่เข้าถึงเมื่อมีปัญญามบูรณ์แล้ว เปรียบเหมือนเราอยู่ในถ้ำมืดมองไม่เห็นอะไร พอมีปัญญาคือแสงสว่างเกิดขึ้น เราก็เห็นและรู้ว่าในถ้ำนั้นมีอะไรคือนิพพานไม่หลงเดินชน โนน ชนนี่อีก จากอริยสังข 4 ต้องมี มรรค 8 จึงเกิด นิโรธ ได้ ซึ่งสัมมาสติ อยู่ใน มรรค 8 และมหาสติ น่าจะจัดอยู่ในสัมมาสติ และเมื่อถึงนิโรธ ก็เป็นสภาวะนิพพานนั่นเอง

๓.๓ สรุป

หลักคำสอนที่พระนวกะนำมาปฏิบัติ ถือเป็น การเข้ามามีชีวิตใหม่ในพระพุทธศาสนา เพื่อเริ่มต้นเจริญไตรสิกขา คือการฝึกฝนเพื่อพัฒนาตนเอง การฝึกอบรมตนของพระนวกะในพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า ไตรสิกขา เป็นคำสอนภาคปฏิบัติของพระพุทธศาสนาทั้งหมด กล่าวคือ ไตรสิกขา ประกอบด้วย อริศีลสิกขา อริจิตตสิกขา อริปัญญาสิกขา หรือเรียกว่า ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งถือว่าเป็นกิจหรือเป็นหน้าที่หลักที่พระภิกษุต้องเพียรกระทำ เพื่อเข้าถึงสิ่งที่ประเสริฐหรือดีที่สุดในที่ชีวิตพึงได้ ดังพุทธพจน์ว่า ภิกษุทั้งหลาย กิจที่สมณะควรกระทำมีอยู่ ๓ ประการ คือ ๑. การสมาทาน อริศีลสิกขา ๒. การสมาทาน อริจิตตสิกขา ๓. การสมาทาน อริปัญญาสิกขา ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงศึกษาว่า เราจะมีคามพอใจอย่างยิ่งในการสมาทานอริศีลสิกขา อริจิตตสิกขา และอริปัญญาสิกขา ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ไม่มีความพอใจใน

การศึกษาอริศีลสิกขา อริจิตตสิกขา และอริปัญญาสิกขา แม้จะเดินตามหลังภิกษุทั้งหลาย ไปด้วยสำคัญว่า เราเป็นภิกษุ เราเป็นภิกษุ ดังนี้ ก็หาชื่อว่า เป็นภิกษุเหมือนรูปอื่น ๆ ไม่เหมือนลา ซึ่งเดินตามหลังฝูงโค แต่สีก็ตี เสียงก็ตี เท้าก็ตี ไม่เหมือนโคเลย แม้มันจะสำคัญตนว่าเป็นโค ก็หาเป็นโคอย่างโคทั้งหลายไม่^{๑๐๓} ภิกษุทั้งหลาย กิจที่คหบดีชาวนาต้องรีบทำ ๓ ประการนี้ กิจที่คหบดี ชาวนาต้องรีบทำ ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ คหบดีชาวนาในโลกนี้ ๑. ต้องเร่งรีบไถคราดนา ให้เรียบร้อย ๒. ต้องเร่งรีบเพาะพืชลงไปตามกาลที่ควร ๓. ต้องเร่งรีบไขน้ำเข้าบ้าง ระบายน้ำออกบ้าง กิจที่คหบดีชาวนาต้องรีบทำ ๓ ประการนี้แล คหบดีชาวนานั้น ไม่มีฤทธิ์หรืออำนาจที่จะบันดาลว่า วันนี้แลข้าวเปลือกของเรางอกพรั่งนี้จึงออกรวง มะรืนนี้จึงหุงได้ แท้ที่จริง ข้าวเปลือกของคหบดีชาวนานั้น มีระยะเวลาของฤดูที่จะเกิดขึ้น ออกรวงและหุงได้ นั่นใด ภิกษุทั้งหลาย กิจที่ภิกษุต้องรีบทำ ๓ ประการนี้ก็ฉันนั้นเหมือนกันแล กิจที่ภิกษุต้องรีบทำ ๓ ประการอะไรบ้าง คือ ๑. การสมาทานอริศีลสิกขา ๒. การสมาทานอริจิตตสิกขา ๓. การสมาทานอริปัญญาสิกขา กิจที่ภิกษุต้องรีบทำ ๓ ประการนี้แล ภิกษุนั้น ไม่มีฤทธิ์หรืออำนาจที่จะบันดาลว่าวันนี้แล พรั่งนี้ หรือมะรืนนี้ จิตของเรางอกพรั่งพ้นจากอาสวะ เพราะไม่ถ่อมมัน ภิกษุทั้งหลายที่แท้จริง จิตของภิกษุนั้นผู้ศึกษาอริศีลสิกขา อริจิตตสิกขา และอริปัญญาสิกขา มีระยะเวลาที่จะหลุดพ้นจากอาสวะเพราะไม่ถ่อมมัน^{๑๐๔}

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวไว้ว่า การบวชนี้ วัตถุประสงค์สำคัญก็เพื่อ

^{๑๐๓} อ.จ.ติก. ๒๐/๘๒-๘๓/๓๐๘-๓๐๙.

^{๑๐๔} อ.จ.ติก. ๒๐/๙๓/๓๒๔-๓๒๕.

“ศึกษา” คือการศึกษา โดยต้องเอาพระพุทธเจ้ามาเป็นต้นแบบว่า แต่เดิมพระองค์ก็เป็นมนุษย์ธรรมดาคนหนึ่ง แต่เมื่อได้เรียนรู้ที่จะฝึกพัฒนาตนเอง ก็สามารถที่จะเป็นบุคคลผู้ประเสริฐ แนวทางการปฏิบัติของพระองค์ทั้งในอดีตและปัจจุบัน จำเป็นต้องอาศัยหลักความจริงที่เรียกว่า “ธรรม” เมื่อนำเอาธรรมมาเป็นเครื่องนำทางในการฝึกฝนอบรมพัฒนาตนธรรมะก็จะเป็นสรณะองค์ที่ ๒ ผู้ใดเอาธรรมหรือหลักความจริงในธรรมชาตินำมาใช้ประโยชน์ได้ ผู้นั้นก็สามารถดำรงชีวิตด้วยตัวเองอย่างดี เครื่องมือของเราที่จะเอาธรรมมาใช้ประโยชน์ได้ ก็คือ ปัญญาที่รู้ความจริง แต่ถ้าเรายังไม่รู้ความจริงนั้นโดยสมบูรณ์ เราก็เอาธรรมมาใช้ไม่ได้เต็มที่ หรือไม่ถูกต้อง เพราะฉะนั้นเราจึงต้องพัฒนาตนเองด้วยศึกษา คือฝึกศึกษาเรียนรู้ยิ่งขึ้นไป เราก็จะได้ปัญญาความรู้นั้น เมื่อทำได้แบบนี้ เราจะพัฒนาตนเองขึ้นไปเรื่อย ๆ ตามความสามารถ ตามศักยภาพของแต่ละคน ผู้ที่เข้ามาบวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาต้องดำเนินชีวิตอยู่ภายในชุมชนที่เรียกว่า “สังฆะ” มีกฎเกณฑ์และระเบียบปฏิบัติของชุมชนที่เรียกว่า “วินัย” ซึ่งเป็นทั้งข้อกำหนดที่เกี่ยวกับความเป็นอยู่ส่วนตัวและข้อกำหนดที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกคือพระภิกษุด้วยกัน ชุมชนนี้เป็นชุมชนที่ประเสริฐ ผู้อยู่ในชุมชนนี้เป็นผู้ฝึกฝนอบรมเพื่อพัฒนาตนเอง โดยเริ่มแรกอาจจะเข้าร่วมสมมติสังฆะ คือ สังฆะโดยรูปแบบก่อน ท่านได้กล่าวไว้ว่า สังฆะมี ๒ ระดับ คือ ๑. สมมติสังฆะ หมายถึง สังฆะที่เกิดจากการปฏิบัติตามวินัย ข้อบัญญัติต่าง ๆ ที่เป็นกรอบในการเป็นอยู่ เมื่อประพฤติตามวินัยแบบแผนแล้วก็มีชีวิตที่คึกคักขึ้นมา ถือว่าเป็นสังฆะโดยสมมติตามรูปแบบ ๒. อริยสังฆะ คือสังฆะที่ประเสริฐ หมายถึง ผู้ที่สามารถทำจิตใจให้เข้าถึงคุณงามความดีได้ ให้ความคึกคักนั้น ไม่เป็นเพียงข้อปฏิบัติที่เป็นกรอบอยู่ภายนอก แต่เข้ามาเป็นเนื้อแท้ในชีวิตจิตใจของเรา^{๑๐๕} สมมติสังฆะนั้นเป็นสังฆะโดยรูปแบบ อริยสังฆะนั้นเป็นสังฆะโดยคุณสมบัตินี้ถือเอาพระรัตนตรัยเป็นหลักในการศึกษาพัฒนาตนนี้ เรียกว่า ไตรสรณคมนั้นแปลว่า การถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ เมื่อได้หลักการณ์แล้ว ก็เข้าสู่ “ศึกษา” เพราะว่าเมื่อพระพุทธเจ้าเข้าถึงสังฆธรรมความจริงแล้ว ก็ทรงวางแนวศึกษาไว้ให้ เพื่อเราจะได้พัฒนาชีวิตของเราได้ตามหลักความจริงคือธรรมนั้นจนเข้าถึงธรรม คือ หลักความจริงนั้นได้โดยสมบูรณ์ โดยหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า ศึกษา มี ๓ ประการด้วยกัน คือ^{๑๐๖}

๑) ศึกษาเพื่อการพัฒนาในด้านพฤติกรรม คือ ฝึกฝนอบรมความประพฤติทั่วไปทางกาย วาจา และการอยู่ร่วมสังคม พร้อมทั้งการปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อมทั้งหลายภายนอก นี้เรียกว่า ศีล

^{๑๐๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), สอนนาค - สอนจิต : ชีวิตพระ - ชีวิตชาวพุทธ (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๐-๒๔.

^{๑๐๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕.

๒) ศึกษาเพื่อการพัฒนาด้านจิตใจ เป็นการฝึกอบรมปลูกฝังคุณธรรมความดีงาม เช่น เมตตา กรุณา ศรัทธา ความเพียร สติ สมาธิ เพื่อพัฒนาคนในด้านความสุข ให้เป็นผู้มีจิตใจที่ไม่เป็นทุกข์ ไม่เศร้าหมอง มีความปลอดโปร่ง เบิกบาน เรียบรวม ๆ ว่า สมาธิ

๓) ศึกษาเพื่อการพัฒนาในด้านปัญญา คือ ฝึกการมองการดูการคิดการพิจารณาให้เกิดความรู้ความเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ที่จะทำให้สามารถเข้าถึงความจริงของสิ่งทั้งหลาย แล้วนำมาใช้การดำเนินชีวิต แก้ปัญหาและทำการต่าง ๆ ให้สำเร็จได้ด้วยดี นี้เรียกว่า ปัญญาสนิท ศรีสำแดง กล่าวว่าการศึกษาคามแนวทางของพระพุทธศาสนาต้องการผลิตคนให้เป็นคนที่รังเกียจความชั่วกลัวบาป บุคคลที่ศึกษาจะได้รับการยกย่องต่อเมื่อมีความรู้ดีและมีศีลสมบูรณ์ โดยมีวิธีการเรียนรู้คือการมีศีล สมาธิ ปัญญา อันเป็นต้นนำไปสู่เป้าหมายสูงสุดคือความพ้นทุกข์ในที่สุด การศึกษาแนวพุทธสอนให้ผู้เรียนรู้ว่า ทำอย่างไรจึงจะดำรงชีวิตอย่างมีความสุข เจริญก้าวหน้าและดีงาม มองเห็นความน่ากลัวในความผิดแม้เพียงเล็กน้อย เมื่อเริ่มต้นจากจุดนี้แล้ว ถือว่าการเรียนรู้ไม่มีการสูญเปล่าแล้ว การเรียนรู้แนวนี้เป็นการเรียนรู้เพื่อพัฒนาบุคลิกภาพที่ดีของผู้เรียนทั้งด้านความรู้ และความสามารถ ถือได้ว่าเป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่สมบูรณ์^{๑๑๑} นริวัฑฒ์ ธรรมนิมิตโชติ กล่าวว่าการศึกษานวพุทธมีองค์ประกอบสำคัญคือกัลยาณมิตร ผู้จัดเตรียมปัจจัย ๒ อย่างให้พร้อม ๑. ปัจจัยภายนอก อันได้แก่ ปรโตโฆสะ หมายถึง การเรียนรู้ที่เกิดจากบุคคล ค้ำรา สิ่งแวดล้อม เป็นต้น และ ๒. ปัจจัยภายใน คือโยนิโสมนสิการ หมายถึง การเรียนรู้ที่เกิดจากภายใน การรู้จักคิด คิดเป็น รู้จักพิจารณา เป็นวิธีการแห่งปัญญาซึ่งจะช่วยน้อมนำให้ผู้เรียนรู้เกิดกระบวนการเรียนรู้ขึ้นภายในและพัฒนาไปสู่กระบวนการของการเรียนรู้ตามหลัก สติ สมาธิ ปัญญาอย่างเป็นองค์รวมทั้ง ๓ ด้าน เมื่อผู้เรียนได้รับการศึกษารอบด้านก็จะเกิดผลคือ การพัฒนาอย่างสมบูรณ์ครบทั้ง ๔ ด้าน คือ ๑. กายภาวนา ๒. ลีลาภาวนา ๓. จิตภาวนา ๔. ปัญญาภาวนา

^{๑๑๑} สนิท ศรีสำแดง, พระพุทธศาสนากับการศึกษา : ภาคทฤษฎีความรู้, อ้างแล้ว, ๔- ๕.

บทที่ ๔

วิเคราะห์หลักคำสอนสำหรับพระนวกะที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาท

ความสำคัญของการพัฒนาศักยภาพ ของพระนวกะ คือการปฏิบัติตนของพระนวกะ ในสังคมที่เจริญงอกงามกับค่านิยมที่ดีงาม ทั้งด้านคุณธรรมจริยธรรม สังคมที่เจริญแล้วหรือมีการพัฒนา ทำให้คุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ทางสังคมนั้นดี เป็นผู้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงที่จะนำไปสู่ความสำเร็จที่ดีได้ โดยเปลี่ยนจากความต้องการแบบค้นหา เป็นความต้องการต่อคุณค่าและสร้างสรรค์ เช่น มีความเมตตากรุณาอยากให้สังคม เห็นคุณประโยชน์ต่อส่วนรวม ใฝ่ดี มีความคิดที่สร้างสรรค์ จะต้องมีพระนวกะที่ดี มีความรู้ความสามารถที่ครบองค์ประกอบของการเป็นพระนวกะที่ดีได้

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้รวบรวมแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับพระนวกะ โดยเอาวัตถุประสงค์เป็นกรอบในการวิเคราะห์ ดังนี้

๔.๑ วิเคราะห์พระนวกะที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาท

ก่อนที่จะวิเคราะห์ถึงหลักคำสอนสำหรับพระนวกะตามหลักไตรสิกขา ผู้วิจัยจะได้ศึกษาวิเคราะห์ถึงหลักคำสอนที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาทตามนัยที่ได้ศึกษามาจากนักวิชาการหลายท่าน โดยทั่วไปพบว่า

พระนวกะเป็นพระที่นับว่าเป็นผู้ใหม่คือมีพรรษาไม่ครบ ๕ จึงต้องอยู่ในความปกครองดูแลของพระอุปัชฌาย์ซึ่งพระวินัยเรียกว่ายังต้องถือนิสสัย อยู่พระนวกะ มีระเบียบว่าจะต้องศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยเพื่อรักษาตนทุกรูป สำหรับพระนวกะผู้อยู่จำพรรษาแรก เจ้าอาวาสและเจ้าคณะผู้ปกครองจะจัดการเรียนการสอนให้เป็นพิเศษ โดยเฉพาะ ก่อนออกพรรษาจัดให้มีการสอบด้วย ส่วนด้านการปฏิบัติ หรือ กิจวัตรของพระนวกะนั้น พระนวกะต้องพึงพาอาศัยปัจจัย ๔ จากคฤหัสถ์ พระนวกะในพระพุทธศาสนาจึงต้องมีบุคลิกลักษณะที่น่าเคารพเลื่อมใสคือ ความเป็นผู้สงบสัจและสำรวมระวังในวิถุกามและกิลีสกามด้วยการฝึกรบมพัฒนาตัวเองตามหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้เพื่อบรรลุถึงเป้าหมายของการบวชสมณะ นักบวช หรือภิกษุในพระพุทธศาสนามีฐานะหนึ่งคือ ธรรมเสนา ทหารในกองทัพธรรมที่จะต้องต่อสู้กับใจตนเองหรือกิลีสภายในใจตนเอง เพื่อให้สามารถก้าวเดินไปบนเส้นทางของพระพุทธเจ้าภายใต้อุดมการณ์หลักการ และวิธีการ ดังนั้นพระนวกะที่จะไปสอนผู้อื่นต้องเป็นตัวอย่างที่ดี ไม่กล่าวร้ายใคร ไม่ทำร้ายใคร สำรวมตนในปาฏิโมกข์ คือ ประมวลข้อกำหนดความประพฤติที่เป็นระเบียบกฎเกณฑ์ข้อบังคับในการดำเนินชีวิตของพระภิกษุ เพื่อรักษามาตรฐานแห่งความเป็นอยู่ที่เหมาะสม และเอื้อ

ต่อการเจริญในไตรสิกขาของพระภิกษุ ที่เรียกกันว่า สิกขา ๒๒๑ ข้อ และต้องเป็นผู้รู้จักประมาณในอาหาร บริโภคด้วยความรู้ เข้าใจวัตถุประสงค์โดยใช้ปัญญาไม่หันอาหารเพียงเพื่อเอร็ดอร่อยตามใจอยาก พระนวกะเป็นผู้ดำเนินชีวิตด้วยอาศัยผู้อื่น ต้องทำตัวให้เขาเลี้ยงง่าย เป็นอยู่ง่าย ไม่รบกวนใช้เวลาหมดไปกับการแสวงหาสิ่งเสพบริโภค คือไม่มุ่งหาความสำราญจากเรื่องของวัตถุ นอกจากนี้ต้องเป็นผู้รู้จักอยู่ในที่หนึ่งที่นอนอันสงบ ไม่มัวออกไปคลุกคลีกับชาวบ้านจนไม่รู้รักษาความสงบ ไม่ปลื้มคว้ออกไปหาเวลาพัฒนาจิตใจและปัญญา ต้องไม่ละทิ้งการอยู่ในที่สงบ เพื่อเป็นฐานที่มั่นคงภายใน จะได้ไม่ถูกลิ้นเข้าไปในสภาพที่ยุงเหยิงของสังคมาภยนอก เมื่อได้ที่สงบแล้วก็ใส่ใจในการฝึกฝนจิตใจให้เจริญยิ่งขึ้นไป เมื่อพระนวกะพัฒนาจิตใจแล้วก็จะเป็นผู้มีจิตใจประณีตงดงาม มีความสุขทางจิตใจโดยพึ่งพาอาศัยวัตถุน้อย มีชีวิตที่เป็นสุขบนความเรียบง่าย เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ประชาชนได้ คำสอนในกาลานี้ถือเป็นแนวทางและเป็นคติแก่ประชาชน ทำให้ประชาชนมีความหวังและเลื่อมใสศรัทธาต่อพระนวกะที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาท และกิจวัตรของพระนวกะมี ๑๐ ประการ ๑) บิณฑบาต ๒) การกวาดวัด ๓) ปลูกอาบัตินิ ๔) ทำวัตรสวดมนต์ ๕) ขวนขวยในปัจเจกเวทมนต์ ๖) อุปัฏฐากอุปัชฌาย์อาจารย์ ๗) บริหารสิ่งของและร่างกาย ๘) ขวนขวยเรียนธรรมวินัย ๙) เอาใจใส่ของสงฆ์และกิจของสงฆ์ ๑๐) การควบคุมตนเองให้อยู่ในภาวะที่ปราศจากมลทินโทษ

สรุปแนวทางการปฏิบัติตนและวิถีชีวิตของพระนวกะ ทั้งในอดีตและปัจจุบันยังคงยึดหลักการเดิมคือ ปฏิบัติตนตามแนวทางที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ตามหลักธรรมวินัยอันเป็นการฝึกฝนพัฒนาตนเองและเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีต่อผู้อื่น ซึ่งคุณลักษณะของพระนวกะที่ดีในทุคดียาปริกตุดรจะต้องมีลักษณะดังนี้ คือ

๑) จักขุมา คือ เป็นผู้ที่มีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล มองสภาพเหตุการณ์ออก และจัดการวางแผนเตรียมรับหรือรุกได้เป็นอย่างดี

๒) วิรุโรร คือเป็นผู้ชำนาญในงาน รู้จักวิธีการไม่บกพร่องในหน้าที่ที่ตนรับผิดชอบ

๓) นิสสยสัมปันโน คือเป็นผู้ที่มีมนุษยสัมพันธ์ดี และได้รับความเชื่อถือจากผู้อื่น^๑

จากการได้ศึกษาวิเคราะห์พบว่า พระนวกะตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท จะต้องมีความรู้ความสามารถที่เพียงพอในการบริหารกิจการต่างๆ ที่จะบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่ประชาชน สร้างความสันติสุขให้แก่สังคมและประเทศชาติได้ จะต้องประกอบด้วยคุณธรรมต่างๆ ตามหลักธรรมคำสั่งสอนในพุทธปรัชญาเถรวาท อันมีศีลเป็นพื้นฐาน เป็นต้น

ในที่นี้ผู้วิจัยจะได้แสดง องค์มรรคที่จัดเข้าใน ไตรสิกขา เพื่อง่ายสำหรับทำความเข้าใจในเรื่องของหลักไตรสิกขา เพื่อง่ายในการวิเคราะห์หลักไตรสิกขาที่มีต่อพระนวกะ

ในคัมภีร์มัชฌิมนิกาย มุกขปณณาสก์ ได้จัดองค์มรรคเข้าในไตรสิกขา โดยแบ่งออกเป็นประเภทได้ ๓ กลุ่ม คือ กลุ่มศีล (ศีลขันธ์) กลุ่มสมาธิ (สมาธิขันธ์) และกลุ่มปัญญา (ปัญญาขันธ์) สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ จัดอยู่ในกลุ่มศีล สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ จัดอยู่ในกลุ่มสมาธิ และสัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ จัดอยู่ในกลุ่มปัญญา^๒

เพื่อให้เห็นชัดเจนในองค์มรรคที่จัดเข้าในไตรสิกขาจึงแบ่งออกได้ดังนี้

๑) สัมมาทิฐิ	(Right View)	}	อริปัญญาสิกขา
๒) สัมมาสังกัปปะ	(Right Thought)		
๓) สัมมาวาจา	(Right Speech)	}	อริศีลสิกขา
๔) สัมมากัมมันตะ	(Right Action)		
๕) สัมมาอาชีวะ	(Right Livelihood)		
๖) สัมมาวายามะ	(Right Effort)	}	อริสมาธิสิกขา
๗) สัมมาสติ	(Right Mindfulness)		
๘) สัมมาสมาธิ	(Right Concentration)		

ดังนั้น ผู้วิจัยเห็นว่า “ไตรสิกขา” (The Threefold Training) มีความสำคัญต่อพระนวกะ และไตรสิกขาอาจกล่าวได้ว่า คือการศึกษาการพัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์ให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ซึ่งได้แก่ ศีล อันเป็นหลักปฏิบัติขั้นพื้นฐานสำหรับคนทั่วไป เป็นพื้นฐานหนึ่งที่จะยกระดับเข้าสู่การฝึกสมาธิ และสมาธิก็เป็นพื้นฐานที่จะทำให้เกิดปัญญาต่อไป

๔.๒ วิเคราะห์หลักคำสอนสำหรับพระนวกะที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาท

หลักคำสอนสำหรับพระนวกะที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาท เป็นความรู้พื้นฐานถึงหลักธรรมที่นำมาปฏิบัติของพระนวกะ ซึ่งผู้วิจัยได้นำหลักไตรสิกขา มาเป็นหลักคำสอนสำหรับพระนวกะที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาท ผู้วิจัยได้วิเคราะห์หลักคำสอนสำหรับพระนวกะตามไตรสิกขาออกเป็นข้อๆ ตามลำดับได้ดังต่อไปนี้

๑) อริศีลสิกขา (Training in higher morality)

จากการศึกษาวิเคราะห์เห็นว่า พระนวกะจะต้องมีพื้นฐานอันประกอบไปด้วยอาจารย์ คือ อริศีลสิกขา อันเป็นข้อละเว้นไม่ให้ทำผิดทางกาย วาจา เป็นหลักคำสอนของพระนวกะหรือนักปกครองระบอบประชาธิปไตย ซึ่งเป็นองค์มรรคข้อที่ ๑,๔,๕, ได้แก่ สัมมาวาจา ด้วยวจีสุจริต ๔ อย่าง คือ ไม่พูดเท็จ ไม่พูดต่อเสียด ไม่พูดคำหยาบ และไม่พูดเพ้อเจ้อ คำพูดที่หาสาระประโยชน์ไม่ได้, สัมมากัมมันตะ ด้วยกายสุจริต ๓ อย่างคือ ไม่ทำร้ายคนอื่น เว้นจากการฆ่า ไม่ลักทรัพย์ ไม่

^๒ม.ม. ๑๒/๕๐๘/๕๔๕.

คอร์ปชั่นการกระทำความผิดเชิงนโยบาย และไม่ประพฤติผิดในกาม, สัมมาอาชีวะ ด้วยการเลี้ยงชีพชอบ คือเว้นจากมิจฉาชีพ เช่นการค้าขายอาวุธ การค้ายาเสพติด ค้าขายมนุษย์ เป็นต้น ดังพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลายสัมมาอาชีวะเป็นโณที่เรียกว่า สัมมาอาชีวะ คือ อริยสาวก ละมิงฉา อาชีวะเสถี หาเลี้ยงชีพด้วยสัมมาอาชีวะ มิงฉาอาชีวะได้แก่การโกงหลอกลวง การประจบสอพลอ การทำเลศนัย ใช้เล่ห์ขอบีบบังคับขู่เข็ญ การต่อลากด้วยลาก”^๖

ดังนั้น พระนวกะจะต้องฝึกอบรมประพฤติทางกาย วาจา และอาชีวะ ซึ่งได้แก่การประพฤติเว้นในศีล ๕ ประการ ถือว่าเป็นพื้นฐานของมนุษย์โดยทั่วไปจะต้องประพฤติปฏิบัติเป็นนิจสถิตย์อยู่แล้ว และศีล ๕ ประการ จะมีความเกี่ยวข้องกับภาวะของพระนวกะก็ต่อเมื่อพระนวกะนำไปปฏิบัติตาม หากแต่ไม่นำไปปฏิบัติ ความเป็นพระนวกะก็จะลดน้อยถอยลงได้ เพราะขาดการเคารพนับถือจากสังคม ดังนั้นผู้วิเคราะห์จะได้อธิบายศีล ๕ ประการ ที่มีความเกี่ยวข้องกับพระนวกะ ดังนี้ต่อไปนี้ คือ

เบญจศีล หรือศีล ๕ ประการ พระนวกะจะต้องประพฤติปฏิบัติตามพระวินัย ๕ อย่าง ซึ่งได้แก่

๑) การเว้นจากการฆ่าสัตว์ อันได้แก่ พระนวกะจะต้องไม่ข่มเหงคนอื่นด้วยการทำร้ายร่างกาย เพื่อผลประโยชน์ หรือวานจ้างคนอื่นไปฆ่าทำให้บุคคลอื่นได้รับความเสียหายหรือสูญเสียชีวิต เพราะการไม่ฆ่าสัตว์หรือมนุษย์ จะเกี่ยวข้องกับมนุษย์โดยตรง เมื่อไรมีการฆ่าเกิดขึ้น ทั้งที่ผู้ถูกฆ่า และผู้ฆ่าจะต้องเผชิญกับความเสื่อมทรามทางสุขภาพทั้งกายและจิต หรือสูญเสียชีวิตกันไปอย่างไม่มีวันหมดคืน และยังทำลายความสงบสุขของสังคมอีกด้วย แม้ถ้าพระนวกะสมาทานงดเว้นจากการฆ่าสัตว์หรือมนุษย์ได้อย่างแท้จริงก็เป็นเหตุให้อายุยืน สังคมมีความสงบสุขได้

๒) การเว้นจากการลักทรัพย์ อันได้แก่ พระนวกะจะต้องไม่ฉ้อโกงทรัพย์สิน หรือหลอกลวง เพื่อต้องการทรัพย์สินส่วนนั้น โดยเพื่อประโยชน์สุขส่วนตัวโดยไม่คำนึงถึงความเสียหายของบุคคลอื่น แต่เพื่อความสุขของตนเองเป็นใหญ่ เพราะผู้ที่ลักทรัพย์ก็จะทำให้มีความวิตกกังวลหวาดกลัวต่อการกระทำของตนเอง ส่วนผู้ที่ถูกลักก็จะรู้สึกไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน พระนวกะถ้ากระทำอย่างนี้ถือว่าเป็นการบั่นทอนความเชื่อมั่นของตนเองให้ลดน้อยถอยลง คู่คิดกับเรื่องที่จะมาสู่ตนทำให้ร่างกายไม่สมดุลเป็นเหตุให้เกิดโรคร้ายไข้เจ็บได้ แต่สิ่งที่มีผลกระทบโดยตรงต่อพระนวกะก็คือ ขาดความเคารพนับถือ สังคมไม่ยอมรับ เพราะเป็นแบบอย่างที่ไม่ดีให้แก่สังคม

๓) การเว้นจากการประพฤติผิดในกาม อันได้แก่ พระนวกะจะต้องดำรงมระวังการประพฤติผิด ในกามารมณ์ อันก่อให้เกิดการทะเลาะวิวาทบาดหมางกันภายในครอบครัว คือการมี

ครอบครัวเดียวภรรยาเดียว ที่ไม่ก่อให้เกิดการทำร้ายชีวิตกันและกัน ซึ่งการประพาศิณีในกามนั้น ทำให้เกิดผลทางด้านจิตใจอย่างร้ายแรงแก่ผู้ที่ถูกล่วงละเมิด จนทำให้ขาดสติถึงกับฆ่าตัวตายแล้วก็มี หาก พระนวกะไม่สำรวมระวังในเรื่องนี้ย่อมก่อให้เกิด โรคร้ายตามมา หรืออาจทำให้ครอบครัวต้องแตกแยกค้ำที่กล่าวมาแล้ว

๔) การเว้นจากการพูดเท็จ อันได้แก่ พระนวกะจะต้องสำรวมระวังการพูดเรื่องไม่จริง การให้ข้อมูลที่ไม่ว่างต้องหลอกลวงคนอื่น พระนวกะจะต้องมีความซื่อสัตย์จริงใจในคำพูด รู้จักคิดวิเคราะห์คำคำก่อนที่จะพูดจะทำอะไรออกไป โดยเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของคนหมู่มาก เช่น การพูดที่ก่อให้เกิดความสามัคคีกัน การไม่พูดยกตนข่มท่านหรือพูดเพื่อข่มขู่ผู้อื่น

๕) การเว้นจากการดื่มสุราเมรัย อันได้แก่ พระนวกะจะต้องสำรวมระวัง สิ่งที่ทำให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพร่างกาย คือการเว้นการดื่มสุราของมีเมาต่างๆ ที่มีผลต่อสุขภาพจิต การสูญเสียเงินทอง เสียเวลา เสียสติปัญญา อันเป็นจุดเริ่มต้นของการเกิด โรคภัยไข้เจ็บ การเกิดอุบัติเหตุทางรถยนต์ เสียบุคลิกที่ดึงดูดใจการดำเนินชีวิตเนื่องเพราะควบคุมอารมณ์ไม่ได้ สร้างรอยร้าวให้เกิดปัญหาครอบครัว และเกิดการทะเลาะวิวาท ขาดความเคารพนับถือได้

แต่การที่พระนวกะจะประพฤติปฏิบัติตามศีล ๕ ได้ดีนั้น พระนวกะจะต้องมีหลักเบญจธรรม หรือข้อควรนำมาปฏิบัติ ๕ ประการ ได้แก่

เบญจธรรม

๑) มีเมตตากรุณา คือพระนวกะจะต้องเป็นผู้มีเมตตาต่อบุคคลอื่น เห็นทุกข์ของคนอื่น เปรียบเสมือนทุกข์ของตน ไม่เบียดเบียนคนอื่น โดยหวังจะตกเป็นทาสของคน เพื่อผลประโยชน์นั้นๆ รักตัวกลัวตายเช่นเดียวกับบุคคลอื่น รักเหมือนเป็นพี่น้องร่วมท้องเดียวกัน

๒) มีสัมมาอาชีวะ คือ พระนวกะจะต้องประกอบอาชีพที่สุจริต มีการเสียภาษีรายได้ เว้นจากการค้าขายสิ่งผิดกฎหมายทุกชนิด เช่น ค้าขายยาเสพติด ค้าขายมนุษย์อันก่อให้เกิดผลทางศีลธรรมอย่างใหญ่หลวง ซึ่งเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบัน

๓) มีการสำรวมในกามารมณ์ คือ พระนวกะจะต้องสำรวมตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ทำความเข้าใจกับสิ่งต่างๆ ได้ดี เพื่อเป็นเหตุไม่ให้ง่วงเกินผู้อื่น มีความละอาย มีความเกรงกลัว มีสัมมาคารวะระระวังตัวอยู่เสมอ มีความเป็นพระนวกะที่ดี และเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับสังคมได้

๔) มีวาจาสัตย์ คือ พระนวกะจะต้องมีความจริงใจต่อคำที่พูดสิ่งที่คิด ไม่พูดโกหก หลอกลวง พูดเพื่อเจ้อ พูดคำหยาบ พูดต่อเสียด เพื่อก่อให้เกิดการแตกแยกความสามัคคี

๕) มีสติรอบคอบอยู่เสมอ คือ พระนวกะจะต้องระลึกละเอียดอยู่เสมอว่า การกระทำกิจใดๆ ก็ล้วนแต่เป็นสิ่งที่ต้องระวังอยู่เสมอ ไม่ประมาทมัวเมาหลงไปตามอำนาจของตน รู้ว่าอะไรควรทำไม่ควรทำ สิ่งนี้ทำแล้วเกิดประโยชน์ และไม่เกิดประโยชน์อย่างไร เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า สิล (อธิศีลสิกขา) จึงเป็นสิ่งที่สำคัญต่อพระนวกะจะต้องประพฤติปฏิบัติอย่างเคร่งครัด เพื่อควบคุมความประพฤติทางกาย วาจา เพื่อละกิเลสอย่างหยาบ ที่เรียกว่า วิติกม กิเลส สิ่งที่ไม่ดีไม่งามเป็นสิ่งที่พระนวกะควรเว้น คืองดเว้นจากการพูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ และพูด เพื่อเจือ ประกอบด้วย วชิสุจริต ๔ เรียกว่า สัมมาวาจา, การปฏิบัติกรงานชอบ ประกอบด้วยสุจริต ๓ คือ การเว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นจากการลักทรัพย์ และเว้นจากการประพฤตินิโคตติกา เรียกว่า สัมมากรรมันตะ และการเว้นจากมิถยาธิพ ประกอบด้วยสัมมาชีพไม่ค้าขายสิ่งที่ไม่ผิดกฎหมายบ้านเมือง หรือผิดขนธรรมเนียมจารีตประเพณีอันคิงามของสังคม เช่น ค้าขายอาวุธ ค้าขายยาเสพติด ค้าขายมนุษย์ เป็นต้น เรียกว่า สัมมาอาชีวะ

๒) อธิสมาธิสิกขา (Training in higher mentality)

ผู้วิจัยได้สรุปความหมายของสมาธิไว้ว่า สมาธิ หมายถึงสภาวะความตั้งมั่นความมั่นคงของจิต ที่แน่วแน่อยู่กับอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่ง หรือธรรมชาติความเป็นหนึ่งเดียวของจิต

สมาธิ จากการศึกษาวิเคราะห์เห็นว่า พระนวกะจะต้องประกอบไปด้วยอธิสมาธิสิกขา เป็นการศึกษาคุณธรรมเพื่อฝึกจิตให้ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวไปตามอารมณ์ ไม่วอกแวกหลงไปตามกิเลส มีความหนักแน่นเที่ยงตรง เป็นพระนวกะหรือนักปกครองที่ดี ของการปกครองระบอบประชาธิปไตย เพราะสมาธิเป็นคุณธรรมที่ทำให้พระนวกะเป็นผู้มีจิตใจสูง อธิสมาธิสิกขาจัดเป็น อริยมรรคองค์ที่ ๖,๗,๘, ได้แก่ ความเพียรพยายามชอบ เรียกว่า สัมมาวายามะ ความมีสติระลึกรู้ชอบ เรียกว่า สัมมาสมาธิ และ ความตั้งจิตไว้ชอบ เรียกว่า สัมมาสมาธิ

ดังนั้น พระนวกะจะต้องมีสมาธิ คือความตั้งมั่นหนักแน่นพร้อมอยู่เสมอ เพื่อไม่ให้สิ่งต่างๆ มารุมเร้าจิตใจไปในทางที่ไม่ดี มีความหนักแน่น ไม่หุเบา ไม่ใจง่าย มีเหตุมีผลเป็นผู้มีจิตใจสูง และเด็ดขาดกล้าตัดสินใจ อันเป็นเหตุไม่ให้เกิดความเสื่อมไปในทางที่ไม่ดี ในธรรมฝ่ายชั่วที่ปิดกั้นไม่ให้ประสบผลสำเร็จ ได้แก่ นีวรณ ๕ อย่าง

นีวรณ (Hindrances) คือ เครื่องกั้น สิ่งกีดขวางการทำงานของจิต ทำให้จิตเร้าร้อนเศร้าหมอง และทอนกำลังปัญญา เป็นบ่อเกิดที่ทำให้เกิดความเสื่อมเสียต่อนักปกครอง สร้างความไม่เจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงาน ซึ่งจะได้อธิบายดังนี้

๑) กามฉันทะ (Sensual desire) หมายถึง ความพอใจรักใคร่ในอารมณ์ที่ชบสใจ คือพระนวกะจะต้องละเลิกเว้นจากความพอใจในกามคุณ ๕ อันเกิดจากความใคร่ในอารมณ์ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ สิ่งที่มารมเร้าจิตใจน่าปรารถนา น่าใคร่ ทำให้เสียซึ่งกุศลความคิงามต่างๆ เช่น ความอยากได้ อยากมี อยากเป็น โนนอยากเป็นนี้ ทำให้จิตใจไม่หนักแน่นในคุณงามความดี เป็นคนซื่อง่าย กล่าวคือ พระนวกะจะต้องพิจารณาสิ่งต่างๆ ด้วยปัญญาน่าไม่ใช้ของเรา นั้นไม่ใช้ของเรา ไม่ใช่ตัวตนเราเขา พอใจรักในสิ่งที่ตนมี รู้จักพิจารณาด้วยเหตุและผล รักษาดีเดิมไว้และสร้างคุณงามความดีอยู่เสมอ

๒) พยาบาท (Illwill) หมายถึงคิดปองร้ายผู้อื่น คือพระนวกะจะต้องละเลิกเว้นจากความคิดอาฆาตพยาบาทผู้อื่นโดยที่ไม่ใช่เหตุ หรือเอาอำนาจข่มขู่ผู้อื่นด้วยสาเหตุประการต่างๆ ไม่ประทุษร้าย ไม่อิจฉาริษยาแสดงความโกรธความไม่พอใจเมื่อมีบุคคลคนอื่นได้ดีกว่าตนหรือเขามียศมีฐานะทรัพย์สิน หรือมีบริวารมากกว่าตน เป็นต้น กล่าวคือ พระนวกะจะต้องมีเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา พิจารณาเห็นธรรมนั้นไว้มิได้ขาด

ในที่นี้ผู้วิเคราะห์จะได้อธิบายสาเหตุที่ทำให้เกิดความอาฆาต ๑๐ ประการ คือ

- ๑) ความอาฆาตเกิดขึ้นด้วยคิดว่า ผู้นี้ได้ทำความเสื่อมเสียให้เราแล้ว
- ๒) ความอาฆาตเกิดขึ้นด้วยคิดว่า ผู้นี้กำลังทำความเสื่อมเสียให้เรา
- ๓) ความอาฆาตเกิดขึ้นด้วยคิดว่า ผู้นี้จักทำความเสื่อมเสียให้เรา
- ๔) ความอาฆาตเกิดขึ้นด้วยคิดว่า ผู้นี้ได้ทำความเสื่อมเสียให้แก่คนที่เป็นที่รักที่พอใจของเรา
- ๕) ความอาฆาตเกิดขึ้นด้วยคิดว่า ผู้นี้กำลังทำความเสื่อมเสียให้แก่คนที่เป็นที่รักที่พอใจของเรา
- ๖) ความอาฆาตเกิดขึ้นด้วยคิดว่า ผู้นี้จักทำความเสื่อมเสียให้แก่คนที่เป็นที่รักที่รักพอใจของเรา
- ๗) ความอาฆาตเกิดขึ้นด้วยคิดว่า ผู้นี้ได้ทำประโยชน์แก่ผู้ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจของเรา
- ๘) ความอาฆาตเกิดขึ้นด้วยคิดว่า ผู้นี้กำลังทำประโยชน์แก่ผู้ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจของเรา
- ๙) ความอาฆาตเกิดขึ้นด้วยคิดว่า ผู้นี้จักทำประโยชน์แก่ผู้ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจของเรา
- ๑๐) ความอาฆาตเกิดขึ้นในฐานะอันไม่สมควร เช่น เมื่อเดินไปสะดุดตอไม้ หรือเหยียบหนาม ทำของแตกเป็นดิน เกิดความโกรธขึ้น เป็นต้น

๓) ถีนมิตฺต (Sloth and Torpor) หมายถึง ความหุนหัน ท้อแท้ใจ คือพระนวกะจะต้องมีจิตที่แจ่มชื่นเบิกบาน ร่าเริงสร้างวิสัยทัศน์ที่ดีในการทำงานต่อบุคคลอื่น ไม่สร้างหุนหัน ถดถอย ท้อแท้หมกมัวลังใจ เมื่อประสบกับสิ่งที่ไม่พึงปรารถนาและไม่น่าพอใจต่างๆ ซึ่งเป็นผลให้เกิดความตึงเครียดความไม่สบายใจต่างๆ รวมทั้งไม่สร้างความראהแก่บุคคลอื่น อันเกิดจากความเลินเล่อความสับสนประมาทต่อหน้าที่ที่รับผิดชอบนั้น

๔) อุตฺถจฺจกุกฺกัจจะ (Distraction and Remarse) หมายถึงความฟุ้งซ่าน และเดือดร้อนใจ คือพระนวกะจะต้องมีสติสัมปชัญญะใช้ปัญญาพิจารณาไตร่ตรองแก้ไขปัญหาเรื่องต่างๆ ด้วยเหตุและผล ไม่ทำอะไรเป็นเครื่องตัดตินว่าสิ่งนี้ถูกหรือผิด ไม่แสดงอาการดิ้นรนกระวนกระวาย ฟุ้งซ่านเดือดร้อนใจ เมื่อมีเรื่องไม่คิดไม่งามเกิดขึ้น กล่าวคือ พระนวกะจะต้องมีความเพียร มีอุบาย อันแยบคายในการแก้ไขปัญหากับเรื่องที่เกิดขึ้น ด้วยปัญญาของตน

“พระมหาดาว ฐานเมธี (ดอกรัง), ธรรมภาคปฏิบัติ ๑, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น : โรงพิมพ์คัลลิ่งนานาวิทยา, ๒๕๔๔), หน้า ๒๑.

๕) วิจิจกตา (Doubt) หมายถึง ความลังเลสงสัย คือ พระนวกะจะต้องเป็นผู้กล้าที่จะตัดสินใจอย่างเด็ดขาด ไม่รีรังๆ รอๆ ในการทำคุณงามความดี เช่น เมื่อจะทำคุณงามความดีก็สงสัยว่าทำดีไม่ได้ดี หรือทำชั่วไม่ไฉฉว หรือบาป บุญ มีจริงหรือเปล่า เป็นต้น เมื่อเกิดความลังเลสงสัยก็เป็นเหตุให้ผู้ผู้นั้น ไม่ลงมือประกอบทำความดีสักที ย่อมจะทำให้ผู้นั้นเสียเวลา เสียทรัพย์สินได้ หรือทำอะไรแล้ว ไม่ประสบความสำเร็จได้งาย

ในที่นี้ ผู้วิเคราะห้จะได้อธิบายสิ่งที่พระนวกะจะต้องปฏิบัติตามต่อธสมาธิศึกษาในองค์มรรค คือ

สัมมาวายามะ (Right Effort) หมายถึงความเพียรพยายามชอบ คือพระนวกะจะต้องประกอบด้วยสัมมัมปธาน ๔ อันได้แก่

๑) สัจจปรธาน หมายถึงเพียรระวังป้องกันไม่ให้ความชั่วเกิดขึ้นในสันดาน คือพระนวกะจะต้องเพียรระวัง เรื่องที่มากระทบกระทั่งจิตใจ เข้ามาร้ายทำความเสียหายให้กับตนเองและบุคคลอื่น

๒) ปหานปรธาน หมายถึงเพียรละบาปที่เกิดขึ้นแล้ว คือพระนวกะจะต้องทำความเข้าใจกับเหตุที่ไม่สู้ดีกับเรื่องราวต่างๆปราบปรามความชั่วที่เกิดขึ้นในจิตใจให้หมดไป และปัญหาที่เกิดขึ้น ในสังคมให้คลายจางลงได้ โดยอาศัยความถูกต้องและเป็นธรรม กฎหมายข้อบังคับกติกากฎระเบียบแบบแผนที่ตั้งเอาไว้ กล่าวคือ พระนวกะจะต้องรู้เหตุในการแก้ไขปัญหานั้นๆ โดยยึดเอาแนวทางปฏิบัติที่ถูกต้องเป็นธรรม

๓) กวานาปรธาน หมายถึง เพียรมั่นสร้างความคิดให้เกิดขึ้นในจิตใจ คือ พระนวกะจะต้องพยายามฝึกอบรมจิตใจให้ตั้งมั่นอยู่ในคุณงามความดี สร้างสถานะความเป็นอยู่ของชุมชนให้ดีขึ้น ให้เกิดขึ้นในชุมชน สังคม และประเทศชาติ ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว โดยมุ่งปฏิบัติหน้าที่ที่รับผิดชอบด้วยความถูกต้อง และเป็นธรรม สมดังที่ตั้งเอาไว้

๔) อนุรักษนาปรธาน หมายถึง เพียรปกป้องรักษาความคิดที่เกิดขึ้นแล้วไม่ให้เสื่อม คือพระนวกะจะต้องรักษาเกียรติคุณ รักษาเกียรติยศ รักษาเกียรติศักดิ์ อำนาจหน้าที่ของพระนวกะที่ดีเอาไว้ เช่น มีความจริงใจต่อหน้าที่ จริงใจต่องาน จริงใจต่อวาจา จริงใจต่อบุคคล จริงใจต่อความดี ไม่ให้ขัดตกบกพร่อง โดยคิดอยู่เสมอว่านี่คือหน้าที่ของภาวะพระนวกะหรือพระนวกะโดยแท้

สัมมาสติ (Right Mindfulness) หมายถึง มีความระลึกรู้ชอบในสติปัญญา ๔ คือ พระนวกะจะต้องมีสติระลึกรู้ได้อยู่เสมอ ด้วยการพิจารณาธรรมให้เกิดปัญญารู้สิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริง ยอมรับกับปัญหาที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ซึ่งได้แก่

๑) การตั้งสติกำหนดพิจารณากาย คือ พระนวกะจะต้องมีสติควบคุมกายให้เป็นปกติ ไม่ยึดติดที่อำนาจหน้าที่ บุคคล ตัวตน เรา เขา ว่าบุคคลที่เราเลือกแต่งตั้งให้รับผิดชอบในหน้าที่จะทำอะไรให้สำเร็จไปทุกอย่างได้ เพราะงานทุกอย่างจะสำเร็จลงได้ ก็ต่อเมื่อพระนวกะใช้อำนาจไป

ในทางที่ถูกต้องเป็นธรรม และทุกคนมีส่วนร่วมในการทำงานอย่างเต็มความสามารถ ไม่เป็นการเบียดเบียนก่อความวุ่นวายเดือดร้อนให้กับบุคคลอื่น โดยปฏิบัติหน้าที่ของตนอย่างชอบธรรม

๒) การตั้งสติกำหนดพิจารณาเวทนา คือ พระนวกะจะต้องมีสติรู้อยู่เสมอว่า ความสุข ความทุกข์ และอุเบกขาคือการพิจารณาเหตุและผล ให้เป็นอารมณ์ ไม่ยึดติดที่บุคคล ตัวตน เรา เขา จึงไม่ใช่ความสุขหรือทุกข์ แต่เกิดจากการที่พระนวกะปฏิบัติหน้าที่เสียดละความสุขและประโยชน์ของตน เพื่อสังคมส่วนรวม และเป็นพระนวกะที่ดี รู้จักปกครองดูแลสมาชิกในสังคมาให้อยู่เย็นเป็นสุข

๓) การตั้งสติกำหนดพิจารณาจิต คือ พระนวกะจะต้องมีสติควบคุมจิตใจของตนเอง โดยควบคุมจิตใจให้มีส่วนร่วมในการปฏิบัติหน้าที่กับบุคคลอื่นได้ดี เช่น อารมณ์ที่เกิดแต่บุคคลด้วยเหตุที่ดีและไม่ดี อารมณ์ความเศร้าหมองต่างๆ โดยไม่ยึดติดที่บุคคล ตัวตน เรา เขา มีจิตใจที่หนักแน่นมั่นคง ในการเป็นพระนวกะที่ดี มีเหตุผลเป็นเครื่องตัดสินใจในการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ และเป็นธรรม

๔) การตั้งสติกำหนดพิจารณาธรรม คือ พระนวกะจะต้องพิจารณาในสิ่งที่ก่อให้เกิดเป็นผลประโยชน์ต่อส่วนรวม และสิ่งที่ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์นั้น โดยไม่ยึดติดที่ผลงานบุคคล ตัวตน เราเขา คือ ไม่ยึดติดในคำสรรเสริญ เกียรติคุณ อันหมายถึงคุณงามความดีที่ตนได้กระทำให้มา และไม่ยึดติดในอกุศลธรรมที่บังเกิดขึ้นกับใจ เป็นผลกระทบที่เกิดจากปัญหาสังคมา การปฏิบัติงานที่เป็นปัญหาร่วมเร้าจิตใจ พระนวกะจึงต้องมีสติรอบคอบในการพิจารณา การปฏิบัติงานให้มีประสิทธิภาพอย่างเต็มความสามารถได้

สัมมาสมาธิ (Right Concentration) หมายถึง ความตั้งใจไว้ชอบ พระนวกะที่หวังความสุขในการปฏิบัติหน้าที่ การเป็นพระนวกะที่ดีของสังคมาจะต้องฝึกฝนตนเองอยู่เสมอ เช่น ชื่อตรงต่อหน้าที่ ชื่อตรงต่อบุคคล มีความสุจริตใจ มีเหตุผล มีคุณธรรมเป็นเครื่องยึดมั่น ที่จะก่อให้เกิดผลประโยชน์สุข และบรรเทาความทุกข์ให้แก่สังคมา ให้มีความเป็นอยู่ที่ดีได้ ให้บรรลุถึงคุณงามความดียิ่งขึ้น ไป หรือหวังความสุขในพุทธปรัชญาเถรวาท ก็ต้องเจริญด้วยการเจริญสมณะกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐาน พิจารณาธรรมจนทำให้เกิดฌาน ๔ คือ ปฐมฌาน ทุติฌาน ตติยฌาน และจตุตถฌาน อันเป็นแนวทางที่จะทำให้เกิดความหลุดพ้นจากกิเลสทั้งหลายทั้งปวง ซึ่งเป็นจุดหมายสูงสุด ในทางพุทธปรัชญาเถรวาทเรียก นิพพาน

จะเห็นได้ว่า สมาธิ (อธิสมาธิสิกขา) เป็นสิ่งสำคัญที่พระนวกะจะต้องมีสติรอบคอบอยู่เสมอทุกโอกาส มีความหนักแน่นมั่นคง เพื่อละปรัญฐานกิเลส คือกิเลสอย่างกลางที่รุ่มเร้าอยู่ในจิตใจ ไม่หวั่นไหว มีความหนักแน่น ชื่อตรง เทียงธรรม ได้แก่ความพยายามชอบ คือพยายามป้องกันไม่ให้ ความชั่วเกิดขึ้น ปราบปรามความชั่วที่เกิดขึ้นให้หมดไป พยายามสร้างความดีงาม ความสามัคคีให้เกิดมีขึ้น และพยายามรักษาความดีที่มีอยู่แล้วไม่ให้เสื่อม หรือให้เจริญยิ่งขึ้นไป

เรียกว่า สัมมาวาชามะ มีสติชอบ คือตั้งมั่นรู้เท่าทันปัจจุบันอารมณ์ความเปลี่ยนแปลงสภาพปัญหา กับเหตุการณ์ดีชั่วต่างๆ ที่เกิดขึ้น ในสังคัม เรียกว่า สัมมาสติ และมีสมาธิชอบ คือ ควบคุมจิตใจ ของตัวเองได้ รู้เท่าทันอารมณ์ดีชั่วที่เกิดขึ้นกับใจ ไม่ฟุ้งซ่านหวั่นไหว คล้อยตามหลงไปกับกิเลส เรียกว่า สัมมาสมาธิ

๓) อธิปัญญาศึกษา (Training in higher wisdom)

ผู้วิจัยได้สรุปความหมายของปัญญาไว้ว่า ปัญญา หมายถึง ความรู้รอบ รู้ทั่วถึง รู้แจ้ง ความสามารถที่เกิดจากการฝึกอบรม จนทำให้เกิดปัญญาความรู้อย่างแจ่มแจ้งในอริยสัจ เข้าใจใน สิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงตามกฎของไตรลักษณ์ หลักของเหตุและผลหลักของความจริง

๑. ปัญญา (อธิปัญญาศึกษา) (Training in higher wisdom) จากการศึกษาวิเคราะห์เห็นว่า อธิปัญญาศึกษา ได้แก่ปัญญาความรู้อย่างแจ่มแจ้งความเข้าใจเห็นจริงในอริยสัจ ว่าพระนวกะ จะต้องเป็นผู้มีปัญญา คือใช้ปัญญาเป็นอาวุธเป็นแสงสว่าง ในการตัดสินใจปัญหาและวินิจฉัย พิจารณาเรื่องราวต่างๆ ด้วยเหตุและผล โดยใช้ปัญญาวินิจฉัยแก้ไขปัญหาเรื่องราวต่างๆ ในการ ปกครองการบริหารองค์กรหรือหมู่คณะให้เกิดความสามัคคีขึ้นได้ อธิปัญญาศึกษาเป็นอริยมรรค องค์ที่ ๑,๒, ได้แก่ สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ คือความเห็นอย่างแจ่มแจ้งในอริยสัจ ๔ ได้แก่ ความเห็นในทุกข์ ความเห็นเหตุแห่งความเกิดทุกข์ ความเห็นเหตุแห่งการดับทุกข์ และความเห็น เหตุข้อปฏิบัติเพื่อความดับทุกข์ คือพระนวกะจะต้องเห็นความทุกข์ของประชาชนเสมือนความ ทุกข์ของตน ที่จะบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้กับประชาชนได้ และสัมมาสังกัปปะ มีความเคารพชอบ พระนวกะจะต้องละเลิกอารมณ์ความใคร่ที่เกิดจากกาม ความไม่พยายามป้องกันภัย ไม่เบียดเบียน คนอื่น ชักนำตัวเองออกห่างจากกิเลส อันเป็นกิเลสที่แฝงตัวนอนเนื่องอยู่ในสันดาน มี ๑ อย่าง คือ

๑) กามราคะ ความใคร่ในกามคุณ พระนวกะจะต้องละเลิกความอยาก ความพอใจใน รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ สิ่งที่ยั่ววนให้น่าใคร่ น่าพอใจทั้งหลาย เป็นกิเลสพวกโลกะทำจิตใจลุ่ม หลง เป็นไปเพื่อความเสื่อมย่อมนไม่สามารถจะหาความสุขให้เกิดขึ้นได้

๒) ปฏิฆะ ความหงุดหงิด พระนวกะจะต้องระงับการกระทบกระทั่งจิตใจตนเอง และ บุคคลอื่นไม่ให้ระเคืองใจผูกโกรธ ปองร้ายพยายาม ควบคุมสติอารมณ์ในการเป็นพระนวกะที่ดี มี เหตุผลในการวินิจฉัย และสามารถตัดสินใจปัญหาชี้ขาดเรื่องราวต่างๆ ได้

๓) มิจฉาทิฎฐิ ความเห็นผิด พระนวกะจะต้องมีความเห็นที่ถูกต้องและเป็นธรรมคือ สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ คือความเห็นอย่างแจ่มแจ้งในอริยสัจ ๔ ได้แก่ ความเห็นในทุกข์ ความเห็นเหตุแห่งความเกิดทุกข์ ความเห็นเหตุแห่งการดับทุกข์ และความเห็นเหตุข้อปฏิบัติเพื่อ ความดับทุกข์ เอาความถูกต้องเป็นธรรม ในการแก้ปัญหาสังคัมให้เกิดความสุขความเจริญได้

๔) วิจิกิจฉา ความลังเลสงสัย พระนวกะจะต้องไม่ลังเลสงสัย กล้าตัดสินใจ มีความ เชื่อมั่นหนักแน่นไม่รีรังแก รอกๆ สงสัย จนทำให้ผู้อื่นขาดความเชื่อมั่น ขาดความเคารพนับถือ

๕) มานะ ความถือตัว คือพระนวกะจะต้องถือตัวเข้ากับหมู่คณะหรือคนอื่นได้ดี ไม่เยอหยิ่งยกตนข่มท่าน ไม่อิจจาภิชา ปองร้ายแสดงกิริยาไม่พอใจร่วมกับผู้อื่น ในที่นี้พระนวกะจะต้องเข้าถึงปัญหา ที่เกิดขึ้นกับสังคัม

๖) ภวราคะ ความยินดีในภพ พระนวกะจะต้องไม่ยินดีในภพ ความเป็นอยู่ที่สุขสบาย หรรหรา ไม่หลงใหลมัวเมาในวัตถุ จนลืมแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นต่อสังคัม โดยให้ความสำคัญว่าทุกข์ของสังคัมคือความทุกข์ของคน

๗) อวิชชา ความไม่รู้ พระนวกะจะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถ ในการวิเคราะห์ปัญหาต่างๆ อย่างกว้างขวางกับการบริหารงาน วางแผนจัดระเบียบบริหารงานดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย พร้อมกับปรับปรุงตนเองให้เข้ากับสังคัม สภาพแวดล้อมได้ด้วยดี

จะเห็นได้ว่า ปัญญานั้นจะทำให้งานสำเร็จได้ เพราะถ้าคนเราขาดปัญญาเสียแล้ว ก็ไม่สามารถที่จะทำงานนั้นให้สำเร็จลงได้ ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งเอาไว้ เหมือนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ทรงตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ได้ด้วยพระปัญญาของพระองค์เอง นี่ก็แสดงว่าการจะทำสิ่งใดให้สำเร็จลงได้เพราะด้วยปัญญา แม้แต่การแก้ปัญหาสังคัมให้เกิดความสงบสันติสุขก็เพราะปัญญา ซึ่งปัญหาต่างๆ สามารถแก้ไขได้หากใช้ปัญญาเป็น แสงสว่างในการแก้ไขปัญหานั้น ด้วยการพิจารณาหาเหตุและผล หนักแน่นไม่วู่วามไปตามอารมณ์ รู้จักทำจิตใจให้สงบผ่องใส ไม่หลงใหลมัวเมาในวัตถุ มีความเสียสละ เพื่อรักษาผลประโยชน์ส่วนรวม ป้องกันไม่ให้เหตุร้ายเกิดขึ้นกับสังคัม ดำริตนอยู่ด้วยปัญญาความชอบธรรม ก็สามารถแก้ปัญหาสังคัมให้อยู่อย่างความสันติสุข ในการครองตน ครองคน และครองงานได้

บทที่ ๕

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักคำสอนสำหรับพระนวกะที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาท โดยมีวัตถุประสงค์ ดังนี้ ๑) เพื่อศึกษาพระนวกะที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาท ๒) เพื่อศึกษาหลักคำสอนสำหรับพระนวกะที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาท ๓) เพื่อวิเคราะห์หลักคำสอนสำหรับพระนวกะที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาท ขอบเขตในการวิจัย ดังนี้

๕.๑ บทสรุป

๕.๑.๑ พระนวกะที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาท

พระนวกะคือภิกษุที่มีพรรษายังไม่ครบ ๕ นวกะ เป็นพระที่นับว่าเป็นผู้ใหม่คือยังมีพรรษาไม่ครบ ๕ จึงยังต้องอยู่ในความปกครองดูแลของพระอุปัชฌาย์ซึ่งพระวินัยเรียกว่ายังต้องถือนิสสัย อยู่พระนวกะ มีระเบียบว่าจะต้องศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยเพื่อรักษาตนทุกรูปสำหรับพระนวกะที่อยู่จำพรรษาแรก เจ้าอาวาสและเจ้าคณะผู้ปกครองจะจัดการเรียนการสอนให้เป็นพิเศษโดยเฉพาะ ก่อนออกพรรษา

พระนวกะที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาททำหน้าที่ ๒ ประการ คือ ทำหน้าที่ต่อตนเอง และทำหน้าที่ต่อสังคม หน้าที่ประการแรก คือ การศึกษาพระธรรมวินัยเพื่อปฏิบัติให้ถูกต้องและบรรลุนิพพานตามวัตถุประสงค์ของนักบวช และหน้าที่ต่อสังคม คือ ปฏิบัติตนในฐานะกัลยาณมิตรของสังคม ๖ ประการ ได้แก่ ๑) แนะนำอบรมชี้แจงให้ประชาชนละเว้นความชั่ว ๒) แนะนำสั่งสอนเชิญชวนให้ประชาชนปฏิบัติชอบ ๓) สงเคราะห์ประชาชนด้วยจิต เมตตา กรุณา มุ่งความปรารถนาดีเป็นที่ตั้ง ๔) ให้ประชาชนได้ยินได้ฟังเรื่องธรรมะที่ไม่เคยได้ยินได้ฟัง ๕) อธิบายธรรมะที่ประชาชนได้ยินได้ฟังมาแล้ว แต่ยังไม่แจ่มแจ้งให้เข้าใจแจ่มแจ้งชัดเจนยิ่งขึ้น ๖) บอกลทางสุขทางเจริญและทางสวรรค์ให้แก่ประชาชน และเป็นที่ยังปรารถนาของบิดามารดา มีความกตัญญูรู้คุณของบิดามารดา

๕.๑.๒ หลักคำสอนสำหรับพระนวกะที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาท

จากการศึกษาวิเคราะห์หลักคำสอนสำหรับพระนวกะที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาทเกี่ยวกับหลักไตรสิกขา นักวิชาการหลายท่านพอสรุปได้ว่า ไตรสิกขา คือศีล สมาธิ และปัญญา คำว่า “ศีล” ผู้วิจัยอาจสรุปความหมายได้ว่า ศีล คือสภาวะธรรมที่ทรงไว้ซึ่งความเป็นปกติทางกาย วาจา ความสำรวมระวังในกิจต่างๆ อันเป็นเครื่องเว้นจากอำนาจของกิเลสทั้งหลายทั้งปวง อันส่งผลให้เกิดความสงบทางด้านจิตใจ สมาธิ ก็คือสภาวะความตั้งมั่นความมั่นคงแข็งแรงแกร่งของจิตที่

แนวแน่อยู่กับอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่ง หรือสภาวะความเป็นหนึ่งเดียวของอารมณ์ และปัญญา ก็คือ ความรู้รอบรู้ทั่วถึง ความชาญฉลาดที่เกิดจากการฝึกอบรม จนทำให้เกิดปัญญาความรู้อย่างแจ่มแจ้งในอริยสัจ ๔ ความเข้าใจในกฎของไตรลักษณ์ตามหลักของความจริง ด้วยเหตุและผล ว่าสิ่งทั้งหลายมีความแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปเป็นธรรมดา คือไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา กล่าวอีกนัยหนึ่ง หลักคำสอนตามหลักของไตรสิกขา เป็นการศึกษาฝึกฝนเพื่อพัฒนาตนเองให้มีระบบมีระเบียบแบบแผนที่ดีงามในชีวิต ตามกระบวนการของการศึกษาที่สมบูรณ์แบบตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท เป็นหลักธรรมขั้นพื้นฐานของมนุษย์ที่จะต้องศึกษา และนำไปประพฤติปฏิบัติตาม เป็นหลักที่ว่าด้วยเหตุและผล ให้เกิดการสืบเนื่องต่อกันไป อันก่อให้เกิดเป็นแนวทางนำไปสู่ความสำเร็จในชีวิตได้ในชาติปัจจุบัน

หลักคำสอนสำหรับพระนวกะตามหลักไตรสิกขาในพุทธปรัชญาเถรวาทนี้ ทำให้ทราบว่พระนวกะโคจรธรรมาศิแล้วจะต้องมีคุณลักษณะของพระนวกะหรือพระที่ดี คือมีคุณสมบัติภายในและภายนอกด้วยกัน คุณลักษณะภายใน ได้แก่ คุณธรรม จริยธรรม ความประพฤติรวมทั้งหลักคุณธรรมของพระนวกะ มีสติปัญญา ซื่อสัตย์สุจริต ทนต่อเหตุการณ์ รู้จักข่มใจตัวเองให้ตั้งอยู่ในความงามความดี **ชื่อว่าเป็นผู้ไม่ประมาทในชีวิต** คุณสมบัติภายนอก ได้แก่ ความฉลาด เป็นผู้มักน้อยสันโดษ

ดังนั้น หลักคำสอนสำหรับพระนวกะหรือผู้ปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา ตามทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาทพอสรุปได้ว่า จะต้องเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ มีหลักคุณธรรมประจำใจ คือต้องมีศีล สมาธิ และปัญญา หรือแม้แต่การมีคุณธรรมต่างๆ เช่น พรหมวิหาร ๔ ที่ควรปฏิบัติต่อผู้ได้ปกครอง อิทธิบาท ๔ อคติ ๔ สังคหะวัตถุ ๔ เบญจศีลแลเบญจธรรม ๕ ประการ พละธรรม ๕ อปริหานิยธรรม ๗ ตัปปริสัทธิธรรม ๑ ทศพิทธราชธรรม ๑๐ และจักรวรรดิธรรม ๑๒ ประการ หลักธรรมเหล่านี้จะช่วยให้เกิดการยึดเหนี่ยวใจกันไว้ เป็นหลักธรรมที่เกื้อกูลสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน มีความเกี่ยวข้องต่อการเป็นพระนวกะด้วยเช่นกัน ในการดำเนินชีวิตประจำวัน

๕.๑.๑ วิเคราะห์หลักคำสอนสำหรับพระนวกะที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาท

จากการที่พระนวกะได้ศึกษาหลักคำสอนที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาท และนำมาปฏิบัติในทัศนะพุทธปรัชญาเถรวาท จึงต้องมีคุณสมบัติสำคัญ ๑ ประการ คือ

๑) **ด้านอริศีลสิกขา** พระนวกะจะต้องมีการพัฒนาทางด้านพฤติกรรมความประพฤติทาง กาย วาจา และอหิวะที่บริสุทธิ์สะอาดปราศจากโทษ มีศีล ๕ เป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิตที่ดี ไม่เป็นไปเพื่อการเบียดเบียนทำร้ายคนอื่น ฆ่าคนอื่นสัตว์อื่นให้ตาย หรือจ้างวานฆ่าบุคคลอื่นสัตว์อื่นเพื่อเป็นไปในอำนาจตนเอง ค้าขายมนุษย์ ค้าขายอาวุธสงคราม ไม่ลักทรัพย์ไม่คอร์รัปชัน เพื่อผลประโยชน์อันใดอันเกิดแต่ความไม่ดีหรือร้าย ไม่ตระหนี่ถี่เหนียวหวงสมบัติอันเกิดแก่ตนไม่หลงไหลในกามคุณ มีสติความคุมอารมณ์อันเกิดแต่กามคุณความอยากใน รูป เสียง กลิ่น รส

โกฎฐัพพะ มีความจริงใจเที่ยงธรรมต่อคำพูด ไม่พูดเท็จ ไม่พูดต่อเสียด ไม่พูดคำหาญาบ ไม่พูดเพื่อ
 เจื้อที่ไม่มีเนื้อหาสารประโยชน์อันไม่ก่อให้เกิดความสามัคคีต่อสังคม ไม่เสพของมีนเมายาเสพติด
 ทุกชนิด อันเกิดแต่โทษที่ทอนกำลังปัญญาเสื่อมสมรรถภาพทางกาย วาจา และด้านจิตใจ
 พระนวกะจะเป็นแบบอย่างที่ดีของประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งพฤติกรรมความประพฤติ

อริศลสิกขา เป็นพื้นฐานสำคัญที่มีคุณค่าสำหรับพระนวกะและภาวะพระนวกะ จะอยู่ได้
 เพราะพระนวกะประกอบด้วยศีล

๒) ด้านอธิสมาริสิกขา พระนวกะจะต้องมีการพัฒนาทางด้านจิตใจเป็นสำคัญ เป็นการ
 พัฒนาคุณสมบัติต่างๆ ของจิต เพื่อละความพอใจในกามคุณ ๕ มีจิตที่ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหว ความ
 เคารพนับถือความเชื่อมั่นให้กับตนเอง จะประสบความสำเร็จหรือประสบด้วยความล้มเหลว ก็
 ต้องมองสิ่งนั้นอย่างมีสติว่า ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้มีอยู่คู่กันไป คือ มีโลก ก็ต้องมีโลก มียศ ก็ต้องมียศ
 มีสุข ก็ต้องมีทุกข์ มีสรรเสริญ ก็มีนินทา หากแต่พระนวกะจะต้องมีความเพียรพยายาม มีสติรอบคอบทำ
 หน้าที่ของตนได้อย่างถูกต้อง โดยให้มีข้อบกพร่องน้อยลง มุ่งความสันติสุข

สมาธิสิกขา มีความสำคัญต่อการพัฒนาทางด้านจิตใจสำหรับพระนวกะ ให้มีความเพียร
 มีสติรอบคอบ มีความเข้มแข็งเบิกบานทางจิตใจ

๓) ด้านอธิปัญญาสิกขา พระนวกะจะต้องมีสติปัญญาใฝ่รู้ มีความฉลาด รู้และเข้าใจความ
 เป็นจริงของเหตุการณ์ สภาพและปัญหาความเป็นอยู่ของสังคม

พระนวกะที่ดี ในทัศนะพุทธปรัชญาเถรวาท เป็นแบบอย่างในการมีภูมิคุ้มกันที่ดีที่มี
 คุณสมบัติทั้ง ๓ อย่าง ครบโดยสมบูรณ์คือพระนวกะจะต้องประกอบด้วย ศีล สมาธิ และปัญญา
 อันเป็นที่ประจักษ์อยู่แล้วว่าพระนวกะที่ดีจะต้องมีศีลเป็นหลักธรรมพื้นฐานในการปกครองตน มี
 สมาธิ เพื่อควบคุมอารมณ์อันเกิดแต่สิ่งภายนอก และอารมณ์ภายในจิตใจ โดยใช้ปัญญาวิเคราะห์
 พิจารณาไตร่ตรองหาสาเหตุต่างๆ ตามความเป็นจริง พระนวกะก็จะประสบผลความสำเร็จตาม
 วัตถุประสงค์ตามที่ตั้งเอาไว้ได้

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากการศึกษาวิเคราะห์หลักคำสอนสำหรับพระนวกะที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาทนี้
 เป็นการศึกษาแนวความคิด คุณลักษณะของพระนวกะและหลักคำสอนพระนวกะตามหลัก
 ไตรสิกขา พบว่า สิ่งสำคัญอย่างยิ่งที่พระนวกะนำหลักคำสอนไปประพฤติและปฏิบัติ โดยสามารถ
 นำหลักไตรสิกขาอันได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญาเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาสังคมและตนเอง
 ๒ ระดับ คือ

๑) การนำหลักไตรสิกขามาประยุกต์ใช้กับพระนวกะในระดับสังคม ชุมชนให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นสังคมอยู่ด้วยกันอย่างสันติสุข ไม่มีใครประพฤติผิดศีลธรรมอันดีงาม

๒) การนำหลักไตรสิกขามาประยุกต์ใช้กับพระนวกะให้มีความเจริญก้าวหน้า และเจริญรุ่งเรืองทางด้านเศรษฐกิจ สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ เอาใจใส่ดูแลรับรู้ปัญหาของสังคมให้สมาชิกในสังคมอยู่เย็นเป็นสุข บ้านเมืองเกิดความสันติสุขได้

ค่านิยมที่ผู้วิจัย ได้ศึกษาหลักคำสอนสำหรับพระนวกะที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาท ตามหลักไตรสิกขานั้น สืบ เป็นพื้นฐานของหลักธรรมต่างๆ ไป สมาริ เป็นหลักธรรมพื้นฐานที่ทำให้เกิดปัญญา และปัญญาเป็นหลักธรรมให้เกิดความรู้แจ้ง ทั้งศีล สมาริ ปัญญา จึงเป็นหลักธรรมที่คอยควบคุมส่งเสริมให้ผู้ปฏิบัติได้พบกับความสำเร็จในชีวิต หากนำไปปฏิบัติอย่างเคร่งครัดและถูกต้องดีงาม ไม่ว่าจะ ความเจริญก้าวหน้า และความสันติสุข ความร่มเย็นย่อมเกิดขึ้นได้

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัย

ผู้วิจัยเห็นว่าในการศึกษาวิจัยนี้เป็นประโยชน์แก่ทุกส่วนต่อผู้ที่มีความสนใจในเรื่องหลักคำสอนขั้นพื้นฐานเกี่ยวกับการเป็นพระใหม่และการปฏิบัติตนเอง ผู้วิจัยขอเสนอแนะหัวข้อในการทำวิจัยครั้งต่อไปดังนี้

- ๑) ศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักไตรสิกขาตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท
- ๒) ศึกษาเชิงวิเคราะห์การรักษาสุขภาพตามหลักไตรสิกขาในพุทธปรัชญาเถรวาท



บรรณานุกรม

เอกสารปฐมภูมิ

พระไตรปิฎก

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย พิมพ์เนื่อง :
ไหว้ภาคครบ ๒๐๐ ปี แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช ๒๕๒๕. กรุงเทพมหานคร
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕. :

เอกสารทุติยภูมิ

๑) หนังสือทั่วไป

กรมการศาสนา. ประวัติพระพุทธศาสนาแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี ภาค ๒, กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๒๕.

ขวัญแก้ว วิชโรทัย. พระราชพิธี และ พระราชกิจในการทรงผนวช. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
พระจันทร์, ๒๕๐๐.

จันทน์ อติวัฒนสิทธิ์. "พฤติกรรมการบวชของคนไทย". รายงานวิจัย. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ศูนย์พุทธศาสนศึกษา, ๒๕๑๘.

ณ. นาสวัสดิ์ ปรีชญ. อานิสงส์ต่าง ๆ แขนใหม่. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คลังน่านาวิทยา, ๒๕๐๔.

บรรพต วีระสัน. สังคมวิทยา มานุษยวิทยา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๑๕.

นาคประทีป. บาลีอภิธานปทีปิกา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไท, ๒๕๖๔.

บุญมี เก้านแก้ว. ความจริงของชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ ๑ กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๒.

_____จริยศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ ๔ กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ โอ.เอส.พรินติ้งเฮ้าส์, ๒๕๕๐.

ปิ่น จงประเสริฐ. วิถีระงับดับทุกข์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรสมัย, ๒๕๑๘.

เดือน คำดี. ศาสนศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๕.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ป.ธ.๘ ราชบัณฑิต พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุดคำวัด.

วัดราชโอรสาราม. กรุงเทพมหานคร กรุงเทพฯ : ๒๕๔๘.

พระธรรมวโรดม (บุญมา คุณสมบุญ โน). คู่มือพระอุปัชฌาย์. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร :

สหภาพพัฒนาการพิมพ์, ๒๕๔๐.

พุทธศาสนิกข. คำสอนสำหรับผู้บวชใหม่. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๓.

_____ คำสอนผู้บวช ภาค ๑. กรุงเทพมหานคร : สมชายการพิมพ์, ๒๕๓๗.

- _____ คำสอนผู้บวชพรญาเดิว. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๕๔.
- _____ การศึกษาคืออะไร. กรุงเทพมหานคร : สำนักหนังสือธรรมบุญ, ๒๕๑๕.
- พระมหาเรืองฤทธิ์ ปญฺญาวชิโร. พิธีบวช. กรุงเทพมหานคร : หจก.การพิมพ์พระนคร, ๒๕๒๖.
- พระราชธรรมนิเทศ. หนังสือโลกและชีวิต. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พรสิริการพิมพ์, ๒๕๕๑.
- พระราชวรมณี (ประสุทร ปยุตโต). หลักการศึกษาในพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖.
- พระราชวรมณี (ประสุทร ปยุตโต). บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทยปัจจุบัน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๓๐.
- พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ โปรดให้จัดพิมพ์. มิตินทปัญญา. กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๓๕.
- พระเทพวที (ประสุทร ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุฒวิทยาลัย, ๒๕๓๓.
- พระเทพโณ (ระดม ฐิตญาโณ). ศาสนาทายาทคุณภาพ. กรุงเทพมหานคร : พรสิริการพิมพ์, ๒๕๔๑.
- พระธรรมปิฎก (ประสุทร ปยุตโต). พุทธธรรม ฉบับขยายความ. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุฒวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). ทศวรรษธรรมทัศนะพระธรรมปิฎก. หมวดสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. คณะอาจารย์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุฒวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุฒวิทยาลัย, ๒๕๓๘.
- _____ จริกบุญ จาริกธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐ บริษัทพิมพ์สวาย จำกัด, ๒๕๔๗.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). สอนนาค - สอนชาติ : ชีวิตพระ - ชีวิตชาวพุทธ. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุฒวิทยาลัย, ๒๕๔๑.
- พระสุพรรณปิณฑระ. ปทฺฐุปปติธิ แปลโดยพยัญชนะ. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุฒวิทยาลัย, ๒๕๓๖.
- พระญาณวงศ์เถรกรรมจารย์ธนบุรีรัตนาท. ปทานุกรมบาลี-ไทย-สันสกฤต. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิwap, ๒๕๑๒.
- พระมหาพิริการ. หลักสูตรนักรธรรมและธรรมชั้นโท. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เล็กเชียง, ๒๕๕๕.
- พระมหาคว รานเมธี (คอกิ่ง). ธรรมภาคปฏิบัติ ๑. พิมพ์ครั้งที่ ๑. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชภัฏวชิราวุฒวิทยาลัย วิชาเขตขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, ๒๕๔๔.
- พระครูปัญญาภรณ์ (อ่อน). คัมภีร์มงคลที่ปณีแปล. กรุงเทพมหานคร : อำนวยการพิมพ์, ๒๕๓๔.
- ศรีมหาโพธิ์ เปรียญ. คู่มือบวชภาค. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด อำนวยการพิมพ์, ๒๕๓๗.
- เพชร ศรีหงส์. เมืองแห่งคำสาปพิสดาร. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๒๐.

- พระไพศาล วิสาโล **พุทธศาสนาไทย** ในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิ
ศคศรีศถุนีวงศ์, ๒๕๔๖.
- ไพโรจน์ **อภิมหะสิทธิ์. วาทะพระมหาเถระผู้ทรงคุณอันประเสริฐ.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
ศรีอศทอง, ๒๕๓๖.
- พิสิฐ **เจริญสุข. คู่มือกษัตริย์ธรรม.** จัดพิมพ์ครั้งแรก กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา ๒๕๔๒.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. **วิสุทธิธรรม** ภาค ๑ ตอน ๑. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.
_____ มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระสูตรและอรรถกถาแปล อังคุดตริณิกาย ดิถีนิบาต เล่มที่ ๑
ภาคที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : เฉลิมชาลการพิมพ์, ๒๕๒๖.
- มานพ **นักรการเรือน. พระพุทธศาสนากับวิทยาการร่วมสมัย.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.
- รัชนีกร **เศรษฐ. สังคมและวัฒนธรรมไทย.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์เนศ, ๒๕๒๓.
- รابع **พิศมิตสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๔.** พิมพ์ครั้งที่ ๔ กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๑.
- รابع **พิศมิตสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕.** พิมพ์ครั้งที่ ๔, กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๑.
- วิจิตร **เกิดวิชัย. ปรัชญาอินเดียสังเขป.** กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๐.
- วสิน **อินทสระ. พุทธจริยศาสตร์.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ทองกราว, ๒๕๔๑.
- สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน) ศิลปินพระพุทธรศาสนา. กรุงเทพมหานคร :**
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.
- สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน). สมานธิในพระพุทธรศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์**
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. นวโกวิท. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,**
๒๕๓๓.
- _____ การบวชในพระพุทธรศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,**
๒๕๔๒.
- _____ พุทธประวัติ เล่ม ๒. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕ กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,**
๒๕๓๔.
- สมเด็จพระวันรัต เขมจารีเถระ. คู่มือบวชภาค. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑.**
- พระอุปติสสเถระ. วิมุตติมรรค ฉบับแปล โดยคณาจารย์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร :**
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

แสง จันทร์งาม. พระพุทธศาสนาจากพระโอษฐ์. พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร : บริษัทพระการพิมพ์จำกัด,
๒๕๔๔.

สุนทรียา สุนทรวิภาค. ศึกษาความสำคัญของการบวชในพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมไทยในปัจจุบัน.
กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย มหาลัษณ์มหิดล, ๒๕๒๘.

สนิท ศรีสำแดง. ปรัชญาเถรวาท. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.
..... พุทธศาสนากลับ หลักการศึกษา : ภาคทฤษฎีความรู้, กรุงเทพมหานคร : นิลนราการพิมพ์,
๒๕๓๔.

พ. สุวรรณ, พระสีวลี พระอรหันต์ผู้มีลาภมาก, พิมพ์ครั้งที่ ๖ กรุงเทพมหานคร : หกมีตรีพราน์นติ้ง,
๒๕๔๗.

สวิง บุญเจิม. ตำรามรดกอีสาน. พิมพ์ครั้งที่ ๔, จ.อุบลราชธานี : โรงพิมพ์มรดกอีสาน, ๒๕๓๘.

สิริ ปรมจิตต์. พระพุทธศาสนาในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บำรุงอุกถกิจ, ๒๕๒๒.

หลวงเทพคุณานุศิษฎ์ (ทวี ธรรมธัช). ธาตุப்புที่ปีกา. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย,
๒๕๓๔.

๒.วิทยานิพนธ์

พระมหาประทวน ปกสุตโร. “การศึกษาตามทรรศนะพุทธปรัชญาเถรวาท : ศึกษาเฉพาะกรณีวิธี
การศึกษาตามหลักไตรสิกขา”. วิทยานิพนธ์ ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย :
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

ทินพันธุ์นาคะตะ. คุณค่าของพุทธศาสนาในการบริหารราชการ. กรุงเทพมหานคร : วิทยานิพนธ์
รัฐศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๐๘.

ผ่องพันธุ์มณีรัตน์. งานวิจัยเรื่องทัศนคติในการบวช ศึกษาจากทัศนคติทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา.
กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๕.

วิโรจน์ พรหมสุด. “การบวช : กระบวนการขัดเกลาความเป็นศาสนทายาทคุณภาพ”. วิทยานิพนธ์
สังคมวิทยา และมานุษยวิทยา มหาบัณฑิต : คณะสังคมวิทยา และมานุษยวิทยา
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๗.

พระมหาสุทัศน์ ไชยะภา. “บทบาทพระอุปัชฌาย์ต่อการพัฒนาคุณภาพพระนวกะ : ศึกษาเปรียบเทียบ
พระอุปัชฌาย์เถรวาทและพระอุปัชฌาย์มหานิกายในกรุงเทพมหานคร”. วิทยานิพนธ์
อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต : สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๔.

พระมหาพรชยา นิธิบุญฮากร. “วิกฤติพุทธศาสนา : ศึกษากรณีการบรรพชาเป็นสามเณรในประเทศไทย
(๒๕๒๓-๒๕๔๓)”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต : สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
ศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕.

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ : พระมหาพยางค์ศักดิ์ จิระมโฆ (มนตรีชน)
- วันเดือนปีเกิด : ๓๐ เมษายน ๒๕๑๗
- สถานที่เกิด : ๑๖๑ หมู่ที่ ๒ ตำบลร่องคำ อำเภอร่องคำ จังหวัดกาฬสินธุ์
- ที่อยู่ปัจจุบัน : วัดปฐมแพ่งศรี ๑๖ หมู่ที่ ๘ ตำบลร่องคำ อำเภอร่องคำ จังหวัดกาฬสินธุ์
- วุฒิการศึกษา :
- ท.ศ. ๒๕๔๗ นักธรรมชั้นเอก
 - ท.ศ. ๒๕๕๐ เปรียญธรรม ๔ ประโยค
 - ท.ศ. ๒๕๕๔ พร.บ.(พุทธศาสตรบัณฑิต) มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
- ตำแหน่ง/สถานที่ทำงาน :
- ท.ศ. ๒๕๕๑-ปัจจุบัน เจ้าอาวาส วัดปฐมแพ่งศรี ๑๖ หมู่ที่ ๘ ตำบลร่องคำ อำเภอร่องคำ จังหวัดกาฬสินธุ์
 - ท.ศ. ๒๕๕๔-ปัจจุบัน รองเจ้าคณะตำบลร่องคำ อำเภอร่องคำ จังหวัดกาฬสินธุ์
 - ท.ศ. ๒๕๕๖-ปัจจุบัน พระครูปริยัติจิระธรรมคุณ ชั้นเอก